

Forskningskunnskap om ettervern

ELISIV BAKKETEIG
ELISABETH BACKE-HANSEN
(RED.)

RAPPORT

NR 17/08

Forskningkunnskap om ettervern

ELISIV BAKKETEIG
ELISABETH BACKE-HANSEN
(RED.)

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring
NOVA Rapport 17/2008

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) ble opprettet i 1996 og er et statlig forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Instituttet er administrativt underlagt Kunnskapsdepartementet (KD).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferds-samfunnets tiltak og tjenester.

Instituttet har et særlig ansvar for å

- utføre forskning om sosiale problemer, offentlige tjenester og overføringsordninger
- ivareta og videreutvikle forskning om familie, barn og unge og deres oppvekstvilkår
- ivareta og videreutvikle forskning, forsøks- og utviklingsarbeid med særlig vekt på utsatte grupper og barnevernets temaer, målgrupper og organisering
- ivareta og videreutvikle gerontologisk forskning og forsøksvirksomhet, herunder også gerontologien som tverrfaglig vitenskap

Instituttet skal sammenholde innsikt fra ulike fagområder for å belyse problemene i et helhetlig og tverrfaglig perspektiv.

© Norsk institutt for forskning om oppvekst,
velferd og aldring (NOVA) 2008
NOVA – Norwegian Social Research
ISBN 978-82-7894-293-2
ISSN 0808-5013

Illustrasjonsfoto:	© photodisc by Getty Images
Desktop:	Torhild Sager
Trykk:	Allkopi

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
Munthesgt. 29 · Postboks 3223 Elisenberg · 0208 Oslo

Telefon: 22 54 12 00

Telefaks: 22 54 12 01

Nettadresse: <http://www.nova.no>

Forord

Denne rapporten er skrevet på oppdrag av Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. Direktoratet ønsket at prosjektet skulle gi forskningsbasert kunnskap om barnevernets ettervernsarbeid og en oversikt over erfaringer med gjeldende praksis. Prosjektet skulle bidra til å: «*identifisere suksessfaktorer og kritiske faktorer for godt ettervernsarbeid for ungdom med ulik bakgrunn og problematikk.*» Ettervern skulle belyses ut fra ungdommenes, barnevernets, fosterforeldrenes og institusjonenes ulike ståsteder. De unges egne erfaringer og synspunkter skulle ha en sentral plass i prosjektet. Prosjektet er gjennomført av en gruppe bestående av Elisiv Bakketeig (prosjektleder), Elisabeth Backe-Hansen, Sten-Erik Clausen, Jens Lunnan Hjort, Anders Spiten Mathisen (alle NOVA) og Inger Oterholm (Diakonhjemmets Høgskolesenter).

Som en del av prosjektet arrangerte NOVA i februar 2008 et ekspertseminar om ettervern. Formålet var å drøfte sentrale forskningsspørsmål på ettervernsfeltet i et internasjonalt perspektiv og drøfte hvordan temaene mer spesifikt kunne knyttes opp mot denne studien. På seminaret innledet en rekke anerkjente forskere på ettervernsfeltet: Professor Mark Courtney, University of Washington; stipendiat Emily Munro fra University of Loughborough; professor John Pinkerton, Queen's University Belfast; professor Mike Stein, University of York; professor Bo Vinnerljung, Socialstyrelsen i Stockholm og førstelektor Jan Storø fra Høgskolen i Oslo. Vi vil takke innlederne for interessante innlegg som har vært svært nyttige i arbeidet med rapporten.

Mange har bidratt til denne rapporten. Vi takker først og fremst informantene: ungdom, fosterforeldre og institusjonsledere og barnevernstjenestene som har gitt viktig informasjon gjennom å delta i intervjuer og ved å fylle ut spørreskjemaer. Uten dere hadde ikke denne rapporten blitt til.

Vi har også brukt flere eksisterende datasett i denne undersøkelsen. Vi vil i den forbindelse takke Norsk Fosterhjemsforening og leder Toril Havik ved Barnevernets Utviklingscenter på Vestlandet, som har gitt tillatelser til bruk av sine datasett. Vi vil også takke Hege Sundt, tidligere generalsekretær i Norsk

Fosterhjemsforening, for hjelp til å rekruttere informanter. Dessuten vil vi takke de tidligere institusjonslederne Vidar Hald og Kjetil Ostling for verdifulle innspill i forbindelse med utarbeiding av spørreskjema til institusjonene.

Flere ansatte ved NOVA har også vært viktige bidragsytere. Biblioteket ved ISF/NOVA og forsker II Viggo Vestel fortjener stor takk for innsatsen i arbeidet med litteraturgjennomgangen. Forsker II Marianne Takle har vært leseansvarlig, og vi vil takke for svært nyttige kommentarer. Også forsker I Anne Solberg har gitt fine innspill underveis. Vi vil også takke Torhild Sager som har bidratt til å gjøre manuset klart for trykking.

Da arbeidet med prosjektet startet, nedsatte Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet en referansegruppe. Gruppen har avholdt tre møter i prosjektperioden: i startfasen, midt i prosjektperioden og i slutfasen. Følgende har deltatt: Mette Hjelle og Merete Birkeland fra Skjoldvegen barnehjem, Stig Svan fra Jong ungdomshjem, Are Karlsen fra Bufetat Region Sør, Tove Wahlstrøm og Kjersti Dietrichs fra Norsk Fosterhjemsforening, Randi Nessøe fra Drammen kommune, Ann Karin Sliper, Guri Sigursen Røstad, Eli Bjøraas Weiseth fra Levanger kommune, Maria Reklev fra Landsforeningen for barnevernsbarn. I tillegg har Åse Tea Bachke, NAV; Ellen Elster, Helsedirektoratet; Njål Petter Svensson, Arbeids- og velferdsdirektoratet; Brite Hundvin, Barne- og likestillingsdepartementet; Anna Bjørshol, Kristina Nordlund og Hanne Ingerslev fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, deltatt. Vi takker alle for viktige innspill og gode diskusjoner i møtene.

Oslo, desember 2008

Elisiv Bakketeig
Elisabeth Backe-Hansen

Innhold

Sammendrag	7
1 Innledning: <i>Elisiv Bakketeig</i>	17
1.1 Undersøkelsens formål	17
1.2 Økt fokus mot ettervern	17
1.3 Fra offentlig omsorg til selvstendig tilværelse	18
1.4 Nærmere om prosjektets problemstillinger	20
1.5 Sentrale begreper og perspektiver	21
1.6 Regelverket knyttet til ettervern	25
1.7 Den videre fremstillingen	32
2 Forskningsstatus: <i>Jens Lunnan Hjort & Elisabeth Backe-Hansen</i>	33
2.1 Innledning	33
2.2 Hvordan går det med barnevernets barn i voksen alder?	36
2.3 Livsløpsperspektiv på barnevernsungdom	41
2.4 Hva er ettervern?	44
2.5 Nordisk forskning om ettervern	47
2.6 Britisk og amerikansk forskning om ettervern	52
2.7 Teoretiske og metodologiske utfordringer	60
2.8 Hva har fremstillingen vist?	66
3 Metode: <i>Elisiv Bakketeig, Sten-Erik Clausen, Inger Oterholm, Anders Spiten Mathisen, Elisabeth Backe-Hansen & Jens Lunnan Hjort</i>	69
3.1 Innledning	69
3.2 Gjennomføring av litteraturstudien	70
3.3 Barnevernstatistikken	73
3.4 Oppfølgingsundersøkelsen av barn som er plassert utenfor hjemmet	79
3.5 Barnevernets arbeid med ettervern i kommunene	82
3.6 Spørreskjemaundersøkelse til institusjonene	87
3.7 Fokusgruppeintervjuer med ungdom, fosterforeldre og institusjonsledere	91
3.8 Forskningsetiske problemstillinger	98
4 Ettervern og barnevernstatistikk: <i>Sten-Erik Clausen</i>	102
4.1 Innledning	102
4.2 Ettervernsklienter i perioden 1993–2005	102
4.3 Hvem var ettervernsklientene i 2005?	106
4.4 Regionale forskjeller i ettervernstiltak	109
4.5 Hvilke saksgrunnlag har ettervernsklientene hatt?	112
4.6 Hvilke barnevernstiltak hadde klientene i perioden 1993–2005?	113
4.7 Demografiske kjennetegn og vellykkede voksenkarrierer	115
4.8 Hovedfunn og anbefalinger	119
5 Ungdommenes egne stemmer: <i>Elisiv Bakketeig & Anders S. Mathisen</i>	120
5.1 Innledning	120
5.2 Hva betyr overgangen fra å være under omsorg til selvstendig tilværelse for ungdommene selv?	122
5.3 Hvilke behov har ungdommene i ettervernsfasen?	134
5.4 Hvem vil ungdommene søke hjelp hos?	138
5.5 Tilbud om ettervern – hva krever det av ungdommene og hva betyr det for dem?	139
5.6 Hvordan forberedes ungdommene på overgangen til en selvstendig tilværelse?	142
5.7 Hvilke tiltak ble satt i verk?	144
5.8 I hvilken grad har ungdommen medvirket i planleggingen?	149
5.9 Problemer når ansvaret for den faktiske oppfølgingen overføres fra statlig til kommunalt nivå	151

5.10	Hva definerte ungdommene som avgjørende for å ha klart sin egen overgangsfase?	153
5.11	Hvilke tiltak oppleves som nyttige for ettervernsungdom blant ungdommene i fokusgruppeintervjuet?	153
5.12	Hva har fremstillingen vist?	156
5.13	Hovedfunn og anbefalinger	158
6	Barneverntjenestens arbeid med ettervern: Inger Oterholm	161
6.1	Innledning	161
6.2	Variasjoner i ettervernsarbeidet relatert til barneverntjenestens størrelse og organisering	162
6.3	Hva kjennetegner de skriftlige rutinene?	172
6.4	Barneverntjenestens syn på ungdommens rolle i ettervernsarbeidet	183
6.5	Hvilke samarbeidspartnere har barneverntjenesten i ettervernsarbeidet, inkludert foreldres rolle, og hva beskrives som problemer og muligheter i samarbeidet?	194
6.6	Forskjeller i ettervernsarbeid i forhold til plasseringshjemmel	204
6.7	Hovedfunn og anbefalinger	206
7	Barnevernsinstitusjonene og ettervern:	
	<i>Anders S. Mathisen, Elisabeth Backe-Hansen & Elisiv Bakketeig</i>	209
7.1	Innledning	209
7.2	Hva kjennetegner institusjonene i undersøkelsen?	210
7.3	Hva slags praksis for ettervern var etablert ved institusjonene?	213
7.4	Utfordringer for et godt ettervern	218
7.5	Eksempler på godt ettervernsarbeid	229
7.6	Ikke ettervern, men oppfølging?	238
7.7	Hva har fremstillingen vist?	239
8	Fosterforeldre og ettervern: Elisiv Bakketeig & Anders Mathisen	244
8.1	Innledning	244
8.2	Varigheten på fosterhjemsoppholdet	246
8.3	Fosterforeldrenes vurderinger av ungdommenes fremtidige fungering	247
8.4	Hvilken rolle spiller fosterforeldrene i ettervernsfasen?	250
8.5	Hvilke utfordringer møter fosterforeldre i samarbeidet med barnevernet når det gjelder ettervern?	260
8.6	Mulig samarbeid med sosialkontoret?	266
8.7	Hva ser fosterforeldrene som viktige tiltak i ettervernsfasen?	266
8.8	Fosterforeldrene ser positive resultater	269
8.9	Hva har fremstillingen vist?	270
8.10	Hovedfunn og anbefalinger	272
9	Hovedkonklusjoner og forskningsspørsmål fremover:	
	<i>Elisiv Bakketeig, Inger Oterholm & Elisabeth Backe-Hansen</i>	274
9.1	Å samle tråder	274
9.2	Hva bør målsettingen med ettervern være?	274
9.3	Å ivareta ungdommenes tro på seg selv	275
9.4	En styrket rettsstilling– men ikke for alle?	277
9.5	Utfordringer ved vurdering av behov og vilkår for ettervern	279
9.6	Hva forutsetter et ettervernstilbud med utgangspunkt i ungdommens behov?	280
9.7	Utfordringer knyttet til organiseringen av arbeidet	288
9.8	Behov for mer ensartet praksis	293
9.9	Behov for en sterkere satsning på ettervern	293
9.10	Forskningsbehov framover	294
	Summary	303
	Litteraturliste	315
	Vedlegg 1: Innsamlet litteratur om ettervern	327
	Vedlegg 2: Spørreskjema til barnevernstjenestene	335
	Vedlegg 3: Spørreskjema til barnevernsinstitusjonene	343

Sammendrag

Innledning

På oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet gjennomførte NOVA i 2008 den første bredere kartleggingen av ettervern i Norge. Hensikten med undersøkelsen er å frembringe forskningsbasert kunnskap om barneverntjenestens ettervernsarbeid. Den formidler erfaringer og synspunkter på ettervern hos ungdom, midlertidige omsorgspersoner og barnevernet. I tillegg gjennomgås nasjonal og internasjonal forskning på feltet, og fremtidige forskningsbehov identifiseres.

Rapportens hovedkonklusjon er at det statlige og kommunale barnevernet bør yte en felles innsats for å gi barnevernsungdom i overgangen til en selvstendig tilværelse et styrket, helhetlig ettervernstilbud med utgangspunkt i ungdommenes behov. Dette kan bidra til å gi unge mennesker bedre muligheter til livsvilkår som oppleves gode og meningsfylte av den enkelte. I det følgende presenterer vi hovedfunn og datagrunnlag i undersøkelsens ulike deler.

Parallele diskusjoner på tvers av landegrenser

I litteraturgjennomgangen er norsk, nordisk og annen internasjonal litteratur gjennomgått, med hovedvekt på litteratur fra landene som utgjør forskningsfronten på feltet (Storbritannia og USA). Gjennomgangen omfatter cirka 100 artikler, bøker og rapporter. Den viser at parallelle problemstillinger drøftes på tvers av landegrenser, og at ivaretagelse av ettervernsungdom er en global utfordring. Det er generelt stor enighet blant forskerne om de mest sentrale funnene. Barnevernsungdom er en heterogen gruppe med ulike historier og behov. Samtidig har de det felles at de opplever en akselerert og komprimert overgang til voksenlivet sammenliknet med ungdom flest. Selv om flere klarer seg bra, strever unge voksne som har hatt tiltak i barnevernet, på mange og flere områder (utdanning, arbeid, bolig, helse, dødelighet og kriminalitet) enn ungdom flest. Forskningen på feltet tilsier at et godt etterverntilbud bør være flerdimensjonalt og bestå av en pakke av ulike tjenester (Reid, 2007). Sentrale elementer er økonomisk støtte, boligtilbud, å stimulere til utdanning og arbeid, og praktisk og emosjonell støtte. Tilbudene bør

bidra til kontinuitet og stabilitet blant annet gjennom oppfølging fra en stabil voksenperson. Relasjoner er viktig, og arbeidet bør omfatte kartlegging og oppbygging av ungdommens nettverk. Det er viktig at ettervern tilrettelegger for en *gradvis* selvstendigjøring. Arbeidet bør planlegges tidlig, være godt organisert med klare ansvarlinjer hvor ungdommen har gode rammer for medvirkning. Flere undersøkelser viser at å forlenge tiden før ungdommen flytter for seg selv gir bedre utfall. Samlet viser forskningslitteraturen at ettervern bedrer utsiktene for barnevernsungdom.

Antall klienter med ettervern øker, men høyere alder gir færre tiltak

I rapporten analyseres utviklingen og utbredelsen av bruk av ettervern i Norge på grunnlag av den longitudinelle barnevernstatistikken, koblet med en rekke registre. Den viser at i underkant av 1000 ungdommer over 16 år hvert år forlater en omsorgstilværelse. Samtidig har antall ettervernsklienter økt de siste årene, fra 550 i 1995 til nesten 2100 i 2005. Imidlertid halveres årlig antall ettervernsklienter for hvert år etter fylte 18 år. Det er halvparten så mange 19-åringer som har tiltak sammenliknet med 18-åringer. Det er litt flere gutter blant ettervernsklientene enn blant ordinære klienter, og det er flest ettervernsklienter i de store byene. Ungdom med asiatisk og afrikansk bakgrunn er sterkt overrepresentert i ettervernet, noe som trolig skyldes at de fleste av dem kommer inn i barnevernet når de er 15 år eller eldre. De vanligste etterverntiltakene er økonomisk støtte, fosterhjem, hjelp til bolig og støttekontakt. Analysene viser at ungdommene som får ettervernstiltak, har større sjanse enn ungdommer som ikke får det til å få en vellykket karriere. Følgelig kan vi anta at det å intensivere ettervernstiltakene også i forhold til de eldste ungdommene vil gi gode resultater.

Å få vokse opp i eget tempo krever fleksibilitet i barnevernsystemet

Rapporten gir innblikk i ungdommens forventninger til egen fremtid og erfaringer med etterverntiltak. Analysene baserer seg på intervjuer med 50 ungdommer i alderen 16–20 år fra en oppfølgingsundersøkelse av barn som er plassert utenfor hjemmet (Plasseringsprosjektet), og et fokusgruppeintervju

med fem jenter i tyveårene. Rapporten viser at mange av ungdommene i Plasseringsprosjektet fremstår som optimistiske i forventningene til egen fremtid. De fleste har planer om å bli boende der de bor utover myndighetsalder, og flertallet er trygge på at de kan fortsette å bo hos sine omsorgsgivere. Dette står i kontrast til saksbehandlerne deres som i større grad uttrykker negative forventninger. Mange unge forventes å streve med sosial tilpasning, diagnoser, tilknytningsproblemer og skader fra tiden før plassering. Det bør undersøkes om en sterkt problemorientert forståelse kan være et mulig hinder mot å gi ungdommen støtte i overgangen til en selvstendig tilværelse. Saksbehandlerne fremstår generelt som positive til videreføring av tiltak for ungdommene. Det er i stor grad opp til ungdommen selv om de ønsker fortsatt tilbud.

Halvparten av ungdommene tror de vil trenge hjelp i årene fremover, og vil primært søke hjelp hos familie og fosterforeldre. Datamaterialet indikerer at det bør legges større vekt på en bred og systematisk kartlegging av ungdommenes nettverk med sikte på tiden etter avsluttet omsorgsløp. Økonomisk hjelp, hjelp til å skaffe bolig og arbeid, samt rådgivning er behov som fremheves, men også ønsket om å unngå ensomhet, å føle seg trygge og det å ha en god relasjon til noen. Ungdommene i fokusgruppeintervjuet opplever det problematisk å skulle definere sitt behov for videre oppfølging akkurat ved fylte 18 år og etterlyser større fleksibilitet. Dette tilsier behov for en vid adgang til å komme tilbake til barnevernet dersom de trenger mer tid. Prosessen mot å få ettervern kan være utfordrende. I fokusgruppeintervjuet beskrives en krevende forhandlingsposisjon hvor ungdommene må være passe kompetent og passe pågående. Fremstår de som for ressurssterke risikerer de å bli vurdert uten behov for videre oppfølging. Analysene fra Plasseringsprosjektet viser at barnevernet i noen tilfeller venter med å legge planer fordi ungdommene ikke vet hva de vil. Dette innebærer at barnevernet fremstår som reaktivt snarere enn proaktivt i sitt planleggingsarbeid.

Begge datagrunnlag indikerer at graden av ungdommenes medvirkning i planleggingsarbeidet fremstår som nokså varierende. Men selv om medvirkning fremheves av flere som viktig, er det ikke alle som ønsker å bestemme selv. Datagrunnlaget indikerer videre at rammene for ungdommenes medvirkning ikke nødvendigvis er tilpasset ungdommenes behov.

Behov for å kvalitetssikre ettervernsarbeidet ved små og store barnevernkontorer

Undersøkelsen av barneverntjenestene illustrerer utfordringene med å sikre gode ettervernstilbud i et land med kommuner av ulik størrelse. Landsrepresentative spørreskjemadata viser store variasjoner i ettervernsarbeidet sett i forhold til barneverntjenestenes størrelse og organisering. Det er mange små barneverntjenester med få ungdommer med ettervern. Dette gir en stor utfordring når det gjelder å sikre tilstrekkelig kompetanse på feltet. Det er lite spesialisert ettervernsarbeid ved norske barnevernkontorer. De fleste barneverntjenestene har en generalistorganisering, og få barneverntjenester har egen saksbehandler for ungdom.

På landsbasis har to tredjedeler av barneverntjenestene en systematisert praksis vedrørende ettervern, men bare litt over en fjerdedel har skriftlige rutiner. Det er flere av de store kontorene og de med spesialistorganisering som har skriftlige rutiner. Samtidig bruker mange kontorer rutinehåndboken fra Barne- og likestillingsdepartementet, særlig de minste kontorene. Rutinebeskrivelsene indikerer uensartet praksis, blant annet om hvilke utgifter barneverntjenesten dekker, når sosialtjenesten skal inn, hvilke krav som stilles til ungdommen, og praktiseringen av angrefristen. Det er uheldig hvis bosted avgjør hvilke tiltak ungdommen får. Bedre kvalitet og mer ensartet praksis, kan sikres ved at det utarbeides en mer detaljert rutinehåndbok for ettervernsarbeid fra statlig hold.

Alle barneverntjenestene oppgir at de gir informasjon til ungdom om ettervern, men det er usikkert om alle får informasjon om at de har klagerett. De fleste barneverntjenestene foretar vanligvis en kartlegging av ungdommens behov, men denne starter sent, også slik barneverntjenestene ser det. Man vet også lite om hvordan kartleggingen foregår. Flere av barneverntjenestene oppgir at manglende tid til oppfølging er en svakhet. Det er bekymringsfullt hvis barneverntjenester må nedprioritere arbeidet med ungdom når undersøkelser samtidig indikerer at oppfølging i ettervernsfasen gir bedre utsikter for ungdommen i voksen alder.

De vanligste begrunnelsene for at ungdom har ettervernstiltak, er at de ønsker og har behov for det, og motsatt er manglende ønske den vanligste grunnen barneverntjenestene gir for at ungdom *ikke* har tiltak. Dette betyr at arbeidet med å motivere ungdommen for videre oppfølging blir helt sentralt.

Det blir også viktig å kontakte ungdommene etter en viss tid hvis de sier nei til tiltak. Dette er også i tråd med forslag til endringer i barnevernloven høsten 2008. At andre instanser kan gi mer relevant oppfølging og uenighet om innholdet i tiltakene er andre vanlige grunner for at barneverntjenesten ikke tilbyr tiltak.

Fosterhjem og institusjon er de barneverntjenesten i størst grad samarbeider med i ettervernsfasen. Likevel sier under halvparten at de gir informasjon til disse instansene om hva barneverntjenesten kan tilby ungdommen. Omtrent halvparten sier at de samarbeider med sosialtjenesten og ungdommens foreldre, mens få samarbeider med skole og psykiatri. At barnevernsungdom sliter både i forhold til utdanning og psykiske vansker tilsier at disse burde være viktigere samarbeidspartnere. Rapporten viser dessuten at barneverntjenestene opplever en rekke utfordringer når ivaretagelsen av ungdommens behov befinner seg i skjæringspunkter mellom ansvarsområdene til ulike instanser. Utfordringene gjelder samarbeid både innad i kommunen, mellom kommuner og mellom stat og kommune.

Institusjonene – skreddersydde tiltak og bedre samarbeid

Den landsrepresentative spørreskjemaundersøkelsen viser at institusjonene utgjør et mangfold både når det gjelder organisering og utforming av virksomheten. Det er en overvekt av de store og private institusjonene som har beboere over 18 år, og region Vest og Øst skiller seg ut ved å ha flest beboere i denne aldersgruppen. Fokusgruppeintervju med 7 ledere/fagansvarlige supplerer og utfyller de kvantitative dataene.

Mye tyder på at mange av institusjonene driver målrettet ettervernsarbeid. Mange (2/3) av institusjonene har tiltak rettet mot ungdom i denne fasen. Tiltakene var i de fleste tilfellene forskjellige former for selvstendighetstrening og egne botiltak. 60 prosent av institusjonene oppgir å ha egne treningshybler til ungdom. Nesten alle (90 %) av ungdommene hadde egen kontaktperson og flertallet (80 prosent) oppga at ungdommen hadde egne planer med målsettinger som omhandlet overgangen til en selvstendig tilværelse.

Det ser ut til at de private institusjonene i større grad enn de offentlige har egne etterverntiltak og skriftlige rutiner for ettervernsungdom. For-

skjellen mellom offentlige og private institusjoner var enda større når det gjaldt egne tiltak rettet mot å forberede beboerne på en selvstendig tilværelse, inklusive det å ha egne treningshybler.

Barnevernstjenesten er den viktigste instansen institusjonene samarbeider med når ungdommen skal flytte ut. I prioritert rekkefølge kommer deretter Bufetat og biologisk familie, skole, fosterforeldre og NAV. Både lederne i fokusgruppeintervjuet og i spørreskjemaundersøkelsen fremhever samarbeid mellom instansene som en utfordring. Manglende felles forståelse av ungdommens behov, samt uklare ansvarsforhold trekkes frem blant annet ved samarbeidet med barneverntjenesten og Bufetat.

Innspillene fra institusjonene og fokusgruppeintervjuet illustrerer gode eksempler på ettervern. Her nevnes skreddersydde tiltak tilpasset ungdommens individuelle behov, god organisering og samarbeid som viktige forutsetninger. Et viktig poeng er at overgangen til voksenlivet er en prosess som tar tid, og det argumenteres derfor for å bruke tid som metode i arbeidet. Ungdommene har ulike behov, noe systemet bør ta høyde for. Forutsigbare økonomiske rammer, samt legitimitet og støtte for arbeidet som gjøres ved institusjonene, fremheves som grunnleggende forutsetninger for godt ettervern.

Fosterforeldre bør få en tydeligere forankret rolle i ettervernsfasen

Fosterforeldrene fremstår som nøkterne optimister om forventninger til fremtidig fungering for de 27 ungdommene i Plasseringsprosjektet som bodde i fosterhjem. De fleste tror ungdommene vil greie seg «som folk flest». Samtidig er fosterforeldrene også bevisste på områder de tror ungdommene vil slite med. Materialet gir ingen indikasjoner på brudd mellom fosterforeldre og ungdom ved oppnådd myndighetsalder. De fleste fosterforeldrene ønsker å holde kontakten med ungdommene i årene fremover, og tror at også ungdommene vil ønske dette. Dette må sees i sammenheng med at de fleste ungdommene har vært langvarig plassert i stabile fosterhjem.

Dataene i Plasseringsprosjektet supplert med fokusgruppeintervju med sju fosterforeldre, viser at fosterforeldrene ivaretar en rekke oppgaver både i forberedelses-, utflyttings- og oppfølgingsfasen. Det å være omsorgspersoner

og støttespillere for ungdommen fremstår som den viktigste oppgaven. I tillegg er fosterforeldrene oppdragere og praktiske tilretteleggere for ungdommen.

Informasjonen fra fosterforeldrene tilsier at det lett blir uklare ansvarslinjer mellom fosterforeldrene og barneverntjenestene om hvem som har ansvaret for å initiere planleggingen av ettervernsfasen. Slik uklarhet er medvirkende til at planleggingen av overgangen begynner sent. Mye av planleggingen skjer imidlertid i fosterhjemmet *før* barnevernet kobles inn. Samtidig opplevde enkelte fosterforeldre i fokusgruppeintervjuet at barnevernet tar oppfølgingen de gir for gitt. Fosterforeldrene forventes å følge opp uten at ansvaret følges av tilstrekkelige midler. At ansvaret for oppfølgingen legges på fosterforeldrene innebærer en risiko for ansvarsfraskrivelse fra det offentliges side.

Enkelte fosterforeldre i fokusgruppeintervjuet har opplevd seg i en avmaktssposisjon når de formidler til barnevernet at ungdommen har behov for videre oppfølging. Både ungdommer og fosterforeldre har opplevd denne posisjonen som «å stå med lua i hånden», da ungdommen ikke har et ubetinget krav på videre oppfølging ved fylte 18 år. Begge datagrunnlag viser også at både ungdom og fosterforeldre kan oppleve vurderingen av behov for videre oppfølgingen som problematisk. Det rapporteres om en svært problemorientert beskrivelse av ungdommens person og atferd fra barneverntjenestens side ved vurdering av behov for ettervern. En negativ opplevelse i forhold til slike beskrivelser kan være et hinder for å få ungdommen til å ta imot etterverntilbud. Det kan også svekke fosterforeldrenes arbeid med å gi ungdommen tro på at de kan klare seg selv. Det er behov for å gi fosterforeldre en tydeligere forankret rolle i ettervernsfasen, med tydeligere ansvarslinjer, bedre informasjon og ressurser til å ivareta oppgaven.

Hovedkonklusjoner og fremtidige forskningsbehov

- Det er behov for en ressurstilnærming til ettervern ungdom: Å ta vare på de forventningene og ønskene ungdommene har til egen fremtid og unngå ytterligere marginalisering.
- Etterverntilbud bør ta utgangspunkt i *ungdommenes individuelle behov*. Dette innebærer at:
 - Ungdommen må gis mulighet til gradvis selvstendigjøring.
 - Flere ungdommer bør få tilbud om ettervern – også de som er 20 år og eldre.
 - Tilbudet bør ta utgangspunkt i behov og ikke alder. Aldersbestemte systembegrensninger virker i dag som barrierer mot et godt etterverntilbud.
 - Vurderingen av om ettervern skal gis, må fremme og ikke hemme selvstendigjøring.
 - Når barnevernet stiller vilkår for å gi ettervern må disse ta utgangspunkt i ungdommenes forutsetninger.
- Et etterverntilbud tilpasset den enkelte forutsetter at:
 - Ansatte i barnevernet trenger tilstrekkelig tid for å kunne tilby godt ettervern.
 - Det innhentes mer kunnskap om hvorfor ungdom eventuelt ikke vil ha oppfølging videre.
 - Arbeidet for å motivere ungdom for videre oppfølging får høy prioritet i ettervernarbeidet.
 - Ungdom gis en vid adgang til å komme tilbake til barnevernet etter utskrivning (vid angrefrist), og at det legges stor vekt på å kontakte ungdom som ikke har ønsket videre hjelp for å avklare behov for videre oppfølging. Ungdommene bør følges opp helt frem til de fyller 23.
 - Arbeidet tar høyde for at et vedtak om ettervern kan oppleves som et uttrykk for å være ønsket eller som en avvisning fra ungdommens side.
 - En ser nærmere på beslutningsgrunnlaget hos ulike instanser for å vurdere om ungdommens behov er tillagt tilstrekkelig vekt i forhold til andre hensyn.
 - Planlegging skjer i god tid før myndighetsalder med mulighet for å tilpasse tiltak underveis i tråd med ungdommens utvikling. Behov for nye tiltak bør vurderes frem til ungdommen fyller 23.

- Alle ungdommer bør ha minst en voksenperson som følger dem opp gjennom hele overgangsfasen.
 - En sikrer kontinuitet og stabilitet i tilretteleggingen av oppfølgingen.
 - En retter sterkere fokus på nettverksarbeid med en bred tilnærming til hvem som kan være aktuelle ressurser. Det bør utredes hvordan ungdom, fosterforeldre, institusjon og foreldre i større grad kan involveres i kartlegging av behov for og iverksetting av ettervern.
 - Ungdom, fosterforeldre/institusjon og foreldre gis ytterligere informasjon om muligheter og innhold i ettervern.
 - En utreder hvilken betydning økonomiske forhold og saksbehandlers arbeidssituasjon har for om barnevernsungdom tilbys ettervern.
 - Ettervernsarbeid ved barnevernkontorene kvalitetssikres og samtidig tar hensyn til barnevernkontorenes størrelse.
 - En kartlegger omfang og konsekvenser av ansvarsdelingen mellom stat og kommune i forhold til barnevernsungdom i ettervernsfasen.
 - Behov, mulighet for og eventuell utforming av spesialisering i forhold til ettervernsarbeid bør undersøkes nærmere.
 - En ser nærmere på samarbeid med relevante instanser som skole og psykiatri.
 - En styrker barnevernets ansvar og de ulike instansenes rolle i forhold til å gi ungdommene et tilfredsstillende ettervernstilbud blant annet gjennom klare retningslinjer for samarbeidet.
 - Føringerne bør endres til at det er barneverntjenesten som bør følge opp dersom den kan gi like god oppfølging som sosialtjenesten.
- Fremtidig forskning på ettervernsfeltet forutsetter:
 - Større strategiske forskningssatsninger, bredde i metodisk tilnærming, involvering av alle relevante aktører, samt en komparativ tilnærming på tvers av fagfelt og landegrensar.
 - Forutsetter regelmessig overvåking av situasjonen til etterverns klientene via barnevernsstatistikken.
 - Mer kunnskap om årsaker og mekanismer gjennom longitudinelle studier.
 - En sterkere teoretisk forankring og utvikling av feltet.
 - Forskningsbasert utvikling og evaluering.

1 Innledning

1.1 Undersøkelsens formål

Denne studien er den første, brede kartleggingen av ettervernsarbeidet i Norge, og har som overordnet siktemål å få frem forskningsbasert kunnskap om dagens ettervernsarbeid. Målsettingen er at denne kunnskapen skal bidra til å forbedre ettervernet for unge voksne på vei ut av barnevernet. Gjennom undersøkelsen formidles erfaringer og synspunkter på ettervern fra ungdom, midlertidige omsorgspersoner og barnevernet. I tillegg gjennomgås nasjonal og internasjonal forskning på feltet. Foruten å gi en status på hvor arbeidet med ettervern står, har studien et eksplorativt formål. Den tar sikte på å løfte frem problemstillinger knyttet til ettervern som forutsetter nærmere empiriske analyser gjennom fremtidige studier.

1.2 Økt fokus mot ettervern

Ettervern for barnevernsungdom er i den senere tid blitt et sentralt tema. Undersøkelser som belyser urovekkende levekår for tidligere barnevernsbarn har vært med å bidra til dette. Også internasjonalt har man sett at oppmerksomhet om negative levekårsutfall for denne gruppen har bidratt til økt fokus og lovendringer på feltet (se Broad, 1999). Ettervern har imidlertid vært vanskelig å få satt på den samfunnsmessige dagsorden både nasjonalt og internasjonalt. I følge Jan Storø har det hersket bred politisk enighet om behovet for bedre ettervern for barnevernsungdom, men ønsket har ikke blitt etterfulgt av handling (Aftenposten 28. november 2007). Landsforeningen for barnevernsbarn har hatt bedre ettervern som et hovedkrav i sitt arbeid helt siden foreningen ble opprettet i 1997 (se Follesø, 2004). I denne sammenheng har spørsmålet om en lovfestet rett til ettervern stått sentralt. Spørsmålet om en slik lovfestet rett har vært fremmet flere ganger i Stortinget, senest gjennom et dokument 8-forslag som ble behandlet i april 2008. Heller ikke denne gang ble resultatet en lovfestet rett til ettervern.

Barne- og likestillingsdepartementet fremmet imidlertid forslag om forbedringer i barnevernloven angående ettervern 23. oktober 2008.

1.3 Fra offentlig omsorg til selvstendig tilværelse

Overgangen fra barn til voksen kan oppleves som en utfordrende fase. Overgangen kan oppleves stor fra å leve en beskyttet tilværelse i hjemmet til en selvstendig tilværelse med ansvar for eget liv. En selvstendig tilværelse operasjonaliseres gjerne som det å ha gjennomført et utdanningsløp, fått seg arbeid, fått egen bolig og ha etablert seg med egen familie eller partner (Bynner m.fl., 2002). Overgangsfaser handler også om opplevelse av tid og tidsperspektiver – hvor mye tid man har, hvor lang tid ting tar og hva slags fremtidsperspektiver som er ønskelige eller mulige. For ungdom flest har utviklingen gått i retning av at overgangen til en selvstendig tilværelse skjer senere, at den pågår over et lengre tidsrom og at ungdom gjerne får hjelp og støtte av foreldrene sine langt inn i voksen alder (Bynner m.fl., 2002; Furlong m.fl., 2003; Hellevik, 2005).

For ungdom i barnevernet stiller dette seg annerledes. I utgangspunktet gir barnevernloven adgang til å treffe tiltak overfor barn under 18 år (jf. §1-3 første ledd). Dersom ungdommen samtykker kan imidlertid barnevernet videreføre tiltak eller erstatte iverksatte tiltak med nye inntil ungdommen fyller 23 år (jf. bestemmelsens annet ledd). Dette innebærer at barneverns-ungdom møter overgangen til voksenlivet langt tidligere og mer brått enn ungdom ellers. De har også kortere tid til rådighet for å mestre den, og et langt svakere nettverk til rådighet for hjelp og støtte (Stein, 2008; Wade, 1997). I tillegg kommer belastninger ungdommene bærer med seg fra perioden før, under og etter omsorg (Vinnerljung, 1996). Gruppen med de svakeste forutsetningene for å klare denne overgangen har altså de snevreste rammene for å gjennomføre den (Stein, 2005). Dette er et paradoks.

Fra eksisterende forskning vet vi at disse ungdommene er sårbare på mange måter, og i ekstra risiko for fortsatt eller senere marginalisering. De mangler ofte viktige forutsetninger for å mestre overgangen på grunn av egen problematikk (Courtney, 2001; Courtney m.fl., 2005; Helgeland 2007; Tjelflaat m.fl., 2003). Både internasjonal forskning (Stein, 2006) og analyser av den norske barnevernsstatistikken (Kristofersen, 2005) viser at ungdom

som har vært barnevernsklinter kommer dårligere ut på en rekke levekårs- og helseindikatorer. Barnevernsbarn sliter videre med en rekke problemer knyttet til tiden før plassering og problemer som følge av erfaringer under plasseringsforløpet (Vinnerljung, 1996). Som ungdom vil de ofte ha problemer av varierende art og styrke, som skoleproblemer, psykiske vansker, lav selvfølelse, relasjonsvansker, sosiale problemer, kriminalitet og rusproblemer (Courtney m.fl., 2007; Stein, 2004; Manser, 2007; Broad, 2005; Clausen & Kristofersen, 2008; Helgeland, 2007; Wade 2008). I tillegg kommer stigma som følge av status som barnevernklinter. Dette er forhold som kan gjøre det vanskeligere for barnevernsungdom å klare denne overgangsfasen sammenliknet med ungdom uten barnevernsbakgrunn. Samtidig er det variasjon *innad* i gruppen barnevernsungdom i hvordan de klarer denne overgangsfasen (bl. a. Courtney et al., 2007; Clausen og Kristofersen, 2008; Stein, 2004).

Stigen (1998) har studert utflyttingsmønstre hos ungdom uten barnevernsbakgrunn i Vennesla kommune. Hans undersøkelse viser at ungdommene foretar endelig utflytting ganske sent fra foreldrehjemmet. «Endelig utflytting» henspeiler på at en ganske stor andel (40 %) flytter tilbake til foreldrehjemmet etter først å ha hatt en utflyttingsfase for eksempel i sammenheng med utdanning. Situasjonen for barnevernsungdom stiller seg annerledes. Foruten at disse i mange tilfeller må etablere seg på egen hånd tidligere, har disse på grunn av regelverket også begrensede muligheter til å komme tilbake under omsorg etter utskrivning fra barnevernet.

Internasjonal forskning indikerer at det er viktig å tilrettelegge en rekke forhold for at barnevernsungdom skal greie denne overgangen. Blant annet gjelder dette varigheten av oppfølging (Courtney & Dworsky, 2006; Reilly, 2003), tilbudets innhold og fleksibilitet, relasjoner og nettverk, planlegging og organisering av arbeidet og ungdommenes medvirkning. Også regelverket fremstår som viktig for hvor lenge ungdommene får ettervern og for kvaliteten på ettervernsarbeidet (Munro m.fl., 2005). Et sentralt skille går her på om ungdommene har et rettskrav på ettervern eller om det er opp til de lokale myndighetene å gi et slikt tilbud (jf. kapittel 2).

1.4 Nærmere om prosjektets problemstillinger

Problemstillinger

Fremstillingen tar sikte på å belyse spørsmålet *hva karakteriserer dagens ettervernsarbeid i Norge?* Med andre ord tar vi sikte på å gi en situasjonsbeskrivelse og analyse av dagens ettervernsarbeid på nasjonalt nivå. Dette er altså først og fremst en empirisk kartlegging. Vi vil imidlertid peke på mer overordnede teoretiske problemstillinger som materialet gir grunnlag for å reise. Redegjørelsen gis med utgangspunkt i de ulike aktørenes ståsteder.

Studien vil belyse hva som kjennetegner ettervernsungdom. Hvem er disse ungdommene og hvilke typer tiltak får de? Videre belyser den ungdommens forventninger til overgangsfasen, deres syn på behovet for hjelp, samt vurderinger og forventninger knyttet til den hjelpen de har fått av barnevernet, andre instanser og ikke minst av omsorgspersoner. Hva mener ungdommene er viktige forutsetninger for at denne overgangen skal gå bra? I den grad dataene gir grunnlag for det belyser vi også variasjoner og behov hos ulike grupper ettervernsungdom. Dette gjøres først og fremst gjennom analyser av barnevernstatistikken.

I undersøkelsen analyseres dessuten hvordan det kommunale barnevernet arbeider med ettervern. Her vil vi blant annet se nærmere på om det er forskjeller i måten det arbeides med ettervern ved store og små barnevernkontorer. I tillegg vil vi belyse variasjoner og mønstre i hvordan barneverninstitusjoner arbeider med ungdom i ettervernsfasen, samt hvilke muligheter og begrensninger fosterforeldre møter når ungdommen står på terskelen av en selvstendig tilværelse.

I tillegg til en analyse av dagens norske ettervernsarbeid, vil fremstillingen omfatte en systematisering av norsk, nordisk og internasjonal forskningslitteratur. *Hva er status på forskningsfronten på dette feltet og hva er de viktigste forskningsspørsmålene?* Med utgangspunkt i denne og i hovedresultatene fra situasjonsbeskrivelsen tar vi sikte på å skissere viktige forskningsspørsmål knyttet til ettervern i årene fremover.

Avgrensning

Hovedfokus er rettet mot ungdom som er eller har vært under omsorg i fosterhjem eller institusjon. Dette har sammenheng med at dataene i stor

grad omfatter ungdom som var under omsorg på intervjutidspunktet. I tillegg inngår ungdom som har etablert seg for seg selv. Innenfor prosjektets tidsrammer har det i begrenset grad vært mulig å belyse ettervernsarbeid rettet mot ungdom som bor hjemme hos biologiske foreldre da disse er svært tidkrevende å rekruttere til intervjuer. Analyser av barnevernstatistikken gir imidlertid noe kunnskap om tiltak rettet mot denne gruppen, som imidlertid er liten. I 2005 var det bare 16 prosent av ettervernklientene som bodde sammen med mor og/eller far. Den aller største delen av ettervernstiltakene mottas av ungdom som har vært under omsorg fram til fylte 18 år.

Undersøkelsen vil i liten grad belyse ungdom med minoritetsbakgrunn særskilt fordi de fleste datasettene i studien ikke har gitt grunnlag for dette. Dette er en viktig begrensning da ungdom med bakgrunn fra Asia og Afrika utgjør 30 prosent av klientene som mottar ettervern (jf. kapittel 4). Imidlertid vil barnevernstatistikken gi informasjon om tiltak som minoritetsungdom har mottatt i ettervernsfasen. Det vises forøvrig til Fafos undersøkelse om ettervern til ungdom med minoritetsbakgrunn (jf. Bogen & Nadim, 2009).

1.5 Sentrale begreper og perspektiver

Betegnelser på overgangsfasen fra barnevern til selvstendig tilværelse

I forskningslitteraturen benyttes ulike betegnelser på overgangen til en selvstendig tilværelse. Foruten begrepet ettervern eller «aftercare», brukes betegnelser som «transitions» eller overganger, «leaving care», «growing out of care», «aging out of care» eller «alumni of care». Hvilket begrep man bruker er ikke likegyldig fordi begrepsbruken reflekterer ulike perspektiver og forståelser. Dette gjenspeiles blant annet gjennom vurderinger knyttet til ettervernsbegrepet i redegjørelsen nedenfor.

I Norge er begrepet «ettervern» innarbeidet hos offentlige myndigheter. Dette har kanskje sammenheng med at tidligere barnevernlov¹ brukte begrepet ettervern. «Ettervern» er også et begrep som brukes på flere fagområder, for eksempel innenfor rusomsorgen, psykiatrien og kriminalomsorgen. Begrepet er omdiskutert på tvers av fagfelt. På barnevernsfeltet er begrepet «ettervern»

¹ Jf. barnevernloven av 1953 av 17.juli nr. 14, jf. kapittel 8.

blitt kritisert av flere grunner: Begrepet «ettervern» gir assosiasjoner til noe som kommer *etter* noe annet. Det gir forventninger om noe nytt og reflekterer et brudd i forhold til det som var før. Enkelte mener derfor begrepet er lite egnet til å fremme en tilnærming som ser fasen etter fylte 18 år i sammenheng med den omsorgen som gis før oppnådd myndighetsalder. Begrepet fremmer altså ikke *et kontinuitetsperspektiv* på barnevernets omsorg. Samtidig tyder forskningen på feltet at det er viktig å se overgangsfasen fra barn til voksen som en prosess, hvor fasen før, under og etter omsorg må sees i sammenheng. For eksempel skriver Cashmore og Mendes (2008:33):

...the experience of young people in care, and their circumstances as they were leaving care, had a significant effect on their transitions from care and their outcomes after leaving care.

I denne studien ønsker vi å legge til grunn et slikt kontinuitetsperspektiv hvor ettervernsfasen inngår i en kontinuerlig prosess med barnevernet som omsorgsgiver.

Ettervernsbegrepet har også blitt kritisert for å være misvisende. Storø (2008) mener begrepet ikke gir retning for det arbeidet som bør gjøres overfor ungdommer som skal over i en selvstendig tilværelse. Om begrepet «aftercare» skriver han:

These young people do not need to be cared for, they need to be enabled to manage their own lives, their everyday living. In doing so they need support, but not what we ordinarily mean when we provide care. (Storø 2008:14).

Til tross for de kritiske merknadene har vi likevel valgt å bruke ettervernsbegrepet i fremstillingen fordi det er et innarbeidet begrep hos offentlige myndigheter, i barnevernet² og i allmennheten generelt.

² I fokusgruppeintervjuet med institusjonslederne fortalte de at de ikke brukte ettervernsbegrepet. I stedet brukte de begrepet «oppfølging» om det arbeidet som var rettet mot ungdom i denne overgangsfasen. Arbeidet ble sett som en videreføring av den oppfølgingen som ble gitt til alle ungdommene ved institusjonen. Vi oppfattet det slik at bruk av begrepet «oppfølging» ved institusjonen og ikke «ettervern» var knyttet til ansvarsdelingen mellom institusjonen og det kommunale barnevernet når det gjaldt den praktiske oppfølgingen av ungdommen ved utflytting fra institusjonen jf. kapittel 7.

Det offentlige som omsorgsgiver og ungdom som brukere av en velferdstjeneste

Dette er to ulike perspektiver på forholdet mellom ungdom og barneverntjenesten i ettervernssammenheng som kan være nyttige innfallsvinkler i analysen av det empiriske materialet. I den internasjonale litteraturen om ettervern brukes betegnelsen «corporate parenting» (se for eksempel Broad, 1999) og «state care» (se for eksempel Mayock og Carr, 2008) som betegnelser for det offentlige som omsorgsgiver. Disse begrepene tydeliggjør den foreldrerollen det offentlige påtar seg gjennom omsorgsovertakelse for barnet. Begrepene brukes ofte i sammenhenger hvor man ønsker å fremheve paralleller og diskrepanser mellom forventninger til foreldre som omsorgsgivere og forventninger til staten som omsorgsgiver. For eksempel skriver Broad: «*When the state is the parent for children in its care the government's emphasis on family, parental responsibility and self sufficiency is a paradox...*» (Broad, 1999:90). Ved å stille spørsmål om foreldre ville satt barna sine i en tilsvarende situasjon som ungdommen settes i fra systemets side, tydeliggjøres styrker og svakheter ved tilbudet som gis til ettervernsungdom. Dess lengre barnet er under omsorg, dess større paralleller vil det være mellom det ansvaret foreldre har som omsorgsgivere og det ansvaret det offentlige påtar seg som omsorgsgiver. I denne studien bruker vi betegnelsen «det offentlige som omsorgsgiver» for å få frem dette perspektivet.

Dersom en tar utgangspunkt i ettervernsungdom som brukere av en velferdstjeneste, reflekterer dette derimot en individualistisk, rettighets- og systemorientert forståelse av ungdommens møte med barnevernet. I en slik forståelse vil medvirkning og ungdommens innflytelse stå sentralt. Denne tilnærmingen må sees i lys av styrkede rettigheter til medvirkning for barn og unge som følge av inkorporering av barnekonvensjonen i norsk rett. Mens en tilnærming hvor man tar utgangspunkt i det offentlige som omsorgsgiver vil reflektere et omsorgsperspektiv, vil et brukerperspektiv i større grad reflektere en empowerment-tilnærming (jf. Munro, 2001; Sandbæk, 2004). Samtidig kan et brukerperspektiv tilsløre maktforskjeller som ligger implisitt i systemet ved å gi inntrykk av at ungdommen har større handlingsrom i møtet med systemet enn det som faktisk er tilfelle. Dette vil vi imidlertid ta høyde for i fremstillingen.

Et tilbakeskuende og et fremtidsrettet perspektiv

Storø (2008) fremhever at barnevernet tradisjonelt har vært for fokusert på omsorgsovertakelsen eller barnets vei *inn* under barnevernets omsorg. Dette betegner han som «an entrance-perspective». Dette er et tilbakeskuende perspektiv som i følge Storø preger barnevernets arbeid gjennom hele saken og er til hinder for et godt ettervernsarbeid. Han argumenterer derfor for at man i større grad bør fokusere på at barnet en dag skal forlate barnevernets omsorg. Dette perspektivet bør i følge Storø anvendes allerede fra starten av barnevernets arbeid med en sak og følges opp gjennom hele omsorgsløpet. Et slikt perspektiv som fokuserer på barnets utgang av barnevernet betegner Storø som et «exit-perspective» og vil i større grad ha et fremtidsrettet fokus. Disse perspektivene kan være nyttige i analysen av ettervernsarbeid for eksempel for å forstå hvorfor planlegging av ungdommens overgang til en selvstendig tilværelse begynner sent, jf. nærmere om dette i kapittel 5 og 6.

Målsettingen for ettervernsarbeidet

Et viktig spørsmål i forbindelse med utvikling av ettervernsarbeid er hva som skal være målet med arbeidet. I den internasjonale forskningslitteraturen drøftes spørsmålet om ungdommen skal selvstendigjøres fra tidspunktet for utskrivning fra barnevernet eller om overgangen skal gå mer gradvis. Denne diskusjonen knyttes opp mot begrepene «independence» og «interdependence» (jf. Propp m.fl., 2003). «Independence» fortolkes slik at målsettingen blir å jobbe mot selvstendigjøring der ungdommen klarer seg selv etter utskrivning uten videre oppfølging. «Interdependence» reflekterer en type selvstendigjøring hvor ungdommen får en selvstendig posisjon, men hvor ungdommen selv har ansvaret for å etterspørre hjelp og støtte ved behov. Denne tilnærmingen åpner altså for en mer gradvis selvstendigjøring enn det som følger av den første forståelsen.

Hvilke ungdomsgrupper omfattes?

Denne studien knytter overgangen fra barn til voksen til perioden fra 16 og frem til fylte 23 år. Det er flere grunner til at nettopp dette alderspennet er valgt: Overgangen fra barn til voksen må sees som en flerårig prosess. Storø skiller i denne sammenheng mellom ulike faser, forberedelsesfasen, utflyt-

tingsfasen og oppfølgingsfasen (jf. Storø 2008 og Cathcart 1997). Også lovgivningen taler for en slik aldersinndeling. Etter barnevernloven § 4-15, fjerde ledd skal planlegging av denne fasen skje i god tid før ungdommen fyller 18 der det er truffet vedtak om omsorgsovertakelse. Loven gir videre barnevernet adgang til å iverksette tiltak frem til ungdommen fyller 23 dersom ungdommen samtykker. Barnevernstatistikken anvender for øvrig samme aldersgrense.

Ettervernstiltak

Et sentralt formål med denne studien er å belyse hvilke tiltak ungdom i denne overgangsfasen mottar. Direktoratet operasjonaliserer «ettervern» til å omfatte tiltak i overgangen fra barn til voksen for barn som har mottatt eller mottar tiltak fra barnevernet. Med «tiltak» menes i denne studien alle typer tiltak som kan iverksettes av barneverntjenesten for ungdom i alderen 18–22 år. Dette gjelder for eksempel økonomisk støtte, besøkshjem, støttekontakt, hjelp til bolig, utdanning og arbeid, samt opphold i institusjon eller i fosterhjem.

1.6 Regelverket knyttet til ettervern

Innledning

I det følgende gis en redegjørelse for regelverket knyttet til ettervern. Som fremstillingen senere vil vise, fremstår regelverket som viktig for å forstå bakgrunnen for noen av dilemmaene som oppstår i ettervernsarbeidet. For eksempel er barnevernlovens bestemmelse om adgangen til å få ettervern viktig for å forstå ungdommenes posisjon når de søker om etterverntiltak. Reglene knyttet til den økonomiske ansvarsdelingen mellom ulike instanser er sentrale for å forstå hvorfor det kan være vanskelig å få videreført tiltak for ungdom på ulike alderstrinn. Sist, men ikke minst, er retningslinjer angående muligheten til å angre seg sentralt for å forstå posisjonen til ungdom som har takket nei til ettervernstiltak. I fremstillingen er departementets høringsforslag knyttet til endringer i barnevernloven av 23. oktober 2008 tatt med. Implikasjonene av noen disse forslagene drøftes mer inngående i rapportens siste kapittel.

Internasjonalt har enkelte land innført egne lover eller spesiallovgivning rettet spesielt mot ungdom som forlater barnevernet for å etablere seg i en selvstendig tilværelse. For eksempel innførte Storbritannia i 2000 loven «the Children (Leaving Care) Act (jf. Broad, 2005). I USA innførte man allerede i 1985 «The Independent Living Initiative» som innebar en endring av sosiallovgivningen (the Social Security Act) (jf. Collins, 2004). I Norge har vi ingen egen lov rettet mot ettervernsungdom. Deres rettsstilling reguleres først og fremst gjennom barnevernloven og generelle regler på andre rettsområder, for eksempel sosialtjenesteloven³.

Hvem kan få ettervern?

Det følger av barnevernloven § 1-3 at tiltak kan treffes overfor barn som er under 18 år. Bare når barnet *samtykker* kan tiltak som er iverksatt før barnet har fylt 18 år opprettholdes eller erstattes av andre tiltak i barnevernloven. I så fall kan tiltaket opprettholdes inntil barnet har fylt 23 år⁴. Vedtak om omsorgsovertakelse faller imidlertid bort når ungdommen fyller 18 år. Dette følger av at ungdommen oppnår myndighetsalder og at foreldreansvaret faller bort ved fylte 18 år. I følge Ofstad og Skar (1994) kan alle typer vedtatte og iverksatte tiltak etter loven opprettholdes som *frivillige tiltak* etter fylte 18 år. For tvangsplassert ungdom gjelder særlige regler etter lovens § 4-24. Er plasseringen satt i verk før barnet fyller 18 år, kan tiltak etter denne bestemmelsen gjennomføres slik som fylkesnemnda har bestemt selv om ungdommen fyller 18 år i løpet av plasseringstiden. Det følger videre av lovens § 4-1 at det skal legges avgjørende vekt på å finne tiltak som er til beste for barnet. Det vises i denne sammenheng til at det skal legges vekt på stabil og god voksenkontakt og kontinuitet i omsorgen.

Ettervernstiltak – en mulighet og ikke en rettighet

Barnevernloven gir en adgang og ikke en plikt for barneverntjenesten til å opprettholde tiltak utover 18 år (Ofstad og Skar, 2004). Dette innebærer at

³ Jf. lov om sosiale tjenester m.v. av 13. desember 1991 nr. 81.

⁴ I 1998 ble loven endret slik at adgangen til å opprettholde tiltak som barnet hadde samtykket i og som var iverksatt før barnet fylte 18 ble forlenget fra 20 til 23 år.

ungdommen ikke har en ubetinget rett til hjelp fra barnevernet ved oppnådd myndighetsalder⁵. Når ungdommens samtykke er innhentet, vil det være opp til kommunen å vurdere behovet i det enkelte tilfellet (Ofstad og Skar, op. cit.). Spørsmålet om å gi ungdommen en *rett* til ettervern har imidlertid vært fremmet som lovforslag flere ganger tidligere. Som tidligere nevnt behandlet Stortinget i april 2008 et dokument 8-forslag som blant annet omfattet forslag om innføring av rett til ettervern.

Da forslaget ble behandlet i Familie- og kulturkomiteen viste komiteens flertall, medlemmene fra Arbeiderpartiet, Høyre, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet blant annet til at mange ungdommer i dag får ettervern og at det er en økning i antallet som får dette. De ga uttrykk for at man

... er tilfreds med at Barne- og likestillingsdepartementet har iverksatt en rekke tiltak for å bedre ettervernet for ungdom mellom 18 og 23 år. Særlig viktig er det at man nå vil se på hvilke presiseringer som kan gjøres i barnevernloven for å styrke ettervernet for denne gruppen. Her tar departementet til orde for at det blant annet kan være aktuelt å innføre en begrunnelsesplikt for hvorfor et igangsatt tiltak ikke skal følges opp overfor den unge etter fylte 18 år, eller hvorfor det gis avslag på søknad om ettervern. Flertallet er enig i at dette kan være et godt og formålstjenlig tiltak. (jf. Innst. S. nr. 196 (2007–2008)).

Med andre ord innstilte ikke komiteen på å innføre et rettskrav⁶ på ettervern.

En mulighet for ettervern for ungdommen innebærer i praksis at ungdommen befinner seg i en forhandlingsposisjon i forhold til barnevernet når han eller hun fyller 18 år. Som fremstillingen senere vil vise, kommer denne posisjonen tydelig til uttrykk gjennom beskrivelser av tidligere barneverns-ungdoms opplevelser i møtet med barnevernet når det gjaldt ettervernstiltak. Ved behandlingen i Stortinget i april 2008 ble komiteens flertallsinnstilling tatt til følge. Den 23. oktober 2008 sendte Barne- og likestillingsdepartementet ut forslag til endringer i barnevernloven på høring. I høringsforslaget

⁵ Dette gjelder også for barn som er under 18 år (jf. Ofstad og Skar, 2004).

⁶ Barnevernloven er ikke utformet som en rettighetslov, i motsetning til for eksempel lov om folketrygd. At barnevernloven ikke er utformet som en rettighetslov har vært fremmet som et argument mot å innføre et rettskrav på (etterverns) tiltak for ungdom som 18 år eller eldre.

foreslås det en plikt for barneverntjenesten til å begrunne hvorfor det ikke skal ytes tiltak fra barnevernet etter at ungdommen er fylt 18 år eller hvor det gis avslag på ettervern (jf. Høringsnotat 23. oktober 2008). Etter gjeldende rett har barnevernet bare plikt til å begrunne hvorfor et ettervernstiltak er eller vil bli iverksatt. I følge departementet vil den foreslåtte endringen «... bidra til å sikre ettervern for ungdom som trenger det.» (ibid.:6).

I rundskriv til barnevernloven § 1-3 – tiltak for ungdom over 18 år, vises det til lovens forarbeider hvor det fremgår at tiltak for ungdom over 18 år først og fremst «... bør søkes etablert innenfor generelle tjenester etter annen lovgivning, for eksempel ved økonomisk stønad, råd og veiledning, hjelp til å skaffe egen bolig eller andre tjenester etter sosialtjenesteloven». (jf. rundskriv av 1. juli 2003, jf. også Rutinehåndbok for barneverntjenesten i kommunene pkt. 10.4.2 bokstav c). Med andre ord ligger det ikke i lovens forarbeider et incitament til å forlenge hjelpen i regi av barnevernet. I høringsnotatet med de foreslåtte lovendringene argumenteres det imidlertid for å styrke oppfølgingen av ungdom i ettervernsfasen. Departementet fremhever det som uheldig dersom det ikke settes inn nok ressurser for å hjelpe disse ungdommene og mener derfor at: «... det bør innføres en presisering i barnevernloven som understreker at barneverntjenesten har et ansvar også for ungdom mellom 18 og 23 år.» (Høringsnotat 23. oktober 2008:5).

Ungdommens mulighet til å angre

Muligheten til å angre en beslutning om å ikke ta imot videre oppfølging fra barnevernet er svært sentral i ettervernsammenheng. Det er ikke uvanlig at ungdom som har takket nei til videreføring av tiltak ved oppnådd myndighetsalder, angre seg og ønsker videreføring likevel. Det handler også om å gi ungdommene muligheten til å prøve seg på egen hånd og samtidig kunne komme tilbake til barnevernet dersom de trenger mer tid for å takle en selvstendig tilværelse. Allerede i 1997 ble en slik angremulighet etterlyst i forbindelse med endringer av reglene som ga ungdom mulighet til å få oppfølging utover myndighetsalder (Follesø, 2004). I Barne- og likestillingsdepartementets rundskriv av 1. juli 2003 fremheves det at ungdom skal ha en viss mulighet til å ombestemme seg dersom de avslår tilbud om videreføring av tiltak. Forutsetningen er at de har hatt tiltak fra barnevernet før de fyller 18 år. Det

understrekes samtidig at tiltaksplanen som utarbeides for ungdom som har vært under omsorg bør utformes på en slik måte at denne muligheten foreligger. Verken rundskrivet eller rutinehåndboken for barneverntjenesten gir imidlertid anvisning på hvor lenge kontakten formelt kan være avsluttet før muligheten til å videreføre tiltak ikke lenger foreligger. Som fremstillingen senere vil vise gir dette grunnlag for ulik praksis hos barneverntjenestene.

I følge endringsforslagene til barnevernloven fremmet 23. oktober 2008 går departementet inn for at det nedfelles retningslinjer om at barneverntjenesten skal ta kontakt med ungdommene når de fyller 19 år. For dem som mottar ettervernstiltak skal det da foretas en evaluering av tiltaket, mens det for dem som ikke mottar tiltak skal avklares om ungdommen likevel ønsker tiltak. Dersom slike retningslinjer blir utformet, vil dette i praksis innebære at angrefristen iallefall ikke vil være kortere enn ett år etter oppnådd myndighetsalder.

Vurdering av videreføring av tiltak «i god tid» før fylte 18 år

Et annet spørsmål i ettervernssammenheng er når vurderingen av behovet for videreføring av tiltak skal gjøres. For barn det er truffet vedtak om omsorgsovertakelse for, følger det av barnevernloven § 4-15, fjerde ledd, at:

I god tid før barnet fyller 18 år, skal barneverntjenesten i samarbeid med barnet vurdere om plasseringen skal opprettholdes eller om barnet skal motta andre hjelpetiltak etter fylte 18 år. Dersom barnet samtykker skal barneverntjenesten utarbeide en plan for framtidige tiltak. Planen kan endres.

Av departementets rundskriv følger det videre at barneverntjenesten «... *i god tid før ungdommen fyller 18 år, [skal] informere ungdommen om muligheten til å opprettholde eksisterende tiltak og eventuelt erstatte disse med andre tiltak.*» (se også Rutinehåndbok for barneverntjenesten i kommunene pkt. 10.4.2 og 10.4.3). Loven gir ingen anvisning på hva som ligger i begrepet «i god tid». Departementet fortolker imidlertid loven dit hen at barnevernet skal ha tid til å snakke med ungdommen og å samle inn informasjon nødvendig for vurdering av videreføring av tiltak (ibid pkt. 10.4).

Barnevernets vurdering av behovet for videreføring

Det følger videre av rutinehåndboken at barnevernet skal samtale med ungdommen om hans eller hennes behov og tilstrebe å komme til enighet om mål som er oppnåelige for ungdommen. Barnevernet skal videre gjøre en helhetsvurdering av ungdommens situasjon. Gjennom denne vurderingen skal barnevernet ta stilling til om barnet har særskilte behov som det trenger hjelp til å få ivaretatt og hvilken instans som er nærmest til å yte denne hjelpen. Det heter i denne forbindelse at: «*I vurderingen bør det legges vekt på om det er viktig for ungdommen å opprettholde relasjonen til barneverntjenesten*» (jf. rutinehåndboken:103). Vurderes andre tjenester som like gode eller bedre egnet til å imøtekomme ungdommens behov, skal barnevernet vurdere om ungdommenes behov kan ivaretas gjennom andre tjenester. Selv om hensynet til kontinuitet i kontakten med barneverntjenesten er tillagt en viss vekt, legger retningslinjene føringer på å overføre ansvaret til andre instanser, primært sosialtjenesten.

Individuell plan

For ungdom i ettervernsfasen vil det ofte være aktuelt å involvere flere instanser i oppfølgingen. I høringsforslaget som departementet har fremmet foreslås det å lovfeste individuell plan. Med «*individuell plan*» menes en «*plan som involverer flere tjenester enn barneverntjenesten.*» (Høringsnotat 23. oktober 2008:19). Etter gjeldende barnevernlov er ikke barneverntjenesten pålagt å utarbeide slike planer, men det er et krav at tjenesten skal utarbeide en tidsavgrenset tiltaksplan når barnevernloven vedtar hjelpetiltak etter barnevernloven § 4-4, § 4-24 eller § 4-26 jf. barnevernloven § 4-5 og § 4-28. Barneverntjenesten skal også vedta en plan for barnets omsorgssituasjon jf. barnevernloven § 4-15 tredje ledd.

I henhold til departementets forslag vil plikten til å utarbeide individuell plan for barnet bare gjelde der barnet har behov for langvarige og koordinerte tiltak eller tjenester. Planen må videre vurderes som nødvendig for å skape et helhetlig tilbud for barnet. I tillegg må det foreligge samtykke (jf. Høringsnotat 23. oktober 2008).

I de tilfellene hvor vilkårene ikke er oppfylt, for eksempel fordi ungdommen mottar et kortvarig tiltak, vil de ordinære bestemmelsene som regu-

lerer barnevernets samarbeid med andre instanser gjelde. Barnevernloven § 3-2 pålegger barnevernet en plikt til å medvirke til at barnets interesser ivaretas også av andre offentlige organer. Barneverntjenesten er også pålagt en plikt til å samarbeide med andre sektorer⁷ og forvaltningsnivåer når dette kan bidra til å løse barneverntjenestenes oppgaver etter loven. Det følger av høringsnotatet at dette i praksis gjerne skjer gjennom etablering av ansvarsgruppe hvor målsettingen er å: «... å gi barnet et mest mulig samordnet, planlagt og koordinert tilbud.» (Høringsnotat 23. oktober 2008: 20).

Den økonomiske ansvarsfordelingen

Som nevnt er den økonomiske ansvarsdelingen mellom de ulike instansene viktig i forhold til ungdom hvor behov for ettervernstiltak kan være aktuelt. Barnevernloven inneholder en rekke bestemmelser som gjelder ansvaret for kostnader knyttet til barneverntiltak. Den økonomiske ansvarsfordelingen er videre regulert av rundskriv Q-06/2007 utgitt av Barne- og likestillingsdepartementet. Her redegjør vi bare for de bestemmelsene som har fremstått som mest relevante i forhold til de empiriske analysene. I utgangspunktet er det den enkelte kommune som skal sørge for bevilgninger som er nødvendige for å yte tjenester og tiltak med sikte på å ivareta ansvaret den enkelte kommune har etter barnevernloven jf. barnevernloven § 9-1. I henhold til barnevernlovens § 9-5 skal den kommunen som har søkt om inntak for et barn i institusjon, yte delvis refusjon av oppholdsutgifter til statlig regional barnevernmyndighet. I henhold til barnevernloven § 9-4 skal statlig regional barnevernmyndighet dekke den delen av kommunens utgifter som overstiger det kommunen plikter å betale etter § 9-5. Bestemmelsen gjelder for barn som er under 20 år og som blir plassert i fosterhjem eller institusjon. Det følger av rundskriv Q-06/2007 at «Når kommunen fatter vedtak om å opprettholde tiltak for ungdom over 18 år, gjelder i utgangspunktet den samme ansvars- og utgiftsfordelingen» som den som gjelder for barn under 18 år. Dette gjelder inntil barnet fyller 20 år jf. barnevernloven § 9-4 og rund-

⁷ Det følger også av barnevernloven § 4-14 c at statlig og regional barnevernmyndighet skal sørge for at det etableres samarbeid mellom barneverntjenesten, regional myndighet og institusjon i de tilfeller hvor barn vurderes plassert i institusjon etter annen lov jf. bvl. 4-14 bokstav c. Målsettingen er at det totale tilbudet til barnet koordineres.

skrivets pkt. 11. For ungdom over 20 år har statlig regional barnevernmyndighet ikke noe økonomisk ansvar for tiltak. Dette innebærer at tiltak for ungdom over 20 år vil være begrenset til tiltak som hører under den kommunale barneverntjenestens ansvarsområde.

1.7 Den videre fremstillingen

I kapittel 2 gis en oversikt over den nasjonale og internasjonale forskningslitteraturen på feltet. Denne danner referanserammen for analysene av det empiriske materialet i de etterfølgende kapitlene. I kapittel 3 gjør vi nærmere rede for metodespørsmål knyttet til de ulike datasettene som inngår i undersøkelsen. I denne sammenheng drøfter vi også forskningsetiske spørsmål. Med utgangspunkt i barnevernstatistikken gir deretter kapittel 4 en oversikt over hva som kjennetegner ettervernsklienter i Norge og tiltakene de får. Det gjøres også en analyse av hvilke faktorer som har størst betydning for hvordan det går med tidligere barnevernklienter. Kapittel 5 tar utgangspunkt i intervjuer med ungdommene selv og ser nærmere på hvordan de selv vurderer overgangen til en selvstendig tilværelse. Det kommunale barnevernet gjøres deretter til gjenstand for nærmere analyse i kapittel 6. Her inngår en bred kartlegging og analyse av hvordan barneverntjenestene arbeider med ettervern ved barnevernkontorer av ulik størrelse. I kapittel 7 analyserer vi oppfølgingen av ungdoms overgang til en selvstendig tilværelse ved barneverninstitusjonene. Analysen bygger blant annet på en kartlegging av rutiner og samarbeid med andre instanser. Kapittel 8, som er det siste empiriske kapitlet, omhandler fosterforeldrenes rolle i ettervernsfasen. Med utgangspunkt i intervjuer med fosterforeldre belyses blant annet deres vurderinger av ungdommenes fremtidige behov for hjelp og i hvilken utstrekning barneverntjenesten involverer dem i arbeidet. I kapittel 9 drøfter vi noen av hovedfunnene i rapporten mer overordnet. I tillegg skisserer vi sentrale forskningsspørsmål for det videre arbeidet med ettervern, med utgangspunkt i våre resultater og analysen av nasjonal og internasjonal forskningslitteratur på feltet.

2 Forskningsstatus

2.1 Innledning

Dette kapittelet vil gjennomgå norsk og internasjonal forskning om ettervern og barnevernsungdoms overgang til en selvstendig tilværelse. Det er etter hvert godt dokumentert at ungdom som har vært under offentlig omsorg har en mer problematisk «prognose» enn gjennomsnittsbefolkningen når gjelder normative mål som et akseptabelt utdanningsnivå, stabil tilknytning til arbeidslivet og akseptabel inntekt, selvstendig bolig og familiedannelse. Dessuten har tidligere barnevernsklienter økt risiko for dårlig fysisk og psykisk helse, rusmisbruk, kriminalitet og tenåringssvangerskap. Denne kunnskapen er veldokumentert for alle vestlige land som har samlet statistikk på området. Dette gir grunnlag for å reise to sentrale spørsmål: For det første, hvordan kan disse forholdene forklares? Og for det andre, hvordan kan overgangen til voksenlivet for tidligere barnevernklienter forbedres? Det første av disse spørsmålene er bare delvis behandlet i den forskningslitteraturen vi har gjennomgått. Litteraturen gjenspeiler dessuten at forskning om ettervern i for liten grad har utnyttet teoretiske innfallsvinkler fra tilgrensende områder, som velferdsforskning og ungdomsforskning (Wade, 2008). Det andre spørsmålet er viet langt mer oppmerksomhet, noe som også gjenspeiles i den gjennomgangen vi presenterer her.

Det er nærliggende å anlegge et livsløpsperspektiv dersom man ønsker å komme nærmere en helhetlig forståelse av ungdommenes situasjon. Dette innebærer å ta i betraktning deres situasjon og historie både før omsorgsovertakelsen og mens de har vært under omsorg (Vinnerljung, 1996). Dette er også i tråd med et kontinuitetsperspektiv som vi argumenterte for i innledningskapittelet. Mike Stein, som har vært svært sentral i den britiske forskningen om ettervern i flere tiår, har fått bred oppslutning om sin forståelse av barnevernsungdoms overgang til voksenlivet som *akselerert og komprimert*, sammenlignet med ungdom flest som opplever en utvidet og forlenget

ungdomsfase (Stein, 2004 og 2008). Med andre ord står barnevernsungdom overfor utfordringer på en rekke områder, som de i liten grad får muligheten til å takle gradvis og over lengre tid.

Ungdommenes utsatte posisjon vil ha sammenheng med forhold knyttet til dem selv, til familien, til oppvekstmiljøet i vid forstand, til kvaliteten og stabiliteten i tiltakene som har vært igangsatt, eller en kombinasjon av disse. Mange studier har tatt sikte på å identifisere slike faktorer som enten risikofaktorer eller suksessfaktorer – det vil si forhold som svekker eller forbedrer ungdommenes sjanser til å oppnå en vellykket overgang til en selvstendig tilværelse. En ettervernsinnsats kan ta mange forskjellige former, og inneholde mange forskjellige komponenter. Felles for alle variantene av ettervern er imidlertid at de er utformet med tanke på å forbedre ungdommenes muligheter til en vellykket overgang til voksenlivet. I denne sammenhengen blir målsettingen med ettervernsinnsatsene følgelig å motvirke effekten av risikofaktorer ungdommen har vært og er utsatt for, og å bygge opp under og drive frem faktorer som øker ungdommenes muligheter for å lykkes med overgangen til voksen alder. Forskningen tyder også på at ettervern kan utgjøre en stor forskjell for ungdommene, og at et utbygd og bredspektret ettervern har de beste sjansene til å bistå ungdommene i møte med de mange utfordringene de står overfor (Reid, 2007). Endelig er det bred enighet om at et velfungerende ettervernsarbeid må bygge på vedvarende relasjoner (Cashmore & Paxman, 2006; Storø, 2005; Wade, 2008).

Avgrensninger

Britisk og amerikansk forskning utgjør forskningsfronten når det gjelder ettervern. Av nordisk forskning finnes det foreløpig relativt lite. Fra Norge har vi funnet en håndfull studier og bare noen få fra Sverige og Danmark. Foruten britiske, amerikanske og nordiske studier har vi dessuten funnet spredte bidrag fra Canada, Australia, Israel og Spania. Flesteparten av disse er primært opptatt av å dokumentere den økte risikoen for uheldige utfall for tidligere barnevernsungdom, mens langt færre bidrar forskningsmessig om de to spørsmålene som er hovedtemaet for dette kapitlet. Av de anglosaksiske studiene har vi valgt ut studier som etter vår vurdering har relevans for norske forhold. Det er naturligvis ulike politiske og juridiske rammer i de

ulike landene. På den annen side er utfordringene barnevernsungdom står overfor på mange måter de samme på tvers av landegrenser i den vestlige verden (Munro m.fl., 2005; Pinkerton, 2006).

Når det gjelder problemstillinger som angår etniske minoriteter i relasjon til ettervern, har vi definert dette som utenfor hovedfokus for denne gjennomgangen (se kapittel 1). Barn m.fl. (2005) har studert temaet i Storbritannia, og funnet at erfaringer og utfordringer er forskjellige for barnevernsungdommer av ulik etnisk opprinnelse. En norsk kunnskapsoversikt om barnevernstiltak og etniske minoriteter trekker imidlertid i hovedsak motsatt konklusjon (Myrvold m.fl., 2007). Som nevnt i kapittel 1 vises det for øvrig til en rapport ved forskningsstiftelsen Fafo om ettervern og ungdom med innvandrerbakgrunn i Norge, inklusive enslige, umyndige asylsøkere, (jf. Bogen & Nadim, 2009).

Oppbygningen av kapittelet

I pkt. 2.2 vil vi presentere nærmere det som utgjør en felles problemkontekst for forskningsfeltet, gjennom en presentasjon av norsk og internasjonal forskning om hvordan det går med ungdom som har vært under offentlig omsorg senere i livet med hensyn til ulike utfallsvariabler. Etter dette vil vi i pkt. 2.3 se på barnevernsungdommenes situasjon i et livsløpsperspektiv, noe som åpner for en mer inngående forståelse av hvordan ungdommene ofte møter flere ulike typer risiko i ulike stadier av oppveksten og overgangen til voksenlivet.

Hoveddelen av litteraturen handler om hvordan man kan bistå ungdommene gjennom ettervernstiltak. Punkt 2.4 vil ta for seg de ulike komponentene som kan inngå i en ettervernsinnsats. Deretter presenterer vi skandinaviske studier om ettervern i pkt. 2.5, og i pkt. 2.6 vil vi så ta for oss forskningsfunn fra den anglosaksiske litteraturen på feltet. I pkt. 2.7 diskuteres de teoretiske og metodologiske utfordringene forskningsfeltet står overfor, før vi i pkt. 2.8 oppsummerer hva forskningen kan fortelle om hvordan et godt ettervern bør se ut.

2.2 Hvordan går det med barnevernets barn i voksenalder?

Som nevnt innledningsvis, er det veldokumentert at ungdom som har vært under offentlig omsorg, som gruppe scorer lavere enn befolkningsgjennomsnittet på en rekke utfallsvariabler. Dette mønsteret går igjen i alle industrialiserte land som har samlet statistikk på området (Munro m.fl., 2005; Stein & Munro (red.), 2008). Det må imidlertid tilføyes at andre grupper, som ungdom med funksjonsnedsettelse, ungdom med psykiske lidelser og rusavhengig ungdom ofte er i samme situasjon selv om de ikke har vært barneverns klienter.

Samtidig er det mange ungdommer som har vært under offentlig omsorg som klarer seg bra (Dumaret, 2008; Stein, 2008). Det er vanlig å presisere at barnevernsungdom er en heterogen gruppe med innbyrdes ulike utgangspunkt og behov, og som kommer ulikt ut med hensyn til utfallsvariabler. Stein (2004) differensierer mellom tre hovedgrupper av barnevernsungdom. «Moving on»-gruppen består av ungdommer som har vært i stand til å legge fortidens vanskeligheter bak seg, se positivt på voksenlivets utfordringer, og oppnå fremgang innen arbeid eller utdanning. «Survivors»-gruppen er ungdommer som anser seg styrket av utfordringene de har møtt så langt i livet, men som sannsynligvis kommer til å trenge hjelp fra det offentlige et godt stykke ut i voksenlivet. Den siste, «strugglers»⁸-gruppen, kommer dårligst ut. Tiden i barnevernssystemet har ikke kunnet kompensere for mangler og brudd i barndom og oppvekst, og de har et svært skjørt utgangspunkt for å mestre voksenlivet.

I Clausen og Kristofersens (2008) longitudinelle studie basert på registerdata, oppnår 20 prosent av barneverns klientene en «positiv voksenkarriere». I dette ligger at personen oppfyller minst tre av fire kjennetegn; fullført videregående skolegang, inntekt over 200.000, ikke arbeidsledig og ikke mottatt sosialhjelp.

⁸ Stein har tidligere betegnet denne gruppen som «victims». Å betegne noen som «ofre» er imidlertid omdiskutert på flere fagfelt. En slik betegnelse kan oppleves som avmaktsskapende for den enkelte som befinner seg i gruppen som betegnelsen retter seg mot. Mange kjenner seg ikke igjen i en slik betegnelse og misliker å bli «stemplet» som offer. For å unngå dette har Stein derfor valgt å isteden bruke betegnelsen «strugglers».

I de aller fleste studiene kommer jentene bedre ut enn guttene. En større andel av jentene oppnår blant annet fremgang innen utdanning og har lettere for å utvikle nødvendige ferdigheter, mens problembelastninger knyttet til rusmisbruk og kriminalitet har en betydelig høyere konsentrasjon blant guttene (f.eks. Helgeland, 2004; Stein, 2004). Falck (2006) henviser til selvrapporteringsundersøkelser som viser at seks ganger så mange gutter som jenter kan karakteriseres som gjengangere i forbindelse med kriminalitet, rus og annen problematferd.

Listen over utfallsvariabler i litteraturen er nokså lang: utdanning, arbeid (og i forlengelse; inntekt og arbeidsledighet), bosituasjon, fysisk og psykisk helse, rusmisbruk, kriminalitet, praktiske og emosjonelle ferdigheter og støttenettverk. Imidlertid bør man være oppmerksom på at ikke alle disse indikatorene undersøkes som avhengige variabler i de forskjellige studiene. Utdanning, arbeid og bosituasjon kan sies å være de mest utpregede og «faste» avhengige variablene, mens de andre indikatorene ofte også benyttes som forklaringsvariabler.

I det følgende vil vi presentere noen forskningsresultater om disse utfallsvariablene. Det er viktig å presisere at resultatene som presenteres gjelder hele gruppen av ungdom som har vært under offentlig omsorg, og i ulik grad inkluderer ungdommer som har mottatt noen form for ettervern. Forskningsfunn som mer spesifikt angår ettervern, presenteres senere.

Utdanning

Ungdom som har vært under offentlig omsorg oppnår gjennomsnittlig lavere utdanningsnivå enn den generelle ungdomsbefolkningen. Dette mønsteret er gyldig på tvers av landegrensene (Ajayi & Quigley, 2006; Manser, 2007; Stein, 2004). Av tidligere barnevernsklienter i Norge som var over 25 år i 2005, hadde bare seks prosent utdanning på universitets- eller høyskolenivå, mens 28 prosent hadde fullført videregående skole (Clausen & Kristofersen, 2008: 39). I Storbritannia er det bare én prosent av barnevernsungdommen som går videre til universitetet, mot 37 prosent av den generelle befolkningen (Stein, 2004). Politiske initiativ i Storbritannia de senere årene har imidlertid ført til en betydelig økning av barnevernsungdom som tar utdanning på videregående nivå (Broad, 2005). Tilsvarende initiativ har vært forsøkt implementert i Australia (Manser, 2007) og enkelte delstater i USA (Courtney m.fl., 2007).

Arbeid

Ungdommer som har vært i barnevernet, kan ofte ha vanskeligheter med å sikre seg en fast og varig tilknytning til arbeidsmarkedet. Dette kan ses i sammenheng med det lave utdanningsnivået, særlig ettersom utdanning har blitt en stadig viktigere forutsetning for arbeid og det har blitt færre industrijobber og annet arbeid som ikke krever spesielle kvalifikasjoner. Videre innebærer den relativt lave arbeidsdeltagelsen en gjennomsnittlig høy arbeidsledighet og en gjennomsnittlig lav inntekt. I Norge har 40 prosent av tidligere barnevernsklienter vært registrert som arbeidsledige i mer enn ett år, mot 20 prosent i sammenligningsutvalget som representerer et befolkningsgjennomsnitt (Clausen & Kristofersen, 2008). I Storbritannia var i 1998 om lag halvparten av barnevernsungdom i tiden etter utskrivning verken i arbeid eller utdanning. Dette tallet har imidlertid blitt redusert til 29 prosent i 2003, etter at man la bedre til rette for at barnevernsungdom skulle ta videregående utdanning (Broad, 2005). Sammenlignet med et befolkningsgjennomsnitt har imidlertid barnevernsungdom både i Storbritannia og USA høyere sjanse for å være arbeidsledig, og høyere sjanse for å være i ufaglærte og lavt lønnede jobber (Courtney & Heuring, 2005; Stein, 2004).

Bosituasjon

Tidligere barnevernsungdom er blant dem som er sårbare overfor et konkurransepreget boligmarked med høye priser. Studier fra Storbritannia og USA viser korrelasjoner mellom tilfeller av hjemløshet og en fortid i barnevernsystemet (Courtney m.fl., 2007; Stein, 2004.). Ungdommene opplever lett mange flyttinger i tiden etter at den offentlige omsorgen har tatt slutt, for å måtte sove midlertidig hos slekt og venner, og for å bo i belastede nabolag. I Biehal og kollegers studie (1995) hadde over halve utvalget flyttet to eller flere ganger 18–24 måneder etter den opprinnelige utflyttingen. En sjettedel hadde flyttet fem eller flere ganger. For de som hadde flyttet mest, var mange av flyttingene fremdrevet av kriser – de unge ble kastet ut fordi de ikke klarte å oppfylle leiekontrakten, eller de ble drevet vekk av vold og kriminelle miljøer (Biehal m.fl., 1995). Ungdommene i en norsk studie (Reime, 2008) kunne også fortelle om stor ustabilitet og mange flyttinger i tiden etter utskrivning.

Fysisk og psykisk helse

Barnevernsungdom ser ut til å ha en mer problematisk helsesituasjon enn gjennomsnittet (f.eks. Egelund & Hestbæk, 2003). Størst fokus har blitt rettet mot psykisk helse. Depresjon og lav selvtillit er vanlig forekommende problemer. Flere studier har vist at personer som har vært i barnevernet har en høyere forekomst av psykiske lidelser (Meltzer m.fl., 2003; Nygaard Christoffersen, 1993; Stanley m.fl., 2005; Vinnerljung, 2006). Tilsvarende viste en britisk studie av barnevernsbarn mellom 11 og 17 år at disse hadde 4–5 ganger så stor sannsynlighet for å være psykisk syke (Broad, 2005). Videre har Vinnerljung & Ribe (2001) undersøkt dødeligheten hos tidligere barnevernsbarn, og funnet at de har en betydelig høyere risiko for tidlig, ikke sykdomsrelatert død, sammenlignet med gjennomsnittet i befolkningen. Dette inkluderer en betydelig høyere forekomst av selvmord. Clausen og Kristofersens (2008) norske registerdata viser en tilsvarende høy dødelighet for barnevernsungdom i Norge. Videre finner de at barnevernsungdom i betydelig høyere grad enn sammenligningsutvalget har mottatt grunn- og hjelpestønad, som gis ved helseproblemer av en varighet på minst 2–3 år. Sju prosent av barnevernsungdommene hadde mottatt slik stønad, mot to prosent av sammenligningsutvalget. Tilsvarende hadde 7,5 prosent mottatt uførepensjon, mot 0,8 prosent i sammenligningsutvalget (Clausen & Kristofersen, 2008).

Kriminalitet og rusmisbruk

Barnevernsungdom har høyere risiko for rusmisbruk (f.eks. Stein, 2004) og kriminell atferd (f.eks. Courtney m.fl., 2007) enn befolkningsgjennomsnittet. I Courtney og kollegers longitudinelle studie fra tre delstater i USA har det dessuten kommet frem særlig urovekkende tall knyttet til kriminalitet. Blant annet rapporterer 77 prosent av guttene ved 21-årsalderen at de har blitt arrestert minst én gang – 14 prosent av guttene i utvalget svarte på spørreundersøkelsen fra fengsel. Samtidig rapporterte også mange at de hadde vært utsatt for alvorlige krenkende og skadelige handlinger. 26 prosent av guttene og 10 prosent av jentene hadde vært utsatt for minst en voldelig handling siden de hadde forlatt barnevernet (Courtney m.fl., op. cit.). En indikator på norske forhold kan vi finne hos Helgeland (2007), som har fulgt 85 ungdommer i det såkalte «Buskerudprosjektet» frem til 30-årsalderen.

Dette var ungdom med størst atferdsvansker i fylket. Som ungdommer hadde 80 prosent av disse kommet i kontakt med politiet, og 50 prosent hadde begått gjentatte lovbrudd. 19 prosent var på det tidspunktet tydelig rusavhengige, mens 62 prosent utover disse hadde et høyt rusforbruk. Ved 30-årsalderen hadde til sammen 43 prosent begått kriminelle handlinger av ulik art i løpet av de siste årene, 28 prosent var tydelig rusavhengige, mens 14 prosent utover disse hadde et høyt rusforbruk (Helgeland, op. cit.). Clausens analyser viser også signifikante sammenhenger mellom å ha vært utsatt for fysisk mishandling som barn og senere siktelsler for kriminelle handlinger (Clausen, 2004).

Ferdigheter

Barnevernsungdom flytter som regel for seg selv mye tidligere i livet enn annen ungdom. Det er langt fra gitt at de unge besitter de praktiske og emosjonelle ferdighetene som trengs for å kunne mestre en selvstendig tilværelse. Mech og kolleger (1994) finner at ungdommer i fosterplasseringer er bedre rustet med nødvendige ferdigheter («life skills») enn ungdommer plassert på institusjon. Altså kan opphold på barnevernsinstitusjon i seg selv være til hinder for utviklingen av viktige ferdigheter. På den praktiske siden må de unge blant annet kunne balansere et personlig budsjett, holde orden på en egen husholdning (lage mat, vaske klær osv.), samtidig som de må mestre relasjoner til relevante instanser og personer (som for eksempel hus-eier, barnevernet, arbeidsgiver, utdanningsinstitusjoner og arbeidskontor).

I litteraturen snakker man om «life skills», som igjen kan spaltes analytisk til «hard» og «soft skills» (f.eks. Hahn, 1994) eller «tangible» og «intangible» skills (Propp m. fl., 2003). «Soft» eller «intangible» ferdigheter kan grovt oversettes til emosjonelle, kognitive og sosiale ferdigheter, som er nødvendige, men vanskelige å konkretisere. Propp og kolleger finner at «intangible skills» fokuseres mindre på i programmer som tar sikte på å lære barnevernsungdom å bli selvstendige, på grunn av at «hard» eller «tangible skills» er så mye lettere å definere, lære bort og måle. Det er likevel rimelig å anta at overgangen fra barnevernet til en selvstendig tilværelse utgjør en stor emosjonell utfordring, som har potensiale til å skyve frem igjen traumatiske opplevelser av separasjon fra barndommen:

...most youth-in-care are still mourning the original separation that brought them into placement in the first place. This mourning, while thought by some to be a constant theme through a placement (Gordy-Levine 1990), is powerfully restimulated when a young person is faced with a discharge plan that does not include a return to family (Mann-Feder & White 2003: 199).

Støttenettverk

Barnevernsungdom har ofte et begrenset støttenettverk, i alle fall hvis man sammenligner med et befolkningsgjennomsnitt. De fleste har opplevd minst en form for tillitssvikt i barndommen, og kan ha vanskelig for å bygge opp tillitsfulle relasjoner. Ulike studier har undersøkt hva slags støttenettverk de unge har i tiden etter utskrivning. I denne sammenheng undersøkes de unges relasjoner til deres foreldre, utvidet familie, venner og kjærester, så vel som relasjonen til sosialarbeidere, ettervernsspesialister, fosterforeldre, eller støttekontakter.

Det kan være vanskelig å opprettholde eller gjenopprette en god kontakt med foreldrene som i første omgang ikke har vært i stand til å ta vare på dem. Noen oppnår en kontakt med foreldrene som de anser som positiv, mens andre opplever ytterligere avvisning i sitt forsøk på å gjenopprette kontakt (Cashmore & Paxman, 2006; Wade, 2008). Biehal og kolleger (1995) finner at familiekontakt er assosiert med evnen til å bygge vennerelasjoner, slik at de som ikke får til noen positiv familiekontakt ofte også har få venner og er sosialt isolerte. Over en fjerdedel av deres utvalg hadde negativ eller ikke-eksisterende kontakt med foreldrene (Biehal m.fl., 1995). Tilsvarende, i Wades (2008) studie oppgav 43 prosent at de enten ikke hadde noen relasjon til en voksen støtteperson eller at de bare hadde en svak relasjon.

Collins (2001) minner om at ikke alle sosiale nettverk tilbyr støtte. I Biehal og kollegers studie (1995) hadde noen av ungdommene opplevd å bli utnyttet av et belastet vennemiljø eller aggressive familiemedlemmer etter at de hadde flyttet for seg selv.

2.3 Livsløpsperspektiv på barnevernsungdom

Hvordan skal så de problematiske prognosene forstås? Det understrekes ofte i den nyere litteraturen at en helhetlig forståelse av situasjonen for barnevernsungdom avhenger av et *livsløpsperspektiv*. Skal man forstå barnevernsungdoms

situasjon ved myndighetsalder, så vel som deres muligheter og utfordringer fremover mot voksenlivet, må man ta i betraktning deres erfaringer både fra tiden før de ble klienter i barnevernet og mens de var under offentlig omsorg. Videre må ungdommenes livsløp ses i sammenheng med den sosiale og økonomiske kontekst som til enhver tid omgir dem (Biehal m.fl., 1995; Horrocks, 2002; Stein, 2004, 2008; Vinnerljung, 1996).

Foreldre til barn som kommer i kontakt med barnevernet er marginalisert på mange livsområder både i Norge og andre land. Ut fra et klasseperspektiv kan man dermed si at barnevernsbarn er selektert fra de gruppene av samfunnet som fra før av har lavest sannsynlighet for å oppnå høy utdanning og inntekt (Clausen & Kristofersen, 2008; Egelund, 1997; Stein, 2004). Videre er det rimelig å forvente at opplevelsen av at foreldrene på en eller annen måte ikke var i stand til å ta vare på dem, kan innvirke på barnas emosjonelle og intellektuelle utvikling (Stein, 2004). For mange kan diskontinuitet i oppveksten, i form av ustabile hjemforhold og eventuelt flyttinger mellom ulike omsorgssituasjoner, svekke følelsen av å vite hvem man er og hvor man kommer fra:

Young people often lacked a detailed knowledge of their pasts, a convincing narrative of who they were and why events had taken the course they had (...) (Biehal m.fl., 1995: 4).

Det finnes ulike typer risiko for barnevernsbarn, knyttet til ulike faser i livsløpet fra barn til ungdom og ung voksen. Stigmatisering og offeridentitet knyttet til det å være barnevernsbarn og barnevernsungdom kan være et problem for mange (f.eks. Stein, 2005). Det er også vanlig at foreldre til barnevernsklienter har dårlig økonomi over tid, slik at barna deres risikerer å oppleve sosial eksklusjon fra jevnaldrende fordi de mangler forbruksgoder og anledning til å delta på de samme arenaene som andre. Mange opplever opptil flere brudd og flyttinger, både mellom plasseringer og skoler, noe som utgjør risikofaktorer i seg selv. I tillegg kommer høyere forekomst av ulike psykiske, emosjonelle, sosiale og atferdsmessige vansker, som igjen kan bidra til at barna blir utestengt eller mobbet.

As the empirical data (...) demonstrates, most young people leaving care at 16-plus have had several moves. This means many have lived in both children's homes and foster care as well as returning to their birth

families. The instability for some of these young people may be compounded by the staffing changes and cultures of children's homes, and further reinforced if they leave care following a breakdown of placement, or feel that they are being forced out or expected to leave at just 16 or 17 (Stein, 2005: 7).

Når barnevernsungdom så oppnår myndighetsalder, vil mange oppleve en brå overgang til en selvstendig, men ofte usikker tilværelse. Som nevnt innledningsvis, har Mike Stein (2004 og 2008) fått stor oppslutning i feltet for sin forståelse av overgangen som *komprimert og akselerert* («compressed and accelerated») – barnevernsungdom tvinges til å gjennomføre overgangen til voksen alder svært tidlig, samtidig som den må gjennomføres over kort tid. Dette kan kontrasteres til det som har blitt vanlig for store deler av ungdomsbefolkningen i den vestlige verden. Ungdomsfasen er blitt strukket lenger ut i tid, og overgangen mellom ung og voksen har følgelig blitt mer gradvis. Mange unge mennesker har glede av foreldrenes støtte, i ulike former, til langt ut i tjuårene (se f.eks. Hellevik, 2005 om norske forhold). Tidligere barnevernsungdom har ikke den samme muligheten til å takle utfordringene én om gangen, over tid og med et solid støttenettverk rundt seg.

...most young people leaving care have to cope with the challenges and responsibilities of major changes in their lives – in leaving foster care or residential care and setting up home; in leaving school and entering the world of work, or more likely, being unemployed and surviving on benefits; and being parents – at a far younger age. In short, many have compressed and accelerated transitions to adulthood that deny the psychological opportunity and space to focus – to deal with issues over time (Stein, 2004: 109).

Denne utvidelsen av ungdomsfasen er én konsekvens blant mange, av restruktureringen av samfunnet gjennom de siste 40 år. Andre konsekvenser er reduksjonen av jobber i primærnæringer og industri med lave krav til kvalifisering. For teoretikere som Beck (1992) og Bauman (2000) innebærer de siste tiårs samfunnsendringer en svekkelse av stabile gruppetilhørigheter, færre veldefinerte, normative livsløyper og en individualisering av risiko. Oversatt til utskrevne barnevernsungdoms situasjon, kan man si at de i stor grad overlates til sine egne ofte begrensede ressurser, i møte med mange former for risiko. Problemene og risikoene kan lett hope seg opp og forsterke hverandre gjensidig:

(...) stressful events are rarely independent of other stressors. Many are interlinked and sequential, and some groups of individuals... are likely to experience multiple and related sources of stress» (Collins, 2001: 282). “(...) it must be recognized that young people transitioning out of care are likely to be dealing with multiple, yet qualitatively different, stressors. These include long-standing historical stressors (e.g. dealing with the pain of loss or maltreatment), system-induced stressors (e.g. numerous placements), maturational development, the transition out of care (and all the transitions associated with it), and normal (e.g. arguments with friends, transportation problems) or individually unique stressors (Collins, 2001: 287).

2.4 Hva er ettervern?

I det følgende vil vi vende oppmerksomheten mot hvordan man kan bistå de unge i overgangen gjennom ettervern. Ettervern har lenge fått lite oppmerksomhet sammenliknet med andre deler av barnevernets virksomhet. I løpet av de siste par tiårene har imidlertid søkelyset i langt større grad blitt rettet mot ettervernet, så vel fra politikere og media som fra praktikere og forskere. Både i Norge og i land som Australia, Storbritannia og USA har denne prosessen delvis blitt tvunget fram av interesseorganisasjoner for barneverns-klienter. Dette har bidratt til utviklingen av en forskningsbasert kunnskapsbase om ettervern, som vi også kan dra nytte av i den videre utviklingen av ettervernet i Norge.

Ettervern kan ta mange forskjellige former og variere langs mange dimensjoner. Stor variasjon mellom (Munro m.fl., 2005) og innen (Broad, 2005) forskjellige land er også en empirisk virkelighet. Det varierer fra land til land hvor lenge ettervernsperioden varer utover 18-årsalder og hvor stor grad av forpliktelse statlige eller lokale myndigheter har til å bistå tidlige barnevernsungdom. Dessuten finner vi variasjoner innen de ulike landene, for eksempel avhengig av graden av lokalt selvstyre i land som Australia og USA, men også ut fra hva slags økonomi og ressurser lokale myndigheter har. I et komparativt perspektiv bør derfor ettervernsbegrepet defineres bredt, som en *innsats på vegne av myndighetene for å støtte barnevernsungdom gjennom overgangen til en selvstendig tilværelse*. I det følgende vil vi presentere noen dimensjoner som ulike ettervernsprogrammer kan variere langs.

Til å begynne med bør det imidlertid understrekes at ikke alle unge som har vært under offentlig omsorg mottar noen form for ettervern. Det kan være flere grunner til dette. Gjennomgangen av utfall ovenfor tyder på at det neppe er et begrenset *behov* for ettervern, men det kan likevel godt tenkes at mange ikke *ønsker* mer hjelp fra barnevernet: «(...) *the agency's power over their lives may make them reluctant to participate in other youth-development activities*» (Collins, 2001: 284; se også Peters m.fl. 2008).

En annen grunn kan være at *tilbudet er utilstrekkelig*. I Norge har det de ti siste årene vært en økning av ungdom over 18 år med tiltak fra barnevernet. Samtidig skjer det en halvering av ungdommer med ettervernstiltak for hvert år ungdommene blir eldre; det vil si at det er halvparten så mange 20-åringer som 19-åringer, og halvparten så mange 21-åringer som 20-åringer, med ettervernstiltak (Clausen & Kristofersen, 2008). Det er fremdeles mange åpne spørsmål knyttet til tilgangen på ettervernstilbud, og hvilke typer ungdommer som har størst sjanse for å motta og nyttiggjøre seg ettervern (Collins, 2001).

Lovgivningen om ettervern varierer fra land til land. Et sentralt spørsmål er hva slags rettigheter barnevernsungdom har i forbindelse med overgangen til et selvstendig liv. Videre er det sentralt hvor lovgivningen plasserer det primære ansvaret for å ivareta de unges rettigheter. Er ansvarslinjene klare? Som oftest er det lokale myndigheter som forvalter barnevern og ettervern, men organiseringen av tjenester for ettervernsungdom på lokalt nivå viser stor variasjon både innen og mellom land. Dermed blir også spørsmål om samordning av tjenester og ungdommenes muligheter for og behov for bistand til å manøvrere i det ofte fragmenterte landskapet av tjenester sentrale. Et spørsmål av kritisk betydning er i hvilken grad lokale myndigheter er pålagt å levere spesifikke tjenester, eller i motsatt fall om lovgivningen er «permissive», det vil si en lovgivning som er ment å legge til rette for utviklingen av ettervernstjenester, men som ikke pålegger lokale myndigheter dette. Sammenligninger av ulike (anglosaksiske) lands lovgivning om ettervern (Mendes & Moslehuddin, 2004; Mendes, 2005) har konkludert med at Storbritannia kan plasseres i den første kategorien, mens USA og Australia kan plasseres i den andre. Videre, og nært knyttet til lovgivningen, er det naturligvis av stor betydning hvordan ettervernstiltakene *finansieres*. I

hvilken grad kan man kalle finansieringen minimal eller ambisiøs, og i hvor stor grad er finansieringen knyttet til lovbestemte rettigheter for de unge?

Innholdet i ettervernstjenestene kan variere, med hensyn til i hvilken grad de unge for eksempel får *økonomisk støtte* og i hvilken grad de unge får et *boligtilbud* tilpasset deres behov. Videre vil tjenester variere med hensyn til i hvilken grad de unge blir bistått med *skolegang*, og i hvilken grad de blir bistått med tanke på videre *utdanning*, og med tanke på å skaffe og beholde *arbeid*. En annen beslektet dimensjon er i hvilken grad ettervernsarbeidet innebærer *samarbeid med andre instanser*, enten dette er formalisert eller foregår på mer uformell basis. Broad (1999) identifiserer et økt innslag av slikt samarbeid i Storbritannia, med instanser som huseiere, utdanningsinstitusjoner, arbeidsgivere, sosialkontor og tilbud om somatisk og psykisk helsehjelp. I forlengelsen av dette kan man også skille ulike ettervernsprogrammer fra hverandre ved å spørre om de inkluderer konkrete tiltak for å åpne kanaler for ungdommene til arbeidserfaring eller til høyere utdanning, og i hvor stor grad det er inngått forpliktende samarbeid med arbeidsgivere og utdanningsinstitusjoner. I Tyskland ser det derimot ut som om ettervernstilbudene i stadig større grad er blitt definert som arbeidsmarkedstilbud.

Hvilke personer og instanser er med på å tilby ettervern? I Storbritannia er det i økende grad ettervernsspesialister som koordinerer ettervernet, særlig etter de siste årenes lovendringer som gir unge i ettervernsfasen rett til en egen «lead caseworker» som skal bistå dem med å ivareta sine behov og rettigheter og følge dem over tid. Disse er sosialarbeidere som har opplæring i ettervern og primært jobber med ettervern. Videre jobber de på lokalt nivå, i tett relasjon med ungdommene (f.eks. Biehal m.fl., 1995). Foruten spesialister, er ofte sosialarbeidere fra institusjonen den unge har bodd på involvert i videre oppfølging etter utskrivning. For ungdom som har bodd i fosterhjem, spiller ofte fosterforeldrene en viktig rolle i oppfølgingen etter at ungdommen har blitt myndig. En siste kategori av potensielle bidragsytere til ettervernstiltak er en støttekontakt eller mentor (Clayden & Stein, 2005; Flynn & Vincent, 2008; Osterling & Hines, 2006). En slik rolle kan naturligvis fylles av en spesialist eller en sosialarbeider, men også av andre, som for eksempel en tidligere barneverns klient.

Det vil i stor grad variere *hvor tidlig og hvor detaljert ettervern planlegges, og hvor lenge det er ment å vare*. I henhold til Children (Leaving Care) Act 2000 er britiske, lokale myndigheter pålagt å utarbeide skriftlige «pathway plans» for den enkelte ungdom, i samråd med ungdommen og relevante støttepersoner. Skriftlig planlegging kan være nyttig både sett fra støttepersoner og ungdommenes perspektiv, da rammer kan settes og ansvar fordeles, og at ungdommene kan forespeiles utfordringer og mål de kan konsentrere seg om (Stein, 2004). Etter intensjonene skal slike «pathway plans» være langt mer grundige og omfattende enn de tiltaksplanene, omsorgsplanene og individuelle planene som vanligvis utformes i norsk barnevern.

En ytterligere dimensjon for utformingen av ettervern er om det involverer *å kartlegge og forsøke å styrke den unges støttenettverk*. Gjøres det for eksempel forsøk på å hjelpe de unge med deres forhold til foreldre, søsken og/eller utvidet familie? Legges forholdene til rette for at ungdommen opprettholder relasjonen til fosterforeldre? Får de unge tilbud om fritidsaktiviteter eller andre former for deltakelse i lokalsamfunnet der de også kan bygge vennerettverk? Flere forfattere argumenterer for at dette må være helt sentrale elementer i ettervernsarbeidet (Cashmore & Paxman, 2006; Clayden & Stein, 2005; Propp m.fl., 2003; Reid, 2007; Storø, 2005).

Mange ettervernsprogrammer inkluderer en eller annen form for *ferdighetstrening*. For å skille mellom ulike programmer kan man spørre om det finnes konkrete kurs for de unge. I tillegg kan man spørre om treningen primært er rettet inn mot praktiske ferdigheter, eller om det også finnes en strategi for styrkingen av emosjonelle, kognitive og sosiale ferdigheter.

Vi ser av disse dimensjonene at ulike komponenter i en ettervernsinnsats kan bistå ungdommene på ulike måter, og at det er et behov for å tenke allsidig når det gjelder utformingen av ettervern.

2.5 Nordisk forskning om ettervern

Norske studier

Sten-Erik Clausen og Lars B. Kristofersen (2008) har analysert registerdata om barnevernsklinter i Norge mellom 1990 og 2005. En del resultater med hensyn til hvordan det går med barnevernsbarna som voksne er gjengitt

ovenfor, under punkt 2.3. Forfatterne har også forsøkt å identifisere noen suksessfaktorer, gjennom å se nærmere på hva som kjennetegner barnevernsungdommene som har oppnådd positive voksenkarrierer. De fant at ungdommer som har mottatt ettervern har en betydelig større sjanse for å oppnå en positiv voksenkarriere enn ungdommene som ikke har mottatt ettervern. Videre gjorde jentene det jevnt over bedre enn guttene, særlig med hensyn til utdanning. Forfatterne fant dessuten at ungdommer som har vært plassert i vanlige fosterhjem eller familiefosterhjem har bedre prognoser enn ungdommer som har vært plassert på institusjon. Endelig fant de en sammenheng mellom lav alder ved plassering utenfor hjemmet og bedre utfall (op. cit., 2008).

Jan Storø er den som har skrevet mest om ettervern og beslektede temaer i norsk sammenheng. Storø har lang erfaring med arbeid med de eldste ungdommene i barnevernet. Boken «På begge sider av atten» (2001) gir en inngående beskrivelse av hvilke utfordringer barnevernsungdom står overfor i overgangen til voksenlivet, og hva en innsats for å støtte dem i overgangen innebærer. Storø deler overgangen inn i tre faser; forberedelse, flytting og oppfølging, og viser hvilke oppgaver som må løses i hver fase, av henholdsvis ungdommene selv og deres omsorgspersoner. Boken argumenterer for et «konstruksjonsperspektiv» på ettervernsarbeid, i motsetning til et reparasjonsperspektiv. Dette innebærer at sosialarbeidere bør tilrettelegge, «*stå ved siden av og oppmuntre, korrigere og veilede*» (Storø, 2001: 199) ungdommene i deres streben med å bygge opp (konstruere) veien videre.

I forbindelse med hovedoppgaven «Å gå over brennende bruer» (2005) intervjuet Storø åtte ungdommer om deres erfaringer med overgangen. Den mest sentrale konklusjonen fra studien er betydningen av å ha en stabil relasjon til minst én støttende voksenperson:

Tilgang på god voksenstøtte var det viktigste enkeltelementet som skilte de positive fra de negative flyttingene. (...) De som hadde en relasjon til én særlig voksen der den voksne engasjerte seg over tid, hadde de mest positive fortellingene å fortelle (2005: 9).

To av ungdommene hadde flyttet «i konflikt med de voksne», mens de resterende seks hadde til dels positive erfaringer med flyttingen. De sistnevnte opplevde i en grad å ta aktivt del i fremforhandlingen av flyttingen,

noe som hadde en myndiggjørende funksjon for dem. Oppgaven tydeliggjør generelt betydningen av medvirkning fra de unge i spørsmål som angår deres livssituasjon, og hvordan medvirkning kan spille en rolle i det større prosjektet om å bygge opp en selvstendig identitet og «virksomme fortellinger» om en selv.

Ingeborg Helgeland (2007) har fulgt 85 ungdommer som var med i det såkalte Buskerudprosjektet på midten av 1980-tallet, fra 15-årsalderen og frem til 30-årsalderen. Prosjektet fokuserte på ungdommene med størst atferdsvansker i fylket og omfattet 51 ungdommer som var plassert enten på institusjon, spesialskole, forsterket fosterhjem eller i ruskollektiv, mens de resterende mottok lokale tiltak mens de fortsatt bodde hjemme. 56 prosent av disse 85 levde et tilfredsstillende liv som 30-åringer. En andel på 12 prosent befant seg i en mellomposisjon, og hadde tilhørighet delvis i vanlige miljøer, delvis i kriminelle og rusmiljøer, og opplevde sporadiske «sprekker». En andel på 19 prosent var helt integrert i kriminelle og rusmiljøer, mens elleve personer døde før 30-årsalderen (Helgeland, op. cit.).

Helgeland finner at det er ungdommene som har vært i forsterket fosterhjem og ruskollektiv som har klart seg best, på tross av at problembelastningen i utgangspunktet var stor. Av forhold som har gjort disse to tiltakene fremgangsrrike, trekker Helgeland frem betydningen av stabile relasjoner, ferdighetstrening og fritidsaktiviteter, og en systematisk planlagt oppfølging etter at ungdommen har flyttet ut. Studien fokuserer også på de store forskjellene mellom kjønnene, som er tydelig i denne studien så vel som i de aller fleste studiene på feltet. 76 prosent av kvinnene har klart seg bra som 30-åringer, mot 44 prosent av mennene. Problemer med rus og kriminalitet er mye høyere forekommende blant mennene, både ved 15-årsalderen og ved 30-årsalderen. Studien viser at de ulike sporene, enten de er positive eller negative, er tett knyttet opp til kjønnsrollemønstre (Helgeland, op. cit.).

Bratterud og kolleger (2006, 2008) har undersøkt overgangen fra barnevern til voksenliv i Trondheim. Datamaterialet omfatter spørreskjemaer og kvalitative intervjuer med ungdommer, saksbehandlere og ledere. De finner blant annet at ungdommene kan deles mellom dem som var fornøyd med tiltakene de hadde, og dem som var misfornøyd og hadde lav tillit til barnevernet. Felles for ungdommene som var fornøyde var at arbeidet med å støtte

dem var basert på kontinuitet og tillit. De kunne forholde seg til samme omsorgspersoner og saksbehandlere over lengre tid, og opplevde å ha medvirkning i utformingen av støtten. Kjennetegn ved ungdommene som hadde et dårlig forhold til barnevernet, var at de ofte var sent plassert, hadde opplevd mange flyttinger, utviste motstand, maktesløshet og mistillit, samt manglet en opplevelse av medvirkning. I tillegg hadde de opplevd dårlig planlegging av flytting og tiltak.

Reime (2008) intervjuet 13 ungdommer som har flyttet fra institusjon til egen bolig, og tre institusjonsansatte. Hun finner frem til et knippe faktorer som kan bedre overgangen for ungdommene; planlagte og forutsigbare institusjonsopphold, gradvis nedtrapping gjennom for eksempel treningshybel, et dagtilbud for ungdommene, god relasjon til ansvarlig voksenperson, tilstedeværelse av et støttenettverk, og positive arbeidserfaringer. I likhet med andre understreker studien viktigheten av vedvarende relasjoner til minst én voksenperson, og antyder at relasjonsfaktoren kan være viktigere enn selve organiseringen av ettervernet. Hun stiller også spørsmålsteget ved en politisk praksis som går i retning av kortere og senere institusjonsopphold, i og med at denne praksisen går på tvers av de positive erfaringene med lengre og mer planlagte plasseringer (op. cit., 2008).

Hilde Thanem (2006) har snakket med seks ungdommer som har vært under offentlig omsorg. Ungdommene kunne fortelle om svik og løftebrudd fra barnevernets side. Videre kunne de fortelle om problematiske sider ved hvordan støtte blir tilbudt; for å motta støtte opplevde de at de måtte følge reglene og ha en god utvikling, og de opplevde at de måtte kunne «føre en god sak» overfor barnevernet for at de skulle yte gode tjenester. I en slik praksis blir det et dårlig samsvar mellom behov og tilbud. Snarere blir det et tilfeldighetenes spill hvem som får støtte og hva slags støtte man får. En masteroppgave med tittelen «Lykkehjulet» (Munkeby, 2005) tar opp nettopp dette temaet.

Svenske studier

I Sverige har Bo Vinnerljung og kolleger gjort en rekke registerdatastudier av ungdom som har vært under offentlig omsorg og hvordan det går med dem senere i livet. Som nevnt tidligere viser en studie (Vinnerljung & Ribe, 2001) at ungdom som har vært i barnevernet har en høyere risiko for å dø prema-

turt av ikke sykdomsrelaterte årsaker, som selvmord. En annen studie (Franzén & Vinnerljung, 2006) viser at ungdom som har vært under offentlig omsorg i Sverige har høy risiko for å miste sine foreldre relativt tidlig i livet. Ved fylte 25 år hadde 36 prosent mistet én forelder, mot 7 prosent i den generelle befolkningen. En tredje studie (Vinnerljung & Sallnäs, 2008) viser at de barna og ungdommene som har atferdsproblemer som saksgrunnlag for plassering i offentlig omsorg, er de som har de dårligste prognosene.

Danske studier

I Danmark publiserte Nygaard Christoffersen i 1993 en longitudinell studie av tidligere barnevernsbarn født i 1967. Disse barna kom dårligere ut enn de to sammenlikningsgruppene med hensyn til utfallsvariabler som utdanning, yrkestilknytning og psykisk helse. Espersen (2004) har intervjuet 16 kommunale saksbehandlere om ettervernstjenestene de er med på å yte. Saksbehandlerne fremhever særlig to forutsetninger for et godt ettervern; en tett relasjon og en inngående kjennskap til den unge, og et velfungerende samarbeid på tvers av instanser som er relevante for de unges liv. Mørck (2005) har intervjuet fire ungdommer om deres overganger, og fokusert på deres muligheter for å overskride marginalisering. Blant tiltakene ungdommene hadde mottatt, var det særlig støttekontaktordningen som ble vurdert som verdifull. Bloch og kolleger (2006) rapporterer om en ettervernspraksis ved Orøstrand i Danmark, der medarbeidere på en institusjon blir ettervernsarbeidere for ungdommene når de flytter ut. Av faktorer som har bidratt til et vellykket ettervern, trekker forfatterne frem den stabile relasjonen og stadige tilgjengeligheten som ettervernsarbeiderne har kunnet tilby de unge. Over to konferanser har det i Danmark også blitt samlet erfaringer fra tidligere barnevernsbarn, blant annet om overgangen til voksenlivet. Prosjektet ble kalt Tabuka (Tidligere Anbragtes Bud på Kvalitet i Anbringelsen). I et notat fra prosjektet fremgår det blant annet at overgangen til voksenlivet har vært vanskelig og kaotisk for mange, og at de tidligere barnevernsbarna etterlyser et sterkere ettervern i overgangen (Tabuka, 2003).

Som vi ser, består de nordiske studiene så langt av enten store registerstudier eller relativt små kvalitative studier. Unntaket er Helgelands (2007) prospektive oppfølgingsstudie.

2.6 Britisk og amerikansk forskning om ettervern

Historie og lovgivning

Ettersom britisk og amerikansk forskning representerer forskningsfronten på ettervernsområdet, er det hensiktsmessig å gjøre rede for konteksten ettervern foregår innenfor i disse to landene. Spesielt har Storbritannia vært et foregangsland på ettervernsfeltet, både når det gjelder utviklingen av ettervernstjenester og når det gjelder forskning om ettervern.

Gjennom 1970- og 80-tallet gjorde særlig omstruktureringen av arbeidsmarkedet situasjonen for barnevernsungdom stadig mer sårbar. Som svar på dette rettet forskere større oppmerksomhet mot problemene for denne gruppen (Biehal m.fl., 1994). Det vokste frem enkelte interesseorganisasjoner som i større grad kunne tale barnevernsungdoms sak, samt et knippe hovedsakelig kvalitative forskningsarbeider som belyste utskreven barnevernsungdoms utsatte livssituasjon. Biehal og kolleger oppsummerer de viktigste funnene fra disse studiene slik:

In summary, these studies showed that care leavers are not a homogenous group in terms of their care histories, needs, culture and ethnic backgrounds. Care may have been valued by young people and helped them but it may have also contributed to other problems. They are likely to have experienced movement and disruption in care, problems of identity stemming from separation and a lack of knowledge of their past which may be amplified for black young people brought up in a predominately white care system, social isolation, a weakening of family links, educational difficulties, stigma and too little preparation for leaving (Biehal m.fl., 1994: 232).

I kjølvannet av disse studiene utviklet enkelte ideelle organisasjoner og lokale myndigheter spesialiserte ettervernsprogrammer – «specialist leaving care schemes». Ny lovgivning i 1989 åpnet for en ytterligere vekst i spesialiserte ettervernstiltak på 90-tallet, selv om den først og fremst muliggjorde, og ikke krevde, at lokale myndigheter kunne utvikle ettervernstjenester. Senere utvidet imidlertid *The Children (Leaving Care) Act 2000* de lokale myndighetenes plikter og de unges rettigheter. Dette ble koblet sammen med et oppgradert finansieringssystem under det såkalte *Quality Protects*-initiativet fra 1998, som skulle sørge for økonomisk støtte for barnevernsungdom og et

boligtilbud tilpasset deres behov. Under *The Children (Leaving Care) Act 2000* har lokale myndigheter plikt til å kartlegge og dekke behovene til barnevernsungdom, og holde kontakt med dem til de er minst 21. Videre skal det utformes en «comprehensive pathway plan» når de unge fyller 16, som skal stake ut en løype mot en selvstendig tilværelse. All barnevernsungdom skal ha en rådgiver som skal koordinere ettervernstjenestene og samarbeide med andre relevante instanser. Særlig fokus rettes mot å hjelpe de unge med utdanning, opplæring og arbeid. Til slutt skal de unge få kontinuerlig oppfølging i alderen 18–21, særlig i forbindelse med utdanning, arbeidsopplæring og arbeid (Broad, 2005; Stein, 2004).

Denne opptrappingen har på mange områder forbedret mulighetene for barnevernsungdom i deres overgang til voksenlivet (f.eks. Stein, 2006). Samtidig er det store variasjoner innad i Storbritannia når det gjelder kvaliteten på tjenestene som tilbys. Mange «schemes» og mange lokalmyndigheter henger etter – for de unge blir hvor god støtte de får et lotteri (Broad, 2005).

En tilsvarende utvikling har funnet sted i USA. Interesseorganisasjoner presset i 1986 frem *The Independent Living Initiative*, som tildelte stater et budsjett for utviklingen av «independent living skills» for barnevernsungdom. I tråd med landets føderale system var det imidlertid i stor grad opp til den enkelte delstat hvordan midlene skulle forvaltes. *The Foster Care Independence Act* fra 1999 innebar så en betydelig opptrapping av ettervernsinnsatsen:

The Foster Care Independence Act of 1999, which created the John Chafee Foster Care Independence Program, doubled the amount of federal money available to states to \$ 140 million per year, expanded eligibility for services, broadened the purposes for which the funds can be used to include room and board, and granted states the option of extending Medicaid coverage to former foster youth until age 21. It was subsequently amended to include vouchers for postsecondary education and training (Courtney m.fl., 2007: 1).

It (...) also includes (...) adding adoptive parents to the groups to receive training with IV-E funds to help them understand and address the issues confronting adolescents preparing for independent living (Pecora m.fl., 2006: 221).

Disse endringene utvidet mulighetene for å utvikle et godt ettervern i USA. Den største forskjellen mellom USA og England følger av at ettervernstiltak primært administreres på delstatsnivå i USA, slik at variasjonene blir store. I tillegg kommer at den nasjonale lovgivningen legger få reelle forpliktelser på delstatene (Munro m.fl., 2005).

I det følgende vil vi presentere noen av de mest sentrale temaene og forskningsfunnene fra den anglosaksiske litteraturen. Etter de primært kvalitativt orienterte studiene på 1980-tallet, har det fra 1990-tallet vært et større fokus på kvantitative studier, som i større grad har vært innrettet mot å evaluere ettervernsprogrammer og å identifisere risikofaktorer og suksessfaktorer. Det er viktig å merke seg at mens litteraturen ofte er svært problemorientert i beskrivelsene av hvordan det går med ungdom i ettervernsfasen, er grunntonen som oftest optimistisk når det gjelder mulighetene for å hjelpe ungdommene.

Stabilitet og relasjoner

Betydningen av stabilitet og relasjoner (eventuelt; tilknytning) er overgripende temaer i så å si alle studiene. Barnevernsungdom som opplever stabile plasseringer har bedre sjanser for en vellykket overgang til en selvstendig tilværelse, enn ungdom som opplever mange brudd og flyttinger. Det å ha opplevd få flyttinger, få skolebytter og det å ha minst én stabil voksenrelasjon, er å regne som suksessfaktorer. En ønskelig personlig utvikling forutsetter et minimum av stabilitet i omgivelsene, og en grad av tilknytning til omsorgspersoner. Ikke minst er stabilitet viktig for utdanningsmessig fremgang (se f.eks. Bratterud m.fl., 2006; Dreyer-Espersen, 2004; Stein, 2004, 2006 og 2008).

Stabilitet og relasjoner går gjerne hånd i hånd, selv om den enkelte ungdom naturligvis kan oppleve å ha nytte av det ene uten at det andre er på plass (Stein, 2005). Biehal og kolleger (1995) presiserer imidlertid at det ikke bare er stabiliteten, men også kvaliteten på en plassering som teller. Tilsvarende finner Cashmore & Paxman (2006) at ungdommenes opplevelse av trygghet er mer grunnleggende og viktigere enn stabilitet i seg selv.

Betydningen av å ha minst én stabil voksenrelasjon er godt dokumentert i litteraturen (f.eks. Biehal m.fl., 1995; Dixon & Stein, 2005; Storø,

2005). Tilsvarende blir det en risikofaktor hvis ungdommene står uten noen regelmessig kontakt med en voksen person som har større eller mindre grad av ansvar, enten dette er en «key worker», sosialarbeider, fosterforelder, støttekontakt eller mentor.

Relasjoner til familiemedlemmer anses som viktige, men ikke bestandig som positive for ungdom i ettervernsfasen ettersom familien ved et tidligere tidspunkt ikke har vært i stand til å ta vare på den unge. I tiden etter utskrivning prøver likevel mange å gjenopprette kontakten med foreldre og andre familiemedlemmer. Der det opprettholdes en positiv kontakt til foreldre, eller andre familiemedlemmer, har det ofte en positiv påvirkning på de unges liv. En positiv familiekontakt er ofte assosiert med en bedre evne til å utvikle positive relasjoner generelt. Samtidig opplever en andel av de unge å bli skuffet på nytt i forsøket på å gjenopprette relasjonen (Biehal m.fl., 1995; Stein, 2008; Wade, 2008).

Jackson og kolleger (2003) viser hvordan stabilitet og relasjoner har vært en nøkkel for 129 britiske barnevernsungdommer som fullførte en universitetsutdanning. Kjennetegn for disse var at de fleste hadde hatt en stabil barnevernshistorie, mens de som hadde hatt noen flyttinger hadde fortsatt på samme skole, noe som innebærer kontinuitet både med hensyn til skolegang og i forhold til venner og lærere. Videre hadde de fleste vært plassert i fosterhjem, og hadde hatt fosterforeldre, og/eller biologiske foreldre, som anså utdanning som viktig, og hadde motivert og støttet dem gjennom utdanningsløpet.

I tråd med den felles oppfatningen i forskningsfeltet om viktigheten av relasjoner, er det også en felles oppfatning om at målet for de unges overgang til voksenlivet bør være «*interdependence*» og ikke «*independence*»:

Some scholars question the ideological underpinnings of "independent living", suggesting that a more appropriate concept is "interdependent living"; too much focus on independent living conveys inappropriate expectations of adolescents, emphasizes social isolation, negates a need for connectedness, and places the burden of preparation on adolescents.(...) Emphasis on interdependent living recognizes that life tasks require positive and appropriate interactions with individuals, groups, organizations, and social systems (Collins, 2001: 288).

En sunn utvikling mot voksentilværelsen bør altså ikke basere seg på at ungdommen skal være uavhengig av støtte fra dag én etter utskrivning – selvstendighet bør heller utvikles gradvis gjennom stabile relasjoner. En praksis der sosialarbeidere ser det å melde fra om behov for hjelp og støtte som et svakhetstegn, slik Iglehart (1994) og Propp m.fl. (2003) rapporterer, blir dermed kontraproduktiv (Mann-Feder & White, 2003; Stein, 2004, 2008; Storø, 2005).

Bolig og økonomi

Dersom de unge skal oppnå en vellykket overgang til et selvstendig liv, må det finnes en plan for hvor de skal bo og hva de skal leve av. Problemer med bolig eller økonomi kan lett forplante seg til andre områder i de unges liv. Forskningen har jevnt over vist at en ettervernsinnsats kan spille en viktig rolle i å bistå ungdommene med deres boligsituasjon. Videre innebærer en stabil boligsituasjon etter utskrivning bedre muligheter på en rekke andre områder, som arbeid, utdanning og generell velvære (Stein, 2004).

Mange barnevernsungdommer flytter for seg selv før de er «klare», i betydningen at de mangler de mest grunnleggende husholdnings-, budsjett- håndterende og emosjonelle ferdighetene, og mangler en realistisk plan for veien videre. Forskningen til Courtney og kolleger (2007) tyder på at det kan være en verdifull suksessfaktor for ungdommene å utsette overgangen til en selvstendig tilværelse. I en av de tre amerikanske delstatene de har studert, har ungdommene hatt mulighet til å utsette utskrivning frem til de er 21 år. De som valgte å gjøre det har scoret betydelig høyere på sentrale utfallsvariabler. Wade og Dixon (2006) finner en tilsvarende sammenheng i sin britiske studie. Ulike ordninger med «transitional housing», altså treningshybel eller andre former for bolig med en grad av oppfølging og tilsyn, kan også bidra til en mer gradvis og overkommelig overgang (f.eks. Biehal m.fl., 1995).

Ferdighetstrening

Opplæring i viktige ferdigheter kan utgjøre en komponent i et godt ettervern. For ungdommene kan det være mye å hente på å få opplæring i ferdigheter som budsjettering, renhold, personlig hygiene, matlaging, jobb-søking og jobbtrening, og å mestre møter med ulike typer instanser. Ferdig-

hetstrening for barnevernsungdom har vært i fokus i Storbritannia og særlig i USA. En tidlig form ble kalt «domestic combat courses» – kurs som fokuserte på praktiske husholdningsferdigheter (Stein & Carey, 1986). Forskere har imidlertid pekt på at denne typen ferdigheter ikke alene kan forberede ungdom godt nok på en selvstendig tilværelse. Som tidligere nevnt, er det et analytisk skille i litteraturen mellom «hard skills» og «soft skills» (f. eks. Hahn, 1994), der den siste kategorien retter fokus mot ungdommenes emosjonelle og sosiale utvikling. Flere forskere understreker (i tråd med et «interdependence»-perspektiv, som nevnt over) at utviklingen av emosjonelle ferdigheter er vel så viktig som utviklingen av praktiske ferdigheter, og at det ene ikke bør gå på bekostning av det andre (Mann-Feder & White, 2003; Propp m.fl., 2003; Stein & Carey, 1986).

Forskningen har jevnt over vist at ferdighetstrening kan lykkes med å utruste ungdommene med nyttige ferdigheter (f.eks. Stein, 2004). Cooks studie (1994) fant at treningen ga synlige resultater når den var innrettet mot spesifikke mål.

Organiseringen av ettervern

I Storbritannia har man omfattende erfaringer med såkalte «specialist leaving care schemes». Spesialiserte ettervernsprogrammer involverer blant annet sosialarbeidere på lokalt nivå som utelukkende jobber med ettervern. Ungdommene får som regel tildelt en «key worker», som blant annet skal gi råd og bevisstgjøre dem om rettigheter og muligheter, og bistå dem i møter med andre instanser. En av hensiktene med spesialiserte opplegg er å oppnå mer fleksibilitet, slik at man i større grad kan imøtekomme de unges behov på forskjellige fronter. Etter myndighetsalder vil mange unge som har vært under offentlig omsorg stå alene i møtet med ulike instanser, som blant annet huseiere, velferdsinstanser, utdanningsinstitusjoner og arbeidsgivere. Det vil videre være en reell risiko for at de faller utenfor og blir marginalisert i forholdet til disse instansene. En «key worker» kan være en uvurderlig støtte i slike møter og forhandlinger (Biehal m.fl., 1995). Videre er det en sentral oppgave for spesialiserte ettervernsprogrammer å utvikle uformelt, og etter hvert mer formelt, samarbeid med relevante instanser (Broad, 1999).

Biehal og kolleger (1995) understreker dessuten at det er viktig for kontinuiteten i de unges liv at kontakten til tidligere omsorgspersoner opprettholdes også etter myndighetsalder, selv om ungdommene er tilknyttet et spesialisert ettervernsprogram. Likevel anser forfatterne oppgavene ettervernsinnsatsene skal ivareta som så sammensatte og tidkrevende, at tidligere omsorgspersoner ikke kan forutsettes å ha ressursene som skal til:

Although a through care perspective stresses the need for young people to retain continuity in support from carers and social workers, it is unlikely that they, as individuals, could gain the necessary expertise. These tasks require an overview of the resources available, including: housing, welfare rights, career opportunities, advice and counselling services and youth and leisure provision (Biehal m.fl., 1995: 299).

Britiske forskere har stort sett skrevet positivt om mulighetene spesialiserte ettervernsprogrammer har for å forbedre utsiktene for barnevernsungdom (Biehal m.fl., 1995; Dixon & Stein, 2005; Stein, 2004, 2005). Samtidig rapporterer Broad (2005) at det er store forskjeller på hvilke tjenester som leveres i ulike deler av Storbritannia, og mange henger etter. I tillegg argumenterer Stein for (op. cit.) at det kan være negativt dersom spesialiserte ettervernsprogrammer fører til at ungdommer flytter ut tidligere, og dersom fokus tas bort fra de primære omsorgspersonenes ansvar:

(...) it is they who can provide the stability and continuity young people need during their journey to adulthood. The role of specialist schemes should not be to take over from them but to assist them in preparing and supporting young people during their transition (Stein, 2005: 25).

Waldinger & Furman (2006) har sammenlignet to ulike ettervernsprogrammer i Los Angeles, og funnet støtte for argumentet om at spesialiserte og integrerte tjenester er det beste grunnlaget for å hjelpe ungdommene:

(...) both models can achieve important objectives for youths, but increased benefits emerge when responsibility for both the ongoing child welfare and emancipation preparation functions are integrated. This highlights the need for close monitoring by one consistent person of specialized emancipation programming, school progress, special needs programming, and relationships with caretaker and family of origin (op. cit.,: 201).

Faktorer knyttet til ungdommene

Flere kvantitative studier har identifisert forhold knyttet til ungdommene som kan gjøre det spesielt vanskelig for dem å lykkes. Stein (2004) oppsummerer en rekke kjennetegn ved de barnevernsungdommene som har kommet best ut med hensyn til sentrale avhengige variabler: De har som regel opplevd stabilitet og en vedvarende tilknytning til en voksenperson, de har oppnådd utdanningsmessig fremgang før de flyttet ut, planleggingen av overgangen har vært gradvis, de har flyttet ut senere enn andre, og de har deltatt i arbeid eller utdanning etter utflytting. Slike erfaringer kan dermed kalles *suksessfaktorer* for ungdommene.

Når det gjelder ungdommene som har kommet dårligst ut, har de ofte hatt de mest traumatiske opplevelsene før de kom under offentlig omsorg, de har opplevd mange flyttinger og brudd i relasjoner og i skolegang. De har som regel opplevd emosjonelle og atferdsmessige vanskeligheter, problemer på skolen og med kriminalitet. De har forlatt barnevernet tidligere enn andre, ofte som resultat av et brudd. Etter utflytting har mange av dem opplevd arbeidsledighet og en ustabil boligsituasjon, i tillegg til ensomhet og psykiske og fysiske helseproblemer (Stein, 2004). Slike erfaringer kvalifiserer som *risikofaktorer* for ungdommene.

Avslutningsvis er det store kjønnsforskjeller i resultatene fra de aller fleste studiene. Jentene gjør det bedre enn guttene innen mange områder, som utdanning og praktiske ferdigheter. Jenter som har vært i barnevernet har høyere sjanse for tidlig graviditet enn resten av befolkningen, men det er imidlertid uklart i hvilken grad dette burde omtales som en risikofaktor. Å bli mor tidlig innebærer nødvendigvis en begrensning av muligheter, men det kan også innebære et myndiggjørende ansvar, respekt fra omgivelsene, offentlige stønader, og i noen tilfeller en gjenopprettelse av brutte familierelasjoner (Chase m.fl., 2006; Helgeland, 2007; Stein, 2004). Problematferd, rusmisbruk og kriminell atferd er derimot åpenbare risikofaktorer, og disse kan knyttes til guttene i mye høyere grad enn til jentene, som i Courtney og kollegers (2007) studie, der 77 prosent av guttene hadde blitt arrestert minst én gang.

2.7 Teoretiske og metodologiske utfordringer

I det følgende vil vi diskutere noen av de problemene og utfordringene forskningsfeltet står overfor. Det har vært påpekt mangler både på den teoretiske og den metodologiske siden. Vi vil diskutere disse hver for seg nedenfor.

Teorisvakhet

Det er generelt liten grad av uenighet i forskningsfeltet om de resultatene som er presentert så langt i kapittelet (f.eks. Egelund & Hestbæk, 2003). Dette kan imidlertid ha sammenheng med at teoriutvikling har vært lite prioritert:

Undoubtedly, a weakness of much of the work reviewed is a failure to make explicit its theoretical underpinning and explore, empirically, theoretical notions (Stein 2004: 104).

(...) the policy and programming that address transition experiences have been largely atheoretical. A lack of explicit theory guiding programs and services leads to evaluations that can demonstrate poor outcomes but can provide little guidance for improving interventions (Collins, 2001: 272).

I lys av dette er det ønskelig å arbeide mot et mer helhetlig teoretisk syn på ungdom på vei ut av barnevernet, som ivaretar det komplekse samspillet mellom individuelle og strukturelle forhold.

En annen utfordring er det å unngå at forskningen om ungdom som har vært under offentlig omsorg reproducerer lave forventninger til ungdommene, eller fremstår deterministisk:

... there is a risk that the poor track record of service provision begins to determine the lot of young people and makes it seem impossible that, having spent time in public care, they can actually achieve anything at all. By presenting young people in and leaving care solely as 'victims' of systems that fail them, we risk ignoring and undermining the role they themselves play in determining their own futures, and the resilience and resourcefulness that many process (Chase m.fl., 2006: 2)

I tråd med slike bekymringer har det i løpet av de siste årene vært en økende interesse for en positiv tilnærming som kan løfte frem ungdommenes muligheter til å påvirke sin egen situasjon. Dette kommer for det første til uttrykk i

at barnevernsforskere jevnt over har blitt mer opptatt av «youth empowerment»; ungdom som kompetente aktører, ungdoms medvirkning og ungdoms rettigheter.

For det andre er det en tendens til at forskere anvender et *resiliensperspektiv* på barnevernsungdom og deres overgang til voksenlivet (Backe-Hansen, 2008; Chase m.fl., 2006; Stein, 2005). Resiliensperspektivet er mye benyttet i psykologien (f.eks. Newman, 2004). To grunner til å anvende det med tanke på barnevernsungdommers overgang til voksenlivet, er at det kan imøtegå både behovet for teoriutvikling og behovet for et mer positivt perspektiv. Stein definerer resiliens som:

... the quality that enables some young people to find fulfilment in their lives despite their disadvantaged backgrounds, the problems or adversity they may have undergone or the pressures they may experience. Resilience is about overcoming the odds, coping and recovery. But it is only relative to different risk experiences – relative resistance as distinct from invulnerability – and is likely to develop over time (Stein, 2005: 1).

Resiliensperspektivet søker å inkorporere forholdet mellom risiko- og suksessfaktorer, utviklingsveier og kritiske vendepunkter. Med andre ord er man opptatt av på hvilke måter barn og unge i barnevernet håndterer den situasjonen de er i, og hvordan det er mulig å bygge på ressursene de har for å snu et uheldig utviklingsløp (Backe-Hansen, 2008; Newman, 2004; Stein, 2005). Steins diskusjon av resiliens med hensyn til barnevernsungdoms overgang til voksenlivet understreker igjen viktigheten av stabilitet og tilknytning som basis for å kunne utvikle resiliens. I tillegg leder perspektivet oppmerksomheten mot mulighetene for å utvikle resiliens gjennom å involvere de unge i nye arenaer der de kan oppleve myndiggjøring og deltagelse (Stein, 2005).

En annen teoretisk tradisjon det ville være naturlig å hente inspirasjon fra er ungdomsforskningen, og da særlig dens fokus på overgangen fra ung til voksen under skiftende strukturelle betingelser (f.eks. Bynner m.fl., 2002; Côté & Levine, 2002; Furlong m. fl., 2003; Furlong & Cartmel, 2007). Som nevnt har Steins (2004) analyse av overgangen for barnevernsungdom som akselerert og komprimert vært sentral i feltet, og denne bygger på en

sammenligning med overgangen fra ung til voksen for ungdom flest. Men tenkningen om overganger favner langt videre enn dette, og åpner for en rekke problemstillinger som kan belyse og utdype situasjonen for barnevernsungdom, særlig knyttet til ungdommens opplevelser av seg selv som aktører i overgangsfasen og hva slags muligheter og begrensninger de opplever at strukturene rundt gir dem. Med andre ord er identitet og identitetsutvikling sentralt i denne delen av ungdomsforskningen. En nærmere tilknytning til ungdomsforskningen vil dermed også kunne ivareta ønsket om et mer positivt, aktørbasert perspektiv.

Ungdom på vei ut av barnevernet er en potensielt marginalisert gruppe. Imidlertid er det heller ikke utbredt å se barnevernsungdom i sammenheng med annen, potensielt marginalisert ungdom (Osgood m.fl.(red.), 2005). Det innebærer at forskningen heller ikke utnytter det potensialet som ligger i teorier om marginalisering og sosial eksklusjon blant ungdom (f.eks. Bynner m.fl., 2002) for å utvikle en bedre forståelse av barnevernsungdommens situasjon. Her finnes det også en stor internasjonal, komparativ litteratur å trekke på.

En styrking av komparativ forskning om ettervern og barnevernsungdoms overgang til voksenlivet vil også kunne styrke utviklingen av teori på feltet. Så langt foreligger det nokså lite komparativ forskning, men det er en klar tendens til at dette nå tas mer på alvor (Mendes, 2005; Munro m.fl., 2005; Pinkerton, 2006; Stein & Munro (red.), 2008).

Metodologiske utfordringer

Det er betydelige metodologiske utfordringer forbundet med å finne ut i hvilken grad et utfall kan attribueres til ettervernstiltak eller til mangelen på slike tiltak. Blant annet kan det være vanskelig å kontrollere for skjeve seleksjonsmekanismer i flere ledd – barnevernsbarn er skjevt selektert fra hele barnepopulasjonen, ungdom som får ettervernstiltak kan være skjevt selektert fra barnevernspopulasjonen, og ungdom som lar seg intervju eller observere i offisiell statistikk, kan være skjevt selektert fra ettervernspopulasjonen. For eksempel kan det tenkes at ungdommer med store problembelastninger vanskeligere lar seg intervju enn dem med mindre problembelastninger. Videre er det som nevnt tidligere betydelige variasjoner mellom ulike etter-

vernstiltak, noe som blir en metodologisk utfordring i og med at studier av ett eller noen få ettervernsprogrammer vanskelig kan generaliseres til andre ettervernsprogrammer.

Ettersom det er slik at ikke alle barnevernsungdommer mottar ettervern, er det særlig interessante spørsmål knyttet til hvem som faktisk mottar ettervern, hva som kjennetegner disse ungdommene, og hva som skjer i rekrutteringsprosessen. Ifølge Collins (2001, 2004) er det her store huller i kunnskapen på dette feltet. I Biehal og kollegers studie (1995) var det en tendens til at det var ungdommene som hadde det vanskeligste utgangspunktet som ble rekruttert til ettervernstjenestene. Collins ser for seg at en motsatt mekanisme lett kan gjøre seg gjeldende, der de mest ressurssterke ungdommene anses å være mest «samarbeidsvillige» og mottagelige for ettervernstjenester

Generally, it is not known the extent to which available independent living services are available to those eligible to receive them. (...) Given funding limitations it is unlikely that all eligible youth are receiving all the available services provided within a state. Formal and informal rationing are likely to occur and front line workers are often in a position to make determinations regarding who is most likely to benefit. Youth who are engaged, interested and mature may be the most likely to be enrolled in the services provided. They may, in fact, be those most likely to benefit from the services provided. Yet, they may also be the least vulnerable of a highly vulnerable group. (...) the research literature is silent regarding the comparison of youth receiving services to the population of adolescent youth within the child welfare system (Collins, 2004: 57–8).

Disse spørsmålene kan også ha sammenheng med andre temaer som jevnt over er for lite diskutert i litteraturen; betydningen av kjønn og kjønnsrollemønstre i de unges overgang til voksenlivet, betydningen av barnevernets makt over de unge og av de unges eventuelle motstand. Unntak her er Helgeland (2007) med hensyn til kjønn, og Storø (2001, 2005) med hensyn til makt og motstand, som har gått mer grundig inn i de respektive temaene enn vi har sett i den engelskspråklige litteraturen. Slike spørsmål leder raskt til et behov for mer kontekstnær kunnskap. Mens mye av den tidlige forskningen synliggjorde barnevernsungdoms vanskelige overgang til voksenlivet gjennom kvalitative studier, har den senere forskningen vært mer preget av

kvantitative studier som tar sikte på å identifisere suksess- og risikofaktorer (Stein, 2006). Man kan argumentere for at det nå igjen behøves nye kvalitative studier for å kunne forstå betydningen av disse faktorene bedre.

Videre utgjør den metodiske definisjonen av hva som skal klassifiseres som positive utfall en diskusjon for seg selv. Gir det for eksempel mening å sammenligne barnevernsungdom med den generelle ungdomsbefolkningen? Hvilken rolle skal de unges egne mål og forhåpninger spille? Hvor man som forsker legger listen kan påvirke hva slags forventninger de unge blir møtt med. Legger man den for lavt kan man reproducere lave forventninger, samtidig som man kan skape urealistiske forventninger ved å legge listen for høyt. (Biehal m.fl., 1995). I tillegg til dette kommer spørsmålet om hvordan man skal håndtere en rekke ulike avhengige variabler, i tråd med den mangefasetterte problemdefinisjonen.

However, the problems of combining results along different outcome dimensions, leading to an ad hoc summation of gradings of different outcomes, have been well-rehearsed (Parker m.fl. 1991: 44–5). Overall outcome measures may obscure the relationship between different indicators and may hinder attempts to tease out causal chain effects (Biehal m.fl., 1995: 279).

Montgomery og kolleger understreker de metodologiske problemene involvert i å undersøke effektiviteten av ettervernsprogrammer. De gjennomgår det de kaller «non-randomized controlled studies», det vil si studier som har undersøkt effektiviteten av ettervernsprogrammer ved å bruke et sammenligningsutvalg. Av metodologiske problemer i disse studiene peker de på «baseline differences», små utvalg, selvrapporterte data fra ungdom og sosialarbeidere, og mangel på «implementation fidelity» eller at forsøk gjennomføres på samme måte på tvers av setting (Montgomery m.fl., 2006). «Baseline differences» har med seleksjonsproblemer å gjøre – bakenforliggende faktorer som avgjør hvem som havner i hvilken gruppe, kan ha større innvirkning på utfallet enn selve ettervernsprogrammet:

Non-randomized controlled studies are prone to bias from systematic confounders, which may be especially likely in a group of young people with heterogeneous pre-care experiences, demographics, and personal experiences» (Montgomery m. fl., 2006: 1445).

Så å si alle studiene Montgomery og kolleger gjennomgikk rapporterte bedre utfall for ungdommer som har deltatt i ettervernsprogrammer enn dem som ikke har gjort det. Ungdommene som har deltatt i ettervernsprogrammer kommer bedre ut med hensyn til utdanning, arbeid, bosituasjon og praktiske ferdigheter enn hva som kan predikeres ut fra statistikken om barnevernsbarn. Forskningen om ettervern mangler imidlertid studier av typen «randomized controlled trials», som hadde kunnet minimalisere feilkildene og gi evidensbasert støtte til tidligere funn. Og videre:

... the current evidence does not permit reviewers to identify which elements of ILPs [independent living programs] are most effective, which youth may benefit most from ILPs, or the mechanisms by which ILPs influence outcomes (if this is indeed the case) (2006: 1446).

De metodologiske problemene gjør at vi ikke kan trekke sikre konklusjoner fra de ulike studiene om ettervern:

What works for young people leaving care? The simple answer, from a scientific perspective, is nothing, or more precisely, we don't know, in terms of what has been proven using the methodological gold standard of randomised controlled trials (Stein, 2004: 1).

Dette gjør imidlertid ikke studiene verdiløse. De aller fleste studiene konkluderer med at ettervernstiltak har en positiv effekt på ungdommene. Man kan argumentere for at en slik konsensus øker troverdigheten til resultatene fra forskningen:

(...) if a number of such studies featuring a range of clients in different circumstances produce similar results, then one can feel confident that the intervention is influencing the changes (MacDonald & Roberts, 1995, i Stein, 2004: 5).

Videre er kunnskapen ikke utelukkende bygget på kvantitative studier, men også den tidlige mer etnografiske forskningen. Mange senere studier har også elementer av kvalitative metoder inkorporert.

2.8 Hva har fremstillingen vist?

Det er som nevnt, en generelt høy grad av konsensus blant forskerne på feltet om de mest sentrale funnene (Egelund & Hestbæk, 2003). Barnevernsungdom er en heterogen gruppe med ulike historier og behov. Sammenlignet med gjennomsnittsbefolkningen opplever barnevernsungdom en akselerert og komprimert overgang til voksenlivet (Stein, 2004). Selv om mange klarer seg bra, kommer barnevernsungdom som gruppe dårligere ut enn gjennomsnittsbefolkningen med hensyn til en rekke utfallsvariabler senere i livet. Forskingen som helhet taler for at ettervernstjenester kan bistå ungdommene på en positiv måte. I det følgende vil vi oppsummere hva slags bilde forskningen danner av et godt ettervern.

Som vi har sett kan ulike ettervernsinnsatser variere langs en rekke dimensjoner. På bakgrunn av forskningen kan man hevde at jo mer utbygd et ettervern er langs disse ulike dimensjonene, jo bedre sjanse har de unge til å mestre overgangen. Mangfoldet av utfordringer barnevernsungdom står overfor i møte med overgangen til en selvstendig tilværelse, samsvarer med andre ord godt med mangfoldet av mulige former ettervern kan ta. Et godt ettervern bør dermed være flerdimensjonalt, og bestå av en pakke av ulike tjenester (Reid, 2007). Det mangefasetterte problemet krever med andre ord en bredspektret løsning.

Grunnforutsetninger for en vellykket overgang til en selvstendig tilværelse er at de unge får tilgang til økonomisk støtte og et boligtilbud tilpasset deres behov. Et godt ettervern bør planlegges så tidlig som mulig, og strekkes lengst mulig ut i tid. Videre bør et godt ettervern innrettes mot å styrke de unges personlige utvikling gjennom å bidra til kontinuitet og stabilitet i de unges liv, kartlegge og bygge opp støttenettverket rundt de unge, utruste de unge med nødvendige ferdigheter, og legge opp til at de unge medvirker i utformingen av sin egen livssituasjon. Til slutt vil et godt ettervern også involvere en innsats for å støtte de unge i skolegangen sin, og åpne kanaler for de unge til høyere utdanning eller til arbeidsmarkedet.

Når det gjelder organiseringen av ettervern, er beskjeden fra forskningsfeltet at det politiske rammeverket og fordelingen av ansvar bør være så klar som mulig (Biehal m.fl., 1995). Uklare ansvarslinjer fører lett til at viktig støtte for de unge faller bort. Wade (1997, 2008) argumenterer for at en mer

formell anerkjennelse av det oppfølgingsarbeidet som omsorgspersoner kan bidra med, kan begrense et slikt frafall. Et eksempel på en slik anerkjennelse kan være økonomisk kompensasjon til fosterforeldre som fortsetter å støtte ungdommen i tiden etter utflytting. Videre er det mye å hente på å samarbeide med andre relevante instanser; å tilstrebe «joined up solutions» (Broad, 1999). Som nevnt tidligere konkluderer britiske forskere med at spesialiserte ettervernsprogrammer der ungdommene får tildelt en «key worker», har det beste potensialet til å ivareta disse funksjonene (f.eks. Biehal m.fl., 1995; Stein, 2006).

Viktigheten av å legge til rette for at de unge medvirker i utformingen av sin egen overgang til en selvstendig tilværelse, understrekes flere steder i litteraturen. Som de fleste andre ungdommer, har ungdom som har vært under offentlig omsorg behov for *både* løsrivelse og forankring. Motsetningen mellom løsrivelse og forankring kan lett overdrives; en ønsket form for løsrivelse skjer i samspill med forankring (Storø, 2005) – dette er også sentralt for «interdependence»-perspektivet (Propp m.fl., 2003). Ungdommene har behov for å finne frem til meningsfulle fortellinger om seg selv, som kan binde sammen fortid, nåtid og fremtid. I denne sammenhengen er det viktig at de får muligheten til aktiv medvirkning i spørsmål som angår deres livssituasjon, samtidig som de får bekreftelse fra en eller flere voksenpersoner som de har en vedvarende relasjon til (Storø, 2005; Stein, 2004).

Bratterud og kolleger (2006) fant at en del ungdommer som hadde sagt fra seg muligheten til støtte, likevel åpenbart hadde behov for det. Dette belyser det problematiske i en ofte implisitt antagelse om at behov for støtte er synonymt med ønsket om å få støtte. Om det samme temaet sier Storø at første skritt bør være å anerkjenne at motstanden hos ungdommen på mange måter kan være et legitimt forsvar mot vanskelighetene involvert i overgangen til voksenlivet. Videre bør arbeidet med ungdommene være stabilt og tålmodig, og involvere en dialektikk mellom å håndheve makt og å gradvis gi fra seg makt – alt med tanke på å bistå ungdommene i deres modnings- og myndiggjøringsprosess (Storø, 2001).

Den sammensatte utfordringen som overgangen til voksenlivet stiller barnevernsungdom overfor, tilsier at de slik som sine jevnaldrende, bør få mulighet og tid til å mestre overgangen til voksenlivet på en gradvis måte:

«Graduation from care needs to become a far more gradual and flexible process, based on levels of maturity and skill development, rather than on age alone» (Mendes & Moslehuddin, 2004). Ideer om myndighetsalder og hvilke forventninger den fører med seg er dypt nedfelt i moderne rettspraksis og kultur. Samtidig er det i dag vanlig for store deler av ungdomsbefolkningen at overgangen til en selvstendig tilværelse er mye mer gradvis og utstrakt i tid. Man kan med rimelighet argumentere for at staten bør ivareta sitt ansvar for ungdommene lenger enn den gjør per i dag (Courtney m.fl., 2007).

3 Metode

3.1 Innledning

Som nevnt i kapittel 1 baserer denne undersøkelsen seg på en kombinasjon av data knyttet til eksisterende datasett og data spesielt innhentet for denne undersøkelsen. Datasettene anvender ulike metodiske innfallsvinkler og omfatter nasjonal barnevernstatistikk, en oppfølgingsundersøkelse av barn plassert utenfor hjemmet og en spørreskjemaundersøkelse om det kommunale barnevernets arbeid med ettervern. Dette er eksisterende datasett som reanalyseres i denne studien. Spesifikt for denne studien er det så gjennomført en spørreskjemaundersøkelse som belyser arbeidet med ettervern i barnevernsinstitusjoner. I tillegg er det foretatt fokusgruppe-intervjuer med barnevernsungdom, institusjonsledere og fosterforeldre. Fordelen ved å kombinere analyser av eksisterende datasett og innhenting av nye data, er at det har gitt mulighet til å gjøre en bredere og grundigere analyse av ettervernsarbeidet enn det som ellers hadde vært mulig innenfor prosjektets tidsramme. Rekruttering av informanter i forskning på marginaliserte grupper er svært tidkrevende. Dette gjelder også barnevernsungdom.

Å kombinere bruk av data knyttet til undersøkelser med ulike metodiske innfallsvinkler, gir mulighet til å få frem både bredde- og dybdekunnskap. Det gir videre anledning til å sammenlikne opplysninger innhentet om samme hovedtema gjennom bruk av ulike metoder. Samtidig er en begrensning ved analyser av data fra eksisterende prosjekter at spørsmålene i disse undersøkelsene ikke er spisset mot denne studiens problemstillinger.

I det følgende gis en nærmere fremstilling av utvalg og metodisk tilnærming, samt nødvendige tillatelser knyttet til de ulike datasettene. Avslutningsvis drøftes forskningsetiske problemstillinger som prosjektet i sin helhet reiser. Følgende figur gir en oversikt over de ulike datasettene:

Figur 3.1 Oversikt over datasettene

Navn	Type	Utvalg	N
Litteraturgjennomgang	Bøker, rapporter, avhandlinger og artikler	Norsk, nordisk og internasjonal ettervernlitteratur 1985–2008	100
Barnevernstatistikk	Registerdata	Barn og unge med tiltak fra 1993–2005 Sammenlikningsutvalg	108 648 112 412
Barn som blir plassert utenfor hjemmet – risiko og utvikling (Plasseringsprosjektet)	Halvstrukturerte intervjuer	Ungdommer i alderen 16–20 år Fosterforeldre	50 27
Barnevernets arbeid med ettervern	Spørreskjema	Barneverntjenester med ungdom med tiltak i alderen 18–23	213
Institusjonenes arbeid med ettervern	Spørreskjema	Barneverninstitusjoner med tilbud til ungdom i alderen 16–23 år	114
Fokusgruppeintervjuer	Fokusgruppeintervjuer	Tidligere ettervernsungdom Fosterforeldre Institusjonsledere/-fagansvarlige	5 7 7

3.2 Gjennomføring av litteraturstudien

Målsetting

Målsettingen med forskningsstatusen har vært todelt: Å summere opp sentrale forskningsbidrag fra de siste 10–20 årene, og å reflektere over hva som vil bli de viktigste forskningsspørsmålene i løpet av neste 10-årsperiode. Vi har følgelig gjennomgått forskningslitteraturen fra den aktuelle tidsperioden, med sikte på å identifisere suksesskriterier og kritiske faktorer for godt ettervernsarbeid. Det kan argumenteres for at selv om lovgivningen varierer mellom land, samt at gruppen «ettervernsungdom» defineres forskjellig, er utfordringene ungdommen står overfor i overgangen til voksenlivet ganske parallelle i hvert fall i industrialiserte land. Et internasjonalt og komparativt perspektiv er derfor viktig.

Valg av tilnærming

For å få en oversikt over relevant litteratur gjennomførte NOVAs bibliotek litteratursøk i aktuelle norske, nordiske og internasjonale databaser. For å fange opp litteratur fra de siste 10–20 årene, ba vi om litteratur fra 1985 og senere.

Utvalg

Vi har valgt å inkludere litteratur om ettervern fra Norge, de nordiske landene, Europa, USA, Canada, Australia og New Zealand i søket. Dette bør gi en oversikt over overgangen til voksenlivet for sårbare grupper i industrialiserte land, der ulike velferdsordninger kan påvirke overgangen på ulike måter.

Søk i norske og nordiske databaser.

I forbindelse med søk i norske og nordiske databaser ble dette gjennomført i Bibsys, DanBib, SAMBOK, Norart og Libris. I de norske og nordiske basene ble følgende søkeord brukt: Bibsys: bd = «ettervern*» not (bd = «rus*» or bd = «fengsel*» or bd = «krim*» or bd = «psyki*»). DanBib: (ettervern? Ikke (rus? eller fengsel? eller krim? eller psyki?)) og ma=ap. SAMBOK: (ettervern? not (rus? or fengsel? or krim? or psyki?)). Norart: ettervern. Libris: (barn* or ung*) and (eftervård* or utsluss*).

En del av treffene i disse basene var sammenfallende slik at overlappende treff på samme kilde ble luket ut. I tillegg ble det ekskludert rapporter om enkeltprosjekter utenfor Norge som var publisert ved institusjonene evalueringen knyttet seg til (ikke forskningsinstitusjoner).

Søk i internasjonale databaser:

Det ble videre gjennomført søk i internasjonale databaser. I denne forbindelse ble det gjennomført søk i basene ERIC, PSYCINFO, Social Science Citation Index, Sociological Abstracts, Psychological Abstracts. I denne forbindelse ble følgende søkeord brukt: (ti=(child* or youth or adolescen* or teenage* or young or juvenile*) or de= (child* or youth or adolescen* or teenage* or young or juvenile*)) and (ti= ((leav* within 2 care*) or «independent living» or aftercare or (”after» or transition*) within 2 (care or childcare or «child protect*» or «child welfare”))) or de= ((leav* within 2 care*) or transition* or «independent living» or aftercare or («after» within 2 (care or childcare or «child protect*» or «child welfare”))))and (ti= (childcare or ((child within 2 (protect* or care or welfare)) or ((foster or residential or «out-of-home») within 2 (care or home) or «looked after»)) or de= (childcare or (child within 2

(protect* or care or welfare)) or ((foster or residential or «out-of-home») within 2 (care or home) or «looked after»)))

Totalt sett resulterte det internasjonale litteratursøket i 232 treff. Av disse ble klart uaktuelle artikler og bøker luket ut. Det var for eksempel treff på søkeordet «care», som omhandlet barnehager og skolefritidsordninger. De resterende artiklene ble først grovkategorisert i følgende temaer: Etnisitet, graviditet og tenåringsforeldre, fosterhjem, familie, suksess- og risikofaktorer, ulike profiler og spor, sosialarbeidernes perspektiver, ungdommenes egne perspektiver, metoder og programmer for hjelp, kriminalitet og rus, forberedelser til et selvstendig liv, ungdommenes skole og utdanning, implikasjoner for politikk, oversikt / teori / nye perspektiver, reviews, spesielle / vanskelig kvalifiserbare, bruk av tjenester og ferdighetsmålinger.

Deretter ble de kategoriserte abstractene lest gjennom etter tema. Her ble følgende eksklusjonskriterier brukt:

- Det var få artikler om minoriteter og ettervern, og de fleste var amerikanske og handlet om amerikanske urbefolkninger eller minoriteter. Her har vi valgt å benytte oss av en nyere britisk bok; *Life after care: The experiences of young people from different ethnic groups* (Barn m.fl 2005).
- Vi ekskluderte også en lang rekke artikler om ulike intervensjonsprogrammer (Independent Living Programs) i denne omgangen. Dette er begrunnet med at den eneste systematiske oversikten som finnes om ettervernsfeltet (Montgomery m.fl., 2006) allerede har gjennomgått og vurdert de som forelå til 2006.
- Vi ekskluderte dissertation abstracts og bokanmeldelser.

Deretter ble resterende abstracts gjennomgått en gang til, og de mest aktuelle artiklene og bøkene ble bestilt. Ved dette stadiet hadde vi en liste med relevant litteratur som omfattet 82 publikasjoner. I tillegg samlet prosjektgruppen artikler, bøker og forskningsrapporter vi allerede hadde tilgang til. Lesingen av det materialet som er samlet inn, har også resultert i at vi har fått tilgang til relevant litteratur som ikke ble fanget opp av litteratursøkene (snøballmetoden). Etter at dette var gjort stod vi igjen med 100 publikasjoner.

Som vedlegg 1 til denne rapporten, har vi laget en bibliografi som omfatter all litteraturen som ble samlet inn som resultat av litteratursøket og gjennomlesningen av litteraturen. En slik bibliografi gir en oversikt over mye av den litteraturen som finnes på ettervernsfeltet. Det er imidlertid ikke slik at all den litteraturen vi har skaffet oss oversikt over er benyttet i selve analysen av litteraturen. Her har vi valgt ut den litteraturen som til sammen kan gi en tydelig oversikt over forskningsfronten. Litteraturen som er benyttet i analysen er innarbeidet i litteraturlisten i rapporten.

Styrker og svakheter ved datamaterialet

Det fremgår av fremstillingen ovenfor at vi har benyttet nordiske og engelskspråklige databaser i litteratursøket. I dette ligger en risiko for at vi fanger opp kunnskap om ettervern i disse landene, mens kunnskap om ettervern i andre land blir oversett. Resultatene fra de nordiske søkene viste seg å være nokså begrensede, mens de engelskspråklige søkene ga mange treff. Dette kan ha bidratt til en overrepresentasjon av anglo-saksiske publikasjoner, og utelukke publikasjoner på andre språk og representerer en svakhet ved kildegrunnet for litteraturanalsen. Samtidig slås det fast i publikasjoner som belyser komparative undersøkelser mellom ulike land at det er en mer utviklet forskningsfront på feltet i Storbritannia og USA enn i andre land. Disse to landene har i motsetning til en rekke andre land rutiner for innhenting av data om barnevernsungdom som er utskrevet fra barnevernet (Munro m.fl., 2005). Dette er i seg selv et argument for å knytte tyngdepunktet av analysen til litteratur fra disse landene. Et annet forhold som også taler mot at sentral litteratur er utelatt er at det etter hvert er etablert en vitenskapelig norm om å publisere på engelsk dersom forskning skal kunne formidles internasjonalt.

3.3 Barnevernstatistikken

Registerdata

Dette datamaterialet består av omfattende registerdata som er blitt overført fra Statistisk sentralbyrå (SSB). Materialet er bygget opp gjennom flere forskningsprosjekter siden tidlig på 1990-tallet. Det inneholder alle barn og

unge som har fått tiltak fra barnevernet fra 1990 til 2005, i alt 120.986 personer i alderen 0 til 37 år. Dataene er koplet på individnivå, slik at barna og de unge er analyseenheten i materialet. Designet er longitudinelt og gjør det mulig å følge barnas forløp i barnevernet. Hvorfor kom de inn i barnevernet og hvilke tiltak har de fått? Vi kan analysere varigheten av tiltakene, og på den måten studere kontinuitet og avbrudd i klientenes forløp. Dataene utgjør en unik kilde til informasjon om barnevern ved at koplingene er gjort på individnivå. Vi kan også følge de barna som får tiltak etter de har fylt 18 år, dvs. alle som har fått ettervern denne 16-årsperioden.

Tillatelser

Det er gitt konsesjon fra Datatilsynet til å anvende dataene. Det er videre gitt dispensasjon fra taushetsplikten fra: Barne- og likestillingsdepartementet, Justis- og politidepartementet, Kunnskapsdepartementet, Helsedirektoratet, Skattedirektoratet, NAV og Arbeids- og velferdsdirektoratet.

Data og variable

På grunn av innføring av ny barnevernlov fra 1992, ble det gjort endringer i barnevernstatistikken i årene 1992–1993. Dette medførte at det i en del sammenhenger er vanskelig å sammenlikne tall fra før og etter denne endringen. De viktigste endringene var at SSB innførte nye kategorier for både saksgrunnlag og tiltak. Nye saksgrunnlag som ble innført i 1993 var: Vanskjøtsel, fysisk og psykisk mishandling, seksuelt overgrep, foreldre døde, barnets rusmisbruk og forholdene i hjemmet. Når det gjelder tiltakene ble følgende nye kategorier for plasseringer utenfor hjemmet innført: beredskaps-hjem, familieplassing og forsterket fosterhjem, samt en noe annen inndeling av institusjonene. Det ble også innført noen endringer i hjelpetiltakene. På grunn av disse endringene vil vi bare presentere analyser fra perioden 1993 til 2005. I denne perioden ble det registrert 108.648 barn og unge i barnevernet.

I tillegg til barnevernsdata har vi koplet til data fra andre registre. Dette inkluderer:

- Siktelser for forbrytelser blant barna
- Mottak av sosialhjelp, både barn og foreldre
- Dødsår og dødsårsaker, både barn og foreldre
- Grunn- og hjelpestønad blant barna
- Uførepensjon og uføregrad blant barna
- inntekt, utdanning, bostedsfylke, kommunestørrelse, landbakgrunn og sivilstand.

Data om grunnstønad, hjelpestønad og uførepensjon er hentet fra *Forløpsdatabasen Trygd* (FD-Trygd). De øvrige opplysningene er registerdata hentet fra Statistisk sentralbyrå.

Utvalg

Barnevernsutvalget består som nevnt, av 120.986 barn og unge voksne som alle har vært klienter i barnevernet i perioden 1990–2005. Dette betyr at utvalget er meget spesielt, ved at det hovedsakelig består av personer som har hatt vanskelige forhold i oppveksten. Mange har vært utsatt for omsorgsvikt eller vanskjøtsel, og store deler av utvalget består av barn og unge med tildels store atferdsproblemer. Dette kan være rusproblemer og/eller kriminalitet.

Datamaterialet omfatter også et *sammenlikningsutvalg*. SSB trakk et tilfeldig utvalg av totalbefolkningen på 250.000 barn og unge voksne som ikke hadde vært registrert i barnevernet. Dette utvalget ble så gjort likt barnevernsutvalget med hensyn til alder og kjønn. Barna som døde før 1990 ble tatt ut. Etter dette besto sammenlikningsutvalget av 112.412 personer, som sammen med barneverns materialet utgjør et datamateriale på 233.398 personer. Siden sammenlikningsutvalget ikke inneholder personer som har vært i barnevernet, vil det bestå av en mindre andel belastede personer enn man finner i totalpopulasjonen.

At de to utvalgene er selektert på denne måten, innebærer at vi må forvente at forskjellene mellom barneverngruppen og sammenlikningsutvalget blir store.

Beskrivelse av utvalgene

Tabell 3.1 inneholder fordelinger på noen kjennetegn ved de to utvalgene. Tallene er beregnet på grunnlag av data for 2005. Fordelingene på alder og kjønn er nesten identiske i de to utvalgene. Nesten halvparten av utvalgene er over 17 år, altså over aldersgrensen for å være barnevernklent per 2005. I barnevernsutvalget vil de fleste av disse være tidligere klienter, som nå har forlatt barnevernet. Det finnes imidlertid mulighet til å forlenge klientstatus til og med 22 år, og per 31. desember 2005 gjaldt dette ca. 1 prosent av barnevernsklientene.

Tabell 3.1. Fordeling på noen bakgrunnsvariabler for barnevern- og sammenlikningsutvalget for året 2005

Variabler	Barnevern	Sammenlikn.	Total	N
<i>Alder</i>				
0–5 år	7,4	7,5	7,4	17 345
6–12 år	22,1	22,2	22,1	51 565
13–17 år	23,6	23,6	23,6	54 899
18 år og mer	46,9	46,8	46,8	109 106
<i>Kjønn</i>				
Gutt/mann	54,2	54,1	54,1	126 097
Jente/kvinne	45,8	45,9	45,9	106 821
<i>Sivilstand (over 17 år)</i>				
Ugift	91,1	88,9	90,1	91 831
Gift	6,4	10,0	8,1	8 244
Tidligere gift	2,5	1,1	1,8	1 874
<i>Landbakgrunn</i>				
Europa/Nord-Amerika	81,2	88,4	84,7	196 511
Øst-Europa	2,6	2,3	2,5	5 703
3. verden	16,2	9,2	12,8	29 814
<i>Kommunestørrelse</i>				
Under 5 000	14,5	12,6	13,6	29 983
5 000–10 000	15,0	13,8	14,4	31 822
10 000–20 000	18,1	18,3	18,2	40 128
20 000–40 000	15,3	15,7	15,5	34 223
Mer enn 40 000	37,1	39,7	38,3	84 461
Totalt	51,8	48,2	100,0	233 398

På noen punkter er det imidlertid forskjeller mellom barnevernsutvalget og sammenlikningsutvalget. Tabellen viser at det er flere gifte i sammenlikningsutvalget enn i barnevernsutvalget (10 % versus 6,4 %), mens det er flere med landbakgrunn fra den 3. verden blant barnevernsklientene (16 % versus 9 %). En noe større andel barnevernsbarn kommer videre fra småkommuner.

Ettervern

Datamaterialet inneholder ikke klientenes fødselsdag og måned, og heller ikke tidspunkt for når tiltaket gis. Dette innebærer at vi ikke kan beregne nøyaktig hvor mange som får ettervern. Dersom en klient for eksempel fyller 18 år mot slutten av året vil tiltak som klienten har fått i løpet av dette året ikke være definert som ettervernstiltak, mens det motsatte vil være tilfelle for klienter som er født tidlig på året. Våre tall vil følgelig ligge litt i underkant av det reelle antallet ettervernsklienter.

I følge våre beregninger har i alt 9.176 ungdommer fått barneverntiltak som ettervern i hele perioden fra 1993 til 2005. Antallet har økt fra vel 750 i 1993 til nesten 2.100 i 2005, dvs. en økning på nesten 180 prosent. Dette har i hovedsak skjedd etter 1998 da vi fikk en endring i barnevernloven (jf. kapittel 1).

Styrker og svakheter ved registerdata – hva kan dataene si oss?

Registerdata har både sterke og svake sider sammenliknet med andre typer forskningsdata som for eksempel surveydata.

Ingen frafallsproblematikk

En stor fordel ved registerdata er at de inneholder nesten alle informantene vi ønsker å undersøke. Dette betyr følgelig at frafallsproblematikken, som er et stort problem i de fleste utvalgsundersøkelser, bortfaller. Ved å ha alle personene i en populasjon, vil man kunne beskrive selv små grupper i stor detalj. Til sammenlikning vil frafallsproblemen i utvalgsundersøkelser være betydelige. I vår sammenheng ville dette problemet blitt forsterket fordi det ofte er de mest interessante og marginale individene som har størst frafall.

Longitudinelt design

En stor fordel med dette materialet er at dataene er longitudinelle, dvs. at det inneholder opplysninger som er registrert på en rekke ulike tidspunkter. I vårt tilfelle registreres opplysningene årlig. Dette gjør oss i stand til å kunne beskrive barnevernsklientenes forløp i detalj, og må vel sies å være en av de største styrkene ved dette materialet. For første gang får vi for eksempel et realistisk anslag på lengden eller varigheten av fosterhjemsoppholdene.

Hvordan det går med klientene på lang sikt

Siden datamaterialet nå spenner over en tidsperiode på 16 år, kan vi begynne å si noe sikkert om hvordan det går med barnevernsbarna når de blir voksne. Hvilken utdanning får de? Hvor mange er i perioder sosialklienter? Hvilken tilknytning får de til arbeidslivet? Hva får de i inntekt? Er det mange som blir siktet for en forbrytelse? Dette er eksempler på spørsmål vi nå kan besvare. Vi kan også undersøke hvor mange av klientene det går bra med på sikt, og hva som kjennetegner disse.

Ingen sosialpsykologiske variabler

Det som er felles for offisielle registerdata er at variabeltilfanget er begrenset til offisielt registrerte opplysninger. Det er visse typer data som ikke forekommer i slike registre og man savner dermed enkelte typer variabler. Et eksempel på slike variabler er gode mål på fysisk og mental helse. Av andre interessante variabler kan nevnes ulike personlighetsmål og opplysninger om holdninger og meninger. Med slike data kunne man teste andre hypoteser og sammenhenger, enn man kan med registerdata. Registerdata har imidlertid blitt kvalitetsmessig mye bedre og innholdet er også blitt mer variert enn for bare noen år siden. Mange registre er også utviklet og tilrettelagt spesielt for forskning. Registerstudier av Nygaard Christoffersen (1993) i Danmark og Vinnerljung i Sverige har i de senere årene vakt internasjonal oppmerksomhet (jf. Vinnerljung og Sallnäs, 2008).

Årsaksproblematikken

En annen svakhet ved materialet er at designet er slik at man må være svært forsiktig med å uttale seg om kausale relasjoner (årsak–virkning). Dette er det viktig å være klar over. Man kan for eksempel ikke med disse dataene vite hvordan det hadde gått med de unge hvis de ikke hadde fått tiltak fra barnevernet. Det vil også være vanskelig å si noe sikkert om virkningen av ulike typer tiltak i barnevernet. Barn som får ulike tiltak vil sannsynlig være ulike i utgangspunktet. For å si noe om slike kausale relasjoner er det ideelle designet såkalte *randomiserte kontrollerte forsøk (RCT)*. Av praktiske og forskningsetiske grunner kan ikke all forskning følge denne standarden. Randomiserte studier må derfor suppleres med andre studier som bruker andre metoder (McCall & Green, 2004). I tillegg vil prospektive og longitudinelle

studier være viktige for å avklare årsaker og mekanismer knyttet til utfall for ettervernsklienter, ikke minst fordi man da ville få mer inngående kunnskap om forløp og hendelser over tid.

3.4 Oppfølgingsundersøkelsen av barn som er plassert utenfor hjemmet

En oppfølgingsstudie av barn plassert utenfor hjemmet

Et annet datagrunnlag som inngår i denne studien er oppfølgingsundersøkelsen: «Barn som blir plassert utenfor hjemmet – risiko og utvikling.» Prosjektet betegnes i dagligtalen som «Plasseringsprosjektet» og denne betegnelsen vil brukes i fremstillingen. Undersøkelsen er et samarbeidsprosjekt mellom NOVA og Barnevernets utviklingssenter på Vestlandet. Den ble opprinnelig finansiert av Norges forskningsråd, men finansieres nå av Barne- og likestillingsdepartementet. Undersøkelsen startet opp i 1998 og følger et utvalg barn plassert utenfor hjemmet på slutten av 1990-tallet. De overordnede problemstillingene i oppfølgingsundersøkelsen er å kartlegge hva som kjennetegner barn som blir plassert utenfor hjemmet og det livet de lever før, under og etter plassering. Undersøkelsen belyser videre hvordan det går med barna på kortere og lengre sikt. I tillegg belyser undersøkelsen arbeids- og beslutningsprosessene i barnevernet. Dessuten er det stilt spørsmål knyttet til ungdommenes overgang til en selvstendig tilværelse. Det er først og fremst disse dataene vi analyserer nærmere.

Metodisk tilnærming

Plasseringsprosjektet har en longitudinell design og anvender en flerinformant tilnærming. Prosjektet kombinerer kvalitative og kvantitative metoder. Informasjon er hentet inn gjennom semistrukturerte intervjuer, spørreskjema og standardiserte instrumenter utviklet for å få mål på barns psykiske helse og deres opplevelse av kompetanse.

Det har vært gjennomført fire datainnsamlinger. Den første da barna ble plassert i 1998/99, den andre et drøyt år senere, den tredje fire til fem år etter plassering og den siste syv til åtte år etter plassering. Dataene som brukes i ettervernsstudien er data fra den siste oppfølgingen. I denne datainnsamlingen

ble det innhentet informasjon fra barnet selv og fosterforeldre/institusjon. Disse ble intervjuet ansikt til ansikt. I tillegg ble det foretatt telefonintervjuer med biologiske foreldre og saksbehandlerne i barnevernet. Det ble også innhentet informasjon fra barnets kontaktlærer gjennom spørreskjema. I analysen av dataene til bruk i denne rapporten bruker vi primært informasjon fra ungdommen selv og fosterforeldre. I tillegg er det i noen grad inkludert opplysninger fra saksbehandler. Det ville vært interessant å belyse foreldrenes erfaringer knyttet til ungdommenes overgang til en selvstendig tilværelse. Imidlertid var frafallet så vidt stort i denne gruppen at vi valgte å ikke bruke disse opplysningene. Frafallet skyldtes dels at foreldrene eksplisitt eller implisitt ga uttrykk for at de ikke ønsket å delta i undersøkelsen, var døde eller av andre grunner ikke lenger var tilstede i barnas liv. I tillegg var det også slik at vi i noen tilfeller ikke klarte å finne foreldrenes adresse.

Utvalg

Undersøkelsen omfattet i utgangspunktet 109 barn. Det opprinnelige utvalget var underrepresentert når det gjelder barn fra Oslo og barn som hadde vært plassert i svært kort tid. Utvalget var representativt når det gjaldt plasseringsparagraf. I den fjerde datainnsamlingen fikk vi inn informasjon om 73 barn eller 68 prosent av de opprinnelige 109 barna. Frafallet knytter seg først og fremst til de som flyttet hjem etter kort tids plassering etter første oppfølgingsrunde. De fleste (75 %) av de 73 barna var fortsatt under omsorg på intervjutidspunktet. Analysene i vår studie bygger først og fremst på spørsmål⁹ som bare ble stilt til de 50 ungdommene, 35 gutter og 15 jenter, som var 16 år eller eldre.

Utvalget har flere begrensninger. Det er for det første for lite til å trekke slutninger utover det som kjennetegner denne gruppen spesifikt. Videre er det viktig å være oppmerksom på at analysene knytter seg til langtids plasserte barn. Det kan være store forskjeller mellom hvordan barn som har vært

⁹ Det vises i denne forbindelse til en masteroppgave i barnevern med tittelen: «Skade-skutt – men ikke vingeklippet? Risikoutsatte ungdommers tanker om fremtiden» (Pilodden, 2008). Avhandlingen er til vurdering ved Universitetet i Bergen. Den baserer seg på analyser av data i Plasseringsprosjektet knyttet til spørsmål om ungdommenes fremtid, som også er analysert i vår ettervernsstudie.

plassert i årevis vurderer overgangsfasen mot en selvstendig tilværelse sammenliknet med barn som bare har vært under barnevernets omsorg i kort tid. De fleste av disse ungdommene er i fosterhjem, slik at det er denne gruppen vi har flest opplysninger om. Selv om utvalget omfatter ungdom i andre boformer, gir størrelsen på utvalget begrenset mulighet til å bryte ned materialet i undergrupper.

Tillatelser

NSD/Personvernombudet har gitt tillatelser til gjennomføring av Plasseringsprosjektet. Regional komité for medisinsk forskningsetikk Vest-Norge (REK Vest) har videre godkjent gjennomføring av prosjektet. Prosjektleder Toril Havik ved Barnevernets utviklingscenter har godkjent bruk av dataene i ettervernstudien og anser dette som en del av publiseringen av resultatene fra Plasseringsprosjektet.

Informert samtykke fra de ulike aktørene er innhentet i tråd med gjeldende forskningsetiske retningslinjer. Når omsorgsansvaret har ligget hos barneverntjenesten har denne gitt samtykke til at det ble innhentet opplysninger fra ungdommen og andre aktører. Det ble i tillegg innhentet samtykke fra ungdommen selv både når det gjaldt egen deltakelse og om innhenting av opplysninger fra fosterforeldre/institusjon, saksbehandler og fra lærere. Der foreldre hadde omsorgen var det disse som samtykket om innhenting av opplysninger. Det ble også innhentet samtykke fra barnevernledere om saksbehandleres deltakelse, og fra institusjonsleder angående intervju med barnets kontaktperson. Rektor samtykket for læreres deltakelse. I tillegg ble det innhentet samtykke fra fosterforeldre/kontaktperson om deres egen deltakelse.

Styrker og svakheter ved datamaterialet

Styrken ved datamaterialet er at kombinasjonen av et kvantitativt og kvalitativt materiale gir både oversikt og dybdekunnskap. Flerinformanttilnærmingen gir videre et mer utfyllende bilde av ungdommens situasjon enn hvis man utelukkende hadde intervjuet ungdommen selv. Tilnærmingen gir mulighet til å få frem ulike perspektiver gjennom å vise hva ungdommen selv, fosterforeldre og til dels også saksbehandler sier om samme eller

likeartede spørsmål. Dette gir også et godt grunnlag for analyser av de ulike aktørenes ståsteder om samme tema. Svakheten ved datamaterialet i forhold til ettervernstudien er at spørsmålene ikke er spisset i forhold til problemstillingene som studien tar sikte på å belyse. I tillegg fungerte ikke alle spørsmålene om overgangen til en selvstendig tilværelse optimalt i Plasseringsprosjektet. Et sentralt spørsmål er for eksempel å kartlegge hvilke planer som ble lagt for overgangen til en selvstendig tilværelse. I forhold til ungdommene valgte man i studien å knytte spørsmålet opp mot hvorvidt ungdommen snart skulle flytte. Fordi mange ikke skulle flytte opplevdes spørsmålet som uaktuelt for mange, noe som medførte stort frafall på dette spørsmålet. Denne svakheten avhjelpes imidlertid noe gjennom flerinformanttilnærmingen ved at man isteden kan basere analysen på saksbehandlers opplysninger hvor spørsmålet ble stilt mer åpent. I relasjon til ettervernstudien er en annen begrensning at flertallet (30 av 50) av ungdommene var i alderen 16–17 år på intervjudispunktet. Disse har ennå ikke har nådd myndighetsalder hvor spørsmålet om ettervern settes på spissen. Materialet gir imidlertid et godt grunnlag for å si noe om veien inn i ettervernsfasen, noe som i seg selv er viktig. Man vil imidlertid ikke kunne si noe om opplevelsen eller erfaringer med iverksatte ettervernstiltak for denne gruppen.

3.5 Barnevernets arbeid med ettervern i kommunene

En landsdekkende spørreskjemaundersøkelse

Data vedrørende barneverntjenestens arbeid med ettervern er innsamlet gjennom en spørreskjemaundersøkelse til alle landets barneverntjenester høsten 2007 (Oterholm, 2008). Datamaterialet ble innhentet på oppdrag fra Norsk Fosterhjemsforening og finansiert av stiftelsen Helse- og rehabilitering. Problemstillingen for undersøkelsen var: *Hvordan arbeider barneverntjenesten overfor ungdom som har vært under omsorg i overgangsfasen fra omsorg til en selvstendig tilværelse?* Ettervern ble forstått som alle typer hjelpetiltak etter barnevernloven for ungdom over 18 år. Undersøkelsen gjaldt primært barneverntjenestens arbeid med ungdom i alderen 18–23 år som hadde vært under omsorg etter lov om barneverntjenester § 4-12. Men det var også noen spørsmål vedrørende forskjeller knyttet til ulike plasseringshemler. Dataene

som benyttes i denne rapporten bygger på videre analyser av de innkomne spørreskjemaene, samt gjennomgang av rutinebeskrivelser vedrørende ettervernsarbeidet fra 30 barneverntjenester.

Tillatelser

Ved oppstarten av prosjektet ble det innhentet tillatelse fra Norsk Fosterhjemsforening om at dataene kunne brukes til videre analyser. Spørreskjemaundersøkelsen omfatter ikke innhenting av personopplysninger. Det var derfor ikke nødvendig å melde undersøkelsen til Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD). I introduksjonsbrevet ble barneverntjenestene orientert om at informasjonen ville bli behandlet konfidensielt og hvordan den skulle brukes.

Spørreskjemaet

Hensikten med spørreundersøkelsen var å få kunnskap om barneverntjenestens rutiner og praksis i forhold til ungdom som hadde vært under omsorg i overgangen til en selvstendig tilværelse. Spørreskjemaet besto av en kombinasjon av spørsmål med åpne og lukkede svaralternativer, med hovedvekt på lukkede.¹⁰ Skjemaet omhandlet ulike tema. Disse var:

- Bakgrunnsinformasjon om den enkelte barneverntjeneste
- Barneverntjenestens generelle rutiner vedrørende ettervern og rutiner direkte rettet mot ungdommene
- De vanligste tiltakene for ungdom mellom 18 og 23 år
- Hvilke instanser barneverntjenesten samarbeider med og deres rolle med vekt på fosterhjem og institusjon
- Begrunnelser for å innvilge tiltak eller for at ungdom ikke har tiltak etter 18 år

Utvalg

280 av 413 barneverntjenester svarte på undersøkelsen. Det gir en svarprosent på 68. Svarene ser i rimelig grad ut til å representere barneverntjenestene i Norge. Tabellen nedenfor gir en oversikt over hvor mange

¹⁰ Spørreskjemaet er vedlagt rapporten som vedlegg 2.

barneverntjenester som har svart i de enkelte fylkene og hvor stor andel dette utgjør i prosent (Oterholm, 2008).

Tabell 3.2 Oversikt over antall barneverntjenester i hvert fylke og hvor mange som har svart

Fylke	Barneverntjenester (alle)	Besvart (antall)	Besvart (prosent)
Østfold	18	9	50
Akerhus	24	16	67
Oslo	15	10	67
Hedmark	20	18	85
Oppland	24	17	71
Buskerud	18	4	22
Vestfold	14	10	71
Telemark	10	8	80
Aust-Agder	15	9	60
Vest-Agder	15	10	67
Rogaland	26	18	69
Hordaland	33	23	67
Sogn og Fjordane	23	16	69
Møre og Romsdal	37	28	76
Sør Trøndelag	22	13	59
Nord Trøndeland	11	7	64
Nordland	44	27	61
Troms	25	18	72
Finnmark	19	9	47
Uten kommuner		10	
Totalt	413	280	68

Alle fylker er representert og fra de fleste har 2/3 av barneverntjenestene svart. Det innebærer at det er en geografisk spredning og det er data fra både store og små kommuner. Cirka 70 prosent av de som arbeider i barneverntjenesten er representert gjennom de barneverntjenestene som det presenteres resultater fra. De fleste barneverntjenestene svarte på alle spørsmålene i spørreskjemaene. Likevel er det noen spørsmål enkelte ikke har svart på, derfor vil antall svar (N) variere noe. Barneverntjenestene som svarte hadde fra 0–123 ungdommer i alderen 18–23 år med tiltak.

De fleste av barneverntjenestene, som ikke hadde ungdommer med tiltak, skrev lite på spørreskjemaet, og mange fylte det ikke ut fordi de synes de hadde for lite erfaring. Derfor er ikke svarene fra de som oppga å ikke ha

ungdommer med tiltak pr. 31.12.06 inkludert når resultatene presenteres. Det presenteres dermed resultater fra 213 barneverntjenester. Det tilsvarer 68 prosent av de barneverntjenestene som hadde en eller flere ungdommer i denne aldersgruppen med tiltak pr. 31.12.06.

Spørreskjemaet ble i hovedsak fylt ut av leder, særlig ved de minste kontorene. Ved de største kontorene ble skjema i større grad fylt ut i samarbeid mellom flere ved kontoret. En kan tenke seg at leder og saksbehandler kan gi noe ulike svar i forhold til hvilken rolle de har og hvor tett de jobber med ungdommene. Ved de minste kontorene er sannsynligvis lederen tettere på saksbehandlingen enn på store kontor. Ved de større kontorene har leder kanskje i mindre grad den daglige kontakten med klienter og der har også oftere flere deltatt i utfyllingen av spørreskjemaet. En kan også tenke seg at leder i større grad ønsker å gi et godt inntrykk av kontoret og at de derfor ville svart mer positivt på for eksempel at de har en systemisert praksis. Det ser ikke ut til å være tilfelle. På de kontorene hvor leder har svart oppgir 54 prosent at de har en systemisert praksis, mens det i materialet totalt er 67 prosent som oppgir dette. Det er en litt høyere prosentandel av de kontorene hvor leder har svart som sier at de har skriftlige rutiner, men det virker også sannsynlig at større kontor oftere har skriftlige rutiner.

Det er 30 barneverntjenester som har sendt inn sine rutiner, det vil si litt over halvparten av de som oppgir å ha skriftlige rutiner. Noen sendte inn sine rutinebeskrivelser ved den opprinnelige undersøkelsen (Oterholm, 2008), og noen sendte inn etter direkte forespørsel i forbindelse med videre analyser av data til den foreliggende undersøkelsen. Materialet består av rutiner fra små og store barneverntjenester, både kommuner og bydeler. Cirka halvparten av de som har sendt inn sine rutiner er store kontor med over 10 ansatte.

Analysen

Dataene fra spørreskjemaene ble kodet inn i statistikkprogrammet SPSS. I tidligere arbeid (Oterholm, 2008) er primært presentert frekvensfordelinger med særlig vekt på fosterforeldres rolle. I denne rapporten presenteres i hovedsak spørsmål som ikke er belyst tidligere. Det gjelder blant annet sammenstilling av variabler med særlig fokus på variasjon og mønstre i ettervernsarbeidet knyttet til barneverntjenestens størrelse og organisering,

hvem barneverntjenesten samarbeider med i ettervernsarbeidet, forskjeller i arbeidet knyttet til plasseringshjæmme, og de kvalitative dataene med svar fra åpne svarkategorier, samt analyse av rutinebeskrivelsene. Der det er nødvendig for å få en helhet i fremstillingen av data, vil imidlertid også resultater fra den tidligere publikasjonen (Oterholm, 2008) trekkes inn.

Rutinebeskrivelsene er gjennomgått ved å lese gjennom rutinene flere ganger, sette opp en matrise med oversikt over innholdet og ved å se på innhold i forhold til følgende tema; Føringer for arbeidet, konkret hva de sier skal gjøres, aktuelle dokumenter og samarbeid med andre instanser.

Styrker og svakheter ved datamaterialet

Undersøkelsen gir informasjon om hva som er de vanligste rutinene i barneverntjenestens arbeid med ettervern. På grunn av rimelig høy deltakelse, jevn geografisk fordeling og at barneverntjenester med ulik erfaring deltar, gir resultatene et godt bilde av barneverntjenestenes arbeid med ungdom i overgangen til en selvstendig tilværelse høsten 2007. Det vil imidlertid være begrensninger i forhold til hva en kan si om barnevernets arbeid på grunnlag av en spørreskjemaundersøkelse og gjennomgang av rutinebeskrivelser. En slik undersøkelse gir ikke dybdekunnskap på samme måte som for eksempel intervjuer ville kunne gjøre. Undersøkelsen kan for eksempel i begrenset grad si noe om kvaliteten i arbeidet og hvordan mottakere av tjenestene opplever dette. Dette belyses imidlertid i andre kapitler.

En annen begrensning ved spørreskjemadataene er at saksbehandlernes stemme blir svakere enn de andre aktørene i rapporten. Analyser av spørreskjemadata gir informanten en «svakere stemme» enn data basert på intervjuer. Dette er en viktig begrensning i ettervernstudien som sådan, særlig fordi ansatte i barnevernet utgjør de mest sentrale representantene for det systemet som er gjenstand for analyse.

Et annet forbehold ved fortolkningen av resultatene er at man må være forsiktig med å si noe om de barnevernkontorene som ikke har ungdommer i ettervernsalder da disse er utelatt fra resultatene som rapporteres. En kan imidlertid tenke seg at deres situasjon kan likne på de kontorene som har få ungdommer med tiltak.

3.6 Spørreskjemaundersøkelse til institusjonene

Metodisk tilnærming

Med sikte på å kartlegge hvordan barneverninstitusjonene arbeider med ettervern på nasjonalt nivå var det hensiktsmessig å innhente informasjon gjennom en spørreskjemaundersøkelse¹¹. I april 2008 ble det derfor sendt ut spørreskjema til alle institusjonsledere ved private og offentlige barnevernsinstitusjoner i Norge. Med sikte på å få en høyest mulig svarprosent valgte vi å sende ut et forholdsvis kort spørreskjema. Skjemaet ble sendt ut og besvart elektronisk ved bruk av Questback. Dette er en måte å samle inn informasjon på som er lite tid- og arbeidskrevende for informanten og som øker sannsynligheten for en høy svarprosent. Svarene blir samlet på en egen sikker database der svarene analyseres. Hvis en respondent ikke svarer på spørreskjemaet innen en viss tid får hun/han automatisk en ny påminnelse¹².

Tillatelser

Ved datainnsamlingen var gjennomføringen av undersøkelsen meldepliktig til Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD) da navnene på institusjonene ble registrert gjennom undersøkelsen. Institusjonene ble imidlertid ved utsendelse av spørreskjema gjort oppmerksom på at opplysningene ville bli brukt på en måte som ikke identifiserte den enkelte institusjon. Senere ble opplysningene på institusjonene slettet i samråd med NSD slik at undersøkelsen ikke lenger er meldepliktig.

Spørreskjemaet

Hensikten med spørreundersøkelsen var å få kunnskap om barneverninstitusjonenes rutiner og praksis knyttet til ettervern. Spørreskjemaet besto av en kombinasjon av spørsmål med åpne og lukkede svaralternativer. Med sikte på å øke svarprosenten, valgte vi å begrense antall spørsmål i skjemaet. Det ble stilt 15 spørsmål som omhandlet:

¹¹ Spørreskjemaet er vedlagt rapporten jf. vedlegg 3.

¹² Mer informasjon om hvordan programmet fungerer finns på nettsiden: www.questback.no.

- Opplysninger knyttet til kjennetegn ved institusjonene (for eksempel privat/offentlig, antall beboere, ungdommenes alder, plasseringshjempler osv.).
- Om rutiner var skriftliggjort, rutiner for kartlegging av ungdommens behov.
- Samarbeidspartnere.
- Tilbudet til ungdommen ved utflytting (for eksempel kontaktperson, treningshybel).
- Beskrivelse av målsettinger, prinsipper og metoder ved ettervernsarbeidet.
- utfordringer og eksempler på godt ettervernsarbeid.

Utvalg

Lister med e-postadressene til private¹³ og offentlige institusjoner ble innhentet fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet. Spørreskjemaet ble sendt ut til 182 barneverninstitusjoner. Etter tre runder med purringer fikk vi inn opplysninger fra 138 institusjoner, eller tre fjerdedeler av institusjonene som fikk tilsendt skjema. For å skille ut de som hadde ungdommer i ettervernsfasen ble det tidlig i spørreskjemaet spurt om institusjonen hadde tilbud til ungdommer i alderen 16–23 år boende på institusjonen. Det var 114 institusjoner som svarte at de hadde dette. Bare svarene fra de 114 institusjonene analyseres i denne undersøkelsen. Pr. 1. april 2008 var det i følge Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet 149¹⁴ institusjoner som var godkjent for ungdom over 16 år. De 114 institusjonene som svarte utgjør 77 prosent av barneverninstitusjonene godkjent for ungdom over 16 år. Dette er relativt høyt, hvis man sammenlikner med tilsvarende undersøkelser¹⁵.

¹³ Barneverninstitusjoner kan være statlige, kommunale eller private. Vi har i fremstillingen valgt å bruke to hovedkategorier, de offentlige (kommunale og statlige) og private. De samme kvalitetskravene gjelder for alle institusjonene. De private og kommunale institusjonene skal godkjennes av statlig regional barnevernmyndighet, mens de statlige institusjonene skal kvalitetssikres av samme instans. Når det gjelder bruk av institusjoner har departementet gitt føringer om at etaten skal benytte egne statlige institusjoner så langt som mulig.

¹⁴ Av disse 149 institusjonene som var godkjente for ungdom over 16 år, vet vi ikke hvor mange institusjoner som faktisk hadde ungdommer over 16 år boende hos seg.

¹⁵ Jf. Oterholm 2008.

Regional fordeling av institusjonene som har besvart spørreskjemaet

En høy svarprosent alene vil imidlertid ikke sikre et representativt utvalg. For å oppnå representativitet må utvalget gjenspeile sammensetningen i den totale populasjonen. Det statlige barnevernet er delt opp i fem¹⁶ regioner. I tillegg kommer Oslo og Trondheim¹⁷ som på tidspunktet undersøkelsen ble gjennomført ikke er/var underlagt det statlig regionale barnevernet. Vi valgte derfor region som geografisk enhet for plassering av institusjonen. Registrering av en mer nøyaktig plassering kunne dessuten vanskeliggjøre anonymiseringen av data.

I undersøkelsen er alle regionene representert. Region øst og vest hadde den høyeste svarprosenten, dette er også de regionene med flest godkjente¹⁸ institusjoner (se forøvrig kapittel 7 for en nærmere oversikt over fordelingen av institusjonene i de ulike regionene). Ved å sammenholde sammensetningen av utvalget med den faktiske fordelingen av institusjoner mellom regionene, og om de er private eller offentlige, så stemmer utvalget og populasjonen godt overens. I Oslo og Trondheim er imidlertid antall institusjoner som deltok i spørreundersøkelsen noe lavere enn man kunne forvente ut fra hvor mange institusjoner som er lokalisert i disse byene. Med disse forbehold fremstår utvalget etter en samlet vurdering som representativt.

Materialet fordeler seg videre jevnt mellom private (52 %) og offentlige (48 %) institusjoner. Fordelingen avviker ikke vesentlig fra den faktiske fordelingen mellom private og offentlige institusjoner på landsbasis pr. 1. april 2008 der det riktignok foreligger en liten overvekt av offentlige institusjoner.

Analyser

I spørreskjemaundersøkelsen er formålet å kartlegge omfanget av og innholdet i ettervernsarbeidet ved institusjonene. I denne sammenheng er det brukt frekvensfordelinger for å få frem hovedtendenser i svarene. I analysene

¹⁶ Disse omfatter Nord, Midt-Norge, Vest, Sør og Øst.

¹⁷ Trondheim er imidlertid i etterkant av undersøkelsen underlagt det statlige barnevernet.

¹⁸ Jf. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratets oversikt pr. 1. juli 2008 over godkjente institusjoner.

er det videre kontrollert blant annet for betydningen av størrelsen på institusjonen, plasseringshjemmel og om institusjonene er offentlige eller private. Dette er gjort for å fange opp eventuelle systematiske forskjeller knyttet til institusjonenes størrelse og finansiering. Forskjeller i plasseringshjemmel reflekterer ulike sakstyper og omstendigheter rundt plassering (f.eks. tvangsplassering etter § 4-24). Dette tilsier at plasseringshjemmel er en viktig variabel å kontrollere for i analysen av materialet. Størrelse og finansiering utgjør andre sentrale kjennetegn ved institusjonene og var nærliggende variabler å kontrollere for.

Spørreskjemaundersøkelsen har også omfattet åpne spørsmål som har gitt grunnlag for mer omfattende beskrivelser blant annet av rutinene ved institusjonene. Disse svarene er gitt stor plass i fremstillingen av institusjonenes praksis.

Styrker og svakheter ved datamaterialet

En utfordring ved en undersøkelse om ettervern ved barneverninstitusjoner på nasjonalt nivå, er de store variasjonene mellom institusjonene. Det er et stort mangfold knyttet til antall ungdommer som bor på institusjonene, antallet ansatte og antall avdelinger. Det er grunn til å tro at størrelsen og organiseringen ved institusjonene vil ha mye å si for måten barneverninstitusjonene arbeider med ettervern. Det er begrenset hvor mye av disse variasjonene man kan fange opp gjennom en spørreskjemaundersøkelse med få spørsmål. Vi valgte imidlertid å prioritere å få inn opplysninger fra flest mulige institusjoner på noen kjernespørsmål selv om dette ikke gir den samme bredden som en mer omfattende undersøkelse kunne gitt.

En annen begrensning er at en spørreskjemaundersøkelse først og fremst gir breddekunnskap. I denne undersøkelsen har de åpne spørsmålene imidlertid gitt grunnlag for bredere beskrivelser enn det man får gjennom bare å bruke lukkede spørsmål. Med sikte på å få mer dybdekunnskap har vi også valgt å supplere spørreskjemadataene med fokusgruppeintervju med institusjonsledere, jf. nærmere om dette nedenfor. Dette har også bidratt til å gi institusjonslederne en tydeligere «stemme» enn dersom vi utelukkende hadde basert oss på dataene fra spørreskjemaundersøkelsen.

3.7 Fokusgruppeintervjuer med ungdom, fosterforeldre og institusjonsledere

Metodisk tilnærming

Som nevnt i kapittel 1 har undersøkelsen et eksplorativt formål. Bruk av fokusgruppeintervjuer er en egnet tilnærming i undersøkelser med et slikt formål:

Fokusgrupper egner seg som et supplement i en forskningsprosess for å avklare forskningsspørsmål, utvikle hypoteser og utvikle spørreskjema ved kvantitative opplegg. Formålet er da eksplorativt. (Johannessen, Tufte og Kristoffersen, 2005).

For å få frem viktige forskningsspørsmål på ettervernsfeltet gjennomførte vi fokusgruppeintervjuer med tidligere barnevernsungdom, fosterforeldre og institusjonsledere. Intervjuene er egnet til å løfte frem temaer og problemstillinger som ungdommer, fosterforeldre og ledere er opptatt av på ettervernsfeltet. De er også egnet til å løfte frem eksempler på hva som har fungert og ikke fungert og hvor de mener de viktigste hindringene ligger. Det er imidlertid svært viktig å understreke at det *ikke knytter seg noen generaliserbarhet* til disse dataene, men at de utgjør eksempler som kan drøftes i forhold til annen empiri og relevant forskningsteori på feltet. Intervjuene har sånn sett hatt en supplerende funksjon i forhold til det øvrige datamaterialet.

Ideelt sett hadde vi ønsket at fokusgruppeintervjuene også skulle fungere som en kvalitetssikring. Vi hadde ønsket å gi alle fokusgruppene mulighet til å lese analysene av «sine» fokusgruppeintervjuer i etterkant. Vi har i begrenset grad rukket å gjennomføre dette innenfor prosjektets tidsrammer. Kapittel 5 er imidlertid gjennomgått i etterkant av en av ungdommene i fokusgruppeintervjuet. Ungdommene i fokusgruppeintervjuet ble forsøkt rekruttert til et oppfølgingsintervju, men det viste seg vanskelig å få samlet dem på nytt. Dette må sees i sammenheng med at det generelt kan være vanskelig å rekruttere brukere til undersøkelser som berører marginaliserte grupper.

Tillatelser

Alle informantene i fokusgruppeintervjuene var over 18 år og har dermed samtykket selv til deltakelse i undersøkelsen. Det ble i intervjuene ikke

registrert personopplysninger slik at intervjuene ikke var meldepliktige. Dette ble avklart med Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste (NSD).

Fokusintervju med ungdom

Det er gjennomført ett fokusgruppeintervju med *tidligere barnevernsungdom*. Dette ble gjennomført i februar 2008, altså tidlig i prosjektperioden. Intervjuet ble gjennomført i lokalene til Landsforeningen for barnevernsbarn (Lfb) og rekrutteringen av informantene fant sted via dem.

Utvalg

Til fokusgruppeintervjuet ble det invitert ti ungdommer som tidligere hadde vært under barnevernets omsorg. Av disse var syv jenter og tre gutter. Syv av de inviterte hadde vært aktive medlemmer av landsforeningen. Bare fem av ungdommene møtte opp til intervjuet, alle disse var jenter i alderen 22–26 år og alle hadde vært aktive medlemmer av landsforeningen. To hadde erfaring fra fosterhjem, en fra institusjon, mens de siste to hadde erfaring fra begge typer plasseringssteder. Alle var nå etablert i en selvstendig tilværelse.

En innvending mot utvalgets sammensetning er at alle var jenter. Man kan tenke seg at det kan være kjønnsforskjeller i hva gutter og jenter opplever som utfordringer i relasjon til ettervernsfasen. Som vist i kapittel 2 viser ettervernstudier tydelige kjønnsforskjeller. Vinnerljung (2008) fant for eksempel at jenter scoret bedre enn gutter på flere levekårsområder i en undersøkelse som har belyst levekår ved 25-årsalder hos 700 tidligere barnevernsungdommer i Sverige. Dette var ungdommer som ble plassert under barnevernets omsorg i tenåringsalder.

Alle informantene var videre tidligere aktive medlemmer av Landsforeningen for barnevernsbarn. Det er grunn til å tro at denne gruppen kan representere en selektert gruppe tidligere barnevernsbarn. At de har vært aktive i foreningen kan tilsi at de er mer engasjerte, har et mer bevisst forhold til sin rolle i relasjon til barnevernet, fungerer bedre og har mer erfaring med å sette ord på problemer enn mer marginalisert barnevernsungdom. I dette ligger også en risiko for at vi ikke har fanget opp synspunkter og problemer som mer marginalisert barnevernsungdom møter. Samtidig kan utvalgets sammensetning ha gitt tilgang til en større bredde av problemstillinger

knyttet til ettervern enn det et mer blandet utvalg ville gitt. Dette er en gruppe verbalt sterke ungdommer som gjennom sitt arbeid i landsforeningen er bevisst bredden i problemstillinger som barnevernsungdom møter i ettervernsfasen. Med tanke på fokusgruppeintervjuenes eksplorative formål er dette en klar fordel. Samtidig kan man tenke seg at disse ungdommene har vært bedre rustet enn mange ungdommer i barnevernet vil være for eksempel når det gjelder forhandlinger med barnevernet om ettervern og det å mestre overgangen til en selvstendig tilværelse. Det er imidlertid viktig å være oppmerksom på at også ungdommer som har vært aktive i foreningsarbeid vil kunne¹⁹ ha tunge opplevelser både før og under plassering.

Arbeidet med å supplere utvalget

Selv om vi ser klare styrker ved det utvalget vi gjennomførte fokusgruppeintervju med, vil vi samtidig understreke at vi i løpet av forskningsprosessen hadde et siktemål om å få gjennomført to fokusgruppeintervjuer med ungdom. Dette var begrunnet ut fra ønsket om å gi ungdommene en tydelig stemme i rapporten og å sikre at problemstillinger fra ungdom med ulik bakgrunn og problematikk ble belyst. I forbindelse med planlegging av fokusgruppeintervju nr. 2 ble flere alternativer drøftet. En mulighet var å få intervjuet et utvalg ungdommer bosatt ved institusjon. Et slikt utvalg ville gitt muligheter til å få opplysninger fra en gruppe barnevernsungdom man kunne anta ville belyse problemstillinger som mer marginalisert barnevernsungdom ville kunne slite med. På grunn av behovet for innhenting av tillatelser fra ansvarlige instanser, samt fra ungdommene selv, ble imidlertid tiden for knapp til å gjennomføre fokusgruppeintervju i et helt nytt utvalg. Isteden valgte vi å forsøke å rekruttere på nytt de ti ungdommene som ble invitert til det første fokusgruppeintervjuet. Målsettingen var foruten å få kvalitetssikret analysene knyttet til det første intervjuet, å få intervjuet de siste fem ungdommene som ikke kunne delta første gang. En slik løsning hadde gitt et noe bredere utvalg. Vi hadde avklart i det første intervjuet at vi kunne rette en ny henvendelse til ungdommene. Det viste seg imidlertid vanskelig å rekruttere ungdommene på nytt, og intervjuet lot seg derfor ikke gjennomføre.

¹⁹ I fokusgruppeintervjuet berørte vi ikke ungdommenes erfaringer knyttet til grunnlaget for plassering.

Gjennomføring av intervjuet

I fokusgruppeintervjuet med ungdom ble det innledningsvis gitt informasjon om at deltakelse i prosjektet var frivillig. Det ble videre understreket at ingen personidentifiserbare opplysninger ville bli registrert. I tillegg ble det informert om prosjektets formål og hovedproblemstillinger. Samtalen tok utgangspunkt i problemstillingene prosjektet tar sikte på å belyse, og hvor vi lot dialogen mellom informantene forløpe nokså fritt. I denne sammenheng reflekterte de rundt deres opplevelser angående det å få ettervern, om de hadde hatt etterverntiltak eller ikke, hva de mente var det viktigste for å klare denne overgangen, hva fungerte og hva fungerte ikke. Underveis ble det stilt oppfølgingsspørsmål for å få utdypet synspunkter eller for å sikre at prosjektets problemstillinger ble belyst. Informantene utfylte hverandre gjennom intervjuet og hvor den enes svar ga andre i gruppen assosiasjoner til å fortelle om sine erfaringer. Intervjuet hadde en varighet på tre timer og ble tatt opp på bånd.

Fokusgruppeintervju med fosterforeldre

Det ble videre gjennomført ett fokusintervju med fosterforeldre. Med sikte på å rekruttere informanter ble det informert om prosjektet på en konferanse om ettervern i regi av Norsk Fosterhjemsforening og Landsforeningen for barnevernsbarn. Det ble også sendt ut skriftlig invitasjon til alle lokallagene i fosterhjemsforeningen og informert via foreningens medlemsblad. Ingen meldte seg til deltakelse. Vi fikk imidlertid hjelp av Hege Sundt, tidligere generalsekretær i Norsk fosterhjemsforening, til å rekruttere informanter.

Utvalg

Det var syv fosterforeldre som ønsket å la seg intervjuet. Disse omfattet seks fostermødre og en fosterfar. Alle fosterforeldrene kom fra østlandsområdet og flere av dem hadde vært aktive i fosterhjemsforeningen. Samtlige hadde videre lang erfaring med å ha fosterbarn. Fem av fosterforeldrene hadde hatt fosterbarna hos seg siden de var små (3–7 år). Like mange hadde erfaring med fosterbarn som hadde flyttet for seg selv.

Også i forhold til utvalget av fosterforeldre kan man innvende at utvalget er selektivt i den forstand at mange har vært aktive i fosterhjems-

foreningen. Dette tilsier at utvalget omfatter en gruppe svært engasjerte fosterforeldre. Utvalget omfatter heller ikke fosterforeldre som har vært fosterforeldre i kortere tid. Samtidig kan man si at når formålet med undersøkelsen er å løfte frem sentrale problemstillinger og perspektiver knyttet til ettervern, må det ansees som en fordel at fosterforeldrene er engasjerte, har breddekunnskap gjennom foreningsarbeid, og lang erfaring som fosterforeldre.

Gjennomføring av intervjuene

På samme måte som ved fokusgruppeintervjuene av ungdommene, ble det innledningsvis gitt informasjon om prosjektets formål og hovedproblemstillinger. Det ble videre informert om at deltakelse i prosjektet var frivillig og at intervjuene ville bli brukt på en måte som ivaretok fosterforeldrenes konfidensialitet. Fosterforeldrene ble introdusert for temaene vi ønsket å belyse og vi lot deretter samtalen mellom informantene forløpe nokså fritt. I intervjuet ble det blant annet snakket om hvilke roller fosterforeldrene ivaretar overfor ungdommene i denne fasen, samt hvilke erfaringer de hadde i forhold til barnevernet i denne sammenheng. Også hos fosterforeldrene så vi at den enes erfaringer ga inspirasjon til andre om å fortelle om sine erfaringer. Dette er noe av fokusgruppeintervjuets styrke, samtidig som det er en risiko for at temaer kan utelates fordi diskusjonen i gruppen tar oppmerksomhet bort fra temaer som den enkelte kunne vært mer opptatt av. Dette intervjuet hadde en varighet på tre timer og ble gjennomført i lokalene til Norsk fosterhjemsforening. Også dette intervjuet ble tatt opp på bånd.

Fokusgruppeintervju med ledere for barneverninstitusjoner

Det siste fokusgruppeintervjuet ble gjennomført med representanter fra ledelsen ved ulike barneverninstitusjoner. Rekruttering av disse fant sted ved at det ble sendt ut invitasjon til 35 barneverninstitusjoner bestående av både offentlige og private barneverninstitusjoner. Disse ble valgt ut med utgangspunkt i spørreskjemaundersøkelsen til institusjonene som var foretatt i forkant av intervjuet. De 35 institusjonene ble valgt ut blant de som hadde svart mest utfyllende på spørsmålene i spørreskjemaundersøkelsen.

Utvalg

Målsettingen var å få intervjuet 5–10 representanter fra ulike institusjoner. Representanter fra syv ulike institusjoner ønsket å delta. Av disse var tre fra statlige og fire fra private institusjoner. Alle hadde en ledelsesfunksjon ved sine respektive institusjoner og lang erfaring med å arbeide med ungdom på institusjon.

Det er fordeler og ulemper også ved sammensetningen av dette utvalget. For det første valgte vi å intervjuere ledere ved barneverninstitusjonene. Det er grunn til å tro at disse i større grad enn andre medarbeidere vil fremme sine innspill ut fra et systemperspektiv, for eksempel ved å fokusere på økonomiske og strukturelle forutsetninger for ettervernsarbeidet. Kanskje ville andre medarbeidere ved institusjonen gitt flere innspill knyttet til det daglige arbeidet med ungdom i ettervernsfasen. Samtidig var lederne tilknyttet relativt små institusjoner slik at det fremgikk av intervjuene at ledelsen jobber nokså tett på ungdommene. Intervjuer med ansatte på institusjonene ville gjerne ikke fått frem de strukturelle forutsetningene for ettervernsarbeidet slik at man ville gått glipp av informasjon om viktige premisser for godt ettervernsarbeid. En annen innvending er at lederne ble valgt med utgangspunkt i at de hadde gitt de mest utfyllende beskrivelsene i spørreskjemaundersøkelsen. På den ene siden er en slik prioritering hensiktsmessig når målsettingen er å få inn informasjon om et bredt utvalg problemstillinger. På den annen side blir utvalget skjevt fordi vi antakelig også her har intervjuet ledere og institusjoner som kanskje er mer engasjerte i problemstillinger knyttet til ettervern enn det som gjelder mer generelt. På samme måte som ved de øvrige utvalgene kan imidlertid dette være en fordel når intervjuene har et eksplorativt formål.

Gjennomføring av intervjuet

Intervjuet ble gjennomført ved NOVA. Foruten å bli informert om prosjektet fikk informantene på samme måte som i de øvrige fokusgruppeintervjuene informasjon om konfidensialitet. Innledningsvis ble det stilt spørsmål om ettervernsarbeidet ved institusjonen de kom fra. De ble også spurt om hva de mente var viktig for ungdom for å klare denne overgangsfasen, samt hva som er utfordringer i ettervernsarbeidet ved institusjonen.

Formen intervjuet foregikk i var nokså likt de andre i det at samtalen forløp nokså fritt rundt temaer relevant for prosjektets problemstillinger. Temaene ble introdusert underveis og det ble stilt oppfølgingsspørsmål knyttet til de aktuelle temaene. På samme måte som de øvrige fokusgruppeintervjuene ble intervjuet tatt opp på bånd.

Databearbeiding og analyse av fokusgruppeintervjuene

I etterkant av intervjuene ble det skrevet sammendrag av temaene som ble belyst. Intervjuene ble med andre ord ikke transkribert ordrett. Imidlertid ble det under utskriving av referatene transkribert sitater som ville være godt egnet til å illustrere temaene i intervjuene. I neste omgang ble analysen av temaene og sitatene innarbeidet sammen med analyser av materiale fra Plasseringsprosjektet (jf. kapittel 5 og kapittel 8). På denne måten ble fokusgruppeintervjuene brukt både til å løfte frem problemstillinger og for å supplere fremstillingen knyttet til analyser av data i Plasseringsprosjektet. Dette er data om ungdommenes egne opplevelser og fosterforeldres rolle ved ungdommens overgang til en selvstendig tilværelse. Fokusgruppeintervjuene med lederne for barneverninstitusjonen ble videre brukt for å illustrere problemstillinger som er belyst gjennom spørreskjemaundersøkelsen til institusjonene. Dette gir et rikere materiale enn det man ville fått med spørreskjemaundersøkelsen alene. Samtidig er det igjen grunn til å fremheve at fokusgruppeintervjuene bare har en eksemplifiserende og supplerende funksjon i fremstillingen. Det knytter seg ingen generaliserbarhet til disse dataene.

Styrker og svakheter ved datamaterialet

Fokusgruppeintervjuer er egnet til å bidra til en bedre forståelse av tematikken knyttet til ettervern. Ord og uttrykk som brukes av ungdommer, fosterforeldre og institusjonsledere relatert til ettervern, kan gi oss nyttig informasjon. Et fokusgruppeintervju vil ha en egen dynamikk og ved å observere dialogen mellom informantene kan vi få kunnskap om hva de oppfatter som viktig med ettervern. Johannessen, Tufte og Kristoffersen skriver at:

Utgangspunktet er at kunnskap om den sosiale verden kan genereres gjennom dialog mellom informantene og forskeren. Dialogen skapes

gjennom forskerens evner til å stille spørsmål, lytte og observere, samt forskerens evne til å gjennomføre fokusgrupper. (Johannessen, Tufte og Kristoffersen, 2005:150)

I litteraturen er man imidlertid også opptatt av en eventuell feilkilde hvis informantene forsterker hverandres utsagn og at holdninger dermed kan bli overdrevet. (Repstad, 1987).

I intervjuene registrerte vi ikke slike problemer. Det var heller slik at ungdommene i fokusgruppeintervjuet hjalp hverandre til å sette ord både på de gode og dårlige erfaringene. Vi opplevde også i alle intervjuene at informantene rapporterte både positive og negative erfaringer, noe som tilsier at intervjuet ga trygge rammer for informantene til å uttale seg. Vi kan imidlertid ikke utelukke at temaer som den enkelte informant ville trukket frem i intervju med dem alene kan ha gått tapt fordi dialogen i gruppen har fokusert på bestemte temaer. En annen svakhet i datamaterialet knytter seg til mulige utvalgsskjevheter, som tidligere nevnt. Det kan være at problemstillinger ikke er blitt belyst som knytter seg til mer marginalisert barnevernsungdom. Det kan også være at problemstillinger som mindre erfarne fosterforeldre ville vært opptatt av er blitt oversett eller har fått utilstrekkelig fokus. Tilsvarende vil kunne gjelde for problemstillinger som ansatte møter i dagliglivet på institusjon i og med at vi har intervjuet lederne. Totalt sett mener vi likevel at vi gjennom intervjuene har fått belyst en stor bredde av problemstillinger.

3.8 Forskningsetiske problemstillinger

Utfordringer ved å forske på marginaliserte grupper

Å forske på marginaliserte grupper reiser særskilte forskningsetiske problemstillinger. Disse knytter seg både til måten undersøkelsen gjennomføres på og til fremstilling av resultatene av undersøkelsen. I denne undersøkelsen har vi fulgt de forskningsetiske retningslinjene som er formulert av Den nasjonale forskningsetiske komiteen for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH). (Se forøvrig tillatelser knyttet til de ulike prosjektene).

Utfordringer ved rapportering av resultater på aggregert nivå

Som nevnt tidligere viser både nasjonal og internasjonal forskning dårlige utfall på sentrale levekårsvariabler for barnevernsungdom som gruppe jf. kapittel 1 og 2. Samtidig kan fremstilling av utfall på aggregert nivå bidra til å tilsløre forskjeller innad i gruppene når det gjelder utfall. Som vist i kapittel 2 er det variasjoner innad i gruppen av barnevernsungdom (Dumaret, 2008; Stein, 2004, 2008). Et ensidig negativt bilde av ettervernsungdom basert på data på aggregert nivå kan ha flere uheldige konsekvenser: For det første risikerer man gjennom forskningen å bidra til ytterligere marginalisering av denne gruppen (Chase m.fl. 2006). Dette ønsker vi å unngå blant annet gjennom å få frem variasjoner i utfall hos ulike grupper barnevernsungdom, samt å få frem forskjeller i måten ungdom i denne overgangsfasen opplever sin situasjon.

For det andre kan det å skape et ensidig negativt bilde av denne gruppen barnevernsungdom ha betydning for hvilke forventninger en stiller til disse ungdommene. På et ekspertseminar om ettervern arrangert av NOVA i februar 2008 ble det problematisert at ansatte i barnevernet og andre instanser stiller disse ungdommene overfor lave forventninger til skoleprestasjoner. Resultater på aggregert nivå viser at barnevernsungdommer klarer seg dårlig i utdanningssystemet som gruppe. Samtidig er det uheldig dersom disse ungdommene på generelt grunnlag møter en forventning om at de ikke er i stand til å prestere gode resultater i skolen. Lederen for Landsforeningen for barnevernsbarn trakk frem en slik uheldig effekt i møte-sammenheng i forbindelse med gjennomføring av denne studien. Hun refererte til ungdom som hadde lave forventninger til at de selv ville greie å skaffe seg utdanning og arbeid. Disse forventningene mente hun ikke var fundert i hva ungdommene selv var i stand til å klare, men var knyttet til internaliserte forventninger formidlet til ungdommene fra omgivelsene.

Målsettinger tilpasset den enkelte

Selv om det ligger en fallgrube i det å møte alle barnevernsbarn med lave forventninger til hva de kan presentere ligger det også en risiko for feilslutning i motsatt retning. Dette berører problemstillingen; hva er et godt utfall når det gjelder det å klare overgangen til en selvstendig tilværelse? I

målinger av et godt utfall tar en gjerne utgangspunkt i det å ha skaffet seg en utdanning, å ha et arbeid, en familie osv. Dette er normative mål som ikke bare gjelder barnevernsungdom, men ungdom flest. Noen ungdommer vil imidlertid ha store problemer og aldri greie å nå disse normative målene for et vellykket løp. I forskningen vil de da fremstilles som ungdommer som ikke greier overgangen og man risikerer å forsterke marginaliseringen av denne gruppen. Dette reiser spørsmålet om man for disse burde ha andre mål for en vellykket overgang som i større grad er tilpasset disse ungdommenes forutsetninger. Dette kan se ut som en motsigelse av argumentet i foregående avsnitt. Begge resonnement handler imidlertid om å ta utgangspunkt i den enkelte ungdoms forutsetninger i forhold til både utvikling og måloppnåelse.

Stigma

Som fremstillingen senere vil vise (jf. kapittel 5) opplever mange ungdommer i barnevernet det stigmatiserende å være under barnevernets omsorg. Det er viktig at måten selve forskningen gjennomføres på og fremstillingen av resultatene skjer på en måte som ikke forsterker denne opplevelsen av stigma hos ungdommene. I rapporten har vi forsøkt å løfte frem ungdommenes opplevelse av stigma i ulike sammenhenger, men samtidig være bevisste på å ikke forsterke denne opplevelsen gjennom fremstillingen.

Å sikre at ungdommen er i fokus

Det ligger også et forskningsetisk ansvar i valget om å ha ungdommene i fokus i fremstillingen. Det er en utfordring når det gjelder forskning på barn og unges situasjon å sikre at dette blir en realitet og ikke noe som bare sies, men ikke gjennomføres i praksis. Som fremstillingen senere vil vise opplevde enkelte ungdommer i denne undersøkelsen at deres medvirkning primært fant sted på systemets og ikke ungdommenes premisser. Også i forskningen er ungdommene prisgitt forskernes premisser i fremstillingen av resultatene. Dette var ungdommene opptatt av i fokusgruppeintervjuet. De ønsket at resultatene skulle være konkrete og føre til endringer. Vi lovet dem å være konkrete i våre forslag men var samtidig tydelig på at ansvaret for oppfølgingen av rapporten ligger hos andre instanser.

Å ivareta hensynet til konfidensialitet i små utvalg

En forskningsetisk utfordring i fremstillingen av resultatene er hensynet til anonymisering av informantene i fremstillingen av fokusgruppeintervjuene. Disse utvalgene har omfattet intervjuer med utvalg bestående av 5–7 personer. Analyser av opplysninger innhentet fra små utvalg øker risikoen for gjenkjennerbarhet og gir grunnlag for å utvise enda større aktsomhet for å ivareta informantenes anonymitet. I analysen og fremstillingen av materialet har vi vært bevisste på å ikke registrere eller referere spesifikke opplysninger om informantene eller deres familier som øker risikoen for gjenkjennerbarhet.

4 Ettervern og barnevernstatistikk

4.1 Innledning

I dette kapittelet analyserer vi utviklingen og utbredelsen av bruk av ettervern på grunnlag av barnevernsstatistikken fra Statistisk sentralbyrå, koblet med en rekke registre. Videre analyserer vi hvem som får tiltak etter fylte 18 år, hvor lenge ettervernstiltakene varer og hvem ettervernsungdommen er. Vi sammenlikner også situasjonen til etterverns klienter og tidligere barneverns klienter som *ikke* har barnevernstiltak langs noen sentrale dimensjoner, for å undersøke nærmere i hvor stor grad ettervernstiltak har effekt.

4.2 Etterverns klienter i perioden 1993–2005

Tabell 4.1 viser antall ungdommer som forlater fosterhjem og ungdomshjem i perioden 2000 til 2005. Som tabellen viser har det vært en økning i antallet som forlater omsorgstilværelsen fra 2000 til 2004, mens vi i 2005 fikk en nedgang som hovedsakelig skyldes at færre forlot institusjoner. Gjennomsnittsalderen første året uten offentlig omsorg har steget med nesten et halvt år i denne femårsperioden, fra 19 til 19½ år for alle som forlater omsorg etter det året de fylte 16 år.

Tabell 4.1 Antall ungdommer som forlater barnevernets omsorg etter det året de fylte 16 år

Type omsorg	2000–01	2001–02	2002–03	2003–04	2004–05
Fosterhjem	437	469	459	468	456
Institusjon	310	357	447	484	413
Totalt	747	826	906	952	869
Gj.sn. alder første året uten omsorg	19,05	19,28	19,32	19,41	19,45

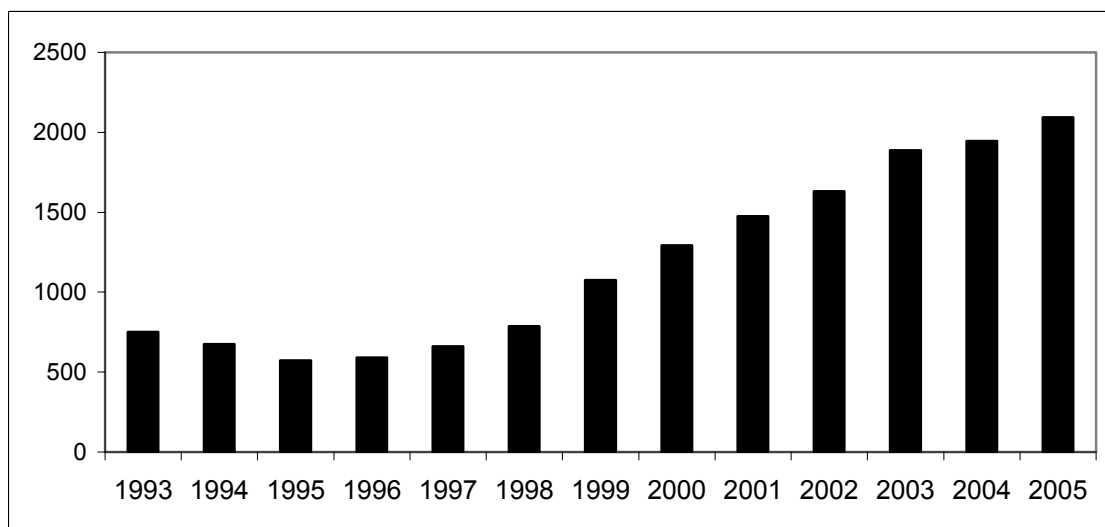
Antall etterverns klienter

I perioden 1993 til 2005 var det i alt 9.175 barneverns klienter som fikk tiltak i barnevernet etter de hadde fylt 18 år. Barnevernstatistikken kan ikke gi oss nøyaktige opplysninger om antall ungdommer som har fått tiltak som

ettervern. Det året de er registrert som 18-åringer vil kunne inneholde tiltak som både er ordinære barnevernstiltak og ettervernstiltak, avhengig av når i løpet av året ungdommen fylte 18 år. Figur 4.1 viser utviklingen i bruk av barnevernstiltak for alle over 18 år.

Det har funnet sted endringer i barnevernlovgivningen som har hatt betydning for utviklingen av omfanget av ettervernstiltakene. I 1998 ble barnevernloven § 1-3 endret slik at det ble adgang til med barnets samtykke å opprettholde tiltak frem til barnet har fylt 23 år i motsetning til 20 år som gjaldt tidligere. I tillegg ble lovens § 4-15 endret. Bestemmelsen pålegger barnevernet i samarbeid med barnet å i god tid før barnet fyller 18 vurdere spørsmålet om plasseringen skal opprettholdes eller om barnet skal motta andre hjelpetiltak etter fylte 18 år. Disse endringene eller tilleggene skulle innebære at økningen i bruk av ettervern skjøt fart fra 1998. Figur 4.1 viser også at dette har vært tilfelle.

Figur 4.1 Antall klienter over 18 år med tiltak fra barnevernet i årene fra 1993 til 2005

I de følgende analysene vil vi imidlertid bare inkludere de som har fått tiltak fra barnevernet og som er 19 år og eldre, siden alle disse vil være reelle ettervernsklienter. Dette vil gi oss et godt bilde på utbredelsen av ettervernstiltak i barnevernet²⁰. I 1993 utgjorde de reelle ettervernsklientene 2,9 prosent av

²⁰ Denne avgrensningen vil gi en viss underrapportering, ettersom noen av 18-åringene også vil være reelle ettervernsklienter. Imidlertid foretrekker vi dette framfor den overrapporteringen som vil skje hvis alle 18-åringene ble inkludert.

klientmassen. I 2005 var denne andelen nesten fordoblet, og hadde steget til 5,4 prosent. Antall ettervernsklienter har økt fra vel 550 på midten av 1990-tallet til nesten 2100 i 2005. Det har med andre ord vært en sterk økning i bruk av ettervern.

På midten av 1990-tallet fikk vel en tredel av 17–18-årige klienter tiltak etter de fylte 18 år. Tabell 4.2 viser at i dag har dette stabilisert seg på vel halvparten av klientene som når aldersgrensen. I 2004 var det 1898 klienter som fylte 18 år dette året. Av disse fikk 55 prosent eller 1050 ungdommer tiltak det året de fylte 19 år. Siden vi bare har data til 2005, har vi ingen opplysninger om disse klientene når de er 20 og 21 år. Det er i alt 1634 klienter som fylte 18 år i 2001. Av disse fikk 51,2 prosent (837) tiltak som 19 åringer, 30,8 prosent (503) fikk tiltak som 20-åringer, 14,6 prosent (239) fikk tiltak det året de fylte 21 år og 8,0 prosent (131) fikk tiltak det året de fylte 22 år. Tabellen viser at avgangen fra ettervern er relativt stor, og at svært få forblir i tiltak til de er 21–22 år gamle.

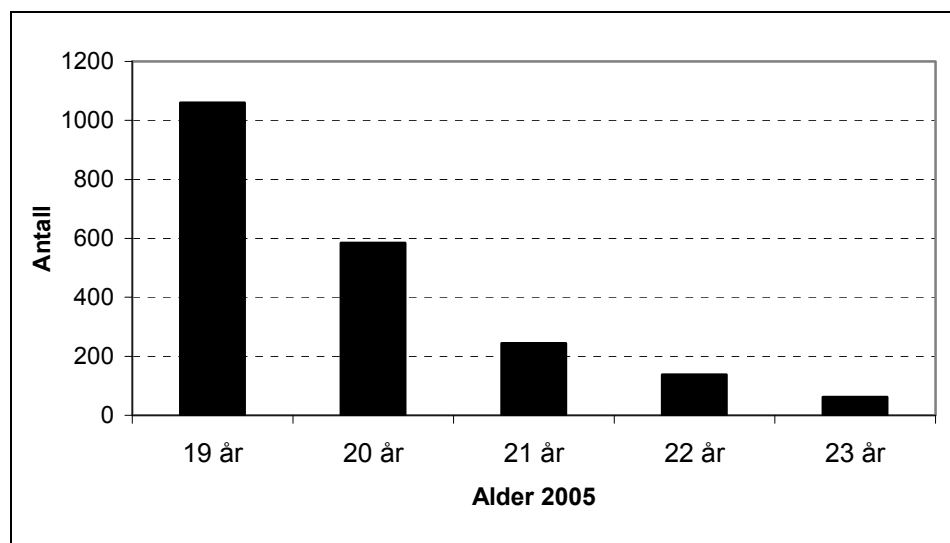
Legg merke til at før 1997 var det nesten ingen som fikk tiltak fra barnevernet etter de hadde fylt 20 år. I dag får rundt 15 prosent tiltak det året de fyller 21 og 8 prosent får tiltak det året de fyller 22 år. Denne økningen skyldes med stor sannsynlighet den lovendringen vi fikk i 1998, men som var varslet og ønsket allerede året før.

Tabell 4.2 Antall og andeler som fikk tiltak etter fylte 18 år i perioden 1994–2005

18 år	Ant. 18 år	Ant. 19 år	Ant. 20 år	Ant. 21 år	Ant. 22 år
1993	993	368 (37,1 %)	153 (15,4 %)	3 (0,3 %)	0 (0,0 %)
1994	1123	388 (34,6 %)	154 (13,7 %)	0 (0,0 %)	1 (0,1 %)
1995	1159	410 (35,4 %)	156 (13,5 %)	5 (0,4 %)	3 (0,3 %)
1996	1301	485 (37,3 %)	223 (17,1 %)	57 (4,4 %)	26 (2,0 %)
1997	1297	536 (41,3 %)	345 (26,6 %)	170 (13,1 %)	90 (6,9 %)
1998	1351	641 (47,4 %)	371 (27,5 %)	187 (13,8 %)	98 (7,3 %)
1999	1410	696 (49,4 %)	409 (29,0 %)	190 (13,5 %)	111 (7,9 %)
2000	1513	740 (48,9 %)	417 (27,6 %)	234 (15,5 %)	119 (7,9 %)
2001	1634	837 (51,2 %)	503 (30,8 %)	239 (14,6 %)	131 (8,0 %)
2002	1687	936 (55,5 %)	499 (29,6 %)	234 (13,8 %)	
2003	1844	993 (53,9 %)	576 (31,2 %)		
2004	1898	1050 (55,3 %)			

Figur 4.2 nedenfor viser nedgang i antall ettervernsklienter etter alder på klientene i 2005. Dette året ble det registrert 1060 ungdommer som fikk ettervern det året de fylte 19 år. Antall 20-åringene som fikk barneverntiltak dette året var 585, mens blant 21-åringene var det bare 244. Antall klienter halveres altså for hvert år klientene blir eldre. Dette er den samme tendensen som vi observerte i tabell 4.2 ovenfor.

Figur 4.2 Antall ettervernsklienter i 2005 etter alder

Disse tallene sier ikke noe om *årsakene* til at ungdom enten mottar etterverntiltak, ikke mottar ettervernstiltak, eller slutter å motta slike tiltak. Sannsynligvis er det snakk om en kombinasjon av flere typer årsaker, knyttet til den enkelte ungdoms behov og preferanser så vel som til eksistensen av egnede tiltak og finansieringsordninger. Det finnes heller ingen offentlig diskusjon om hvor stor andel tidligere barnevernklienter som «burde» motta tiltak som 19-, 20-, 21- eller 22-åringene, bortsett fra en generell oppfatning av at det burde være flere enn i dag. Det tabell 4.2 og figur 4.2 klart viser, er imidlertid at det primært er 19–20 åringene som mottar ettervernstiltak og at dette omfatter nesten dobbelt så mange 19- som 20-åringene.

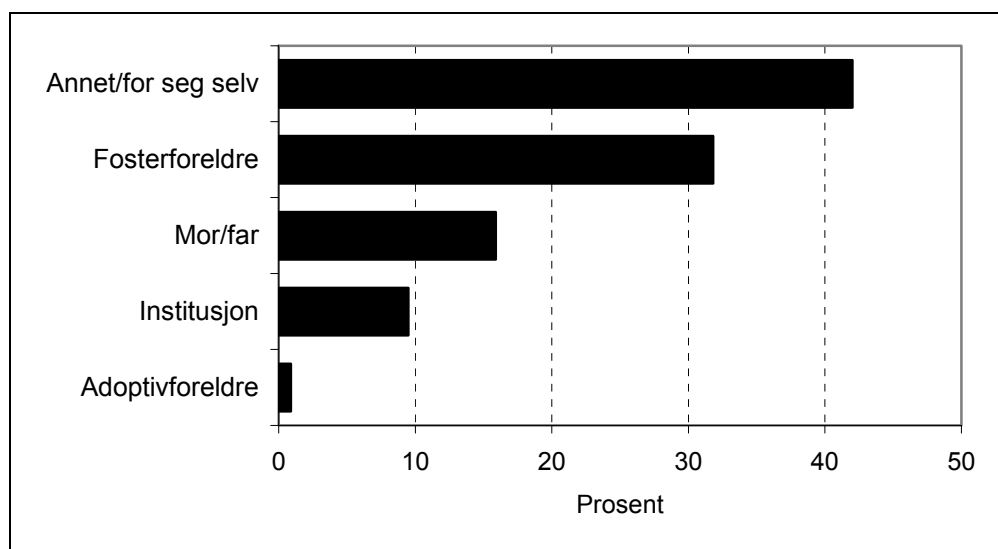
4.3 Hvem var ettervern klientene i 2005?

I det følgende presenterer vi noen flere analyser av hva som kjennetegner ettervern klientene. I analysen tar vi utgangspunkt i ettervern klientene fra ett enkelt år, 2005. Vi skal se nærmere på deres bosituasjon, kjønnsfordeling og fordeling på landbakgrunn.

Hvem bor ettervern klientene sammen med?

Figur 4.3 viser hvem ettervern klientene bor hos. Nesten 32 prosent bor fortsatt hos fosterforeldre, mens 16 prosent bor hos mor og/eller far. Videre viser figuren at nesten 10 prosent bor i institusjoner, og at 42 prosent er registrert med annet bosted, som for de fleste betyr at de bor for seg selv.

Figur 4.3 Hvem bor ettervern klientene hos per 31.12.2005? Alder 19–22 år

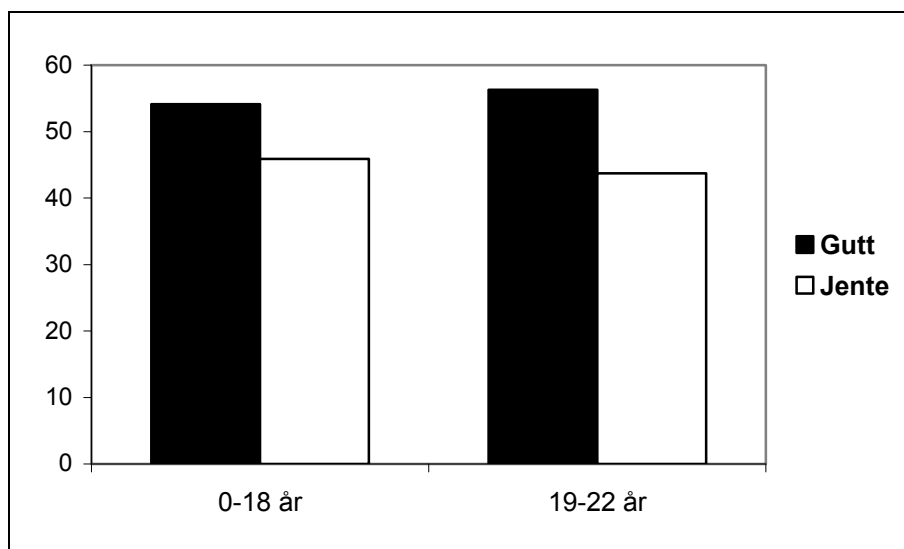

Fra tabell 4.2 vet vi at mer enn 85 prosent av ettervern klientene i 2005 var 19 og 20 år gamle. Det betyr at samtlige av tiltakene som står i tabellen stort sett gjelder ungdom i denne aldersgruppa. Følgelig utgjør 19- og 20-åringene også en relativt stor andel av de ettervern klientene som ble kategorisert under annet/bodde for seg selv i 2005. Det vi imidlertid ikke kan si noe om, er i hvor stor grad denne kategorien også omfatter treningshybler og ulike former for boliger med tilsyn på den ene siden, og hospittstilbud og mer ustabile boligsituasjoner på den andre siden. Disse tallene sier heller ikke noe om aldersfordelingen blant dem som bor i fosterhjem, hos mor og/eller far eller på institusjon.

Kjønn

Figur 4.4 viser en litt større andel gutter blant ettervernsklientene, sammenliknet med de andre barnevernsbarna. Blant ettervernsklientene er det vel 56 prosent som er gutter, mens blant de andre barnevernsbarna er andelen 54 prosent. Dette er å regne som en svært liten forskjell.

Figur 4.4 Kjønnfordelinger for barnevernsklientene og ettervernsklientene.

At det er litt flere gutter blant ettervernsklientene har sannsynligvis sammenheng med at det er flere gutter som står i en vanskelig situasjon når de er 18 år. De har mindre utdanning, flere mottar sosialhjelp og flere er arbeidsledige (Clausen & Kristofersen, 2008).

Hvilken landbakgrunn har ettervernsklientene?

I tabell 4.3 nedenfor viser vi hvordan klientene mellom 0 og 18 år fordeler seg med hensyn til landbakgrunn. I tillegg viser vi de samme fordelingene for ungdommene som fikk tiltak etter fylte 18 år. At summen av ettervernsklientene er ti færre enn totalen vist tidligere, skyldes at disse mangler data om landbakgrunn. Det mest påfallende ved disse fordelingene er økningen i andeler ettervernsklienter fra Asia og Afrika. Disse to verdensdelene har nesten 30 prosent av ettervernsklientene, men bare 16 prosent blant de øvrige klientene. Andelen ettervernsklienter for de med norsk bakgrunn er 58 prosent, mens andelen norske blant ordinære klienter er 72 prosent.

Tabell 4.3 Fordeling av klientenes landbakgrunn i perioden 1993–2005

Landbakgrunn	1993–2005	
	Klienter 0–18 år	Ettervern over 18 år
Norge	72,4 % (60.273)	58,2 % (2.068)
Asia	11,2 % (9.349)	15,0 % (531)
Afrika	4,9 % (4.118)	14,4 % (510)
Vesten	6,3 % (5.212)	6,4 % (226)
Øst-Europa	3,3 % (2.722)	2,8 % (98)
Latin-Amerika	1,8 % (1.529)	3,3 % (118)
Totalt	100,0 % (83.203)	100,0 % (3.551)

En må spørre seg hva årsaken kan være til at personer med asiatisk og afrikansk bakgrunn dominerer såpass blant ettervernsklientene? En nærliggende forklaring kan være at mange innvandrerbarn/-ungdom debuterer sent i barnevernet, og at saksbehandlerne vurderer situasjonen slik at disse ungdommene har ekstra behov for tiltak etter fylte 18 år. I tabell 4.5 nedenfor ser vi at det er store forskjeller mellom barn og unge med norsk bakgrunn og barn med etnisk minoritetsbakgrunn. Hele 80 prosent av klientene med afrikansk landbakgrunn debuterer i barnevernet etter de har fylt 15 år. Blant de med asiatisk bakgrunn debuterte 65 prosent etter fylte 15 år, mens blant barn med norsk landbakgrunn debuterte 47 prosent når de var 15 år eller eldre.

Tabell 4.4 Alder ved debut i barnevernet for norske, asiatiske og afrikanske barn og ungdom

Alder ved debut	Norge	Asia	Afrika	Totalt
0–14 år	53,0	34,5	20,2	46,2
15–18 år	45,8	62,0	74,8	51,8
19 år og mer	1,2	3,5	5,0	1,9
Totalt	100,0	100,0	100,0	100,0

Det er sannsynlig at innvandrerungdom som debuterer sent i barnevernet, og som har oppholdt seg i Norge bare en kort periode, har behov for forlengede tiltak. De har trolig et svakt nettverk å støtte seg til og en stor andel vil sannsynligvis ha språkproblemer. I noen tilfeller kan barneverntjenesten være en slags alternativ sosialtjeneste for unge med særlige behov, framfor å være et tradisjonelt ettervern. Det er imidlertid behov for mer kunnskap om ettervernstilbudet til ungdom med minoritetsbakgrunn. Vi viser imidlertid til Fafos prosjekt om ettervern og minoritetsungdom (Bogen & Nadim, 2009) for videre analyser av dette temaet.

4.4 Regionale forskjeller i ettervernstiltak

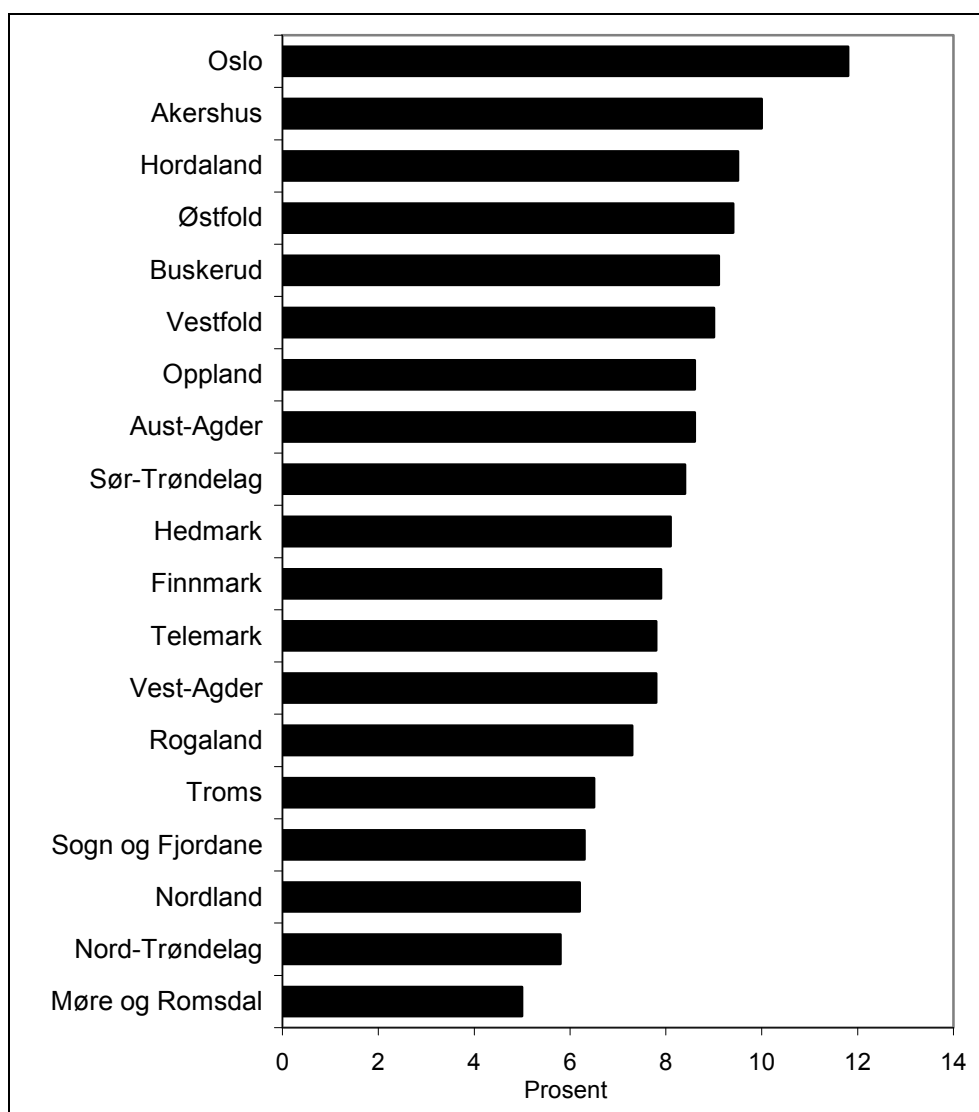
I dette avsnittet skal vi studere regionale forskjeller i bruk av ettervern. Vi tar for oss fylkesvise forskjeller, og variasjoner mellom kommuner og bydeler i Oslo. Videre vil vi se om ettervern er like mye benyttet i småkommuner som i de større bykommunene.

Fylkesvise forskjeller

Figur 4.5 (neste side) viser hvor store andeler ettervernsklienter fylkene har hatt i hele perioden 1993–2005. Oslo er det fylke som har hatt flest ettervernsklienter i denne perioden. Nesten 12 prosent av hele klientmassen har fått ettervern. Også Akershus og Hordaland har høye andeler med henholdsvis 10,0 og 9,5 prosent. Lavest andel har Møre og Romsdal med bare 5 prosent. Videre ser vi at Nord-Trøndelag og Nordland også har lave andeler med henholdsvis 5,8 og 6,2 prosent.

Når det gjelder disse fylkesvise forskjellene i bruk av tiltak etter fylte 18 år er det sannsynlig at dette skyldes flere forhold. For det første kan det skyldes ulik prioritering mellom ulike kommuner og fylker. Det er sannsynlig at man kan lansere tiltak igjennom andre tjenester enn gjennom barnevernet. Det følger av rundskriv om barnevernloven § 1-3 at «*at tiltak for ungdom over 18 år først og fremst bør søkes etablert innenfor generelle tjenester etter annen lovgivning*» (jf. rundskriv av 1. juli 2003). Sentrale områder som Oslo og Akershus har dessuten langt flere belastede klienter enn mer spredtbygde områder som f.eks. Sogn og Fjordane. Det er også mulig at man i mer rurale strøk i større grad får hjelp fra private og i mer uformelle sammenhenger. Som fremstillingen senere vil vise følger ofte fosterforeldre og miljøarbeidere opp etter at den formelle kontrakten med barnevernet er avsluttet jf. rapportens kapittel 8. Et annet forhold er at ungdom med minoritetsbakgrunn er overrepresentert i de store byene, og siden disse i stor grad mottar tiltak som ettervern, vil dette også bidra til at andelen klienter med ettervern øker i byene.

Figur 4.5 Andel ettervernsklienter i perioden 1993–2005 av hele klientmassen (N=105.382)

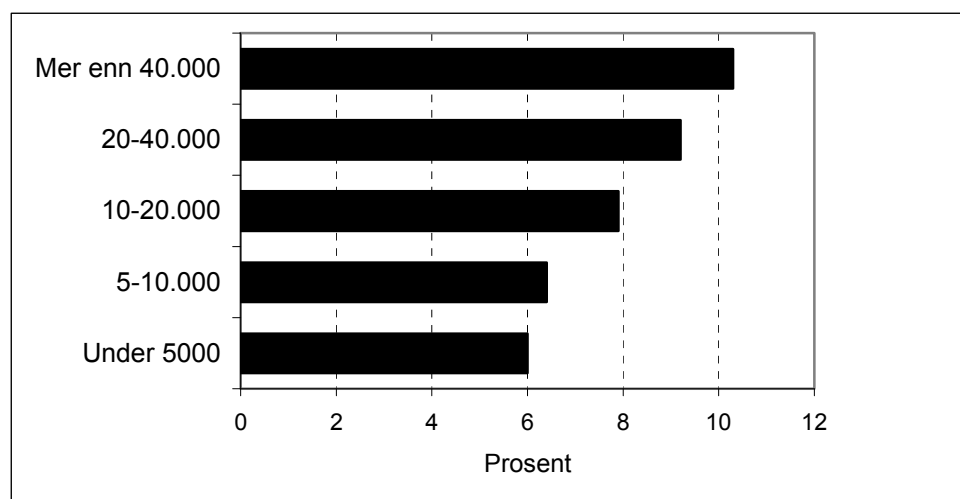
Kommunestørrelse og ettervern

Figur 4.6 nedenfor viser andeler ettervernsklienter av alle som har vært klienter i perioden 1993–2005 etter kommunestørrelse (innbyggertall). Dette utgjorde i alt 105.304 nåværende og tidligere klienter, og av disse hadde 8.918 (8,5 %) hatt tiltak etter de fylte 18 år. Resultatene er tydelige og entydige. Andel ettervernsklienter øker jevnt med økende kommunestørrelse. For de største kommunene er andel ettervernsklienter 10,3 prosent, mens for de minste kommunene ligger andelen på 6,0 prosent.

Foruten de forhold som er nevnt i forrige avsnitt, er nok noe av årsaken til at andelen ettervernsklienter er høyere i de større byene at utfordringene for overgangen til voksenlivet er mer krevende der. Dessuten finnes det mer tilbud

fra barnevernet til støtte i denne overgangstiden i byene og de største kommunene. Bemanningen i barneverntjenesten er også mye større i de store kommunene og i byene, og dette gir helt andre rammebetingelser for et ettervernstilbud.

Figur 4.6 Andel ettervernsklienter av alle klienter i perioden 1993–2005 etter kommunestørrelse

Bydeler i Oslo

Tabell 4.5 viser vår inndeling av Oslo og andeler som har hatt hjelpetiltak etter de fylte 18 år for alle som har vært barnevernklient i Oslo i perioden 1993–2005. Tabellen viser tydelig at det er de sentrumsnære områdene hvor ettervernet er mest utbredt. Hele 17,7 prosent har hatt tiltak etter fylte 18 år i Oslo indre vest, og 16,4 prosent i Oslo indre øst. Dette er meget høye tall sammenliknet med landet for øvrig. Ellers ser vi at i ytre øst ligger andelene på 7 og 8 prosent. Forskjellene mellom byområdene reflekterer ikke aldersfordelingen i disse områdene.

Tabell 4.5 Andeler av barnevernklienter med ettervern innenfor de byområdene i Oslo vi opererer med

Byområde	Bydelsinndeling 1988–2003	Prosent
3. Indre vest	Bygdøy-Frogner, Uranienborg-Majorstuen, St.Hanshaugen-Ullevål	17,7
4. Indre øst	Sagene-Torshov, Grünerløkka-Sofienberg, Gamle Oslo	16,4
2. Ytre nord	Grefsen-Kjelsås, Sogn	13,3
8. Gamle ytre sør	Ekeberg-Bekkelaget, Nordstrand	13,2
6. Gamle ytre nordøst	Helsfyr-Sinsen, Hellerud, Grorud, Bjerke	12,1
1. Ytre vest	Vinderen, Røa, Ullern	10,8
5. Gamle ytre sørøst	Lambertseter, Bøler, Manglerud, Østensjø	7,9
7. Nye ytre øst	Søndre Nordstrand, Furuset, Stovner, Romsås	7,0

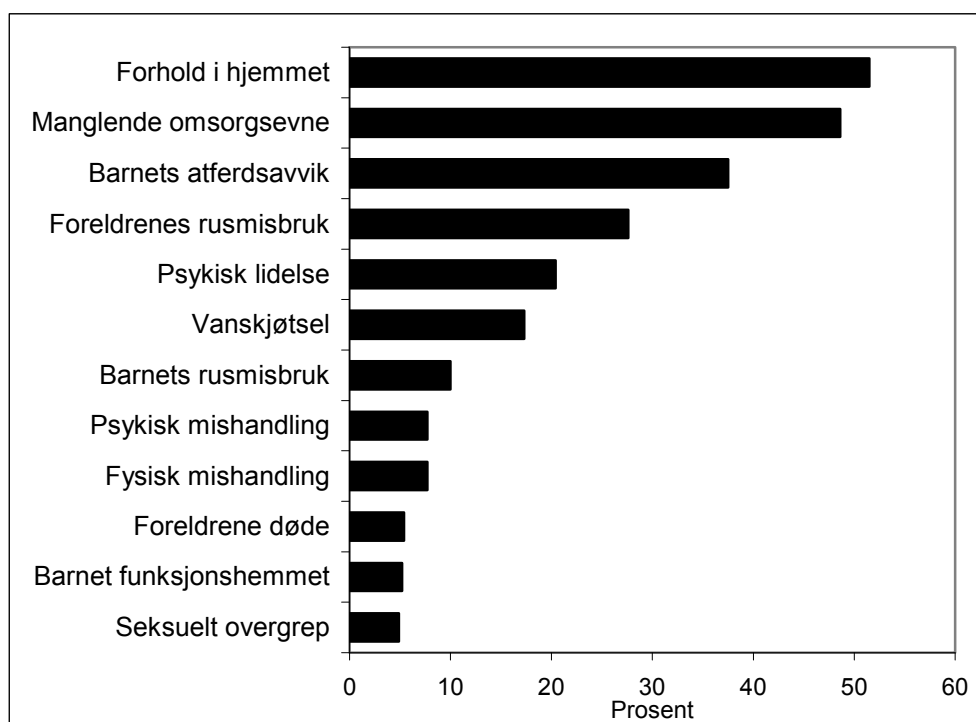
Ulike føringer i bydelene?

I 2005 gjennomførte Kommunerevisjonen en undersøkelse av barnevernet i Oslo (Kommunerevisjonen, 2006). Dette ble gjort fordi det var blitt framsatt påstander om at det tas utilbørlig hensyn til økonomi i bydelsbarnevernet. Undersøkelsen viste at vel halvparten av respondentene (ansatte i barnevernet) oppga at *«barneverntjenesten i stor grad har klare føringer på at barn over 18 år skal ut av barnevernet»*. På dette punktet fant Kommunerevisjonen store forskjeller mellom bydelene. Barneverntjenesten i bydeler som Grorud, Nordstrand, Sagene, Alna og Gamle Oslo mente at det eksisterte slike føringer, mens et fåtall mente dette i bydelene Ullern, Nordre Aker og Bjerke. Konklusjonene i denne rapporten er imidlertid usikre blant annet på grunn av metodiske svakheter ved gjennomgangen. Med forbehold om dette kan det imidlertid være at noe av variasjonen vi finner i tabell 4.5 kan forklares av forskjeller i slike føringer. Kommunerevisjonen uttrykker en viss uro over disse forskjellene mellom bydelene, og uttrykker at det kan: *«... være grunn til å spørre seg om etterverntiltak i barnevernets regi i for stor grad er avhengig av hvilken bydel man bor i»*. Forskjellene i andeler av barnevernklienter som mottar tiltak etter fylte 18 år er imidlertid mer kompleks enn dette.

4.5 Hvilke saksgrunnlag har ettervernsklientene hatt?

Figur 4.7 (neste side) viser hvilke saksgrunnlag ettervernsklientene har hatt i perioden 1993 til 2005. Den viser at det vanligste saksgrunnlaget er forhold i hjemmet. Vel halvparten av ettervernsklientene har hatt dette saksgrunnlaget, ofte i kombinasjon med andre saksgrunnlag. Vi ser også at nesten halvparten av disse klientene har foreldre som har vært registrert med manglende omsorgsevne. Det tredje mest utbredte saksgrunnlaget er barnets atferdsavvik som nesten 38 prosent av ettervernsklientene har vært registrert med. Nesten en tredjedel av disse klientene har foreldre som er registrert med rusmisbruk, da ofte i kombinasjon med manglende omsorgsevne. Videre viser figuren at 10 prosent av ettervernsklientene har eget rusmisbruk som saksgrunnlag.

Figur 4.7 Hvilket saksgrunnlag ettervernsklientene hadde i perioden 1993–2005

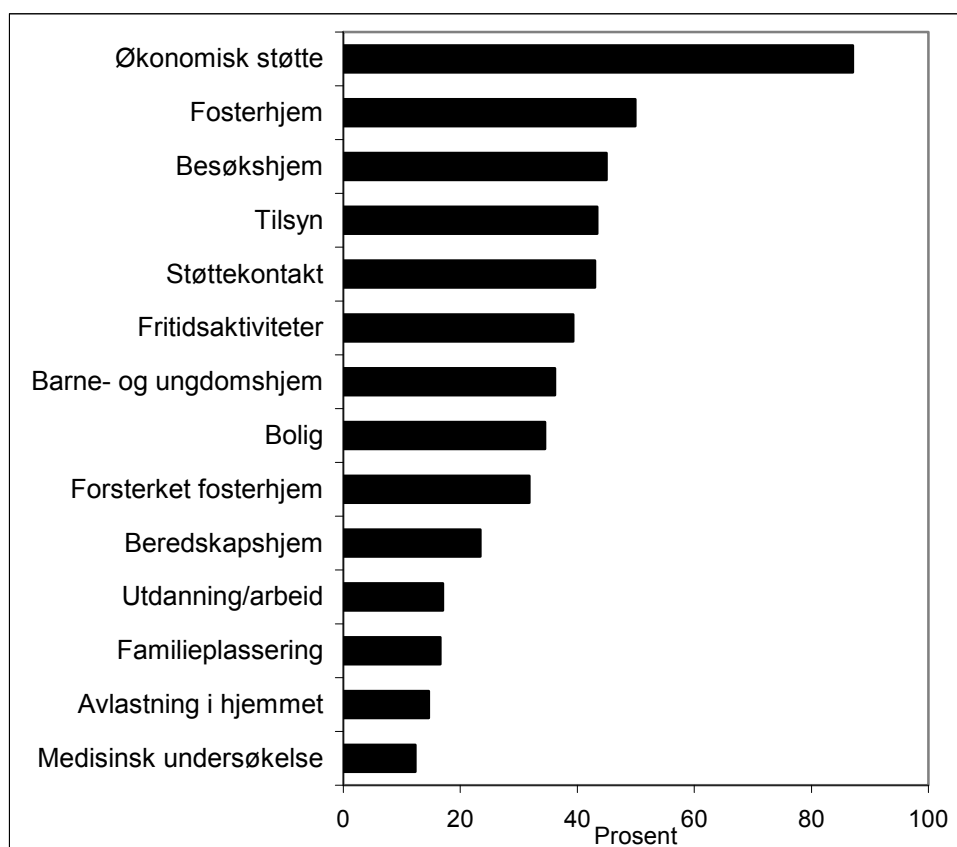

4.6 Hvilke barnevernstiltak hadde klientene i perioden 1993–2005?

I det følgende skal vi se nærmere på tiltakene ettervernsklientene har fått. Figur 4.8 (neste side) viser hvilke tiltak ettervernsklientene har hatt i perioden fra 1993 til 2005. Hele 87 prosent av klientene har fått økonomisk stønad minst en gang. Halvparten av klientene har hatt vanlig fosterhjem som tiltak, mens vel 40 prosent av klientene har hatt enten besøkshjem, tilsyn eller støttekontakt. Nesten 35 prosent av klientene har fått hjelp til å skaffe seg bolig, mens 17 prosent fikk hjelp til utdanning eller arbeid.

Fosterhjem er mest benyttet som botiltak. Slår vi i sammen de tre typene fosterhjem, ser vi at vel 30 prosent har fosterhjem som ettervernstilltak. I 2005 hadde vel 10 prosent ungdomshjem som ettervernstilltak, mens 4 prosent hadde andre typer institusjoner. Bruk av ungdomshjem og institusjoner har avtatt noe fra 2000 til 2005. Merk at antall klienter med ettervern i seksårsperioden økte med i alt 62 prosent.

Figur 4.8 Hvilke tiltak har ettervernsklientene fått i perioden 1993–2005.

Det er grunn til å reflektere over at ikke mer enn 17 prosent av klientene har fått bistand til utdanning og/eller arbeid i løpet av denne 13-årsperioden. Å fullføre et utdanningsløp og senere få seg arbeid er en av de sentrale, normative overgangene ungdom i 18–19-årsalderen står overfor. Dette er også områder vi vet at ettervernsungdom har større vanskeligheter med og ofte trenger ekstra bistand med å få til. En forklaring på de lave tallene for slik bistand som ettervernstiltak, kan være at barneverntjenesten samarbeider med andre instanser som har ansvaret for skole og utdanning. Det kan også være at det bak økonomisk stønad indirekte ligger støtte til utdanning og arbeidskvalifiserende tiltak. Samtidig viser jo analysene av barnevernsstatistikken at ungdom som har vært klienter i barnevernet skårer vesentlig lavere som gruppe når det gjelder oppnådd utdanningsnivå, og i større grad opplever kortere eller lengre perioder med arbeidsledighet. Det er derfor spørsmål om hjelp til utdanning/arbeid også bør løftes fram som et viktig ettervernstiltak, slik at et mål for barneverntjenesten bør være at andelen som får slike tiltak øker.

Tabell 4.6 viser hvilke typer ettervernstiltak som har vært mest benyttet fra 2000 til 2005. De typiske hjelpetiltakene er noe mer utbredt enn både fosterhjem og institusjon. Økonomisk støtte er det mest brukte enkelttiltaket. Derneft er det hjelp til bolig og støttekontakt som brukes mest blant hjelpetiltakene.

Tabell 4.6 De viktigste ettervernstiltak for årene 2000–2005. Prosent

Type tiltak	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Økonomisk stønad	46,3	48,8	54,6	51,6	55,3	52,2
Bolig/hybel	13,6	14,2	15,8	17,7	22,9	22,7
Støttekontakt	13,5	12,5	11,2	11,6	10,6	10,4
Besøkshjem	9,0	8,7	9,3	8,0	7,5	7,0
Tilsyn	7,0	7,9	8,5	6,7	6,6	5,8
Utdanning/arbeid	4,6	3,9	4,4	5,0	5,2	5,4
Fritidsaktiviteter	3,2	5,1	4,8	4,5	5,0	6,5
Fosterhjem	25,5	25,5	23,4	21,1	21,4	21,3
Forsterket fosterhjem	5,6	4,5	4,8	5,3	5,8	6,2
Familieplassering	5,1	5,0	4,8	4,8	5,6	5,8
Barne- og ungdomshjem	13,4	13,3	14,7	11,9	10,7	9,6
Andre institusjoner	6,2	6,9	5,8	6,4	6,0	4,0
Antall barn/ungdom	1.293	1.476	1.631	1.887	1.946	2.094

Tabell 4.6 viser det samme mønsteret som figur 4.8. Hjelp til utdanning og/eller arbeid gis i ganske liten grad, mens omfanget av hjelp til bolig/hybel er nesten fire ganger så stort.

4.7 Demografiske kjennetegn og vellykkede voksenkarrierer

Tabell 4.7 nedenfor viser resultatene av en logistisk regresjonsanalyse med vellykket, versus ikke vellykket voksenkarriere som avhengig variabel. Vi har benyttet variablene utdanning, inntekt, sosialhjelp og arbeidsledighet til å definere en vellykket karriere. Utdanning utover videregående grunnutdanning, brutto inntekt over 200.000 kroner, ikke mottatt sosialhjelp og ikke vært arbeidsledig, var kriteriene som måtte oppfylles for at man ble klassifisert blant de med vellykkede voksenkarrierer. Denne indeksen for vellykket karriere er ikke uproblematisk, og vi vil arbeide videre med vellykkede karrierer blant barnevernsbarn. Indeksen bygger bare på fire variabler, og det vil

være ønskelig å utvide dette antallet. Videre er det problematisk å inndele indeksen i to verdier, siden dette indikerer at har man ikke en vellykket karriere, så er den mislykket. Indeksen bør heller ha en skala som går fra meget vellykket til ikke vellykket.

Tabell 4.7 Logistisk regresjonsanalyse med vellykket karriere som avhengig variabel, og et utvalg demografiske variabler som uavhengige. Over 17 år i 1997 (Kilde: Clausen & Kristofersen, 2008)

Variabler	Oddsrate Sign.
<i>Kjønn</i>	
Mann	1,00
Kvinne	1,18
<i>Kommunestørrelse</i>	
Under 5000 innb.	1,00
5–10000	1,13
10–20000	1,16
20–40000	1,14
Over 40000	1,26 *
<i>Sivilstatus</i>	
Ugift	1,00
Gift	1,70 ***
Før gift	0,53 ***
<i>Landbakgrunn</i>	
Norge	1,00
Asia	1,14
Vesten	1,10 *
Afrika	0,66
Øst-Europa	1,09
Latin-Amerika	0,92
<i>Foreldrenes sosialhjelp</i>	
Ikke sosialhjelp	1,00
Begrenset sosialhjelp	0,74 ***
Langtids sosialhjelp	0,67 ***
<i>Har fått ettervern</i>	
Nei	1,00
Ja	1,47 ***
Konstant	0,20 ***
R ² (Nagelkerke)	0,03
N (subjekter inkludert i analysene)	10.319

Betegnelsen «vellykkede voksenkarrierer» er et begrep som er brukt og nærmere operasjonalisert i Clausen og Kristofersen (2008). Betegnelsen «vellykket» voksenkarriere er imidlertid ikke uproblematisk. Man kan innvende

at begrepsbruken er egnet til å bidra til å marginalisere alle de som ikke fyller kriteriene for å være «vellykket». Dessuten kan man stille spørsmålet: Hva er det å være «vellykket»? Det er heller ikke gitt hvilke kriterier som bør fylles, for at karrieren skal betegnes som vellykket. Slike kriterier baserer seg på kulturelle og sosiale forventninger til hvordan et vellykket liv skal være. I denne sammenheng kan det argumenteres for det motsatte utgangspunktet at målet for hva som er «vellykket» burde ta utgangspunkt i den enkelte ungdoms forutsetninger. En slik tilnærming er imidlertid ikke egnet i en statistisk analyse som nødvendigvis må basere seg på indekserte mål på gruppenivå. Vi vil imidlertid peke på disse begrensningene ved begrepsbruken.

Som forklaringsvariabler benyttes følgende demografiske kjennetegn: kjønn, kommunestørrelse, sivilstatus og landbakgrunn. I tillegg har vi benyttet foreldrenes bruk av sosialhjelp og om klienten hadde mottatt tiltak etter fylte 18 år.

En ser av tabellen at klienter som fikk ettervern har 47 prosent høyere odds for en vellykket voksenkarriere, sammenliknet med dem som ikke fikk ettervern. Det er dessuten interessant å registrere at sjansen for en vellykket karriere blant barnevernsbarn er like god for klienter med asiatisk bakgrunn, som for tidligere barnevernsbarn som er etnisk norske. For klienter med afrikansk bakgrunn er sjansen for en vellykket karriere 30 prosent mindre. Sjansen for en vellykket karriere er også noe større i de største byene.

Tabellen viser videre at tidligere barnevernklienter som er gifte, har 70 prosent høyere odds for å få en vellykket karriere, sammenliknet med de ugifte. Oddsene øker også for de som har foreldre som ikke mottok sosialhjelp. Effekten av kjønn er ikke statistisk signifikant, men resultatet viser at det går i retning av at sjansen for å få en vellykket karriere er større for jentene enn for guttene.

Resultatene av denne analysen er i tråd med det man tidligere har funnet i norsk og internasjonal forskning (se f.eks. Borge, 2003). At ekteskap kan fungere som en beskyttende faktor på ulike områder er godt dokumentert i internasjonal forskning (se for eksempel Benda m.fl., 2003 og Farrington, 1995). Om sivilstatus er en god uavhengig variabel for å predikere en vellykket karriere er imidlertid ikke uproblematisk fordi det også kan ligge seleksjonsmekanismer bak hvem som er gift og ikke gift. Det var også

ventet at å ha foreldre som har vært sosialhjelpsmottakere reduserer sjansen for at barnet får en vellykket karriere. Man har en tendens til å arve eller overføre egenskaper fra sine foreldre gjennom sosialisering og oppdragelse.

I vår sammenheng er det spesielt interessant at det å ha mottatt ettervernstiltak øker sjansen for en vellykket karriere med hele 47 %, sammenliknet med andre barneverns klienter. Det er selvsagt vanskelig å si i hvor stor grad årsaken til denne forskjellen er effekten av ettervernstiltakene, eller at vi får en seleksjon av motiverte personer. Sannsynligvis er det snakk om en kombinasjon. Hva som betyr mest er en utfordring for videre forskning noe vi også fremhevet i kapittel 2. Våre resultater stemmer imidlertid godt med resultatene fra Courtney m.fl. (2007). Denne studien tar utgangspunkt i tilbud som gis til barnevernsungdom i tre forskjellige amerikanske delstater. Studien viser positiv effekt for hvert eneste år man greier å opprettholde tiltak etter oppnådd myndighetsalder. Som vi har påpekt flere ganger tidligere, vil den positive effekten når det gjelder norske forhold i all hovedsak gjelde 19-åringene og delvis 20-åringene, ettersom det er disse som stort sett mottar ettervernstiltak. Etter vårt syn understreker derfor resultatene betydningen av å satse mer på å øke andelen som mottar ettervernstiltak, også blant de eldre årgangene unge.

4.8 Hovedfunn og anbefalinger

Utviklingen og utbredelsen av bruk av ettervern

- I underkant av 1000 ungdommer over 16 år forlater hvert år en omsorgstilværelse.
- I perioden 1993 til 2005 var det i alt 9.175 barnevernsklienter som fikk tiltak av barnevernet etter de fylte 18 år.
- Antall ettervernsklienter har økt fra 550 i 1995 til nesten 2.100 i 2005.
- Antall ettervernsklienter halveres for hvert år etter fylte 18.

Hvem får tiltak etter fylte 18 år

- Det er litt flere gutter blant ettervernsklientene enn blant ordinære klienter.
- Ungdom med asiatisk og afrikansk bakgrunn er sterkt overrepresentert i ettervernet, og dette skyldes trolig at de fleste debuterer i barnevernet når de er 15 år eller eldre.
- Det er flest ettervernsklienter i de store byene.
- For Oslo er det flest ettervernsklienter i de sentrumsnære bydelene både øst og vest.

Saksgrunnlag og tiltak

- De vanligste saksgrunnlagene for ettervernsklientene er forhold i hjemmet, manglende omsorgsevne og barnets atferdsavvik.
- De mest brukte tiltakene er økonomisk støtte, fosterhjem, hjelp til bolig og støttekontakt.

Om vellykkede voksenkarrierer har sammenheng med bruk av ettervern

- Ettervernsklienter har større sjanse enn andre klienter til å få et vellykket forløp.
- Det er behov for forskning som kan belyse om i hvor stor grad dette er effekten av ettervernstiltakene eller en seleksjon av motiverte personer.

5 Ungdommenes egne stemmer

5.1 Innledning

I det foregående kapittelet analyserte vi kjennetegn ved norsk ettervernsungdom som gruppe. Resultatene understreker hvor viktig det er å bistå tidligere barnevernsbarn i å klare overgangen til en selvstendig tilværelse. De bidrar også til å identifisere områder hvor behovet for hjelp er stort, og understreker ikke minst at ettervernstiltak primært når de yngste aldersgruppene etter fylte 18.

I dette kapittelet er siktemålet å få frem ungdommenes egne erfaringer og synspunkter på overgangen fra en tilværelse under barnevernets omsorg til en selvstendig tilværelse. Analysene bygger på intervjuer med 35 gutter og 15 jenter i alderen 16–20 år i prosjektet «Barn plassert utenfor hjemmet – risiko og utvikling» (Plasseringsprosjektet). I tillegg gjennomførte vi et fokusgruppeintervju med fem jenter i alderen 22–26 år med erfaringer knyttet til overgangsfasen og barnevernets håndtering av denne.

De 50 ungdommene fra *Plasseringsprosjektet* fordelte seg aldersmessig slik at 30 var i alderen 16–17 år og altså på vei inn i en fase hvor ettervern var aktualisert, mens 20 ungdommer var i alderen 18–20 år og var kommet noe lenger i prosessen mot en selvstendig tilværelse. Alle ungdommene ble plassert under barnevernets omsorg på slutten av nittitallet, og de fleste var fortsatt plassert ca. åtte år etter. Med andre ord omfatter utvalget i stor grad langtidsplasserte barn. Varigheten av det å være under omsorg kan ha betydning for hvordan ungdommene opplever at kontakten med barnevernet avsluttes. Det er grunn til å anta at langtidsplasserte barn kan oppleve det å skrives ut fra barnevernet som et større brudd enn ungdom som bare har vært plassert i en kort periode.

Fosterhjem, til dels med langvarige plasseringer, er det mest utbredte omsorgstiltaket blant ungdommene i Plasseringsprosjektet. Vi har opplysninger om bosted/oppholdssted for 48 av 50 ungdommer. Av disse bodde 27 i fosterhjem, mens 4 bodde på institusjon. I tillegg bodde 9 av ungdommene

i egen bolig eller på hybel. Bare fem ungdommer bodde hjemme hos biologiske foreldre på intervjutidspunktet. Tre ungdommer oppgir andre alternativer (fengsel, omsorgsbolig og rusklinikk). Ikke overraskende er det blant de eldste vi fant ungdommene som bor for seg selv.

Ungdommene i *fokusgruppeintervjuene* var alle jenter i tyveårene og alle hadde etablert seg i en selvstendig tilværelse på intervjutidspunktet. Med andre ord vil disse langt på vei være gjennom den overgangsfasen som er gjenstand for analyse i denne undersøkelsen.

Forskjellene mellom utvalgene innebærer at ungdommene vil ha ulike innfallsvinkler for sine betraktninger rundt overgangsfasen. For flertallet av ungdommene i Plasseringsprosjektet vil refleksjoner rundt overgangen til en selvstendig tilværelse *ha et fremtidsrettet perspektiv*. Mange vil ikke ha erfart konkrete problemstillinger knyttet til denne overgangsfasen ennå, men knytter betraktninger til en forestående periode av livet. Dette står i kontrast til ungdommenes refleksjoner i fokusgruppeintervjuene hvor ungdommene har *et tilbakeskuende perspektiv* på ettervernsfasen. Kapittelet vil belyse følgende problemstillinger:

- 1) Hvordan reflekterer ungdommene rundt overgangen fra å være under omsorg til selvstendig tilværelse?
- 2) Hvilke behov har ungdom i ettervernsfasen? Er de selv opptatt av bistand til å skaffe seg bolig, utdanning og arbeid eller er det andre forhold de synes er viktige?
- 3) Hvilke betraktninger har ungdommene om selve prosessen knyttet til det å få ettervernstiltak?
- 4) I hvilken grad opplever ungdom at de er blitt informert og har fått påvirke i planleggingen av beslutninger om egne ettervernstiltak?
- 5) Hvilke tiltak ble satt i verk? Hvilke tiltak vurderer ungdommene som viktige for å klare overgangen til en selvstendig tilværelse? Og hva var i følge ungdommene selv avgjørende for at de klarte overgangsfasen?

5.2 Hva betyr overgangen fra å være under omsorg til selvstendig tilværelse for ungdommene selv?

Ungdommenes refleksjoner rundt egen fremtid

Hvilke refleksjoner har ungdommene selv rundt egen fremtid? Er dette en fase av livet de ser lyst på eller fremstår de som pessimistiske? I Plasseringsprosjektet ble ungdommene spurt: «Hvordan ser du for deg situasjonen din og livet ditt om fem år?» I denne sammenheng ble det vist til sentrale områder som utdanning, jobb, bolig, venner, familieliv. Dette er områder som vanligvis inngår i en operasjonalisering av begrepet «en selvstendig tilværelse». Fordi informantene fikk disse stikkordene kan dette ha lagt føringer på hvilke områder ungdommene har valgt å trekke frem.

Om dette spørsmålet fikk vi opplysninger fra 43 ungdommer i alderen 16 år eller eldre. I tillegg til egen bolig og bil, fokuserer de fleste ungdommene på utdanning og jobb. De fleste er i en alder der det å fullføre skolegang eller å skaffe for eksempel en lærlingjobb er sentralt. Det er derfor ikke overraskende at nettopp utdanning og arbeid fremstår som sentralt og er også i tråd med det ungdommer i tilsvarende alder uten barnevernbakgrunn er opptatt av (jf. Hellevik, 2005). Samtidig knyttes utdanning og jobb sterkt til det å klare seg økonomisk. Det skinner gjennom at økonomiske problemer har inngått som en viktig del av deres livserfaringer. Med økonomiske problemer menes at deres opprinnelsesfamilie har hatt lite penger å leve av. Enkelte legger for eksempel vekt på å få en betalt utdanning og dermed ha penger til livsopphold under selve utdanningsløpet.

Av de 43 vi har opplysninger om, er over halvparten opptatt av å skaffe seg en eller annen form for utdanning. Dette er kanskje få når en tar i betraktning økte kvalifiseringskrav i arbeidslivet og færre muligheter til å få jobb som ukvalifisert. På den annen side er flertallet av disse ungdommene fortsatt unge slik at flere kanskje ennå ikke har tenkt over hva de vil bli. Flertallet ønsker å skaffe seg en yrkesfaglig utdanning og yrke, mens i underkant av en femtedel ønsker utdanning på høyskole eller universitetsnivå. I tillegg er det noen som ikke har gitt konkrete opplysninger om hvilken utdanning eller yrke de ønsker.

Noen få var lei skole og ønsket å begynne rett i arbeid. Dette er viktig med tanke på at barnevernsungdom i langt større grad enn ungdom uten barnevernserfaring slutter underveis i skolegangen (jf. Clausen og Kristoffersen, 2008; Vinnerljung og Sallnäs, 2008; Mendes og Moslehuddin, 2006).

Enkelte ungdommer ga uttrykk for at de trodde de ikke ville klare å jobbe eller var usikre på dette. En sier at kanskje han har fått trygd om fem år. På spørsmål om hvorfor han tror han ikke vil klare å jobbe sier han:

Jeg har en ufattelig dårlig døgnrytme. For eksempel hvis jeg er i jobb, så kan jeg plutselig få et tilbakefall og bli deppa sånn at jeg bare greier å være hjemme. Jeg er ikke en person som tar imot ordre.

Denne gutten frykter med andre ord at han ikke vil greie å forholde seg til strukturene i arbeidslivet. Til dels ønsket han heller ikke å tilpasse seg slike strukturer.

Et område som fremstår som svært sentralt hos ungdommene er familieliv. Svært mange nevner kjæreste eller etablering av familie når de beskriver sine fremtidsplaner. Dette er i tråd med at det å få seg en partner og barn inngår som viktige grunnpillarer i en selvstendig tilværelse. Fordi spørsmålet ble rettet mot forventninger om hvordan tilværelsen ville se ut fem år fremover i tid kan man få inntrykk av at mange tenker på tidlig familieetablering. Dette er viktig da jenter med barnevernsbakgrunn er overrepresentert med hensyn til tenåringsfødsler (Chase m.fl., 2006; Courtney m.fl., 2007; Vinnerljung & Sallnäs, 2008). På den annen side kan²¹ spørsmålet ha blitt stilt mer åpent uten angivelse av en tidsramme på fem år og i så fall kan ungdommene ha lagt til grunn et lengre tidsperspektiv enn denne tidsrammen.

Foruten kjæresterelasjoner, trekker også mange ungdommer frem kontakt med venner. En del trekker frem at de er usikre på om de vil greie å få seg nye venner. Ungdommene er også opptatt av kontakten med familien sin

²¹ Da jeg gjennomførte intervjuer erfarte jeg at en del ungdommer ble veldig hemmet av å få et konkret spørsmål om å tenke 5 år frem i tid. Enkelte ble også provosert av spørsmålsstillingen fordi de tolket spørsmålet helt bokstavelig. De kunne jo ikke vite hvordan livet ser ut om 5 år. For å få frem refleksjoner hos ungdommen valgte jeg derfor etter hvert å stille spørsmålet uten å knytte det opp mot tidsperspektivet på 5 år.

– både fosterfamilie og biologisk familie. Dette viser at relasjoner fremstår som viktige. Det gir også indikasjoner på at mange ikke ser for seg brudd med fosterforeldre selv om de nærmer seg eller har nådd myndighetsalder. På spørsmål om de trodde de ville ha kontakt med fosterforeldrene sine i årene fremover, sa 33 av 37 ungdommer vi har opplysninger om, at de ville ha omfattende eller noe kontakt. Også båndene til biologiske foreldre fremstår som sterke for mange. På spørsmål om ungdommene trodde de ville ha kontakt med sin opprinnelsesfamilie i årene fremover, sa 33 av 42 vi hadde opplysninger om at de ville ha hyppig kontakt. At så vidt mange ønsker hyppig kontakt er viktig når en tar i betraktning at de fleste av disse ungdommene har vært plassert under barnevernets omsorg i lang tid.

Noen få ungdommer hadde i liten grad tenkt fremover og ville helst ikke gå inn på spørsmålet. En sier for eksempel:

Det blir så dumt for om fem år så kan alt ha skjedd da. Jeg kan jo være død om fem år jeg. Det er jo ingen som vet det. Jeg kan være verdens rikeste mann, jeg kan gå rundt på gata, jeg kan være dopvrak, alt mulig. Det er jo umulig for meg å vite det.

Denne gutten likte ikke måten spørsmålet ble stilt på og opplevde at det ble forventet av ham «å spå» om egen fremtid. Selv om utsagnet ikke er entydig fremstår imidlertid guttens refleksjoner fremover som nokså pessimistisk.

Selv om det er variasjoner i ungdommenes forventninger har mange av ungdommene uttrykt seg på en måte en ville forvente hos ungdom flest i tilsvarende livsfase. Forventningene til egen fremtid berører momentene som preger unges etableringsfase mer generelt (jf. Hellevik, 2005). Det er videre grunn til å merke seg at mange av ungdommene fremstår som generelt optimistiske til tross for at mange sliter med tunge erfaringer fra tiden før og under plassering. Det punktet som kanskje avviker noe er den sterke vektleggingen av å klare seg økonomisk, noe som kan gjenspeile erfaringer i oppveksten med svært trang økonomi.

Hva er det beste og verste som kan skje i årene fremover?

Da ungdommene ble bedt om å reflektere over det beste som kunne skje i årene fremover trekker de fleste frem gode utfall knyttet til vanlige grunnpillarene for overgangen til voksenlivet: Å få den utdanningen eller jobben

man ønsker, god økonomi, samt å etablere seg med partner og familie. Hos enkelte reflekteres imidlertid erfaringer knyttet til det å ha vokst opp under barnevernets omsorg: En ønsker for eksempel at barnevernet ikke fantes mens en annen ønsker en mer sammensveiset biologisk familie og god kontakt med fosterfamilien sin. En sier også: «*At du ikke ligger inne på Plata i Oslo og knarkar*». Denne ungdommen knytter altså et positivt utfall til å unngå rusmisbruk. For de fleste fremstår imidlertid deres forestillinger om fremtiden i tråd med det man ville forvente blant ungdom flest i tilsvarende alder. Først når ungdommene ble bedt om å reflektere over det verste som kan skje i årene fremover gjenspeiles mange av de livserfaringene ungdommene har fra tiden før og under plassering: Enkelte av jentene frykter det å bli alene med barn eller at de skal miste omsorgen for barn. Dette kan jo ramme både menn og kvinner. Likevel var det bare²² jentene som oppga dette som svar. Denne frykten kan fortolkes slik at jentene i kraft av sitt kjønn identifiserer seg med mødrene sine som har erfart å være alene med omsorgen for barn og har blitt fratatt omsorgen. Følgende utsagn underbygger en slik fortolkning: En av jentene frykter det å «... *få unger og være aleine med dem. [Enslig mor liksom?], Ja, [Hvorfor tenker du det?], Fordi mamma var det.*»

Flere av ungdommene frykter det å ikke klare å gjennomføre den utdanningen de ønsker eller å ikke få jobb. Det ser ut til at denne frykten både handler om å ikke nå målene i seg selv, men også en bekymring for ikke å klare seg økonomisk. Frykten for å bli rusmisbruker (å havne på kjøret), å havne på gaten eller i trøbbel nevnes også av flere. At disse forholdene nevnes kan ha sammenheng med at mange av disse ungdommene har erfart at foreldre og venner har erfaringer med rus og det å falle utenfor.

Et forhold som flere berører er frykten for ensomhet. En frykter for eksempel mest å dø singel og alene. Å miste kontakten med familien nevnes også av flere. For eksempel sier en: «... *ikke hus og lappen, ikke kontakt med familien. Det går ikke an å få det verre enn det.*» Flere nevner også frykten for at enten de selv, men særlig nære familiemedlemmer skal rammes av sykdom

²² Dette var den eneste kjønnsforskjellen materialet viste knyttet til hva ungdommene frykter mest.

eller ulykker. At noe skal ramme ens nærmeste er en frykt disse ungdommene vil dele med mange uten barnevernbakgrunn. Samtidig gjenspeiler utsagnene betydningen av trygge og nære relasjoner for disse ungdommene.

En av informantene frykter også at han skal bli nødt til å komme tilbake under omsorg etter at han har flyttet, at han ikke har klart seg på egen hånd og vil trenge mer hjelp. Utsagnet illustrerer hvordan ungdom i barnevernet kan se det som et personlig nederlag å ikke klare denne overgangen. Frykten for ikke å greie overgangen reflekteres også hos en annen ungdom. Han frykter mest: «*At jeg ikke finner en jobb, blir skrevet ut av barnevernet, havner på sosialen og blir narkoman.*» Denne stoltheten og nederlagsfølelsen dersom man ikke greier overgangen reflekteres også i andre undersøkelser (jf Samuels, 2008). Stein (2008) argumenterer for å tilrettelegge bedre for at ungdom får en større forståelse for de ulike fasene av denne overgangen. I denne forbindelse refererer han spesielt til de psykologiske prosessene som knytter seg til det å bevege seg fra barn til voksen.

Flere av ungdommene ønsker imidlertid ikke å reflektere over spørsmålet, enten ved at de sier de ikke vet hva de frykter mest eller benekter at noe vil gå galt. Det kan bety at enkelte ikke har forestillinger om hva som eventuelt kan gå galt eller at de har en sterk tro på at de vil klare seg bra. For enkelte kan det imidlertid være problematisk å tenke på mulige negative erfaringer i fremtiden. Mange av disse ungdommene har konkrete erfaringer med rusproblemer, arbeidsledighet og sykdom hos foreldre eller venner. Å reflektere over mulige negative utfall for egen fremtid kan dermed være vanskelig fordi de har opplevd slike utfall som en realitet.

Resultatene kan sammenfattes slik at selv om ungdommene i stor grad fremstår som nokså optimistiske i sine forventninger til egen fremtid, er tunge erfaringer før og under omsorg en tydelig referanseramme for mange når en stiller spørsmålet om hva som er det verste som kan skje i årene fremover.

Et ambivalent forhold til overgangsfasen

Enkelte av informantene i Plasseringsprosjektet uttrykker ambivalens i forhold til den forestående overgangsfasen. En sier: «... *jeg har alltid lengtet etter egen hybel*». Samtidig uttrykkes bekymringen for mye ansvar. «*Det er liksom*

ikke helt... fra nesten å ha ingenting til å ha skikkelig leilighet sjøl. Det blir veldig mye på en gang. Må roe meg først og ta sertifikat. Det er store utgifter det også...»

Foruten å fokusere på det å klare å dekke utgiftene er han også bevisst ansvarlig som følger med det å etablere seg for seg selv. En av ungdommene reflekterer videre over det å skulle ta beslutningen om han ønsker videre oppfølging av barnevernet når han blir 18. Denne gutten gir uttrykk for at det vil være en stor beslutning for ham dersom han skulle komme frem til at han ikke vil være under barnevernets omsorg videre. Han har vært under barnevernets omsorg lenge og det vil være vanskelig for ham å ikke ha denne tryggheten. Hans refleksjoner rundt dette spørsmålet illustrerer tydelig hvilken sentral funksjon barnevernet kan ha i å skape en fundamental trygghet for barn og unge i løpet av årene de er under omsorg.

Følgende sak illustrerer at også ungdom som har flyttet hjem kan oppleve overgangen til en selvstendig tilværelse som vanskelig. En 16-åring resonnerer slik:

Jeg vil utnytte den tiden jeg har best mulig, jeg har jo gått glipp av mye. Men jeg har tenkt litt på hvordan det ville bli, liksom – for en dag må jeg jo gjøre det uansett. (...) Hvem skal jeg spørre om råd liksom, når jeg flytter hjemmefra? Hvordan skal jeg få hjelp til ting jeg ikke får til, når jeg liksom..., hvordan skal det gå til?

Guttens utsagn uttrykker et ønske om å ta igjen tapt tid hos sine biologiske foreldre og viser hvordan det å ha vært plassert kan gi noen ungdommer et ønske om å bo hjemme lenger. Samtidig er han klar over at han en dag vil måtte klare seg selv og uttrykker bekymring for hvordan han skal klare seg uten daglig oppfølging av sine omsorgspersoner.

Utsagnene fra ungdommene gjenspeiler dels en lengsel etter å ha noe eget. Samtidig uttrykkes usikkerhet og ærefrykt for overgangen til et selvstendig liv. Usikkerhet knyttet til om man vil klare seg selv, å kunne bære mye ansvar uten daglig oppfølging fra omsorgsgivere er en usikkerhet barnevernsungdom vil dele med ungdom utenfor barnevernssystemet. Hellevik (2005) skriver om etableringsfasen for ungdom generelt. Hun betegner overgangen fra barndom til voksenliv som en av de mest gjennomgripende overgangene man gjennomgår gjennom livsløpet. Dette har sammenheng med at endringene skjer på flere områder; utdanning/yrke, bolig og familiesituasjon.

Slike omveltninger fører med seg usikkerhet. Rammene for denne uttryggheten vil imidlertid være forskjellig for ungdom med og uten barneverns-erfaring.

Mange av ungdommene i barnevernet vil ikke ha erfart den tryggheten som ungdom flest gjerne vil ha gjennom oppfølging fra sine biologiske foreldre. For ungdom generelt varer denne oppfølgingen fra foreldrene ofte utover myndighetsalder. Hellevik (2005) fant i sin undersøkelse om norsk ungdom i etableringsfasen at foreldres etableringsstøtte har økt. Foreldrene opplever det å hjelpe barna økonomisk i den første fasen etter utflytting som en fortsettelse av foreldreansvaret de hadde da barna bodde hjemme. For ungdommer som er under omsorg har midlertidige omsorgspersoner eller saksbehandler representert denne tryggheten. Ungdom utenfor barneverns-systemet vil heller ikke som barnevernsungdom oppleve at de ved oppnådd myndighetsalder må ta stilling til om de har behov for mer støtte og hjelp. Ungdom i barnevernsystemet må dessuten klare overgangen over kortere tid. I denne sammenheng peker Stein på at:»...*having the opportunity to deal with interpersonal issues, spread over time, is how most young people cope successfully with the challenges of transition.*» (2008:297). Barnevernsungdom har ofte ikke denne tiden til rådighet. I følge Stein (ibid.) vil ungdom som må håndtere utfordringer på en rekke områder samtidig, ha større sannsynlighet for å få problemer med å håndtere disse. Dette innebærer at selv om ungdom med og uten barnevernerfaring vil dele mange av de samme utfordringene i denne overgangsfasen vil rammene for å håndtere dem være nokså forskjellige.

Saksbehandlerne forventninger til hvordan ungdommene vil klare seg i fremtiden

Vi har hittil sett på hvilke forventninger ungdommene har til egen fremtid. I Plasseringsprosjektet spurte vi også *saksbehandlerne* til disse 50 ungdommene om hvordan de trodde ungdommene ville klare seg i voksen alder og om det var områder de mente ungdommen ville streve særlig med. Saksbehandlerne vurderte det slik at 20 ville greie seg omtrent som folk flest, mens 23 ville greie seg dårligere enn folk flest. I tillegg var det to ungdommer som de trodde ville greie seg bedre enn folk flest. For de øvrige manglet vi opplysninger om dette. Vi lot det være opp til informantene å definere hva de la i

betegnelsen «folk flest». Her har det nok variert hvordan de har valgt å definere kategorien. Enkelte fremhever at det kan være mange som sliter i kategorien «folk flest» – og har valgt å plassere ungdommen der. Følgende illustrerer dette: «*Men jeg tenker at hvis en ser litt på hvor mye rart «folk flest» omfatter, så tenker jeg at han vil ha gode muligheter til å klare seg omtrent der.*» Andre kan ha valgt å plassere ungdommer med tilsvarende problemer i kategorien «dårligere enn folk flest».

Intervjumaterialet viser imidlertid at saksbehandlerne generelt uttrykker lave forventninger til ungdommenes fremtidige fungering. Kontrasten er stor til de mer optimistiske forventningene ungdommene selv ga uttrykk for. Bare i relasjon til én ungdom nevnes høyere utdanning som et alternativ. Nå må det understrekes at saksbehandlerne fikk et generelt spørsmål om hvordan de trodde ungdommen ville greie seg i fremtiden med hensyn til fritid, jobb og familieliv. De er altså ikke spurt om utdanning spesielt. Et annet forbehold er at inntrykket av lave forventninger til ungdommene, kan ha sammenheng med at saksbehandlerne ofte ikke utdypet svarene sine vesentlig der de mente at ungdommen ville klare seg bra. Saksbehandlere som hadde negative forventninger til ungdommen legger større vekt på å fremheve hvorfor de tror det vil gå dårlig. Denne forskjellen kan i seg selv skape et sterkere negativt inntrykk enn det materialet gir grunnlag for.

I forhold til enkelte ungdommer tror ikke saksbehandlerne at ungdommene vil ha problemer på skolen fordi de hittil har klart seg bra. Forventningene til fungeringsnivå i forhold til skole og arbeid er imidlertid jevnt over lave. Følgende eksempel illustrerer dette: «*Og så er det helt avhengig av hvordan han fyller dagtiden sin, helt avhengig av (...) hvilken støtte han får fra arbeidsmarkedsordninger.*» Denne gutten var forventet å klare seg «som folk flest.» Det samme gjelder følgende ungdom. Saksbehandler sier:

... han har jo faglige problemer, så det gjelder for ham å finne en jobb han har interesse for og anlegg for. Og da tror jeg at han kan klare seg veldig bra.

Det området saksbehandlerne fremhever at svært mange av ungdommene vil streve med er sosial tilpasning. Enkelte peker på at dette begrenser muligheten til å klare seg i arbeidslivet og ikke minst til å inngå eller opprettholde sosiale relasjoner med sikte på familieliv. Saksbehandlerne fokuserer også på

diagnoser hos ungdommene, på tilknytningsproblemer og på hvordan ungdommene er preget av de opplevelsene de har hatt før plassering. Dette gjelder særlig de som forventes å klare seg dårlig. En sier for eksempel:

Nei, hun har jo på en måte sin diagnose og sin bagasje og... hun trenger i hvert fall tilrettelegging.

En annen sier:

Vi er litt i tvil om hvordan han vil klare seg, mest på grunn av de manglende sosiale ferdighetene, og at han ikke har innsikt i egen situasjon, men skyver ansvar over på andre når ting ikke fungerer.

Utsiktene for en tredje ungdom omtales slik

Jeg tror vel at han kanskje vil greie seg dårligere enn folk flest. Kanskje. Jeg er fryktelig usikker der altså. For han har jo mange ting å slite med, men det er klart får han en jobb med de rette folkene rundt seg, så vil han greie seg han.

Med andre ord uttrykkes en problemorientert og til dels også en diagnostisk forståelse i saksbehandlerne forventninger til ungdommenes fremtidige fungering. Det gir grunnlag for reise problemstillingen om en slik forståelse kan være et hinder i saksbehandlerne rolle knyttet til det å gi ungdommene støtte og tiltro til seg selv i overgangsfasen til en selvstendig tilværelse. Enkelte ungdommer vil kunne ha urealistiske mål i forhold til sine forutsetninger og en del av ungdommene vil mangle muligheter eller ha meget store problemer med å skaffe seg utdanning og arbeid. Men man kan heller ikke utelukke at ungdommene møter for lave forventninger i forhold til fremtidig fungering og at dette kan være et hinder for å gi dem et godt etterverntilbud.

Hvor lenge tror ungdommene at de skal bo i fosterhjemmet, på institusjonen eller hjemme?

Et sentralt spørsmål i relasjon til ettervern er om barnevernsungdom ønsker å flytte og etablere seg i en selvstendig tilværelse så snart de når myndighetsalder eller om de uttrykker behov for fortsatt å ha omsorgspersoner rundt seg. I det følgende skal vi derfor se nærmere på ungdommenes vurderinger av hvor lenge de tror de skal bo i fosterhjemmet, på institusjonen eller hjemme. Spørsmålet berører hvilke *planer* de har om dette (jf. nedenfor om hva

ungdommene selv ønsker). Det er flere forhold som kan tilsi at ungdommer under barnevernets omsorg kunne ha et ønske om å etablere seg for seg selv ved myndighetsalder. For eksempel vil det variere i hvilken grad de selv har vært enige i å bli plassert under barnevernets omsorg. De fleste av disse ungdommene var på intervju tidspunktet plassert i henhold til § 4-12, og de fleste var på intervju tidspunktet enige i å være plassert. Likevel viser materialet at mange var uenige i nødvendigheten av plassering da de opprinnelig ble plassert. Dette kan tilsi at frihet til å velge å flytte for seg selv fremstår som særlig fristende for denne gruppen. I tillegg kommer den mer generelle frihetstrangen som denne gruppen kanskje deler med ungdom flest. På den annen side kan mangler ved omsorgen fra deres biologiske foreldre ha den motsatte effekten, slik at denne gruppen ungdom er særlig bevisst behovet for å ha omsorgspersoner rundt seg utover myndighetsalder.

De fleste vi har opplysninger²³ om (35 av 50 ungdommer) har planer om å bo enten hjemme, på institusjonen eller i fosterhjemmet *utover* myndighetsalder. Av disse ungdommene sier 22 at de tror de skal være der de er inntil de er 18 med mulighet for forlengelse (9), til de er voksen nok til å klare seg selv (10), eller «for alltid» (3). Bare 6²⁴ oppgir at plasseringen deres er tidsbegrenset eller at det er planlagt at de skal være der de er frem til myndighetsalder men ikke lenger. De øvrige har gitt svar i kategorien «annet». Disse har planer om å flytte innen kort tid på grunn av skolegang og ferdigstilling av leilighet, mens én skal bo der han bor til skolegangen hans er avsluttet. At de fleste har *planer* om å fortsette å bo der de bor kan tilsi at ungdommene ikke har et sterkt ønske om å flytte for seg selv, men ønsker å fortsette å være under fosterforeldrenes/foreldrenes omsorg utover myndighetsalder. Bildet forandrer seg imidlertid noe når vi spør *hva ungdommen selv ønsker* uavhengig av hvilke planer som er lagt.

Av de 29 ungdommene vi fikk opplysninger om, ønsker 12 å fortsette å bo der de bor, mens 13 ønsker å flytte for seg selv. I tillegg ønsker én ungdom å flytte hjem til foreldrene sine, mens de øvrige tre ikke vet hva de

²³ Av de 50 ungdommene som er 16 år eller eldre bor ni allerede for seg selv. Disse faller utenfor analysen av spørsmålet om hvor de ønsker å bo.

²⁴ For to ungdommer omfatter dette tidsbegrenset plassering, mens fire skal bo der de bor frem til fylte 18 år.

ønsker. Av de 13 som ønsket å flytte for seg selv var ti i alderen 16–17 år. Med andre ord befant disse seg i en alder like under myndighetsalder. Blant de som ønsker å fortsette å bo der de bor er aldersspredningen større, fem av disse har nådd myndighetsalder. Forskjellen mellom det som er planlagt og ungdommenes egne ønsker kan gjenspeile noe av ambivalensen mellom å vedkjenne seg behovet for å fortsette å motta hjelp og «lengselen» etter selvstendighet hos ungdom på terskelen til en selvstendig tilværelse. En 16-åring sier for eksempel:

Jeg kommer uansett til å flytte når jeg er 18. [Tror du det: Ja, Selv om du kan bo her så lenge du vil?] Ja det tror jeg nå (litt nølende).. [Men da er du ikke ferdig med skolen?] Det er nesten bare så vidt det.

Denne ungdommen ville imidlertid flytte hjem til sine biologiske foreldre i den tiden han hadde igjen på skolen. Det var altså ikke ønsket om selvstendighet men ønsket om å flytte hjem til sine biologiske foreldre som kom til uttrykk.

At det er de yngste som ønsker å flytte når de fyller 18 kan også ha sammenheng med at tiden for å gjøre dette ikke er kommet. Det kan være at ungdommene vil vurdere spørsmålet annerledes når de faktisk står i en konkret valgsituasjon. Å si at man vil flytte før flytting er aktuelt kan oppleves mye mer uforpliktende og mindre «risikabelt» enn å gjøre en konkret vurdering når problemstillingen kommer opp. Det kan også være at de yngre ungdommene har et sterkere behov for å markere ønsket om selvstendighet enn de som har passert myndighetsalder og hvor valget allerede er tatt.

Datamaterialet indikerer også at fullføring av skolegang er viktig for ungdommenes vurderinger for når de vil flytte for seg selv. Først og fremst snakker de om å bo der de bor til de har fullført videregående eller at de skal flytte i den tiden de går på videregående. For enkelte forutsetter skolegangen at de må flytte fordi skolen ligger langt unna stedet der de bor. For dem som hadde planer om å flytte for seg selv ved 18-årsalder skulle de fleste flytte på egen hybel eller på hybel med tilsyn. For de som ikke skulle flytte trakk flere frem at fosterforeldrene ikke vil gi dem lov til å flytte for seg selv. Dette var ungdommer under myndighetsalder.

Hva tror ungdommene barnevernet mener om hvor de skal bo?

Nesten halvparten (13 av de 29) av de ungdommene vi har opplysninger om vet ikke hva barnevernet mener om hvor de skal bo. Dette indikerer at spørsmålet ikke har vært diskutert. De fleste av disse (11 av 13) er i alderen 16–17 år, noe som indikerer at planleggingsarbeidet for overgangen til selvstendig tilværelse ikke er kommet i gang. Som kartleggingen av barnevernets praksis senere vil vise, kommer planleggingen av ettervernsfasen først i gang når ungdommen er i alderen 17–17 ½ (se kapittel 6). Samtidig er spørsmål om hvor ungdommen skal bo fremover et spørsmål en vil tenke er svært viktig for ungdommene. Da er det uheldig at spørsmålet ikke er avklart med den instansen som har hovedansvaret for oppfølgingen av ungdommene. Hovedtendensen blant de som tror barnevernet har en mening om dette (gjelder 15 ungdommer) er at de tror at barnevernet ønsker at de skal fortsette å bo på plasseringsstedet (11). For de øvrige skal ungdommene enten flytte for seg selv (3) eller flytte hjem til biologiske foreldre (1). I tillegg har én svart kategorien annet. Denne gutten skulle flytte for å gå på skole, og det var opprettet besøkshjem som skulle fungere som vertsfamilie.

Hva tror ungdommene at omsorgspersonene mener om hvor de skal bo?

Et spørsmål er om ungdommene er usikre på om de har anledning til å fortsette å bo i fosterhjemmet eller på institusjonen når de fyller 18 år. I dette materialet oppgir over halvparten av de ungdommene vi fikk opplysninger om (14 av 26) at de tror fosterforeldrene eller institusjonen ønsker de skal fortsette å bo der de bor (jf. også kapittel 8 om fosterforeldrene). For de øvrige var det planlagt at ungdommen skulle flytte for seg selv (3) eller flytte hjem (1) eller annet (1). Litt over en fjerdedel (7) av ungdommene har oppgitt at de ikke vet hva fosterforeldrene eller institusjonen mener om dette.

Med forbehold om at det mangler opplysninger fra mange ungdommer om dette spørsmålet kan man si at det er positivt at så vidt mange er sikre på at de kan fortsette å bo hos sine omsorgspersoner fremover. Blant disse ungdommene har enkelte (5) nådd myndighetsalder slik at disse allerede har fått en bekreftelse på at de ikke må flytte. For de ungdommene hvor dette ikke er avklart er alle i 16–17-årsalder. I disse tilfellene kan usikkerheten gjelde om de får fortsette å bo i fosterhjemmet eller på institusjonen. Men det kan også være usikkerhet om hva omsorgspersonene mener dersom

ungdommene ønsker å flytte for seg selv. Særlig når det gjelder spørsmålet om å fortsette å bo i fosterhjemmet eller på institusjonen berører dette grunnleggende spørsmål i ungdommenes liv. Usikkerhet rundt dette spørsmålet er uheldig når en tar i betraktning at mange av disse ungdommene har opplevd flere flyttinger i sin plasseringshistorie, noe som forsterker betydningen av behovet for en trygg, stabil og forutsigbar omsorgssituasjon.

Man kan sammenfatte fremstillingen slik: Mange av ungdommene *ønsker* å flytte for seg selv når de når myndighetsalder, men dette gjelder primært de yngste ungdommene. Flertallet har imidlertid *planer* om å fortsette å bo der de bor utover myndighetsalder. Spørsmålet om hvor de skal bo utover myndighetsalder er for mange ikke avklart med barnevernet. Flertallet av ungdommene er samtidig sikre på at omsorgspersonene deres ønsker at de skal fortsette å bo der de bor. Det er imidlertid en drøy fjerdedel av ungdommene som opplever dette spørsmålet som uavklart.

5.3 Hvilke behov har ungdommene i ettervernsfasen?

Ungdommenes vurderinger av behov for hjelp og støtte i en fremtidig selvstendig tilværelse

For å utvikle godt ettervernsarbeid er det viktig å innhente kunnskap om hvordan ungdom selv vurderer sine hjelpebehov. I Plasseringsprosjektet spurte vi ungdommene om de selv trodde de ville trenge hjelp eller støtte på noen områder når de etablerte seg for seg selv. Om dette spørsmålet fikk vi opplysninger fra 45 ungdommer. Av disse sier 19 at de vil trenge hjelp mens like mange sier de ikke vil trenge hjelp. De øvrige vet ikke om de vil trenge dette. At så mange som 19 ungdommer sier de ikke vil trenge hjelp kan i utgangspunktet synes overraskende. Ut fra bildet barnevernstatistikken (jf. kapittel 4) og forskningslitteraturen (jf. kapittel 2) har gitt om negative utfall i voksen alder for tidligere barnevernsklienter kunne en antatt at flere ville forvente at de vil trenge hjelp.

Av de som tror de vil trenge hjelp er det *økonomisk hjelp* de fleste trekker frem. Med økonomisk hjelp menes hjelp til å dekke løpende utgifter i hverdagen. Men de nevner også andre områder i tillegg. For eksempel nevnes behov for hjelp til å søke lån, til kjøp av bolig, å finne aktuelle jobber eller

skaffe jobb. Enkelte uttrykker også behov for praktisk hjelp, samt hjelp til å ta de riktige valgene. Følgende utsagn illustrerer sistnevnte: Denne gutten sier at barnevernet skal «... *sette meg på de riktige linjene ja. Jeg har ikke lyst til å gnage i trygdekassa da. Jeg skal være i arbeid til jeg sitter i rullestol.*». Enkelte ungdommer trekker også frem behovet for psykologisk hjelp, mens andre nevner behovet for trygghet og det å ha noen å snakke med. Selv om mange fokuserer på behovet for økonomisk hjelp reflekterer ungdommenes utsagn et bredt spekter av områder de retter sine hjelpebehov mot. Flere av disse områdene vil falle inn under barnevernets tiltaksområder. Samtidig er det grunn til å merke seg at fundamentale menneskelige behov som behovet for trygghet, nærhet og sosial kontakt også trekkes frem. Selv om flere av tiltakene i barnevernets tiltaksregister har til hensikt å dekke også disse områdene, er dette behov som kanskje vanskelig vil kunne dekkes fullt ut fra barnevernets side.

De fleste av ungdommene som sier de ikke vil trenge hjelp begrunner ikke dette nærmere. Dette kan være fordi de ikke har reflektert over spørsmålet. Men det kan også være fordi de mener de vil klare seg bra på egen hånd. Blant de som gir begrunnelser fremstår imidlertid enkelte som optimistiske og sier at de tror de vil klare seg. For eksempel viser de til at de har jobb og da trenger de ikke hjelp. Dette reflekterer hvor sterkt behovet for hjelp relateres til behovet for økonomisk støtte. En sier imidlertid: «*Nei, jeg vil leve mitt liv uten forstyrrelse fra andre. Jeg har fått så mye hjelp i alle år at jeg gidder ikke mer.*» Her kan det virke som det er kontrollelementet som følger hjelpen ungdommen ønsker å unngå. Utsagnet reflekterer at det å få hjelp fra barnevernet ikke nødvendigvis oppleves som et ubetinget gode. Hjelpen kan ha implikasjoner for ungdommen som den enkelte ønsker å unngå.

Hvilke behov for hjelp hadde informantene i fokusgruppeintervjuet?

Som nevnt innledningsvis omfatter fokusgruppeintervjuet fem jenter i tyveårene som alle ser tilbake på ettervernsfasen. Disse belyser hvilke områder de hadde behov for hjelp, men også tidspunktet for når hjelpen trengs. En av ungdommene sier: «*Barneverntjenesten er for dårlig til å se på overgangen, de ser bare på alder og ikke på behovet.*» Jenta peker her på at vurderingen av ung-

dommenes behov for hjelp ikke utløses av situasjonen til den enkelte ungdom, men av lovverket. Det er ungdommens alder som blir avgjørende for tidspunktet for vurderingen. Også Mendes og Moslehuddin er kritisk til at ungdommenes alder blir avgjørende og ikke deres individuelle situasjon. De sier: «*Graduation from care needs to become a far more gradual and flexible process based on levels of maturity and skill development, rather than simply age.*» (2005:113).

En av informantene berører problemet med å skulle definere sitt behov for hjelp akkurat ved myndighetsalder. Hun sier:

18 år og drittlei, vil jo være som alle andre, angrefristen skulle vært lenger, ser kanskje at det er om et år jeg trenger hjelp.

Som vist i kapittel 1 åpner regelverket for at ungdommen kan angre seg slik at videreføring av tiltak kan gjenopptas etter en viss tid (jf. Barne- og likestillingsdepartementets rundskriv av 1. juli 2003). Regelverket gir imidlertid ikke anvisning på hvor lang denne angrefristen er. Dette innebærer en risiko for at regelverket praktiseres ulikt mange steder, noe en også kan få inntrykk av gjennom beskrivelsene av barnevernets rutiner (jf. kapittel 6). Ungdommenes utsagn taler imidlertid for at regelverket bør praktiseres fleksibelt.

Enkelte av ungdommene trakk dessuten frem hvilke behov de hadde for hjelp i ettervernsfasen. På samme måte som ungdommene i Plasseringsprosjektet, var også ungdommene i fokusgruppeintervjuet opptatt av behovet for å ha penger til å dekke utgiftene. Disse vektlegger imidlertid i enda større grad behovet for ivaretagelse av relasjonelle behov. Dette kan ha sammenheng med at disse informantene er jenter, er eldre og har en mer avklart økonomisk situasjon på intervjutidspunktet. De fleste ungdommene i Plasseringsprosjektet befinner seg på terskelen til denne overgangsfasen. Man kan heller ikke utelukke at samtalens forløp i fokusgruppeintervjuet kan ha bidratt til at relasjon som tema har fått større plass enn andre behov. Som en av informantene i fokusgruppeintervjuene fremhever: «*Relasjon er alfa omega, [man] trenger ikke mye penger hvis man har en god relasjon.*» En av ungdommene understreket at hun trengte noen utenfor fosterhjemmet hun kunne snakke med, mens en annen peker på hvor viktig relasjonen til saksbehandleren er. En sier videre: «*[Jeg] må ha evne til å klamre meg fast til noen voksne, de suger man seg fast til, uten at de voksne skjønner det selv.*» Å klare å

opparbeide en relasjon til noen ble også sett som en forutsetning for å danne nye. «Når den ene relasjonen er på plass kan man gå videre å søke en ny relasjon.» Dette handler også om trygghet. Som en av informantene fremhevet: «Skal man få trygghet, må man ha trygghet fra før av.» I forskningslitteraturen er enigheten stor om betydningen av å ha en trygg voksenperson å forholde seg til i overgangen til en selvstendig tilværelse. Flynn og Vincent (2008:46) skriver: «Care-leavers identify as their single greatest need the emotional support and guidance during transition of at least one caring adult». Storø (2005) konkluderte med at tilgangen på god voksenkontakt var det viktigste enkelt-elementet som skilte positive fra negative flyttinger i denne fasen.

Flere av ungdommene i fokusgruppeintervjuet pekte på ensomhet som et problem da de flyttet for seg selv og etterlyste muligheten for å bo i kollektiv. Enkelte beskrev denne ensomheten gjennom å vise til kontrasten mellom eget liv og situasjoner andre ungdommer uten barnevernbakgrunn opplever: «Alle vennene dine skal hjem på søndagsmiddag, men jeg sitter hjemme og spiser kald pizza». Å mangle muligheten til å dra hjem på søndagsmiddag blir en påminnelse om det å være annerledes og utløser savn. En av ungdommene får tydelig frem hvor viktig disse mellommenneskelige behovene er i tillegg til de materielle behovene. Hun sier: «Det handler om så mye mer enn økonomi, det handler om å forlenge relasjoner.» Denne jenta får frem hvor viktig det er å tenke kontinuitet i relasjon til ettervern. Det er snakk om å hjelpe ungdom fra en periode i livet til en annen og hvor disse periodene må sees i forlengelse av hverandre. Dette er i tråd med de internasjonale forskningsfunnene hvor kontakt med en stabil voksenperson, kontinuitet og stabilitet fremheves som viktige suksessfaktorer i ettervernsarbeidet (Stein, 2005 og kapittel 2).

Sammenfatningsvis kan man si at både ungdommene i Plasseringsprosjektet og i fokusgruppeintervjuet nevner et bredt spekter av hjelpebehov. Disse handler om hjelp til å dekke løpende utgifter, å få praktisk hjelp i hverdagen, samt råd og veiledning. I tillegg nevnes mellommenneskelige behov som det å unngå ensomhet, å ha noen å snakke med, å ha en god relasjon. Enkelte uttrykker også behov for et psykologisk behandlingstilbud. I fokusgruppeintervjuet fremheves det som uheldig at ungdommenes behov defineres ved oppnådd alder og ikke med utgangspunkt i ungdommens individuelle situasjon.

5.4 Hvem vil ungdommene søke hjelp hos?

Hvem vil ungdommene henvende seg til for å få hjelp? Da spørsmålet ble stilt i Plasseringsprosjektet ble det stilt generelt. Det ble ikke spurt spesifikt om ungdommene ønsket ettervernstiltak fra barnevernets side.

Ungdommene i Plasseringsprosjektet fremhever at det først og fremst er *familien* de vil søke hjelp hos. I denne sammenheng viser de enten til fosterforeldrene eller til biologisk familie eller begge deler. På samme måte som tidligere gjenspeiles at flere av disse ungdommene opplever en sterk tilknytning til sine biologiske foreldre. Samtidig uttrykkes et langsiktig perspektiv når det gjelder relasjonen til fosterforeldrene. Hos enkelte uttrykkes forventninger til fosterforeldrene tilsvarende de ungdom utenfor barnevernsystemet retter mot sine biologiske foreldre. En sier for eksempel om fosterforeldrene sine: «*For hvis man er en ordentlig forelder så har man jo ungen sin til man dør da, ikke sant? Så det burde være sånn med fosterforeldre og*». (Se kapittel 8 for en nærmere analyse av fosterforeldrenes rolle). I fokusgruppeintervjuet rettet informantene først og fremst sitt behov for hjelp mot barnevernet. Dette handlet nok først og fremst om innretningen på selve intervjuet som fokuserte på barnevernets tilbud og arbeid med ettervern. Også disse informantene la imidlertid stor vekt på familien som fremtidige hjelpere og de mente at barnevernet i større grad burde arbeide med å reparere og opprettholde relasjoner, samt å kartlegge ungdommenes nettverk før ungdommene forlater barnevernet. De var opptatt av at familien og vennene var de som skulle være der i fremtiden når kontakten med barnevernet var avsluttet. Som vist i forskningsoversikten (jf. kapittel 2) kan positiv familiekontakt være en viktig forutsetning for en god overgang til en selvstendig tilværelse.

Det er bare noen få av ungdommene i Plasseringsprosjektet som sier at de vil søke den hjelpen de trenger hos barnevernet. Disse uttaler seg om barnevernet som system eller at de ser omsorgsgiver som en del av barnevernsystemet. Enkelte av disse ungdommene var myndige og hadde allerede oppfølging fra barnevernet på intervjutidspunktet. Én fikk for eksempel oppfølging fra ungdomshjemmet. Én annen ønsker hjelp fra barnevernet frem til 20-årsalder. Enkelte sier imidlertid eksplisitt at det *ikke* er barnevernet de ønsker hjelp av. Dersom de vil ha behov for hjelp er det familie eller venner de vil henvende seg til. Vi vet ikke hvorfor disse ikke ønsker hjelp fra barnevernet.

En mulig forklaring kan være at det oppleves som stigmatiserende å motta hjelp fra barnevernet (jf. Stein, 2005) og at de av denne grunn ikke ser barnevernet som aktuell hjelper i denne fasen. Men det kan også være at de opplever sitt behov for hjelp som tilfredsstilt gjennom oppfølging fra familie og venner slik at behov for hjelp fra barnevernet ikke er tilstede.

5.5 Tilbud om ettervern – hva krever det av ungdommene og hva betyr det for dem?

Å være passe kompetent

Ungdommene har ikke et ubetinget rettskrav på ettervern når de fyller 18. Dette plasserer ungdommen i en forhandlingsposisjon i forhold til barnevernet. Ungdommen må kunne formidle behov for videreføring av tiltak til barnevernet og kunne argumentere for dette når det er nødvendig. Denne posisjonen kom tydelig frem i fokusgruppeintervjuet. En av ungdommene sier: «*Du må være ressurssterk for å få det [ettervern]*». Det handler både om å kjenne sine rettigheter og å kunne sette ord på sine behov. Ungdommene etterlyste i denne sammenheng muligheten til å få være usikker på hva de ville. De ønsket å få lov til å si «*nei, jeg vet ikke*». Beslutningen om man skal samtykke til videreføring av tiltak i form av ettervern handler også om «*timing*» – om å være sikker på hva man ønsker når barnevernet krever et svar. En av ungdommene hadde opplevd at hennes tvil fra barnevernets side ble møtt med et ultimatum «*... hvis du ikke svarer nå så gjør vi sånn og sånn.*» Disse eksemplene indikerer snevre rammer for valg. En av ungdommene ønsket å slippe å ha valgmuligheten. Hun²⁵ ønsket at barnevernet skulle pålagt henne ettervern: «*Barnevernet kom ikke og sa 'du må', det syns jeg noen ganger de skal.*» Dette kan reflektere anger over å ikke ha tatt imot tiltak som barnevernet har foreslått i ettervernsfasen. Men det kan også handle om å slippe å bære ansvaret over beslutningen. Å ha valgmulighet om etterverns-tilbud handler også om å bære ansvaret dersom man velger feil.

For at ungdommen skal få tilkjent ettervern må det etter en barnevernfaglig vurdering foreligge *behov* for videre oppfølging. Ungdommene må

²⁵ Denne informanten hadde hatt økonomisk bistand i ettervernsfasen.

dermed ikke fremstå som *for* velfungerende. En slik forståelse reflekteres hos en av ungdommene i fokusgruppeintervjuet: «*De ressurssterke blir altså kasta ut, men jeg som var i andre enden ble pressa på å ta ettervern.*» Denne jenta følte at hun var blitt pålagt ettervern til tross for at hun ikke ønsket dette. Dette indikerer at systemet forutsetter at ungdommen må være kompetent, men ikke for kompetent. Denne mellomposisjonen har utilsiktede konsekvenser. En av ungdommene i fokusgruppen sa for eksempel: «*Jeg jobbet ved siden av skolen, men turte ikke si sannheten til barnevernet om at jeg jobbet, for da ville jeg ikke lenger få ettervern.*». En mulig fortolkning kan være at jenta fikk økonomisk hjelp og at denne ville bli avkortet dersom hun oppga arbeidsinntekt. Vi oppfattet imidlertid jenta slik at hun henviste til en bredere ettervernsoppfølging enn bare økonomisk hjelp. Andre uttrykte seg også slik at de fryktet at barnevernets oppfølging ville falle bort dersom de gjorde «feil» i systemet: «*Vi skal bare godta systemet, gjør vi en feil er det ut av systemet.*». Utsagnet uttrykker både avmakt i opplevelsen av hvordan systemet fungerer og sårbarhet i forhold til det å miste et hjelpetilbud. Selv om man skal være forsiktig med å trekke slutninger ut fra fokusgruppeintervjuet er det uheldig dersom systemet har slike utilsiktede virkninger. Å ha en arbeidstilknutting er kompetansegivende for ungdommen og et viktig ledd i overgangen til en selvstendig tilværelse. Det er uheldig dersom den barnevernfaglige behovsvurderingen praktiseres på en måte som hemmer ungdoms initiativ og deltakelse på arenaer sentrale for en fremtidig selvstendig tilværelse. Det kreves imidlertid nærmere studier for å slå fast i hvilken utstrekning systemet har slike utilsiktede virkninger.

Andre sider ved denne forhandlingsposisjonen handler om ikke å være for pågående. Som en sier: «*Man må ikke stå for mye på sitt, man må lage et kompromiss.*» En annen ungdom sier: «*Man må ikke være for ivrig og ikke vise at man er for sterk og ikke for svak.*» Utsagnene reflekterer kompleksiteten i forhandlingssituasjonen – en kompleksitet det krever sosial kompetanse for å håndtere. Mange barnevernsbarn vil mangle denne kompetansen. Enkelte ser på denne situasjonen som et spill – og som en av ungdommene fremhever – et slitsomt spill. For disse ungdommene handler dette spillet om å skaffe seg fundamentale og helt nødvendige goder i livet. Også blant ungdommene i Plasseringsprosjektet finner man eksempler på ungdommer som uttrykker

seg som «spillere av systemet». Fra systemets ståsted kan dette oppfattes som om ungdommene prøver å lure til seg goder de i utgangspunktet ikke trenger. Fra ungdommenes ståsted kan dette imidlertid sees som et verdighetsprosjekt. Det er lettere å ivareta egen verdighet i en rolle som «spiller» av systemet enn i en rolle som hjelpetrengende. Det kan også sees som en måte å forsøke å utligne maktforskjellene mellom ungdom og saksbehandler.

Fremstillingen har hittil fokusert på hvordan ungdommene har forholdt seg til systemet med sikte på å få et tilbud om ettervern. Fokusgruppeintervjuet gir imidlertid også eksempel på at barnevernet har ønsket å videreføre tiltak, men hvor ungdommen selv ikke har ønsket dette. En av ungdommene sier: *«Jeg ble nesten påtvunget ettervern, de mente at jeg måtte ta det.»* Med andre ord kan forhandlingsposisjonen ungdommen befinner seg i også innebære forhandlinger om å slippe videre oppfølging fra barnevernets side. Dette kan skyldes uenighet mellom ungdom og saksbehandler om ungdommen trenger videre oppfølging. Men det kan også handle om et forsvar mot de problemer som denne overgangsfasen gjerne fører med seg uttrykt gjennom avvisning av et hjelpetilbud (jf. Storø, 2001).

Spørsmål om ettervern har en relasjonell betydning for ungdommene

Gjennom fokusgruppeintervjuet kom det også tydelig frem at det å spørre om videreføring av tiltak ikke er enkelt for alle ungdommene. Som en av ungdommene fremhevet: *«Ja, holde maska samtidig som du vil ha hjelp.»* Dette handler om den enkeltes stolthet og integritet. En av ungdommene peker på denne stoltheten: *«Og stoltheten, [man] risikerer å få avslag, når man er så vant til å få avslag fra før av...»*. Mange barn og unge i barnevernet har opplevd mye avvisning i ulike sammenhenger i sin historie. Frykten for at barnevernet skal si nei kan derfor i seg selv være en barriere mot å spørre, noe også denne jenta fremhevet. Dette er et viktig hensyn å legge vekt på ved utarbeidelse av rutiner for hvordan barnevernet, omsorgspersoner og andre skal snakke med ungdommene med sikte på å avklare behov for videre hjelp. Spørsmålet om ungdommen vil ha etterverntiltak kan fra ungdommens ståsted også oppleves som en bekreftelse på at noen bryr seg. Som en av ungdommene fremhever: *«[Jeg] Ville blitt lei meg hvis de ikke hadde brukt lang*

tid på å overtale meg.». Jenta tolket altså barnevernets forsøk på overtale henne til å motta ettervernstiltak som noe mer enn tiltakene i seg selv. Det handlet om å være ønsket.

At vedtak har en betydning utover selve vedtaket kommer også til uttrykk i forbindelse med at kontakten med ungdommen avsluttes: *«Jeg hadde ettervern til for et år siden da var jeg 21 år. Så fikk jeg et brev, værsgod 'det er avsluttet' stod det.»* Dette opplevde denne jenta som en nedverdiggende måte for barnevernet å avslutte kontakten på. Dette illustrerer hvordan beslutningen om videre oppfølging av ungdommene ikke bare kan sees som et tilbud av et knippe tiltak, eller et forvaltningsmessig vedtak om avslutning. Særlig i forhold til langtidsplasserte barn kan beslutningen også ha en relasjonell betydning for ungdommene som må sees i sammenheng med det offentliges rolle som foreldre (jf. kapittel 1). Dette perspektivet forsvinner gjerne dersom man utelukkende retter et forvaltningsmessig blikk på barnevernets tilbud om ettervern.

5.6 Hvordan forberedes ungdommene på overgangen til en selvstendig tilværelse?

I hvilken grad er det lagt planer for ungdommenes overgang til en selvstendig tilværelse

Fordi mange av ungdommene i Plasseringsprosjektet befant seg i en alder hvor de enten nærmet seg ettervernsfasen eller var inne i den, ble ungdommene spurt om det var eller ble lagt planer for denne. Spørsmålet ble stilt slik: «Hvis du snart skal flytte for deg selv eller allerede har flyttet ut, er/ble det lagt noen planer for dette?». Fordi spørsmålet var knyttet opp mot om ungdommene snart skulle flytte var det mange ungdommer som opplevde spørsmålet lite relevant fordi de ikke hadde planer om å flytte. For å få et bedre innblikk i hvorvidt det er eller ble lagt planer kan det derfor være mer hensiktsmessig å se på hva *saksbehandlerne* til ungdommene har uttalt seg om dette spørsmålet.

I følge saksbehandlerne var det lagt planer for overgangen i forhold til 22 av 35 ungdommer vi fikk opplysninger om. I intervjusituasjonen ble det ikke presisert hva som ligger i begrepet «planer». Det må derfor tas forbehold

om at saksbehandlerne kan ha tolket begrepet på ulike måter for eksempel i forhold til graden av formalisering av planene.

I forhold til de 13 ungdommene hvor det ikke var lagt planer, oppgir saksbehandlerne ulike begrunnelser for hvorfor dette ikke var gjort: Den vanligste begrunnelsen er at det var for tidlig, noe som må sees i sammenheng med ungdommenes alder. Alle ungdommene hvor det ikke var lagt planer var i alderen 16–17 år, de fleste var 16. En saksbehandler sier for eksempel: «... *vi har ikke kommet så langt ennå. Han blir 17, vi har god tid der. Vi pleier å se på det når det er halvt år til de er 18 og sånn*». Når en tar i betraktning at barnevernet i henhold til barnevernloven § 4-15 skal vurdere om plasseringen skal opprettholdes eller om barnet skal motta andre hjelpetiltak etter fylte 18 år «i god tid før barnet fyller 18 år» indikerer saksbehandlerens utsagn at «i god tid» tolkes nokså snevert. Dette refererer seg imidlertid til den formelle avklaringen som barnevernet er pålagt å gjøre. Denne saksbehandleren fremhever at det også snakkes om hva som skal skje fremover underveis og saksbehandleren hadde noen tanker om hvilke tiltak som kunne være aktuelle. Hun sier at gutten skal fortsette å bo i fosterhjemmet og at man etter hvert tenker overgang til egen bolig.

Enkelte av de som har svart nei på spørsmålet om det er lagt planer begrunner dette med at ungdommene skal fortsette å bo i omsorgstiltaket utover myndighetsalder. Det å bo i fosterhjem vil være et tiltak i regi av barnevernet. Det virker som disse saksbehandlerne har tolket spørsmålet slik at planlegging av denne fasen er lite relevant fordi det ikke er nært forestående at ungdommen skal flytte for seg selv. Andre begrunner fravær av planer slik: «... *fordi vi ikke har tid. Det har ikke vært et tema enda for å si det sånn*.» I dette tilfellet var ungdommen akkurat fylt 16 år. Saksbehandleren sier imidlertid «*Men sånn erfaringsmessig så vet jeg at det ikke gjøres et godt nok arbeid der*.». Andre oppgir ingen grunn: «*Nei, det er bare ikke gjort enda for å si det sånn*.»

En saksbehandler viser til at det er usikkert om ungdommen skal ha tiltak etter fylte 18 år. Denne saksbehandleren antyder at ungdommen selv har lyst til å avslutte kontakten med barnevernet. Det fremgår imidlertid at saksbehandler mener gutten vil ha behov for videre oppfølging og er innstilt

på å gi et tilbud videre. En annen saksbehandler viser til ungdommens usikkerhet om han ønsker å følges opp videre av barnevernet:

Nei, for han vet ikke hva han vil. (...) For de fleste, når de er sånn sytten og et halvt, så har de gjort seg opp en mening. Men det er også denne gutten igjen, han er litt av og på.

At saksbehandlerne viser til usikkerheten hos ungdommene selv har sammenheng med at videre oppfølging fra barnevernets side forutsetter samtykke fra ungdommen. Samtidig reflekterer disse utsagnene hvilke forventninger ungdommene møter med sikte på å imøtekomme systemets premisser for videre oppfølging. Det gis lite rom for tvil når en samtidig kan tenke seg at ungdom flest vil ha vanskelig for å vite hva de ønsker i en alder av 16–17 år. Fordi barnevernet venter på at ungdommene skal bestemme seg kan utsagnene også tyde på at barnevernet legger til grunn en mer reaktiv enn proaktiv holdning til ettervernsfasen.

5.7 Hvilke tiltak ble satt i verk?

Hva var den overordende planen for ungdommene?

For de 22 ungdommene hvor det var lagt planer spurte vi saksbehandlerne hva som var den overordende planen for ungdommene. Her kunne saksbehandlerne velge mellom alternativene at ungdommen skulle fortsette i omsorgstiltak, flytte hjem, flytte på hybel med tilsyn/vertsfamilie, flytte på egen hybel eller at spørsmålet var under utredning.

Den vanligste overordede planen var at ungdommen skulle fortsette i omsorgstiltak. Dette er i tråd med at fosterhjem er det hyppigst brukte bo-tiltaket i ettervernsfasen (jf. kapittel 4). Andre skulle flytte på egen hybel, de fleste med tilsyn. Nærmere analyser av materialet gir i denne sammenheng eksempler på kombinasjonsløsninger. Flere av ungdommene måtte flytte på grunn av skolegang. I slike tilfeller ga materialet eksempler på at ungdommen flyttet på hybel, men med oppfølging fra fosterhjemmet. Fosterhjemmet blir i slike tilfeller en base. En saksbehandler nevnte som en mulighet at ungdommen kunne bo på internatskole i uken, men være hjemme i fosterhjemmet i helgene. For enkelte var det videre snakk om oppfølging fra sosialtjenesten, å avtjene militærtjeneste og å skaffe læringsplass. For noen meget få

handlet planen om å opprette et omsorgstilbud mens ungdommen bodde i egen bolig (permanent omsorgsbolig med oppfølging, samt hybel med oppfølging av pleie- og omsorgstjenesten). Bare noen få svarte at spørsmålet fortsatt var under utredning. Dette er kanskje overraskende med tanke på ungdommenes unge alder og at planleggingsarbeidet fremstår som i en tidlig fase for mange.

Da saksbehandlerne ble bedt om å konkretisere hvilke områder planene for ungdommene omfattet, trakk de frem ungdommenes bosituasjon, utdanning, arbeid, samt økonomi som de mest sentrale områdene. Men også kontakt med familie og nettverk og kontakt med tidligere omsorgspersoner trekkes frem. Disse siste områdene kom imidlertid i liten grad frem hos saksbehandlerne da de snakket om planene.

Enkelte saksbehandlere nevner fullføring av skolegang som et mål på hvor lenge barnevernet skal være inne med oppfølging. En saksbehandler fremhever at det er praksis at ungdommen bor i fosterhjemmet til han eller hun er ferdig med videregående: «... *det er nå regelen vi har her da, til de er ferdig med videregående, det er liksom standarden.*» Dette er i tråd med at bare en liten andel ungdommer fortsatt har oppfølging ved fylte 20 år (jf. kapittel 4). Intervjuene indikerer også at den tiden det tar å fullføre skolegang blir en fase hvor barnevernet kan vurdere ungdommenes behov nærmere. En saksbehandler sier: «*Nå er han jo på første trinn i videregående og en vil jo vite mye om hans muligheter til både arbeid og det å bli etablert for seg selv i løpet av den tiden som kommer.*» Denne saksbehandleren vurderte egen bolig som aktuelt tiltak for denne gutten i den videre oppfølgingen fra barnevernets side.

For noen fremgår det at behandlingsapparatet trekkes inn i utredningsfasen i tilfeller hvor ungdommen har særskilte behandlings- eller hjelpebehov. Enkelte saksbehandlere ser videre for seg at behandlings- og hjelpeinstanser vil komme sterkere inn etter hvert og overta oppfølgingen av ungdommen. En saksbehandler sier for eksempel: «*Barnevernet kommer ikke til å trekke seg ut med det første, men på sikt vil andre instanser overta oppfølgingen, slik som sosialtjenesten og psykiatrien.*» I dette tilfellet hadde hjemstedets innsatsteam og habiliteringstjenesten allerede vært inne i bildet. For en annen ungdom sier saksbehandler at jenta skal flytte i egen bolig og at pleie- og omsorgstjenesten tar over ansvaret når jenta fyller 20. En saks-

behandler sier i en annen sak at hun vil ta kontakt med sosialtjenesten med sikte på å få utarbeidet en individuell plan for ungdommen. Her får en innblikk i hvordan barnevernet tenker at andre instanser skal overta ansvaret for å følge opp ungdommen med sikte på at barnevernet etter hvert skal trekke seg ut.

Saksbehandlerne redegjør for planene bærer preg av at mange av disse ungdommene er såpass unge at mye vil avhenge av ungdommenes utvikling de nærmeste årene for hva tilbudet konkret vil omfatte. Samtidig indikerer dette at planlegging «i god tid» før myndighetsalder tolkes snevert hos mange saksbehandlere. Flere av saksbehandlerne har imidlertid diskutert spørsmålet med ungdommene selv og det er planlagt møter og i enkelte tilfeller samarbeid med andre instanser.

Lite restriktiv praksis med stor vekt på ungdommene behov og ønsker

Det er grunn til å merke seg at saksbehandlerne i Plasseringsprosjektet fremstår som generelt positive til at ungdommene skal gis et tilbud utover myndighetsalder. Om etterverntilbud skal gis vil avhenge av en barnevernfaglig vurdering forutsatt at ungdommens samtykke foreligger. En kunne tenke seg at barnevernet var streng i sin vurdering av hva som skal til for å innvilge tiltak. Denne studien indikerer ikke en slik praksis. Isteden gis det uttrykk for at det i stor grad vil være opp til ungdommen selv om de ønsker ettervern. Dette er i tråd med praksis hos mange barneverntjenester (se kapittel 6). Enkelte saksbehandlere fremhever imidlertid at det er vanskelig å legge konkrete planer for ungdommene når ungdommene selv er ustabile. I så fall er det de unge som får ansvaret for å opptre tilstrekkelig tydelig for at barnevernet kan planlegge ettervernfasen. Som vist tidligere, etterlyste informantene i fokusgruppeintervjuet muligheten til å være usikre på hva de ønsket.

Behov for fleksibilitet

Intervjuene med saksbehandlerne i Plasseringsprosjektet indikerer imidlertid at det praktiseres en viss fleksibilitet i tilnærmingen i forhold til å dekke ungdommenes behov. Som en saksbehandler sier: «... så kan vi legge frem tilbudene... så får vi snekre mens vi går veien.» I dette tilfellet ser saksbehandler seg selv som en tilrettelegger. Samtidig gir hun uttrykk for en fleksibel

tilnærming i den konkrete utformingen av planene. Aktuelle tiltak må ta utgangspunkt i ungdommens behov. Dette gjenspeiler en brukerorientert tilnærming som kommer til uttrykk hos offentlige velferdstjenester. I utgangspunktet kan en tenke seg at en slik innfallsvinkel vil være til ungdommenes fordel. Samtidig har materialet gitt eksempler på at manglende klare ønsker fra ungdommenes side også kan resultere i at det ikke legges planer eller at disse legges sent.

En avventende holdning fra barnevernets side kan gi usikkerhet hos ungdommene. Det er i denne sammenheng verdt å merke seg at informantene i fokusgruppeintervjuet etterlyser *mer konkrete regler* for hvordan denne overgangsfasen håndteres av barnevernet og andre parter. I denne sammenheng ble det reist spørsmål om hvilket ansvar fosterforeldre har i denne fasen. En av informantene påpekte at det er tilfeldig om man har snille fosterforeldre eller ikke. Slik systemet fungerer i dag vil de som har vært heldige med fosterforeldrene sine ha et bedre utgangspunkt for å greie overgangsfasen enn de som ikke har vært like heldige. Som fremstillingen senere vil vise (jf. kapittel 8), overlater barnevernet mye av ansvaret til fosterforeldrene for å ivareta ungdommene gjennom denne fasen.

Manglende kompetanse

Noen informanter i fokusgruppeintervjuet trekker også frem erfaringer med manglende kompetanse hos saksbehandlerne angående hvilke tiltak som kan være aktuelle i ettervernsfasen. Som en sier: «*De fleste ønsker jo det beste, men de vet ikke hva som kan settes i gang, de kjenner ikke tiltakene.*» Denne jenta måtte selv ramse opp aktuelle tiltak for saksbehandleren. En annen var også frustrert over det hun opplevde som manglende kunnskap: «*Enkelte ting burde være elementære, jeg måtte selv sitte og forklare dem paragrafer.*». Man kan ikke på bakgrunn av fokusgruppeintervjuet slå fast at dette er et utbredt problem. Dersom manglende kunnskap om aktuelle ettervernstiltak imidlertid skulle være utbredt, representerer dette en klar hindring mot å kunne tilby ungdom ettervernstiltak tilpasset den enkelte. De mest ressurssterke ungdommene vil gjerne klare å orientere seg på egen hånd. Ungdommer med mindre ressurser vil imidlertid i større grad være prisgitt kompetansen hos den enkelte saksbehandler. Samtidig er denne siste gruppen kanskje den

som trenger hjelpen aller mest. Dette kan tilsi at kan være viktig å kartlegge gjennom senere studier om kompetansen om ettervernstiltak er tilstrekkelig hos ansatte i barnevernet.

Hva sier ungdommene om planene som er lagt?

Som nevnt tidligere ga Plasseringsprosjektet begrenset informasjon om hvilke planer som ble lagt for ungdommene med utgangspunkt i opplysninger fra ungdommene selv. Mange ungdommer er usikre på om det er lagt noen planer. Gjennom å se nærmere på de ungdommene som sier noe om dette kan en likevel få noe innblikk i ungdommenes betraktninger rundt planleggingsarbeidet.

I den grad de selv sier noe om dette fremstår omfang og grad av systematisering som varierende. Det fremgår heller ikke tydelig ut fra intervju-materialet om det er ungdommenes egne planer de snakker om eller om det er mer organiserte planer i regi av barnevernet. En 20 år gammel jente beskriver imidlertid et mer organisert løp.

Det ble jo planlagt at jeg skulle flytte hit [jenta bor på hybel alene etter å ha vært i institusjon i flere år]. Jeg fikk jo ordnet det slik at jeg fikk hybel. Det ble jo sikret at jeg hadde penger til å klare meg selv også. Jeg var jo lærling da.

Denne jenta ble fortsatt fulgt opp på intervjutidspunktet av ungdomshjemmet hun tidligere bodde på. De hjalp henne blant annet med å finne jobber hun kunne søke. Det fremgår av saksbehandlerens redegjørelse at det var jobbet langsiktig med selvstendigjøgning der jenta hadde fått større ansvar over tid mens hun bodde på institusjonen. Siktemålet var at hun senere skulle greie seg i en selvstendig tilværelse.

Andre beskriver mindre strukturerte planer: «*Det ble ikke lagt mange planer. Det ble snakket litt om økonomi og litt om oppfølging fra barnevernet. De kom en gang i uka.*» En annen beskriver planene slik: «*... det er nå sannsynligvis å flytte i lag med noen for ikke å bo helt aleine og bo på grunn av skolen.*» Denne ungdommen bodde langt unna skolen og ville flytte nærmere for å få en enklere hverdag. En 19 år gammel gutt beskriver et løp der barnevernet fortsatt var inni bildet for å hjelpe ham til å klare seg på egen hånd. Planen hadde vært at han skulle søke jobb og stå på egne bein og at barne-

vernet skulle trekke seg sakte men sikkert ut. Han sier «*altså den biten med barnevernet var bare i overgangen til å klare seg aleine. Så dess mer jeg tjente (...) jo mindre trengte de å hjelpe meg.*» Denne gutten hadde fått hjelp både med bolig, økonomi og utdanning. Han sier imidlertid at han gruer seg til bursdagen sin for da tror han at han vil miste oppfølgingen fra barnevernets side. En annen 19-åring har planer om avtjening av militærtjeneste. Han sier imidlertid at barnevernet ikke har vært med i planleggingen. Det har vært snakket om planene hans fremover på ansvarsgruppemøte, men barnevernet har ikke vært aktive sier han. Han har selv tenkt ut planene. Selv om eksemplene er spredte, ligger hovedfokus på arbeid, utdanning og bolig.

Når de gjelder de ungdommene som oppgir at det ikke er lagt planer har vi bare få opplysninger. Her sier flere at det er for tidlig. Enkelte sier også at de ikke ønsker videre hjelp fra barnevernet. En jente sier for eksempel:

Nei, jeg har jo familien såpass i ryggen. Jeg er ikke sånn som bare har fosterfamilien. Da hadde det vært en annen sak. Men jeg har jo hele familien (...) på mamma sin side som vil støtte meg i ting jeg trenger hjelp med.

Med andre ord er ikke behovet for videre oppfølging fra barnevernet tilstede i følge denne jenta.

5.8 I hvilken grad har ungdommen medvirket i planleggingen?

Et spørsmål som tillegges stor vekt i barnevernet og i samfunnet for øvrig er barn og unges medvirkning i egen sak. Et sterkt fokus på barn og unges medvirkning henger sammen med en styrket rettsstilling for barn og unge blant annet som følge av inkorporering av FNs barnekonvensjon i norsk rett. I henhold til dagens lovgivning skal et barn som er fylt sju år og yngre barn som er i stand til å danne seg synspunkter, informeres og få rett til å uttale seg før det tas avgjørelse i sak som berører ham eller henne. Barnets mening skal tillegges vekt i samsvar med barnets alder og modenhet (jf. barnevernloven § 6-3).

Plasseringsprosjektet gir begrenset kunnskap om graden av ungdommenes medvirkning i planleggingen av denne overgangsfasen. Selv om vi skal

være forsiktige med å trekke slutninger, gir materialet imidlertid noen indiksjoner. At ungdommene i Plasseringsprosjektet i liten grad har oversikt over hvilke planer som er lagt kan indikere at de i liten grad er trukket med i planleggingsarbeidet. Samtidig fremgår det av saksbehandlerens fremstilling at dette planleggingsarbeidet gjøres i samråd med ungdommene i tråd med gjeldende retningslinjer. Graden av medvirkning fremstår imidlertid som nokså varierende²⁶. Også fokusgruppeintervjuet gir eksempler på forskjeller i graden av medvirkning fra ungdommenes side. En sier for eksempel: Jeg fikk to alternativer: «å fortsette å bo i fosterfamilie eller å flytte hjem til mamma og klare meg på egen hånd.» Resultatet for denne jenta var at hun skrev seg ut av barnevernet og flyttet hjem. Hun fikk ingen opplysninger om muligheten til å angre beslutningen. Jentas måte å formulere seg på indikerer at barnevernet har presentert henne for alternativene og at hun ble stilt overfor valg med begrensede handlingsmuligheter. En annen sier:

Jeg hadde et godt ettervern jeg, pressa på barnevernstjenesten, visste godt om mine egne rettigheter, snakket med dem om det da jeg var 17 og vi fant et kompromiss...

Denne jenta fremstår som en pådriver i utformingen av egen fremtid og signaliserer sterk medvirkning i utformingen av eget ettervernstilbud.

Enkelte i fokusgruppeintervjuet berørte rammene for medvirkning ved å reflektere over ansvarsgruppemøtene hvor ettervern hadde vært et tema. En sier for eksempel: «Ansvarsgruppemøte, [der] satt liksom seks personer, jeg fortalte bare det de ville høre jeg.» En annen beskriver denne arenaen slik:

[Jeg] Satt på møte uten at noen så meg, geipet og laget grimaser for å se om de i det hele tatt så meg, men ble totalt oversett, helt til jeg begynte å sjonglere med et glass, da så de meg.

²⁶ I Plasseringsprosjektet stilte vi ungdommene spørsmål om hvorvidt de hadde blitt spurt om sentrale spørsmål knyttet til egen sak. Dette var imidlertid ikke rettet spesifikt mot ettervern, men gjaldt flytting mellom plasseringssteder, tiltak generelt og samvær. Det var 14 av 37 ungdommer vi fikk opplysninger om som var blitt spurt om tiltak. Cirka halvparten hadde blitt spurt i forbindelse med flytting mellom plasseringssteder, mens omtrent to tredjedeler var blitt spurt om deres mening i forbindelse med samvær.

Begge disse utsagnene reflekterer ungdom som opplever ansvarsgruppemøtet som en arena uten reell innflytelse, dels gjennom å si at de målbærer de voksnes meninger og dels ved å oppleve seg snakket om og ikke med. Tilsvarende erfaringer finnes hos barn og unge i Plasseringsprosjektet. Der knytter spørsmålene om medvirkning seg imidlertid ikke spesifikt til spørsmål om ettervern.

Til tross for eksempler på ungdom som uttrykker stor grad av autonomi, indikerer uttalelsene om ansvarsgruppemøtene at målsettingen om å legge stor vekt på å høre barn og unge innenfor barnevernssystemet ikke i seg selv gir noen garanti for at ungdommene faktisk opplever seg sett og hørt. Flere studier viser også barns tendens til å bli lite synlige i barnevernssaker og hvor barnets stemme blir lite tydelige (jf. Nybom, 2005; Oppedal, 1999; Koch og Koch, 1995). Denne tendensen finner en igjen på tvers av landegrensener og på tvers av ulike barnevernssystemer (jf. Nybom, 2005). Samtidig understreker Storø (2005) hvor viktig det er at ungdommene er med på å påvirke planleggingen av egen livssituasjon, blant annet for utviklingen av egen identitet. Dette tilsier at det er nødvendig å se nærmere på måten barn og unges mening innhentes og rammene for dette i ettervernsammenheng.

5.9 Problemer når ansvaret for den faktiske oppfølgingen overføres fra statlig til kommunalt nivå

Ungdommene i fokusgruppeintervjuet forteller om problemer som oppstår når ansvaret for oppfølgingen går over fra statlig til kommunalt nivå når ungdommene fyller 20 år. I henhold til barnevernloven § 9-4 skal statlig regional barnevernmyndighet dekke den delen av kommunens utgifter som overstiger det kommunen plikter å betale etter lovens § 9-5 for barn under 20 år. Fordi refusjonsordningen fra statlig regional barnevernmyndighet bortfaller når ungdommen fyller 20 år får dette konsekvenser for den videre oppfølgingen av ungdommene. En av ungdommene sier: «*Jeg ble sluppet som en potet når jeg var 20 år*». Denne jenta bodde på institusjon. Men da hun fylte 20 år overtok det kommunale barnevernet den direkte oppfølgingen. Hun opplevde det da som et problem at det kommunale barnevernet ikke visste hvilke tiltak hun burde ha. Dette hadde imidlertid institusjonen bedre kunnskap om mente hun. Da den faktiske oppfølgingen ble overført til det kommunale barnevernet ble

resultatet at hun ikke fikk ettervernstiltak. Dette berører spørsmålet om den instansen som har beslutningskompetansen er den instansen som har størst kunnskap om ungdommens behov (jf. kapittel 7 og 9).

En annen negativ konsekvens av overføringen av den konkrete oppfølgingen til det kommunale barnevernet ved 20-årsalder, er at oppfølgingen av ungdommen skal skje fra ungdommens hjemkommune. Konsekvensen blir gjerne at ungdommen må flytte. Ungdom som har bodd på institusjon vil imidlertid ha venner og nettverk i den kommunen institusjonen befinner seg i. For mange vil det derfor være lite ønskelig å flytte. Resultatet blir dermed gjerne at videre tiltak blir uaktuelt fordi ungdommen ikke ønsker å flytte.

Den organisatoriske og økonomiske fordelingen mellom stat og kommune kan ha en rekke uheldige konsekvenser. Dersom den innebærer at ungdom som har behov for videre hjelp avstår fra å motta hjelpen fordi de ikke ønsker å flytte, blir resultatet at ungdommen blir stående uten et hjelpetilbud til tross for fortsatt behov for hjelp. Men også dersom ungdommen velger å flytte til hjemkommunen, kan dette ha negative konsekvenser. Den organisatoriske ansvarsfordelingen skaper et brudd hos ungdom som gjerne har hatt en rekke brudd både før og under plassering. Dette er ungdom som har behov for kontinuitet og stabilitet i sine liv, noe som også fremgikk av de internasjonale forskningsfunnene jf. Stein 2004 og kapittel 2. Flytting bort fra området som institusjonen befinner seg i fratrar ungdommen muligheten til å holde kontakten med tidligere omsorgsgivere. Slik kontakt er viktig da flere ungdommer ikke vil ha samme mulighet til å komme hjem på besøk hos sine biologiske foreldre etter å ha flyttet for seg selv, slik mange ungdommer har som ikke har vært under barnevernets omsorg. Også ivaretagelse av vennskapsrelasjoner er særlig viktig for barnevernsungdom. Mange av disse ungdommene strever både med å inngå og opprettholde sosiale relasjoner.

Slike konsekvenser som beskrevet ovenfor, strider i tillegg mot en brukerorientert tilnærming hvor ungdommens behov skal stå i sentrum. En av ungdommene påpekte nettopp dette. Det er «*Flytting fordi det passer kommunen best!*» Denne jenta opplevde også overgangen fra å bo på institusjonen til å motta tiltak fra den kommunale barneverntjenesten som klientgjørende. «*Hvem tar egentlig imot en 20-åring i barneverntjenesten?*» Mens institusjonen hadde lagt vekt på å fokusere på ungdommene som ressurspersoner fikk kontakten med barneverntjenesten henne til å føle seg mer som klient igjen.

5.10 Hva definerte ungdommene som avgjørende for å ha klart sin egen overgangsfase?

I fokusgruppeintervjuet stilte vi spørsmål om hva ungdommene selv vurderte som avgjørende for at de hadde klart sin egen overgangsfase. Tre hovedforklaringer ble trukket frem: For det første et sterkt ønske om ikke å bli som foreldrene sine eller som venner som hadde havnet på kjøret. Med andre ord et sterkt ønske om å unngå sosial arv eller -påvirkning. Dette er i tråd med det enkelte av ungdommene i Plasseringsprosjektet trakk frem da de reflekterte over negative utfall i fremtiden. For det andre trakk de frem det å ha kjæreste eller en person å se opp til. En av informantene sier at hun: «*Har opplevd noe av det gode, noen gode relasjoner, det var viktig!*». Dette er i tråd med forskning som viser at det å ha en god relasjon til minst en voksen person i overgangsfasen er viktig for å klare seg godt i voksen alder (jf. Biehal m.fl., 1995; Dixon & Stein, 2005; Storø, 2005). Den tredje forklaringen ungdommene trekker frem er stoltheten over å være selvstendig. Dette utkrystalliserer seg gjerne gjennom materielle goder – å ha et eget hjem og å bo for seg selv. En av informantene i fokusgruppeintervjuet gir tydelig uttrykk for denne stoltheten. Hun sier:

I dag får jeg hallelujafølelse: er dette mitt hjem? Faen dette er mitt hjem. Gliser fra jeg tar i døra til jeg tar av meg skoa, selv doen min er jeg glad i!

5.11 Hvilke tiltak oppleves som nyttige for etterverns-ungdom blant ungdommene i fokusgruppeintervjuet?

Ungdommene i fokusgruppeintervjuet kom med en rekke forslag til konkrete tiltak som de vurderte som nyttige og nødvendige for ungdom i ettervernsfasen. Ikke overraskende knytter disse seg i stor grad til det å ha penger til å leve av, men også ivaretagelse av relasjoner. Enkelte etterlyste det å ha egenkapital da de fylte 18 år. Selv om tidligere barnevernsungdom har rett til sosialhjelp ble det å gå på sosialkontoret sett som stigmatiserende. Tilsvarende betraktninger kom frem hos ungdommene i Plasseringsprosjektet da de reflekterte rundt fremtiden.

En styrket stilling for ettervernsungdom ble trukket frem som et overordnet hensyn. De etterlyste noen som kunne ivareta deres interesser på

samfunnsplan. Fordi dette er ungdom som er over 18 år vil ikke Barneombudet være en aktuell forkjemper for deres rettigheter. De etterlyste derfor *et eget ombud som kunne målbare deres interesser.*

Bedre kompetanse i barnevernet om eksisterende aktuelle tiltak i ettervernsfasen.

Flere møteplasser var et tiltak som ble trukket frem. En informant var i denne forbindelse opptatt av å ha møteplasser som hjalp dem til å gå fra å være klienter til å være ressurser, for eksempel å ha muligheter til å hjelpe andre ungdommer. Men det ble også etterlyst flere fritidsklubber og kafeer hvor både tidligere barnevernsungdom og ungdom uten slik erfaring kan møtes.

Å ha en støtteperson som fulgte dem opp i overgangsfasen var et annet tiltak som ble trukket frem. Gode erfaringer med å ha en miljøarbeider i denne fasen ble fremhevet. Oppfølging fra en støttekontakt var en annen mulighet. I denne sammenheng påpekte imidlertid ungdommene at begrepet «støttekontakt» har en uheldig klang. «*Vi må finne et ord som ufarliggjør ettervern og det å ha en støtteperson.*» Ungdommene var opptatt av begrepsbruken i barnevernet. Flere nevner i denne sammenheng ønsket om å være som alle andre. Dette er et behov som kanskje gjør seg særlig sterkt gjeldende i den alderen som ungdom befinner seg i når spørsmålet om ettervern kommer opp. I tillegg berører det stigmaeffekten ved det å ha barnevernsbakgrunn. Dette er noe som også nevnes av flere internasjonale forskere på feltet (jf. Flynn og Vincent, 2008 og Stein, 2005).

Retrettmulighet og større fleksibilitet. Å ha muligheten til å komme tilbake dersom ungdommene ikke klarer seg på egen hånd fremheves som et svært sentralt punkt. Dette er også noe som kan redusere noe av den ambivalensen og engstelsen for myndighetsdagen som en fant eksempler på hos ungdommene i Plasseringsprosjektet. På samme måte som ungdom uten tidligere barnevernserfaring er det viktig at også barnevernsungdom får muligheten til å prøve å feile i denne overgangsfasen. Som nevnt foreligger det ikke klare føringer på angrefristens lengde dersom ungdom takker nei til videreføring av tiltak. Tydeligere føringer på praktiseringen av regelverket hvor man ivaretar behovet for fleksibilitet vil derfor være et tiltak som kan ivareta ungdommens behov i større grad enn regelverket gjør i dag.

Ungdommenes behov må være avgjørende for tilbudet. Dette handler blant annet om å slippe å bære uheldige konsekvenser av den økonomiske og administrative ansvarsfordelingen mellom stat og kommune ved fylte 20 år. Som vist tidligere måtte enkelte av ungdommene flytte fra kommunen institusjonen befant seg i tilbake til hjemkommunen på grunn av denne ansvarsfordelingen. Slike konsekvenser bør unngås i de tilfeller dette ikke er en god løsning for den enkelte.

Flere ettervernsbaser ved institusjoner ble trukket frem som positive tiltak med sikte på å gjøre overgangsfasen lettere for ungdommene.

Kartlegging av ungdommens nettverk når de er på vei ut av barnevernet var et tiltak informantene trakk frem. En av informantene uttrykker behovet slik: «Barnevernet må lime (...) relasjonene på igjen når vi flytter ut til ingenting! Vi rives ut i fra noe, men limes ikke inn i noe annet på vei ut.» Utsagnet reflekterer dels hva det har betydd for ungdommen å ha vært under omsorg, men også den usikkerheten som det å skrives ut av barnevernet representerer for den enkelte. En av ungdommene var opptatt av å bygge på relasjonen til biologiske foreldre såfremt det er mulighet til for det. Som hun sier: «... for de skal jo være der hele tiden videre.» Dette behovet er i tråd med at mange (33 av 42) av ungdommene i Plasseringsprosjektet også var opptatt av å ha kontakt med sine biologiske foreldre i årene fremover. Ungdommene i fokusgruppeintervjuet hadde imidlertid ulike erfaringer og ulike syn på hvorvidt biologiske foreldre burde ha en rolle i denne overgangsfasen. At rollen til biologiske foreldre kan ha både en positiv og negativ betydning i ettervernsfasen reflekteres også i forskningslitteraturen på området (jf. Collins m.fl., 2001; Stein, 2008; Wade 2008). Ungdommene var samtidig opptatt av at man ikke burde tenke for snevert når barnevernet jobbet i forhold til ungdommenes nettverk. Tidligere naboer eller fjernere slektninger nevnes som eksempler på mulige ressurspersoner. Wade (2008) fant i sin undersøkelse at barnevernet tenkte for snevert når saksbehandlerne ble bedt om å definere de viktigste personene i ungdommenes nettverk. Ungdommene i fokusgruppeintervjuet var kritiske og mente at barnevernet burde gjøre en større innsats med å finne frem til alle positive ressurser. Samtidig var ungdommene opptatt av at de selv burde være med å definere sine nettverk.

5.12 Hva har fremstillingen vist?

Et optimistisk fremtidsblikk i møte med en problemorientert saksbehandlerforståelse

Fremstillingen har vist at ungdommene i Plasseringsprosjektet fremsto som nokså optimistiske i synet på egen fremtid. Deres tanker om fremtiden har mange fellestrekk med hva en ville forvente å finne hos ungdom uten barnevernbakgrunn i tilsvarende alder (Hellevik, 2005). Dette er ungdom som er opptatt av å skaffe seg utdanning (fortrinnsvis yrkesutdanning,) arbeid, bolig og kjæreste/familie når blikket rettes fremover. Samtidig gjenspeiles også erfaringer fra tiden før plassering særlig når ungdommene trakk fram hva de fryktet mest. Samtidig har saksbehandlerne uttrykt en mer problemorientert forståelse og nokså lave forventninger til ungdommene, særlig i utdanningsammenheng. I kapittel 9 vil vi drøfte hvordan og hvorfor man bør ivareta optimismen hos ungdommene sett i forhold til mer problemorienterte forståelser hos andre aktører i saken.

Ettervernsungdom – en heterogen gruppe med ulike behov

Vi har videre sett at halvparten av ungdommene vi har opplysninger om ikke forventer å trenge hjelp i årene fremover. Dette kan handle om at disse ungdommene ikke har behov for videre oppfølging, men kan også reflektere en avvisning av barnevernet som hjelper. Familien (biologisk og midlertidige omsorgspersoner) utpekes som de viktigste hjelperne. De som uttrykker behov for hjelp nevner foruten økonomisk hjelp, behov for bistand på et bredt spekter av områder blant annet praktisk hjelp, rådgivning, hjelp til å skaffe seg utdanning og arbeid og noen nevner også psykologisk hjelp. Også mellommenneskelige behov som trygghet og noen å snakke med fremheves. Dette reflekterer at barnevernsungdom er en heterogen gruppe med ulike behov i tråd med det vi fant i gjennomgangen av forskningslitteraturen på feltet (jf. kapittel 2).

Behov for å tilrettelegge for at ungdommene som trenger det får et etterverntilbud

I fremstillingen foran har vi vist at det å få ettervern oppleves av flere som en krevende forhandlingsprosess. Denne posisjonen fordrer å være passe kompetent og passe pågående og fordrer en sosial kompetanse mange unge i barnevernet vil mangle. Dette er gjerne de ungdommene som trenger ettervern mest. Ungdommene etterlyser i større grad å kunne opptre på egne premisser i systemet. De ønsker å få hjelp ut fra sin individuelle situasjon, ikke ut fra sin alder. De ønsker fleksibilitet i forhold til å kunne prøve seg på egen hånd, men kunne komme tilbake til barnevernet dersom de ikke lykkes. Med andre ord etterlyses et tilbud om ettervern som i større grad tar utgangspunkt i ungdommenes individuelle behov.

Behov for å tilrettelegge for medvirkning i egen sak

Fremstillingen har vist at barnevernet legger stor vekt på ungdommenes ønsker i ettervernsammenheng. Samtidig har undersøkelsen indikert varierende grad av medvirkning fra ungdommenes side. Enkelte uttrykker stor grad av autonomi, mens andre er lite informert om egen sak. Ungdommene fremstiller dessuten ansvarsgruppemøte som et forum som ikke gir gode rammer for å utøve innflytelse. Med forbehold om begrensninger i datagrunnlaget med hensyn til å belyse ungdommenes medvirkning, er det behov for å utrede nærmere omfanget av og premissene for medvirkning i egen sak for ettervernsungdom.

Behov for et bredspektret etterverntilbud

Ungdommene har oppgitt en rekke forslag av betydning for å klare overgangen til en selvstendig tilværelse. Blant de viktigste tiltakene som nevnes er en styrket rettsstilling for ettervernsungdom, å bli fulgt opp av noen de har en god relasjon til, en fleksibel angrefrist og en bredere kartlegging av ungdommenes nettverk fra barnevernets side. Dette tilsier behov for et bredspektret tilbud, noe det også er bred enighet om i den internasjonale forskningslitteraturen på feltet (Reid, 2007 og kapittel 2). Samtidig har fremstillingen vist eksempler på at organisatoriske og administrative rammer kan fungere som barrierer mot at ungdommen får et tilbud med utgangspunkt i eget behov. Denne problemstillingen vil vi komme tilbake til i rapportens avsluttende kapittel.

5.13 Hovedfunn og anbefalinger

Refleksjoner rundt overgangsfasen og egen fremtid

- Ungdommene i Plasseringsprosjektet fremstår som nokså optimistiske i sine forventninger til egen fremtid.
- De fleste ungdommene i Plasseringsprosjektet har planer om å bli boende der de bor utover myndighetsalder. Flertallet av ungdommene er trygge på at de kan fortsette å bo hos omsorgsgiverne i årene fremover.
- Saksbehandlerne har lavere forventninger til ungdommenes fremtid enn ungdommene i Plasseringsprosjektet selv har.

Behov for hjelp

- Halvparten av ungdommene i Plasseringsprosjektet tror de vil trenge hjelp i årene fremover. Ungdommene i begge utvalgene uttrykte behov for hjelp til å dekke løpende utgifter, praktisk hjelp i hverdagen, samt råd og veiledning. Enkelte uttrykker behov for psykologisk hjelp. Å unngå ensomhet, å føle seg trygge og det å ha en god relasjon til noen er også sentrale behov.
- Familien fremstår som det viktigste stedet ungdommene i Plasseringsprosjektet vil søke hjelp hos. Særlig fremheves biologiske familie, men også fosterfamilien. Datamaterialet tilsier at det bør legges større vekt på en bred og systematisk kartlegging av ungdommenes nettverk med sikte på tiden etter avsluttet omsorgsløp.

Prosessen for å få ettervern

- Materialet gir eksempler på at ungdommen opplever det problematisk å skulle definere sitt behov for videre oppfølging akkurat ved fylte 18 år, og det er nødvendig med større fleksibilitet.
- Regelverket plasserer ungdommen i en forhandlingsposisjon for å få ettervern. Ungdommene må være ressurssterke og kjenne sine rettigheter, men samtidig ikke være for ressurssterke. Da risikerer de å bli vurdert som uten behov for videre oppfølging. I forhandlingene måtte man være pågående, men ikke for pågående.
- Graden av medvirkning i planleggingsarbeidet fra ungdommens side fremstår som nokså varierende. Det er heller ikke uten videre slik at alle ønsker å bestemme selv. Rammene for ungdommenes medvirkning er ikke nødvendigvis tilpasset ungdommenes behov.

Planer og tiltak

- Det er viktig å starte planleggingen av ettervernsfasen tidlig, og sørge for at planene omfatter alle de viktige områdene for ungdommens videre liv. Planleggingen er en prosess som barneverntjenesten må komme tilbake til over tid.
- Saksbehandlerne framsto som positive til videreføring av tiltak for ungdommene, men det er i stor grad opp til ungdommene selv om de ønsker fortsatt tilbud.
- Ungdommene etterlyste større fleksibilitet i vurderingen av behov for oppfølging. De har behov for å kunne prøve og feile. Dette tilsier en liberal praktisering av angrefristen gjennom vid adgang til å få tilgang til tiltak.
- Det oppstår problemer for ungdommene når ansvaret for den faktiske oppfølgingen overføres fra statlig til kommunalt nivå ved fylte 20 år. Dette kan føre til et dårligere tilbud. Det kan også føre til at ungdommen ikke ønsker videre oppfølging.

Forslag til tiltak

- En generelt styrket stilling for ettervernsungdom.
- Ungdommenes behov må være avgjørende for den oppfølgingen som gis.
- Økonomisk tilskudd til livsopphold og løpende utgifter uten å bli sosialklienter
- Bedre kompetanse i barnevernet om ettervernstiltak.
- Flere møteplasser for ungdom i ettervernsfasen.
- Å ha en støtteperson i overgangsfasen.
- Retrettmulighet til barnevernet (vid angrefrist).
- Flere ettervernsbaser ved institusjoner.
- Kartlegging av ungdommens nettverk.

Utredningsbehov

- Det er behov for å kartlegge hvilke forventninger barnevernsungdom møtes med i forhold til utdanning og arbeid i barnevernsystemet i vid forstand (saksbehandlere, midlertidige omsorgsgivere og foreldre).
- Det er behov for å foreta en bredere kartlegging av i hvilken utstrekning barnevernet anvender en problemorientert og diagnostisk forståelse og hvilke implikasjoner slike forståelser kan ha i forhold til ungdommene og andre aktører i saken.
- Det er behov for å kartlegge kompetansen til ansatte i barnevernet knyttet til aktuelle ettervernstiltak
- Det er behov for å undersøke nærmere hvordan ungdommenes synspunkter innhentes og hvilke rammer barnevernsystemet gir for at ungdom skal kunne formidle sine synspunkter
- Det er behov for å kartlegge omfang og konsekvenser av ansvarsdelingen mellom stat og kommune i forhold til barnevernsungdom i ettervernsfasen.

6 Barneverntjenestens arbeid med ettervern

6.1 Innledning

De foregående kapitlene har analysert kjennetegn ved ungdom i ettervernsfasen og synspunkter på denne overgangsperioden fra ungdommene selv. I det følgende presenterer og analyserer vi hvordan *barneverntjenesten* arbeider med ettervern. Høsten 2007 ble det gjennomført en spørreskjemaundersøkelse som ble sendt ut til alle landets barneverntjenester. Svar fra i alt 213 barneverntjenester er inkludert i resultatfremstillingen. Dette var de barneverntjenestene som hadde ungdom over 18 år med hjelpetiltak pr. 31.12.06. I tillegg til analyser av de innkomne spørreskjemaene, bygger fremstillingen på en gjennomgang av rutinebeskrivelser barneverntjenestene sendte inn.

Hovedproblemstillingen for undersøkelsen var: Hvordan arbeider barneverntjenesten overfor ungdom som har vært under omsorg i overgangsfasen fra omsorg til en selvstendig tilværelse? Ettervern er forstått som alle typer hjelpetiltak etter barnevernloven for ungdom over 18 år. Undersøkelsen omfatter primært barneverntjenestens arbeid med ungdom i alderen 18–23 år som hadde vært under omsorg etter barnevernloven § 4-12. Noen spørsmål belyser imidlertid også forskjeller knyttet til ulike plasseringshjemler. (Se for øvrig kapittel 3 for ytterligere informasjon om fremgangsmåten for datainnsamlingen).

Kapittelet vil belyse følgende problemstillinger:

- 1) På hvilke måter varierer ettervernsarbeidet i forhold til størrelse og organisering av barneverntjenesten?
- 2) Hva slags variasjoner og mønstre finnes i barneverntjenestens konkrete rutiner for ettervernsarbeidet?
- 3) Hvilken rolle har ungdommen i ettervernsarbeidet og hvilke begrunnelser gis for at ungdom har eller ikke har tiltak?

- 4) Hvilke samarbeidspartnere har barneverntjenesten i ettervernsarbeidet, inkludert foreldres rolle, og hva beskrives som problemer og muligheter i samarbeidet?
- 5) Hvilke forskjeller er det i arbeidet knyttet til ulike plasseringshjemler?

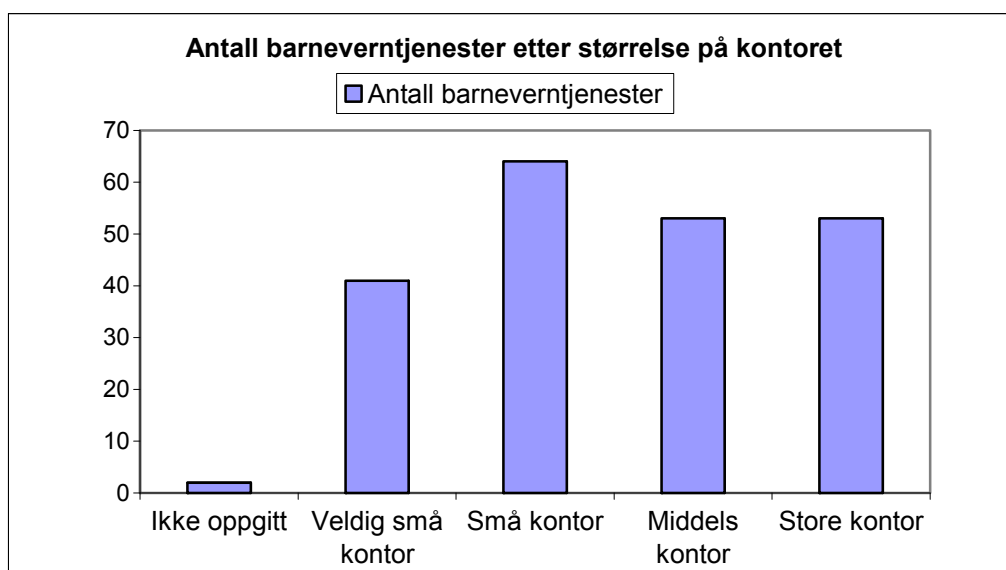
6.2 Variasjoner i ettervernsarbeidet relatert til barneverntjenestenes størrelse og organisering

Gjennom blant annet barnevernsungdommers beskrivelse, oppslag i media og undersøkelser av barneverntjenesten (Follesø, 2006; Kommunerevisjonen i Oslo, 2006; Stokke, 2007), kan en få inntrykk av at det er tilfeldig om ungdom får ettervern eller ikke og at hva du får er avhengig av i hvilken kommune eller bydel du bor. I dette kapitlet vil vi se på hvilke variasjoner det er i ettervernsarbeidet relatert til barneverntjenestens størrelse og organisering.

Beskrivelse av barneverntjenestene

Det er stor variasjon når det gjelder barneverntjenestenes størrelse. Det minste kontoret hadde 0,20 prosent stilling mens det største hadde 100 ansatte. For å belyse variasjoner knyttet til størrelse på kontorene ble barneverntjenestene delt inn i fire kategorier. Disse omfattet *veldig små* kontorer (fra 0,20 prosent stilling og inntil 3 stillinger), *små* kontorer (fra 3 og inntil 5 stillinger), *middels* store kontorer (fra 5 og inntil 10 stillinger) og *store* kontorer (10 eller flere stillinger). Denne inndelingen er valgt for å synliggjøre variasjoner også mellom små kontorer. Det synes mer sårbart å være under 3 enn å være 3–5 ansatte. Det er også forholdsvis mange kontorer i disse kategoriene. Denne inndelingen gir i tillegg rimelig like store kategorier, noe som gir et mer oversiktlig sammenligningsgrunnlag. Figur 6.1 viser en fordeling av barneverntjenester etter størrelse på kontorene.

Figur 6.1 Oversikt over antall barneverntjenester etter størrelse på kontoret. N=213

Når en ser på kommunestørrelse i forhold til størrelse på barneverntjenestene er det slik en kunne forvente, at de største kommunene har de største kontorene. Tabell 6.1 viser en oversikt over fordeling av kontorer etter størrelse relatert til kommunestørrelse.

Tabell 6.1 Oversikt over fordeling av kontor etter størrelse relatert til kommunestørrelse* N= 199 Kategorien med flest kontor relatert til kommunestørrelse er uthevet.

	Til og med 2000 innbyggere	2001–5000 innbyggere	5001–10 000 innbyggere	10001–30000 innbyggere	Over 30000 innbyggere	Bydeler	Alle
Veldig små	15	21	3				39
Små	1	27	32	2			62
Middels			19	27		3	49
Store				19	18	14	51
Alle	16	48	54	48	18	17	201

*Det er 12 interkommunale barneverntjenester. Innbyggertall for de kommunene som deltar i det interkommunale samarbeidet er slått sammen. Bydeler i de to største byene er skilt ut i en egen kategori.

Som tabellen viser, varierer barneverntjenestenes størrelse med kommunestørrelse. I hovedsak kan en si at de minste kommunene har de minste barneverntjenestene. Det er først kommuner med over 5000 innbyggere som også har middels store kontorer. Store kontor er det bare i kommuner med over 10 000 innbyggere og i bydeler.

Materialet viser videre variasjon i hvor mange ungdommer med tiltak det er på de ulike kontorene. Først er det grunn til å merke seg at over halvparten av alle barneverntjenestene har et lite antall (1–3) ungdommer med ettervernstiltak²⁷. Det kan bety at det er mange barneverntjenester med lite erfaring på dette feltet.

Forholdet mellom størrelsen på kontorene og antall ungdommer med tiltak pr. 31.12.06 vises i tabell 6.2.

Tabell 6.2 Oversikt over hvor mange barneverntjenester som har ungdommer med tiltak pr. 31.12.06 relatert til størrelse på kontoret, prosent (N) N= 211

	Veldig små kontor	Små kontor	Middels kontor	Store kontor	Alle
1–3 ungdommer med tiltak	93 (38)	86 (55)	32 (17)	0	52 (110)
4–10 ungdommer med tiltak	7 (3)	14 (9)	64 (34)	42 (22)	32 (68)
11 eller flere ungdommer med tiltak	0	0	4 (2)	59 (31)	16 (33)

Ikke overraskende finner vi at de minste kontorene hadde færrest ungdommer og de største kontorene flest ungdommer over 18 år med tiltak pr. 31.12.06. Barnevernsstatistikken viser også at andelen ettervernsklienter øker jevnt med økende kommunestørrelse (se kapittel 3).

Forskjeller mellom store og små barneverntjenester i forhold til organisering

Et spørsmål er i hvilken grad barneverntjenesten har en spesialisert organisering med hensyn til ettervern. I England har de fleste barneverntjenestene en type spesialisert tjeneste. Dette fremheves som positivt fra ungdommenes

²⁷ Pr. 31.12.06 var det 575 ungdommer på 17 år med omsorgstiltak (§4-12) (jf. Statistikkbanken, Statistisk sentralbyrå). Hvis en antar at det er omtrent samme antall ungdommer pr. år og alle som har vært under omsorg får ettervern fra 18 til 23 år, ville det utgjøre $575 \times 5 = 2875$ ungdommer. Med 413 barneverntjenester i Norge ville det utgjøre i gjennomsnitt 7 ungdommer pr. barneverntjeneste på ettervern. Alle ungdommer vil kanskje ikke trenge ettervern, i hvert fall ikke så lenge. Samtidig er det da ikke regnet med ungdom som er plassert etter 4-4 5. ledd eller 4.24/4.26 eller ungdom som har hjelpetiltak i hjemmet. (Totalt sett var det 980 ungdommer på 17 år som var plassert, inklusive de som var plassert i medhold av bvl. §§ 4-4, 5. ledd og 4-26).

side, fordi de opplever saksbehandlerne som mer tilgjengelige, mer fleksible og vennlige (Dixon & Stein, 2005; Harris & Broad, 2005; Social Service Inspectorate, 1997). Samtidig ser spesialiserte ettervernsprogrammer ut til å virke best for de som har det dårligste utgangspunktet og kan bidra til bedring i forhold til bolig og praktiske ferdigheter, men med begrenset innflytelse på andre utfallsvariabler (Biehal m.fl., 1995 i Stein, 2005). Stein (2005) fremhever også at det er omsorgsgiverne som kan tilby stabilitet og kontinuitet også i denne overgangen og at spesialistprogrammer må støtte disse og ikke ta over.

På spørsmålet om hvordan barneverntjenesten var organisert var det fire svaralternativer, som omfattet spesialist-, generalist-, blandingsmodell av generalist/spesialist eller annen modell. Kategoriene var ikke utdypet nærmere. Men en vanlig forståelse av generalistorganisering vil være at alle saksbehandlere har alle typer saker, mens spesialistmodellen vil innebære at noen saksbehandlere har et spesielt ansvar for enkelte typer saker. Tabell 6.3 viser en oversikt over organisering relatert til størrelse på kontorene.

Tabell 6.3 Oversikt over hvordan barneverntjenestene er organisert relatert til størrelse på kontoret. N=206

	Veldig små kontor	Små kontor	Middels kontor	Store kontor	Alle
Spesialistmodell	2	1	5	22	30
Generalistmodell	26	53	32	11	122
Blandingsmodell av generalist/spesialist	6	5	13	17	41
Annen modell	5	3	2	3	13
Totalt	39	62	52	53	206

De fleste kontorene (nærmere 60 %) har en generalistorganisering. Denne organisasjonsformen er dominerende for de minste kontorene og den gjelder for over halvparten av de middels store kontorene. Ved de store kontorene er det derimot en større andel som har en spesialistorganisering eller en blandingsmodell av spesialist og generalist.

En form for spesialisering vil være å ha en egen saksebehandler med spesielt ansvar for ungdom over 18 år. Det er åtte prosent av barneverntjenestene (17) som sier at de har det, i hovedsak blant de største kontorene,

men også noen få av de små og middels store kontorene. De fleste kontorene som oppgir å ha egen saksbehandler for ungdom har naturlig nok også en spesialistorganisering.

At det i Norge er liten grad av spesialisering henger sannsynligvis i stor grad sammen med at det er mange små barneverntjenester i Norge. Kontorer med 1–3 ansatte gir liten mulighet for spesialisering. Samtidig kan det være at noen barneverntjenester vurderer at spesialisering kan ha uheldige konsekvenser som for eksempel innebærer å bytte saksebehandler. Det kan være lettere for ungdommen å drøfte situasjonen med en person de har en etablert relasjon til, også fordi mange av ungdommene har opplevd å ha blitt sviktet av voksne (Stein, 2006). I kapittel 5 så vi at enkelte ungdommer fremhevet betydningen av å ha en god relasjon til saksbehandleren i ettervernsfasen. Også flere nordiske undersøkelser om ettervern (bl.a. Bratterud m.fl., 2006; Dreyer Espersen, 2004) fremhever betydningen av relasjonen mellom ungdommen og de som skal følge opp, inkludert saksbehandler. Relasjonen til saksbehandler synes å være viktig for om de får videre tiltak og ønske om fortsatt tiltak (Binde, 2008; Bratterud & Skårstad Storhaug, 2008). Unge voksne ønsker at saksbehandlerne skal være stabile (Tabuka, 2003). Samtidig trenger ikke spesialiserte ettervernsprogrammer å innebære en spesialisering innenfor barneverntjenesten. Ungdommers erfaringer med for eksempel DUE-prosjektet (Der Ungdom Er) i Bergen fremhever noen av de samme positive erfaringene som beskrives fra England knyttet til tilgjengelighet, fleksibilitet ved de som følger opp ungdommen (Thrana, 2006). Det er et ettervernstiltak utenfor barneverntjenesten hvor ungdommene får en egen kontaktperson/miljøarbeider gjennom tiltaket.

Variasjon i rutiner sett i forhold til barneverntjenestens størrelse og organisering

Rutiner kan beskrives som gjentakende atferdsmønstre som har viktige funksjoner i en organisasjon. De bidrar til å koordinere og kontrollere arbeidet, økonomisere med hensyn til bruk av ressurser, reduserer usikkerhet og de er et lager for kunnskap (Becker, 2004). Barneverntjenesten har mange arbeidsoppgaver i et komplekst felt. Det er derfor interessant å undersøke i hvilken grad barneverntjenestene har rutiner knyttet til ettervernsarbeidet. Som

uttrykk for rutiner ble barneverntjenestene spurt om de hadde en systematisert praksis, om denne var skriftliggjort og om de brukte rutinehåndboken som er utgitt av Barne- og likestillingsdepartementet. Tabell 6.4 viser en oversikt over hvorvidt barneverntjenestene vurderer at de har en systematisert praksis relatert til hvor stort kontoret er.

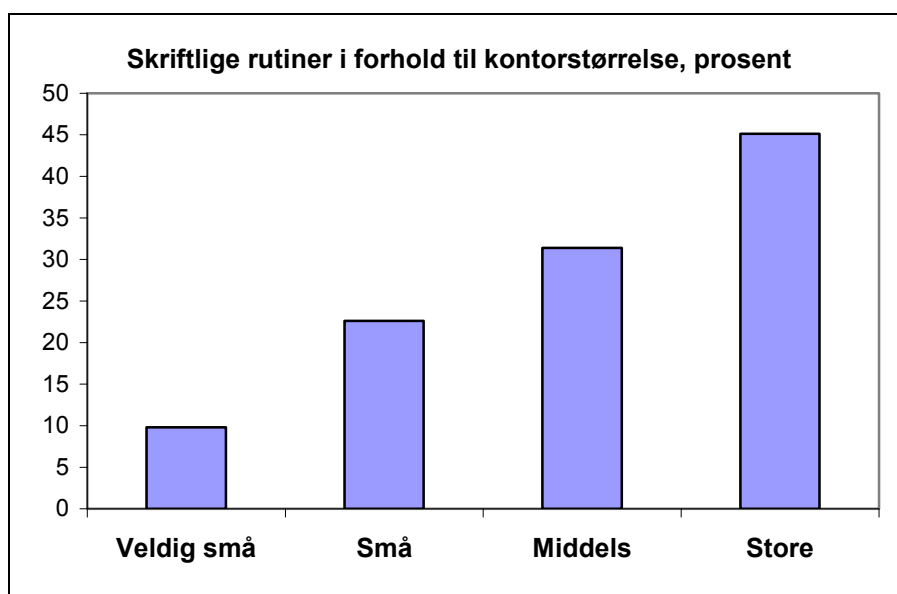
Tabell 6.4 Oversikt over systematisering av praksis sett i forhold til kontorstørrelse. Prosent (N) N = 210

	Veldig små kontor	Små kontor	Middels kontor	Store kontor	Alle
Har en systematisert praksis	49 (20)	58 (37)	83 (43)	77 (41)	67 (141)

Totalt sett er det nesten 2/3 av barneverntjenestene som vurderer at de har en systematisert praksis når det gjelder ettervern. Samtidig er det variasjoner relatert til størrelse. Flere av de middels store og store kontorene oppgir å ha en systematisert praksis. Grad av systematisering ser også ut til å henge sammen med grad av spesialisering. Det var i overkant av 80 prosent av de som har spesialistorganisering som oppga å ha en systematisert praksis, mot i overkant av 60 prosent av de som har generalistorganisering.

Skriftlige rutiner kan ses som en sterkere grad av formalisering av praksis. Skriftlighet vil også i større grad kunne bidra til overføring av kunnskap og gi mindre sårbarhet ved sykdom og utskifting av personell. Ser en på alle barneverntjenestene under ett, var det bare 28 prosent av barneverntjenestene som hadde skriftlige rutiner. Samtidig stiger andelen med skriftlige rutiner med kontorenes størrelse. Flere av barneverntjenestene kommenterte også at det var en svakhet ved deres ettervernsarbeid at rutinene ikke var skriftliggjort. Dette ble kommentert av kontorer i alle størrelser. I figur 6.2 vises en oversikt over hvorvidt barneverntjenestene har skriftlige rutiner sett i forhold til barneverntjenestens størrelse.

Figur 6.2 viser andel av kontorene som har skriftlige rutiner, sett i forhold til barneverntjenestens størrelse. Prosent. N= 205

At det i liten grad foreligger skriftlige rutiner for ettervernsarbeidet kan ha flere forklaringer. Det kan være et område som har vært lite fokusert. Som noen barneverntjenester skriver, kan de oppleve at de må prioritere de minste barna. Det kan også ha sammenheng med at mange barneverntjenester har få eller ingen ungdommer i denne aldersgruppen, og derfor ikke har opplevd et behov for å skriftliggjøre rutiner. En annen forklaring kan knytte seg til størrelsen på barnevernkontorene. Små kontorer kan ha mindre behov for skriftlige rutiner enn de store. Dette er i tråd med at de små kontorene sjeldnere hadde skriftlige rutiner enn de store. De små kontorene har få ungdommer og få ansatte, noe som gir en mer oversiktlig arbeidssituasjon, og dermed mindre behov for skriftliggjøring for å kunne formidle kunnskap mellom ulike personer. Få ungdommer i ettervernsfasen gir samtidig et lite erfaringsgrunnlag, noe som nettopp gir et behov for skriftlige rutinebeskrivelser fordi en så sjelden møter ungdom i denne fasen. Det er større andel av kontorene med spesialistorganisering som oppgir å ha skriftlige rutiner. Dette kan både henge sammen med at det i hovedsak er store kontorer, men også at de har flere ungdommer og derfor har hatt et behov for å fokusere på denne gruppen, eller at de gjennom å spesialisere har fått mulighet til å fokusere på dette arbeidet.

En annen form for skriftliggjøring er rutinehåndboken utgitt av Barne- og likestillingsdepartementet. Tabell 6.5 gir en oversikt over bruk av rutinehåndboken relatert til kontorstørrelse.

Tabell 6.5 Oversikt over bruk av BLD`s rutinehåndbok sett i forhold til kontorstørrelse. Prosent (N) N = 207

	Veldig små kontor	Små kontor	Middels kontor	Store kontor	Alle
Bruker BLD`s rutinehåndbok	76 (31)	84 (52)	79 (41)	64 (33)	76 (157)

Det er totalt 76 prosent som bruker rutinehåndboken. Det er en tendens til at de minste kontorene bruker den oftere enn de største. Det er altså motsatt av hva det var i forhold til skriftlige rutiner, hvor flere av de store kontorene enn de små hadde skriftlige rutiner. Det kan derfor se ut som de største kontorene i større grad utarbeider sine egne rutiner skriftlig. I forhold til organisasjonsmodell anvender generalistene i større grad enn spesialistene rutinehåndboken. Det er i overkant av 3/4 av de som har generalistmodell eller annen modell som anvender BLDs rutinehåndbok og ca. 2/3 av kontorene som er organisert etter spesialistmodell eller blandingsmodell.

Det at mange barneverntjenester drar nytte av eksisterende materiell som rutinehåndboken fra BLD, synliggjør nytten og behovet for denne type veiledere. Det kan derfor også være hensiktsmessig å utarbeide mer felles materiell, for eksempel en rutinehåndbok spesifikt på ettervern. Selv om det er behov for lokale tilpasninger og at rutinene integreres i det enkelte kontors rutiner, kan en slik rutinehåndbok være et utgangspunkt for å konkretisere en lokal praksis. Skriftlige rutiner er i seg selv ingen garanti for en god kvalitet på ettervernsarbeidet. Det vil likevel kunne bidra til at sentrale områder blir husket på, at det ikke blir så sårbart ved sykdom og utskifting av personell. Utarbeidelse og vedlikehold av skriftlige prosedyrer og tilnæringsmåter blir fremhevet som sentralt for å møte småkommuners sårbarhet (Fylkesmannen i Nordland, 2006).

Barneverntjenestens vurdering av styrker og svakheter i ettervernsarbeidet i forhold til barneverntjenestens størrelse

Vi har hittil sett på barneverntjenestenes størrelse og organisering i relasjon til overordnet systematikk i ettervernsarbeidet. I det følgende analyserer vi hvordan barneverntjenestene selv vurderer styrker og svakheter i ettervernsarbeidet relatert til kontorstørrelse, et tema flere av barneverntjenestene kommenterte.

Barneverntjenestenes kommentarer relatert til størrelse dreide seg først og fremst om det å være en liten barneverntjeneste. De kontorene som har gitt kommentarer i forhold til at de er små kontor hadde fra to til seks ansatte, flest to til tre. Det var ingen som kommenterte verken fordeler eller ulemper ved det å være et stort kontor. Det å være et lite kontor ble i seg selv kommentert av flere som en styrke og blant annet følgende ble vektlagt: Kontoret befinner seg i et lite samfunn hvor man kjenner ungdommen og familien. Dette gir god oversikt, herunder godt kjennskap til historien, samt fleksibilitet. Svakheter ved små kontorer, som ble fremhevet, var manglende rutiner og få skriftlige rutiner slik at man i saken ble svært avhengig av den enkelte saksbehandler. Enkelte fremhevet også at det var få tiltak til rådighet i bygda. Andre understreket at få personer til å arbeide med sakene gjør det vanskelig i saker med store utfordringer. Den gode kjennskapen til ungdom og familie kan føles negativt for familien i saker hvor en er uenige.

Flere av disse synspunktene finner vi igjen i undersøkelser om barnevern i små kommuner (bl.a. Fylkesmannen i Nordland, 2006; Haugland, 2000; Hovik & Myrvold, 2001; Veland, 1998). Barnevernet i små kommuner karakteriseres som sårbart blant annet for ansattes kompetanse og kapasitet i systemet, men det påpekes også at de nære forholdene på sitt beste kan gjøre at barn får hjelp tidlig (Hovik & Myrvold, 2001). Andre beskriver det problematiske ved å være et lite kontor og gå inn for omsorgsovertakelse (Haugland, 2000; Veland, 1998). Nærhet beskrives som en styrke i Småkommuneprosjektet, men samtidig er en hovedkonklusjon at interkommunalt samarbeid er nødvendig (Fylkesmannen i Nordland, 2006). Mulighet for fleksibilitet er et viktig hensyn i forbindelse med ivaretagelse av ungdommer i ettervernsfasen. Vi har tidligere sett at ungdommene etterlyser større fleksibilitet. Dette understrekes også av voksne barnevernsbarn i Danmark (Tabuka, 2003). Det kan også være at de store kontorene opplever seg som fleksible i forhold til ungdommene, uten at kontorene har valgt å fremheve dette i sine kommentarer.

Forskjeller i organisering og rutiner relatert til NAV kommuner og interkommunale barneverntjenester?

En kunne tenke seg at den kommunale organiseringen av ulike tjenester ville ha betydning for barnevernets ettervernsarbeid. Dette særlig da ungdommene kan ha behov for bistand fra flere tjenester. Vi har derfor sett spesielt på barneverntjenester i kommuner med NAV-kontor og interkommunale barneverntjenester. Det finnes data fra 30 barneverntjenester fra kommuner hvor det var etablert NAV-kontorer høsten 2007²⁸. Dette er et relativt lite antall barneverntjenester slik at det er lite grunnlag for å fastslå om det er noen forskjeller. Cirka en fjerdedel av barneverntjenestene i kommuner hvor det var NAV-kontor, sier de har en systematisert praksis og at de har skriftlige rutiner. De fleste av barneverntjenestene i NAV-kommuner oppga at de brukte BLD's rutinehåndbok. Barneverntjenestene hvor det var NAV-kontorer omfattet kontorer av alle størrelser.

Med forbehold om at det er et relativt lite antall barneverntjenester gir resultatene i denne undersøkelsen ingen indikasjon på at barneverntjenestene i kommuner med NAV-kontor er vesentlig forskjellige i organisering og rutiner enn det som gjelder for kontorer organisert etter andre modeller. Noen få barneverntjenester er inkludert i NAV og det er ulike erfaringer med dette (Hanssen, 2008). I Nordkapp beskrives det at barnevernet blir stemonerlig behandlet i forhold til andre tjenester i NAV. Mens i Selje mener de at de drar nytte av at barneverntjenesten er en del av NAV.

Ser en videre på de interkommunale barneverntjenestene deltok tolv slike tjenester i undersøkelsen. Dette dreier seg også om en svært liten andel av barneverntjenester i materialet. Disse tolv barneverntjenestene består av 41 kommuner og omfatter en jevn fordeling av små, middels og store kontorer. De fleste, ti av tolv, oppgir å ha en systematisert praksis, mens fem oppgir å ha skriftlige rutiner for ettervernsarbeidet. Videre oppgir elleve av tolv at de bruker BLD's rutinehåndbok. Ingen av dem har egen saksbehandler for ungdom. Antallet interkommunale tjenester er imidlertid for lite til å gi noen

²⁸ I 2006 ble det etablert NAV pilotkontorer i 25 kommuner. Det er 15 av barneverntjenestene i disse kommunene som har svart på spørreundersøkelsen. Våren 2007 ble det etablert NAV kontorer i ytterligere 27 kommuner. Barneverntjenester fra 17 av disse har svart. To av dem hadde ingen ungdommer.

indikasjoner om sammenhengen mellom organiseringsform og rutiner i ettervernsarbeidet. Samtidig blir interkommunalt samarbeid mindre sårbart enn egne barneverntjenester i mindre kommuner (Fylkesmannen i Nordland, 2006).

Oppsummering rutiner og praksis i relasjon til barneverntjenestens størrelse og organisering

- Det er store forskjeller på landsbasis i barneverntjenestenes størrelse.
- Det er mange veldig små og små barneverntjenester og det er mange barneverntjenester med få ungdommer med ettervern.
- De fleste barneverntjenestene er organisert etter en generalistmodell.
- Det er få barneverntjenester som har en egen saksbehandler for ungdom.
- Det er ca. 2/3 som oppgir å ha en systematisert praksis vedrørende ettervern.
- Litt over 1/4 oppgir å ha skriftlige rutiner for ettervernsarbeidet. Det er flere av de store og de med spesialistorganisering som har skriftlige rutiner.
- Rutinehåndboken fra BLD er en sentral kilde for barneverntjenestenes ettervernsarbeid. De minste kontorene bruker rutinehåndboken i større grad enn de største.
- Det er vanskelig å si noe om forskjeller i forhold til kommuner med NAV kontorer og interkommunal barneverntjeneste da disse omfatter relativt få barneverntjenester, og en finner i stor grad samme spredning i forhold til systematisering av praksis og skriftlighet som i gruppen ellers.

6.3 Hva kjennetegner de skriftlige rutinene?

Hittil har fremstillingen fokusert på variasjoner i barneverntjenestenes rutiner og praksis mer generelt. I det følgende skal vi se nærmere på innholdet i de skriftlige rutinene. Innholdet i rutinene kan si noe om hvordan barneverntjenesten konkret arbeidet og hvilke føringer som legges for ettervernsarbeidet. Av de 57 barneverntjenestene som oppga å ha skriftlige rutiner, har

30 sendt sine rutiner til oss. Materialet består av rutiner fra små og store barneverntjenester, både kommuner og bydeler. Rutinene ble gjennomlest flere ganger og det ble deretter satt opp en matrise med oversikt over innholdet. Rutinene varierte fra ¼ side til flere sider. Totalt sett omfattet innholdet i rutinene følgende områder: Beskrivelser av hvilke føringer barneverntjenesten har for arbeidet, beskrivelser av hva barneverntjenesten skal gjøre i forbindelse med at ungdom med tiltak blir 18 år, maler for ulike deler av arbeidet, materiell de bruker og samarbeid med andre tjenester. Ingen av barneverntjenestene hadde informasjon knyttet til alle områdene. I den følgende presentasjonen er det lagt vekt på å vise den variasjonen som finnes i rutinene.

Beskrivelser av hvilke føringer barneverntjenesten har for arbeidet

Før vi går inn på hvilke føringer for barneverntjenestens ettervernsarbeid som lå i selve rutinebeskrivelsene er det hensiktsmessig å beskrive hva spørreskjemaundersøkelsen viste om slike føringer. Det ble i spørreskjemaet ikke direkte spurt om barneverntjenestens syn på ettervern for ungdom over 18 år, men flere spørsmål berørte dette temaet. Særlig relevant er spørsmålet om ungdom burde få oppfølging fra barneverntjenesten og ikke sosialtjenesten. Det var 38 prosent av barneverntjenestene som oppga som begrunnelse for å innvilge tiltak at de mente at ungdom burde få oppfølging fra barneverntjenesten og ikke fra sosialtjenesten. Bare to prosent oppga som begrunnelse for at ungdom ikke har tiltak at ungdommen heller burde få oppfølging fra sosialtjenesten. Noen hadde kommentarer vedrørende at ungdommen overføres til sosialtjenesten:

Vi tenker for fort at ungdommen skal over til sosialkontoret.

Tiltak skal ikke gis der andre lover/bør/skal/kan gi det.

Ut fra pedagogiske grunner trapper vi ned tiltak etter 18 år for at ungdommen skal få mulighet til å klare seg selv.

Flere barneverntjenester beskrev imidlertid at de tilbyr oppfølging til ungdom over 18 år og at dette er noe kontorene er positive til. Dette kommer

fram når barneverntjenestene ble bedt om å beskrive styrker og svakheter og i åpne kommentarer til slutt i spørreskjemaet. De skrev bl.a.:

Ungdommen får oppfølging av kjente personer frem til voksen alder og vi hindrer at ungdommen blir sosialklient.

Ikke uvanlig at vi viderefører tiltak.

Vi er veldig på tilbudssiden om ettervern. Vårt kontor har fokus på oppfølging etter 18 år. Alle som nærmer seg 18 får tilbud om hjelpe-tiltak. Det er en bevisst holdning i barneverntjenesten å følge opp ungdom etter fylte 18 år. Vi har en holdning om at de fleste trenger tiltak ut over 18 år.

Noen sier det litt mer forbeholdent:

Når tiltaket fungerer er vi positive til oppfølging, de ungdommene som ønsker det får hjelp.

Flere av rutinebeskrivelsene inneholdt også føringer for barneverntjenestenes ettervernsarbeid. En del av barneverntjenestene utformer sine rutiner slik at de følger innholdet i barnevernsloven og rutinehåndboken fra BLD. Noen har imidlertid også egne føringer for vurdering av videre tiltak etter 18 år.

Nærmest alle tjenestene skriver at videre tiltak forutsetter at ungdommen samtykker. Enkelte lar ungdommen i første omgang samtykke til oppfølging frem til fylte 20 år. En barneverntjeneste sier at det er hensiktsmessig å sette oppsigelsestid for å gå ut av tiltaket for å hindre utilsiktet flytting ved uenighet og gi tid til å løse konflikter.

Noen barneverntjenester viser til føringer fra fagteamet hvor det heter at fosterbarn ofte mangler naturlig støtte som er vanlig for ungdom i overgangsfasen og at de mer enn andre ungdommer trenger å få en god start på sitt voksenliv. «*Kommunene bør derfor gjøre det til en fast regel å gi slike tilbud til alle som ønsker det*». Her legges det altså sterkere føringer på å sikre ungdommen videre oppfølging etter oppnådd myndighetsalder enn det som følger av lovgivningen (jf. barnevernloven og BLDs retningslinjer).

Nedenfor gjengir vi noen eksempler på hvilke generelle føringer barneverntjenestene har skriftliggjort for arbeidet:

Barneverntjenesten har en særlig plikt til å vurdere videre oppfølging for barn som over lang tid har vært under omsorg, men ungdom som har

hatt frivillig hjelpetiltak før fylte 18 år kan også videreføres med oppfølging fra barneverntjenesten.

Samtlige ungdommer barneverntjenesten har under omsorg og som fyller 18 år, får tilbud om oppfølging etter fylte 18 år. Kommunen bestreber seg så langt som mulig å legge til rette for å få til en avtale, for best mulig å sikre ungdommenes egenmestring og selvstendigjøring.

Verdigrunnlag: Barnevernets ungdommer bør få tilnærmet samme muligheter som andre ungdommer over i voksenlivet.

Hovedmål i veiledende retningslinjer for ettervern: Ungdommen bor i fosterhjem eventuelt annet tiltak i regi av barneverntjenesten til avsluttet videregående opplæring dvs. at de er ca 19–20 år ved tenkt utflytting. Barneverntjenesten skal med sitt ettervern i størst mulig grad gjøre ungdommen selvhjulpent og om mulig ikke være avhengig av andre hjelpeinstanser. Det er viktig at barneverntjenesten ikke har et ettervern som bare består av økonomisk hjelp.

Ungdom som har vært under omsorg, ungdom med hjelpetiltak som ikke har nettverk/foreldre, ungdom som har omfattende alternativ til institusjonstiltak og går på videregående skole skal få tilbud om videre tiltak. De ungdommene som overføres til andre tjenester er: Ungdom som har en diagnose som gjør at de hører hjemme under andre tjenester og annet lovverk. Ungdom hvor det bare er økonomisk oppfølging vurderes overføring eller samarbeid med sosialtjenesten.

Foruten at det legges føringer som viser at man er villig til å gå lenger enn lovgivningen i å sikre ungdommen etterverntiltak, ser en videre at plasseringens lengde og særlige behov hos ungdommen kan ha betydning for om det tilbys ettervernstiltak i regi av barneverntjenesten. Eksemplene illustrerer også at det legges vekt på å gjøre ungdommene selvstendige i tråd med føringene i loven.

Forventninger og krav til ungdommen

Noen barneverntjenester har også skriftliggjort forventninger til ungdommen som eksemplene under viser:

Det skal forventes av ungdommen at han/hun er i et dagtilbud, enten i form av skole, jobb eller kurs. Barneverntjenesten skal så langt det er mulig, bistå med å legge til rette for dette. Dersom ungdommen velger

å ikke ta imot slikt tilbud, skal det vurderes om saken skal avsluttes. (...) Dersom kontrakten brytes eller ungdommen ikke lenger ønsker bistand fra barneverntjenesten, skal saken avsluttes.

De viktigste forpliktelsene ungdommen har, som å være i skole eller arbeid, skal formuleres som vilkår for hjelpetiltakene. Hensikten med planen og tiltakene er å sikre ungdommen en best mulig utvikling fram mot en selvstendig tilværelse, ut fra barnevernfaglige kriterier. Hvis tiltakene bare begrenser seg til økonomiske ytelser vurdert ut fra sosialhjelpsnorm, er dette ytelser som håndteres på en bedre måte av sosialtjenesten, og grunnlaget for å opprettholde en plan etter 18 år vil da i alminnelighet ha falt bort.

Forutsetning for oppfølging er at ungdommen har motivasjon, vilje og evne til å følge opp selv, ungdommen har dagtilbud og ungdommen samarbeider om å lage innholdet i tiltaksplanen.

Disse eksemplene kan tyde på at en del barneverntjenester legger mye av ansvaret med sikte på å kvalifisere for ettervernsarbeid på ungdommen selv. Dette er i tråd med det vi fant i kapittel 5. Vilkårene knyttet til ettervern plasserer ungdommene i en kompleks forhandlingssituasjon der de måtte være passe kompetente og passe pågående for å få innvilget tiltak. Thanems (2006) konklusjon etter å ha intervjuet barnevernsungdom, er at betingelser for å motta støtte og oppfølging etter 18 år er knyttet til at ungdommene følger reglene og at de har en god utvikling. Disse vilkårene, som stilles av noen barneverntjenester, innebærer at de ungdommene med store problemer knyttet til egen fungering vil ha problemer med å få innvilget ettervern. Dette er et paradoks da det vil være de som har størst behov for ettervern som samtidig vil ha dårligst forutsetninger for å oppfylle kravene som stilles fra barneverntjenestens side for å få ettervern. Dette er i så fall bekymringsfullt.

Angrefrist

Som vi så i kapittel 1 åpner retningslinjene for at ungdommene kan komme tilbake i barnevernet etter å ha blitt skrevet ut. Retningslinjene regulerer imidlertid ikke nærmere hvor lang tid som kan ha gått før denne muligheten er avskåret. Noen av barneverntjenestene gjentar formuleringer i regelverket i sine rutinebeskrivelser og skriver at det er mulig å gjenoppta tiltak dersom

ungdommen en periode har takket nei til videre hjelp. Andre har laget egne rammer for angrefristen, for eksempel:

Ungdommen og fosterhjemmet skal informeres om at dersom en ungdom sier nei til ettervern, er det kort angrefrist. – og at det kan være lurt at barneverntjenesten er inne på et minimumsnivå for å sikre seg en stund. Innen tre måneder før ungdommen er 18 skal det skriftlig samtykkes til ettervern, eller en skal skriftlig avskrive seg muligheten til ettervern. (...) Angrefrist gjøres skriftlig og ungdommen signerer på at den har fått informasjon om fristen.

Det er lov å «snuble» og angre seg. Det vil si at man kan komme tilbake etter en stund (inntil 6 mnd) og få vurdert bistand/hjelp likevel.

Formulering i brev til ungdommen: Selv om du i utgangspunktet ikke ønsker videre oppfølging, kan du innen 3–6 måneder ta kontakt for ny vurdering av dette.

Selv om rutinebeskrivelsene åpner for at ungdommene kan komme tilbake innen et kortere tidsrom, indikerer eksemplene ovenfor at praksis kan være nokså restriktiv. Noe også fosterforeldrene framhevet i fokusgruppeintervjuet (se kapittel 8).

Beskrivelser av hva barneverntjenesten skal gjøre

En del av rutinebeskrivelsene inneholder sjekklister over hva barneverntjenesten skal gjøre i forbindelse med at ungdom med barneverntiltak blir 18 år. Noen brukte sjekklisten fra rutinehåndboken fra Barne- og likestillingsdepartementet mens andre hadde utarbeidet sine egne. Sjekklistene var veldig ulike. En sjekkliste kunne for eksempel inneholde følgende tema: Samtale med ungdommen, arbeid med ungdommen på ulike områder de trenger for å klare seg selv som å styre egen økonomi, handle, lage mat osv., bolig, aktivitet på dagtid, fritid, økonomisk situasjon, nettverk og ettervernsplan. Andre behandlet mer konkrete forhold av saksbehandlingsteknisk karakter som for eksempel registrering i dataprogram, å sjekke vedrørende barnetrygd og barnepensjon, at nødvendige dokumenter som samtykke og vedtak forelå, samt at blant annet avtale med fosterforeldre var inngått.

Nedenfor er eksempler fra noen av sjekklistene over temaer som berøres. Disse er hentet fra barneverntjenester som hadde litt mer omfattende lister.

- Senest ett år før fylte 18 år, lage plan, sikre dokumentasjon på oppsparte midler – veilede om midler og sikre midler, hvis ungdommen vil ha videre oppfølging må han/hun sende skriftlig søknad, hvis avslag skriftlig vedtak med klageadgang og ved avslutning skal barneverntjenestens vurderinger og begrunnelser skriftliggjøres i brev til ungdommen, ved innvilgelse er det vanlig vedtak og tiltaksplan, registrering i dataprogram med mer.
- Sende ut informasjonsskriv om ettervernstilbud når de fyller 17 år, samtidig tar ettervernskurator kontakt med saksbehandler og avtaler videre samarbeid og møter hvor ungdommen blir kjent med ettervernskurator. Ettervernskurator og ungdom utformer plan for videre oppfølging. Ettervernskurator har ansvar for oppfølging etter 18 år. Lages egen ettervernskontrakt.
- God tid før 18 år samtale med ungdommen, brev først med heftet klar for å bo alene, kontakte fosterforeldre, drøfte klar for å bo alene med ungdom, samtykke, utskrift fra banken om midler, plan. Hvis avsluttes, informere om angrefrist, forberede flytting, snakke med fostersøsken, evt. å forberede tilbakeføring til foreldre, å avklare videre kontakt med fosterhjem, stanse fosterhjemsgodtgjøring, samtale med fosterhjem, melding til Bufetat.

Flere skriver at de sender brev og har samtale med fosterforeldre på samme tid som de har samtale med ungdommene. For eksempel står det i en rutinebeskrivelse: «*Saksbehandler må være klar og tydelig overfor fosterforeldrene med hensyn til hva lovverket sier om tiltak etter at ungdommen har fylt 18 år*». Noen sier også at foreldre skal informeres.

Som en ser har rutinene et forvaltningsmessig preg. Det er de økonomiske og administrative rammene rundt ungdommen som skal avklares. Men både ungdom (jf. kapittel 5) og fosterforeldre er opptatt av den mer følelsesmessige siden ved denne overgangen (jf. kapittel 8). Flere forfattere argumenterer også for betydningen av å kartlegge og styrke den unges nettverk. Denne siden ser ut til å være mindre ivaretatt i barneverntjenestens rutiner. Nå kan man innvende mot dette at den mer følelsesmessige siden av relasjonen vanskelig lar seg ivareta gjennom slike rutiner. Mange av barneverntjenestene var opptatt av at ettervernet skulle være noe mer enn øko-

nomisk hjelp, noe som indikerer et videre område. Det er også barneverntjenester som skriver at en bør hjelpe ungdommen til å ivareta relasjoner med familie og nettverk. Dette er også et tema i brosjyren «om å bo alene» som flere bruker. Samtidig har det de senere årene blitt fokusert mye på korrekt saksbehandling og dokumentasjon slik at barneverntjenestenes fokus rettes mot det forvaltningsmessige. Imidlertid er det viktig å være oppmerksom på at rutinebeskrivelsene i seg selv og den forvaltningsmessige formen kan bidra til å forsterke både ungdoms og fosterforeldres opplevelse av at barnevernet har en forvaltningsmessig tilnærming i måten de relaterer seg til dem på (jf. kapittel 8 om at ungdom betraktes som en «sak»).

Maler for ulike deler av arbeidet

Noen av barneverntjenestene hadde maler for ulike deler av arbeidet. Det gjaldt maler for brev til ungdom, brev til fosterforeldre, samtykkeerklæringer, avtaler med fosterforeldre, vedtak, sjekklister, gjørelister, mal for oppfølging i hybel m/tilsyn og oppdragsavtale for hybel med tilsyn osv.

De fleste hadde maler for brev de sender til ungdommene en stund før de fyller 18 år. Brevet inneholder da informasjon om at omsorgen oppheves automatisk når de blir 18 år, men at det er mulighet for å få videre tiltak hvis de ønsker det. Noen har også maler for brev til fosterforeldre. De fleste malene for samtykkeerklæring er tilnærmet identiske med malen for samtykke som finnes i rutinehåndboken fra BLD. Malene for avtaler med fosterforeldre, som ble sendt inn som del av rutinebeskrivelsene, er de samme som er laget for avtale med fosterforeldre av Barne- og familiedepartementet (Q 0223) og Norsk Fosterhjemsforening sitt forslag om mal for fosterhjemsavtale for ungdom over 18 år²⁹.

Materiell

Flere av barneverntjenestene henviser til og/eller legger ved brosjyren fra Landsforeningen for barnevernsbarn «Klar for å bo alene»³⁰. For noen ser det

²⁹ http://www.fosterhjemsforening.no/site/maler/x/?case_vis=artikkel&HmenyID=2&artikkelid=13

³⁰ <http://www.barnevernsbarna.no/sider/bestill%20temahefter.html?mID=102&parentID=0>

ut som at det å bruke denne brosjyren er deres eneste rutine, for andre inngår denne som en del av mer omfattende rutiner. Noen henviser også til annet materiell: Norsk Fosterhjemsforenings hefte om arbeidet med de eldste barna, DVD om ettervern laget av Landsforeningen for barnevernsbarn og Grepperød barnevernsenter og nettsidene «www.ettervern.org».

Rutiner for samarbeid med andre tjenester

Det er noen få av barneverntjenestene som har lagt ved rutiner for samarbeid med sosialtjenesten, for øvrig er det ikke sendt inn rutiner for samarbeid med andre instanser. Rutinene for samarbeid med sosialtjenesten er til dels generelle og handler om samarbeid med sosialtjenesten også i andre typer saker, men de inkluderer saker vedrørende ungdom som har hatt tiltak i barnevernet. Beskrivelsene gjelder ofte ansvarsfordeling mellom barnevern og sosialtjenesten når ungdommen blir 18 år. Det gjelder særlig økonomiske ytelser, arbeidsdeling mellom tjenestene og tidspunktet for når barneverntjenesten skal kontakte sosialtjenesten. Noen hadde detaljerte lister over aktuelle økonomiske ytelser fra barnevernet og andre hadde en konkretisering av hva barneverntjenesten eventuelt skulle betale og hva sosialtjenesten skulle betale.

Nedenfor gjengis noen utdrag av hva som blir tematisert i forhold til samarbeid:

Ved sannsynlig fremtidig behov for tjenester etter lov om sosiale tjenester kapittel 4 skal barneverntjenesten ta kontakt med sosialtjenesten i god tid før fylte 18 år. Så tidlig som mulig før fylte 18 år skal det avklares mellom tjenestene hvilke tiltak som kan/skal opprettholdes fra barneverntjenestens side og hvilke tiltak som kan /skal igangsettes før fylte 18 år fra sosialtjenesten.

Hvis tiltak i regi av barneverntjenesten ikke lenger er hensiktsmessig, skal barneverntjenesten bidra til å opprette en kontakt inn mot andre hjelpeinstanser for eksempel sosialtjenesten, boligjenesten hvis ungdommen ønsker det.

Ønsker ungdommen ikke bistand fra barneverntjenesten ut over 18 år, og vedkommende ikke kan forsørge seg selv, skal barneverntjenesten bidra til et overføringsmøte mellom ungdommen og sosialtjenesten.

En del av rutinene for samarbeid dreier seg om hvem som skal betale hva. På dette området er det også variasjon. Noen berører ikke dette temaet, mens andre har lange lister over hvordan fordelingen skal være. Flere skriver at sosialtjenesten dekker livsopphold og boutgifter:

Dersom det er snakk om dekning av utgifter til hybel/leilighet og livsopphold, *skal* sosialtjenesten i den aktuelle kommunen søkes om dette.

Ved behov for kommunal garanti for depositum og økonomisk hjelp til etablering, må klienten søke sosialtjenesten på ordinært søknadsskjema.

Hvis det bare dreier seg om økonomisk støtte, da er det en type tiltak som faller inn under lov om sosiale tjenester, altså sosialkontoret og ikke barneverntjenesten».

Sosialkontoret kan dekke hybel og livsopphold og barneverntjenesten oppfølging.

Det er også barneverntjenester som dekker disse utgiftene: «*Barneverntjenesten betaler livsopphold og husleie hvis ungdom bor på hybel, også etablerings-tilskudd hvis det er behov for det*». En slik variasjon i forhold til om en ungdom blir sosialklient eller ikke, indikerer en forskjellsbehandling mellom kommuner hvor hvilket tilbud du får avhenger av hvilken kommune du bor i. Dette har også andre vært bekymret for når det gjelder ettervern (bl.a. ungdom i Follesø, 2006; Oslo Kommune, Kommunerevisjonen, 2006). Forskjellene i praksis kan tilsi at det er behov for å se nærmere på hvordan man kan sikre en mer lik praksis på landsbasis.

Føringene for barneverntjenestens arbeid tyder i liten grad på at det foreligger en prinsipiell holdning hos barneverntjenestene om at barnevernsungdom bør få hjelp fra sosialtjenesten. Dette er viktig når en tar i betraktning at en del av ungdommene i fokusgruppeintervjuet understreket at de opplevde det stigmatiserende å søke hjelp ved sosialkontoret (jf. kapittel 5). Som fremstillingen senere vil vise, deles denne oppfatningen med fosterforeldrene (jf. kapittel 8). Samtidig gir rutinebeskrivelsene fra barneverntjenestene inntrykk av at praksis i oppgavefordelingen mellom barneverntjenesten og sosialkontoret varierer. Igjen kan forskjellene tilsi at det er behov for å se nærmere på hvordan man kan sikre en mer lik praksis på landsbasis.

I vurderingen av hvem som bør ivareta ansvaret for oppfølgingen av ungdommen i ettervernsfasen bør en ta hensyn til nyere forskning om sosialhjelpsmottakere. En undersøkelse (Hammer & Hyggen, 2006) om unge arbeidsledige og unge sosialklienter i Norge viser at unge arbeidsledige er godt integrert i arbeidslivet i voksen alder, mens unge som mottok sosialhjelp ikke klarte seg like bra. Deres viktigste funn var at det å motta sosialhjelp i seg selv reduserer sannsynligheten for å være i arbeid. Dette gjaldt også når de kontrollerte for årsakene til at de i sin tid mottok sosialhjelp. I en undersøkelse om barnevern og sosialhjelp viser det seg at det var særlig høy sosialhjelpsbruk blant tidligere barnevernsklienter med foreldre som hadde mottatt sosialhjelp (Kristofersen & Clausen, 2008).

Spørsmålet om hvilken tjeneste som skal gi oppfølging berører hvordan en ser på ansvaret det offentlige har som forelder. Det er vel få foreldre som vil mene at det er ønskelig at deres barn starter som sosialklienter når de er 18 år. Føringerne for dette arbeidet gjennom rundskriv er i dag at hvis barneverntjenesten mener at andre instanser (sosialtjenesten) kan yte bedre eller like gode tiltak til ungdommen som barneverntjenesten, skal barneverntjenesten vurdere om ungdommens behov kan ivaretas av andre tjenester (rundskriv 1.7.2003 BFD og BLD 2006, Rutinehåndbok). Føringerne for dette arbeidet må derfor endres til at det er barneverntjenesten som bør følge opp dersom de kan yte bedre eller like god oppfølging som andre (sosialtjenesten).

Oppsummering vedrørende rutinebeskrivelser

- Det er stor variasjon i utformingen av de konkrete rutinene.
- Noen har utarbeidet egne beskrivelser. De inneholder særlig konkrete beskrivelser av det barneverntjenesten skal utføre av forvaltningsmessig arbeid.
- Flere bygger sine rutinebeskrivelser på Rutinehåndboken fra BLD og materiell fra Landsforeningen for barnevernsbarn.
- I føringer for barneverntjenestens arbeid vedrørende ettervern vektlegges at ungdommene bør få et tilbud fra barnevernet etter 18 år.
- Rutinebeskrivelsene indikerer ulik praksis på landsbasis. Denne varierer fra at barneverntjenesten kan bidra med alt inkludert utgifter til bolig

og livsopphold til at sosialtjenesten alltid skal inn i bildet hvis det er aktuelt med slike økonomiske ytelser.

- Det er flere som stiller krav om at ungdommene skal være i et dagtilbud for at de skal få hjelp fra barnevernet, noe som kan gjøre det vanskelig for ungdom som sliter med store problemer å kvalifisere for ettervern.
- Noen av rutinebeskrivelsene setter frist for angrefristens lengde.

6.4 Barneverntjenestens syn på ungdommens rolle i ettervernsarbeidet

Ut fra rutinebeskrivelsene fremstår mange av barneverntjenestene som positive til å yte oppfølging utover myndighetsalder. Samtidig kan det stilles spørsmål ved om premisene for å gi ettervernstiltak blir for snevre. Nedenfor skal vi se nærmere på hvordan ungdommenes rolle synliggjøres gjennom beskrivelser av barneverntjenestens arbeid rettet direkte mot ungdommene.

Informasjon til ungdommen

Ungdoms egne utsagn i denne og andre undersøkelser (bl.a. Binde, 2008; Bratterud m.fl., 2006) tyder på at ungdom mener at de ikke får tilstrekkelig informasjon. Tabell 6.6 gir en oversikt over den informasjonen barneverntjenestene sier at de gir til ungdommene (Oterholm, 2008).

Tabell 6.6 Barneverntjenestens informasjon til ungdommene. Flere svar mulig. N=212. Prosent (N)

Innhold i informasjonen	Prosent (N)
Tiltak kan opprettholdes eller erstattes etter fylte 18 år	100 (212)
Informasjon om konkrete mulige tiltak	93 (196)
Mulighet for å ombestemme seg etter at en har sagt nei	86 (183)
Klagerett ved avslag	69 (147)

Alle barneverntjenestene opplyste at de ga informasjon om muligheten for å opprettholde eksisterende tiltak og eventuelt erstatte disse. Nesten alle gir også informasjon om konkrete mulige tiltak og om muligheten for å ombestemme seg dersom ungdommen hadde sagt nei til videre oppfølging.

Saksbehandler er alltid blant dem som gir informasjon til ungdommen vedrørende mulighet for tiltak etter 18 år. I tillegg gis slik informasjon for eksempel av fosterforeldre, fagteam, institusjonsleder, samt foreldre.

Det at ungdom sier at de ikke får informasjon, mens barneverntjenesten oppgir å gi informasjon, kan ha flere forklaringer. Det kan handle om hvordan informasjonen gis, når den gis, at barneverntjenesten ikke har tilstrekkelig tid til å gi den på en så grundig måte som nødvendig. Det kan derfor være behov for å se nærmere på forhold vedrørende informasjonsarbeidet.

Sett i lys av at barneverntjenesten er forpliktet til å opplyse om adgangen til å klage over forvaltningsvedtak etter alminnelige forvaltningsrettslige regler (jf. forvaltningsloven § 27), er det overraskende at bare 69 prosent opplyste at de ga slik informasjon. Det kan være at barneverntjenestene, som ikke har oppgitt at de gir informasjon om klagerett, mener at de ikke gir informasjon utover det som står som «fast» tekst i vedtaket. Den såkalte «Monicasaken»³¹ viste likevel at ungdom kan få feilinformasjon om klagerett. Monica ønsket å klage på at hun ikke fikk fortsette å bo i fosterhjemmet etter fylte 18 år, og fikk beskjed om at hun ikke kunne klage. Dersom det er slik at ca. 30 prosent av ungdommene ikke får opplyst om sin adgang til å klage over beslutninger knyttet til ettervern, er dette en alvorlig mangel knyttet til ivaretagelse av ungdommenes rettssikkerhet og bør følges nøyer opp.

Kartlegging av behov

Barneverntjenesten skal i forbindelse med vurderingen av videre tiltak etter 18 år ha samtale med ungdommen om deres ønsker og behov (BLD 2006 Rutinehåndbok). 95 prosent av barneverntjenestene oppga at det vanligvis foretas en kartlegging sammen med ungdommen om hva han/hun trenger av tiltak for å klare seg selv. De fleste sier at denne kartleggingen skjer når ungdommen er 17 eller 17 ½ år. Samtidig sier mange at det varierer når kartleggingen finner sted. Flere barneverntjenester kommenterer som en svakhet

³¹ Saken var bl.a. omtalt i VG 3. juni 1999 og den er utførlig beskrevet på ettervern.org. <http://www.ettervern.org/asp/leseartikkel.asp?nuhetsID=46>, lesedato 12.3.07. Monica ønsket å klage på at hun ikke fikk fortsette å bo i fosterhjemmet etter fylte 18 år, men fikk beskjed om at hun ikke hadde klagerett.

at de begynner for sent (Oterholm, 2008). Dette er i tråd med det vi fant i kapittel 5 hvor det fremgikk at forberedelsen av ungdommenes overgang til selvstendig tilværelse startet sent.

I forhold til lovgivningens krav om at spørsmål om videre oppfølging skal avklares «i god tid» før ungdommen fyller 18 fremstår dette som sent. Tar en derimot utgangspunkt i ungdommens behov kan det være vanskelig å vite hva som er riktig tid. Det kan for eksempel være problematisk for ungdommen å vite hva de vil på et tidlig tidspunkt. Ungdommene er ikke nødvendigvis modne nok til å vurdere om de har behov for videre ettervern fra barnevernet eller ikke (Storø, 2005). Slik Landsforeningen for barnevernsbarn uttaler i en høringsuttalelse til lovforslag om ettervern (Ot. prp. 61 1997–98): «... Ofte må ungdommer erfare hva livet utenfor omsorgssituasjonen er før de forstår hva de har gitt fra seg. (...)» Hvis en sammenligner med annen ungdom kan det synes som en urimelig forventning at de når de er midt i videregående skole, skal vurdere om de vil flytte fra omsorgspersonene sine. Som en barnevernsungdom sier det:

I et vanlig hjem er det vel få 18-åringer som må sitte og argumentere for hvorfor de fortsatt trenger å bo hjemme, eller hvorfor de fortsatt trenger foreldrene sine (Janka 24 i Follesø, 2006:65).

Det er derfor en prosess som må starte tidlig, men også opprettholdes over tid, jf. også drøftingen vedrørende begrunnelser for at ungdom ikke har tiltak.

Begrunnelser for at ungdom har tiltak

Videre tiltak for barnevernsungdom etter 18 år er en mulighet, men ikke en rettighet. Det er derfor av betydning hva som oppgis som vanlige begrunnelser både for at tiltak gis og for at det ikke gis³².

Omtrent 90 prosten av barneverntjenestene oppgir som grunn til at ungdommen *har tiltak* at ungdommen har behov for tiltak (Oterholm, 2008). Dette synes å være i samsvar med forskning som viser at ungdom som

³² Innholdet i tiltakene kan variere fra ett til flere tiltak og fra enkle tiltak som økonomisk ytelse til mer omfattende tiltak som for eksempel fortsatt plassering. Det er ikke nyansert mellom ulike typer tiltak i spørsmålsstillingen.

har hatt tiltak i barnevernet har omfattende behov for hjelp (Clausen & Kristofersen, 2008; Kristofersen, 2005; Stein, 2004; Vinnerljung, 2006).

Det er også ca. 90 prosent av barneverntjenestene som oppgir som en vanlig grunn at ungdommen selv ønsker tiltak. På dette spørsmålet er det liten forskjell mellom barneverntjenestene i forhold til størrelse. Vektleggingen av ungdommens ønske ser ut til å komme inn på flere områder blant annet er det en del barneverntjenester som sier at de gir alle ungdommer tilbud om tiltak videre dersom ungdommen ønsker tiltak. Ved noen barneverntjenester ser det ut til at det er vanlig at alle har tiltak. Også disse knytter dette til at ungdommen selv ønsker tiltak, for eksempel:

Alle ungdommene ønsker videre oppfølging.

De aller fleste ønsker tiltak.

Det er sjelden de ikke ønsker tiltak

At ungdommens eget ønske tillegges stor vekt må sees i sammenheng med at samtykke fra ungdommen er et vilkår for å tilkjenne videre oppfølging utover myndighetsalder.

Begrunnelser for at ungdom ikke har tiltak etter fylte 18 år

Fordi ungdommenes behov for tiltak er den vanligste begrunnelsen for å innvilge etterverntiltak kunne en anta at *manglende behov* ville være den vanligste begrunnelsen for at ungdom ikke har etterverntiltak. Denne undersøkelsen viser ikke en slik sammenheng. Det at ungdommen *ikke ønsker tiltak* er derimot den begrunnelsen som oppgis oftest, av 90 prosent av barneverntjenestene (Oterholm, 2008). Barneverntjenestene utdypet dette blant annet med følgende utsagn:

Ungdommen vil ut av barnevernets klør, vil stå på egne ben, vil klare seg selv, avviser videre kontakt, vil ikke ha noe med barnevernet å gjøre når de selv kan bestemme, liker ikke barnevernet og er redd for stigmatisering.

Det er flere av de store barneverntjenestene som oppgir at ungdom ikke ønsker tiltak (96 %) enn de veldig små kontorene (83 %).

En kunne tenke seg at de ungdommene som ikke ønsket tiltak ikke trengte tiltak. Det var imidlertid langt færre barneverntjenester som oppga at

ungdommen ikke trenger tiltak som en vanlig grunn til at ungdom ikke hadde tiltak. Bare cirka en fjerdedel av barneverntjenestene oppga manglende behov for oppfølging eller at ungdommen vurderes å klare seg selv som en vanlig grunn for at ungdom ikke har tiltak. Her varierte det mellom 15 prosent (veldig små kontor) og 28 prosent (middels store kontor). At få barneverntjenester oppgir manglende behov som en vanlig begrunnelse for at ungdom ikke har tiltak, kan indikere at det er en del ungdommer som har behov for oppfølging som likevel ikke har tiltak fra barnevernet. I Trondheimsundersøkelsen (Bratterud m.fl., 2006) fant en også at ungdommer som hadde behov for hjelp, hadde sagt fra seg muligheten. Dette er bekymringsfullt når en tar i betraktning at mange av disse ungdommene sliter på en rekke områder ved overgangen til en selvstendig tilværelse. Til sammenligning viser en undersøkelse at ungdom i Norge generelt får mye oppfølging hjemmefra i etableringsfasen. Foreldre har en sentral plass i barnas liv også etter at de unge har etablert seg i egen husholdning (Hellevik, 2005).

Uenighet om innholdet i tiltakene ble også oppgitt av flere som en begrunnelse for at ungdom ikke har tiltak. Det gjaldt spesielt i situasjoner der ungdommen bare ønsker økonomisk hjelp, mens barneverntjenesten mener det bør være mer oppfølging. Ca. 70 prosent av barneverntjenestene oppga dette som en begrunnelse for at ungdom ikke hadde tiltak. Det var en spredning mellom kontorene fra 86 prosent av de store til bare 48 prosent av de veldig små.

I og med at ungdommene er myndige er det nødvendig at deres mening er avgjørende for å iverksette ettervernstiltak. Dette er også nedfelt i barnevernloven (jf. barnevernloven § 1-3). Dataene i denne studien underbygger at barnevernets praksis ser ut til å la det være opp til ungdommen selv om de mottar tiltak eller ikke. Ungdom er opptatt av betydningen av å være med å utforme tiltaket selv samtidig som:

Ungdommens budskap er at barnevernet må først ta hensyn til hva som er til deres beste. Det er viktigere enn å bestemme selv (Thrana, 2006: 114).

En offentlig tjeneste har imidlertid som hovedregel ikke adgang til å bestemme over myndige ungdommer og videre tiltak forutsetter samtykke.

Det blir da svært viktig hvordan barnevernet tilrettelegger for at ungdommen skal kunne formidle sine behov og ønsker, slik at det kan gi grunn-

lag for enighet om tiltak. I kapittel 5 så vi at vilkårene knyttet til ettervern plasserer ungdommene i en kompleks forhandlingssituasjon der de måtte være passe kompetente og passe pågående for å få innvilget tiltak. I en annen intervjuundersøkelse med ungdom som har vært under omsorg fremkommer lignende uttalelser (Thanem, 2006). Ungdommene har behov for at de voksne har tid til å lytte til hele deres historie og bli snakket med og ikke bare til (jf. også Thrana, 2006).

Å ha blitt sviktet av voksne kan gjøre det vanskelig å ta imot hjelp (Stein, 2006). Det kan også være vanskelig for ungdommene å vite hva premissene for videre tiltak er. De kan være usikre på hva det innebærer å si ja til videre tiltak. Det er derfor behov for tid, en relasjon som tåler diskusjon, som kan se ungdommens ambivalens mellom avhengighet og behov for autonomi. Relasjonen mellom ungdommen og saksbehandler/barnevernet har betydning for hvordan en slik drøfting blir. Dette var også noe ungdommene i fokusgruppeintervjuet understreket. I intervjuundersøkelser med ungdom vektlegges betydningen av relasjonen og det problematiske i skifte av saksbehandler (Bratterud m.fl., 2006; Storø, 2005; Thrana, 2006).

Rammevilkår

Gjennom henvisninger til rammevilkår for virksomheten får en inntrykk av at disse har betydning for vurderingen av innvilgelse av etterverntiltak for ungdom i overgangsfasen. Ressurssituasjonen ble kommentert både av små og store kontorer og kontorer med og uten skriftlige rutiner. Det kom ikke alltid fram hva de la i manglende ressurser. Flest kommenterte at de hadde for lite tid og for liten kapasitet til arbeidet med ungdom i overgangen til en selvstendig tilværelse. Noen sa også at på grunn av stor saksmengde kan ungdom bli en nedprioritert gruppe. Fellesorganisasjonen for sosionomer, barnevernpedagoger og vernepleiere mener at det kommunale barnevernet er sterkt underdimensjonert. Økning i antall ansatte har ikke økt i forhold til økt omfang av klienter (Fellesorganisasjonen, 2007, brev til Finanskomiteen). Å ha en saksmengde med omtrent 15 ungdommer vurderes i en engelsk undersøkelse (Harris & Broad, 2005) å være et optimalt antall. Det gir tid til å bygge gode relasjoner og mulighet for fleksibilitet. Samtidig kan det være vanskelig å fastslå et optimalt antall da hva som vil være optimalt vil avhenge av problematikken i den enkelte sak. Det kan imidlertid være behov

for å se på om saksmengden hos ansatte i barnevernet gjør at de ikke prioriterer arbeidet med ungdom og ettervern i tilstrekkelig grad.

Et annet spørsmål vedrørende ressursituasjonen gjaldt refusjon fra staten. Sju prosent av barneverntjenestene oppga som en begrunnelse for at ungdom ikke har tiltak at refusjon fra staten opphører ved fylte 20 år. Flere av barneverntjenestene kommenterte også Bufetatets rolle:

Vi er prisgitt hvor lenge Bufetat gir støtte.

Dårlig at refusjon fra staten opphører ved fylte 20 år.

Problem at Bufetat ikke godkjenner gode institusjoner, blir dyrt!

Staten burde følge til 23 år på lik linje med kommunen.

Ungdom blir skrevet ut av Bufetat sin institusjon ved fylte 18 år, dette til tross for at barnevernet og ungdom ønsker videre tiltak på institusjon.

Når tiltak til ungdom i alderen 18–20 år er kostnadsberegnet utover kommunal egenandel skal Bufetat godkjenne planene.

Disse kommentarene tar opp tema som kom fram i evalueringen av fagteam hvor en del ansatte i barneverntjenestene mener at fagteamene legger mer vekt på økonomiske vurderinger enn på faglige vurderinger i forhold til plassering (Paulsen, 2008; Stavseng m. fl., 2008).

Økonomi kan også indirekte være berørt gjennom en begrunnelse om at barneverntjenesten ikke har aktuelle tiltak, som ble oppgitt av 22 prosent av barneverntjenestene. Her var det ikke nevneverdige forskjeller mellom størrelsen på barneverntjenestene. Det er påfallende at en så vidt stor andel som en femtedel opplyser at de ikke har tiltak til rådighet for denne gruppen. På et generelt spørsmål om økonomi var en begrunnelse for at ungdom ikke hadde tiltak, var det imidlertid bare tre prosent som oppga dette. På bakgrunn av blant annet medieoppslag og undersøkelser fra Oslo og Trondheim (Oslo kommune, Kommunerevisjonen 2006; Munkeby, 2005; Paulsen, 2008) skulle en tro at økonomi ville bli vektlagt mer som en begrunnelse for at ungdom ikke har tiltak. Også kommentarene fra barneverntjenestene om avhengigheten av Bufetat indikerer at økonomi har en betydning når det gjelder omfattende tiltak for ungdom over 20 år. Dette til tross for at det er barneverntjenesten/Fylkesnemnda som har beslutningsmyndighet. At økonomiske hensyn ikke fremheves som en selvstendig

begrunnelse kan tyde på at denne begrunnelsen ikke anses som aktuell i forhold til det enkelte vedtak, slik også Storø (2004) fant.

Andre forhold relatert til begrunnelser for at ungdom ikke har tiltak

Den vanligste begrunnelsen relatert til forhold ved tjenestene for at ungdom ikke har tiltak, var at andre instanser kan gi mer relevant oppfølging (ca $\frac{3}{4}$). Det var en variasjon fra 84 prosent av de store kontorene som oppga dette, til 58 prosent av de veldig små som sa at dette var en vanlig begrunnelse. Det var 36 prosent som oppga som en vanlig begrunnelse at det dreide seg om unge med særlige behov på grunn av nedsatt funksjonsevne og som gjorde at de trengte bistand som voksne. Det var en større andel av de store kontorene (46 %) som oppga dette, i forhold til de veldig små (22 %). I forhold til disse ungdommene kan det være at andre instanser har bedre kompetanse til å ivareta ungdommens behov slik at tilbudet blir bedre enn den oppfølgingen barneverntjenesten kan tilby.

På åpne spørsmål om hvilke begrunnelser som var vanlig for at ungdom ikke har tiltak ble også andre forhold trukket frem, selv om det også her var flest som nevnte at ungdom ikke ønsker tiltak:

- Biologisk familie vil ikke at ungdommen skal ha videre hjelp.
- Uenighet mellom ungdom og barneverntjeneste om innhold i tiltaket særlig at ungdommen bare ønsker økonomisk hjelp og barneverntjenesten mener det bør være noe mer.
- Ungdommen har omfattende behov som bedre dekkes av andre tjenester som psykiatri, rusomsorg, pleie- og omsorg.
- Ungdommen flytter til andre kommuner og det er vanskelig å følge opp ungdom som ikke bor i kommunen.

Motivasjonsarbeid for videre tiltak

Begrunnelser relatert til både at det er iverksatt tiltak og at det ikke er iverksatt tiltak, er ofte knyttet til ungdommens eget ønske. En sentral forklaring på at ungdom ikke har tiltak selv om de har behov for det, kan altså være at de ikke ønsker videre tiltak også til tross for at de kan ha behov for tiltak. At ungdom med behov for hjelp ikke får denne er også betenkelig med tanke på at ungdom med ettervern har bedre utfall enn ungdom som ikke mottar

ettervern (Clausen & Kristofersen, 2008; Courtney m.fl., 2007; Peters m.fl., 2008). Hvordan barneverntjenesten arbeider med å motivere ungdommene for tiltak blir derfor sentralt.

Barneverntjenestene ble ikke direkte spurt om de jobbet med å motivere ungdom som ikke ønsket tiltak. Det var likevel flere barneverntjenester som skrev om utfordringene relatert til å motivere ungdom for videre tiltak.

Det er en utfordring å motivere ungdom til fortsatt å motta hjelp fra barnevernet etter fylte 18 år.

Vi sliter med å motivere ungdom som ikke ønsker oppfølging.

Vanskelig jobb å motivere. De fleste ungdommene ønsker ikke videre tiltak.

En del barneverntjenester kommenterer en motsatt situasjon:

Har ikke opplevd dette, ungdom vil ha tiltak.

Alle har tiltak etter fylte 18 år!!!!

Kan ikke huske eksempel på at unge ikke har hatt tiltak etter fylte 18 år.

Begge utsagn: «de fleste vil» og «de fleste vil ikke» blir gitt av små og store kommuner og av barneverntjenester med og uten skriftlige rutiner.

Det er totalt 81 prosent av barneverntjenestene som oppgir at de motiverer ungdommen til videre tiltak hvis de vurderer at ungdommen har behov for det, selv om ungdommen ikke ønsker tiltak. Samtidig er det også flere barneverntjenester som sier at de ikke har nok tid til å drive motivasjonsarbeid. Det er noe variasjon i forhold til størrelse på kontor om de oppgir at de arbeider med å motivere ungdommene, slik det kommer fram av tabell 6.7.

Tabell 6.7 Oversikt over hvor mange barneverntjenester som oppgir at de motiverer ungdommen til videre tiltak selv om ungdommen ikke ønsker det, relatert til størrelse på kontoret. Prosent (N) N= 205

	Veldig små kontor	Små kontor	Middels kontor	Store kontor	Alle
Motiverer ungdommen til videre kontakt	79 (30)	72 (46)	85 (44)	90 (46)	81 (166)

Selv om en stor andel oppgir at de forsøker å motivere ungdommene sier dette ingenting om måten motivasjonsarbeidet foregår på. Her kan det være

store forskjeller mellom kontorene. De fleste av de store kontorene oppgir at de motiverer ungdom til videre tiltak, selv om ungdom ikke ønsker tiltak. Nesten alle kontorene hvor det er en spesialistorganisering oppgir at de motiverer ungdommen til videre tiltak, mens cirka 80 prosent av de med generalist- eller blandingsmodell gjør dette, og få med annen modell. Dette kan tyde på at en spesialistorganisering kan bidra til at det legges større vekt på slikt motivasjonsarbeid enn der kontoret arbeidet etter andre modeller. Utformingen av rutinebeskrivelsene kan også ha betydning i denne sammenheng. Vi så tidligere at enkelte rutinebeskrivelser gikk lenger enn lovgivningen i retning av å oppfordre til å yte videre oppfølging mens andre hadde en mer restriktiv utforming. Hvilke signaler som gis kan også ha betydning for ungdommenes motivasjon og for hvordan barnevernet arbeider med å motivere ungdommene.

En annen måte å jobbe med ungdom som ikke er motivert er å kontakte de ungdommene som har takket nei til tiltak. Som det fremgikk av tabell 6.6 informerer mange barneverntjenester om angremuligheten. Totalt sett oppgir 24 prosent av barneverntjenestene at de tar ny kontakt med ungdommen hvis tiltak er avsluttet før 23 år. I overkant av 30 prosent av de minste kontorene oppgir at de tar slik kontakt, mens 14 prosent av de største kontorene sier at de gjør det. At flere av de minste kontorene tar kontakt kan ha sammenheng med at disse kontorene er tettere på ungdommene som følge av at disse kontorene befinner seg i små lokalsamfunn. Det er en større andel av generalistkontorene som tar kontakt i ettertid sammenlignet med kontorer organisert etter annen modell. Det er kanskje overraskende at det er kontorene med generalistmodell som i størst grad følger opp ungdommen etter at tiltak er avsluttet. Samtidig kan det være at avgrensningen mellom ulike arbeidsoppgaver som følger av spesialisering innebærer en mindre helhetlig tenkning i forhold til ungdommen. Det kan også ha sammenheng med at de minste og mindre kontorene oftere er generalistorganisert.

Å ta kontakt med ungdommen etter en tid gir en del ungdommer mulighet til å ombestemme seg når de erfarer at det ikke er så enkelt å være på egen hånd. Dette tilsier at dette burde være en fast rutine ved alle barneverntjenester, og at alle barneverntjenester burde være pålagt å ta kontakt

med ungdommer som har avslått muligheten for etterverntiltak i løpet av et nærmere bestemt tidsrom.

Arbeid med tiltaksplaner

Det siste forholdet som skal berøres vedrørende barneverntjenestens arbeid rettet mot ungdommen er arbeid med tiltaksplaner. Litt over halvparten av barneverntjenestene opplyser at ungdom og barneverntjeneste arbeider sammen om utforming av tiltaksplanen (Oterholm, 2008). Det er også litt over halvparten som oppgir at det er et samarbeid mellom ungdom, fosterforeldre/institusjon og barneverntjeneste om tiltaksplanen. Videre oppgir 39 prosent av barneverntjenestene at det er de som utarbeider forslag til tiltaksplan. To av barneverntjenestene oppgir at ungdommen selv utarbeider forslag til tiltaksplan. I lys av et sterkere fokus mot brukermedvirkning i tilknytning til barn og unge blant annet som følge av inkorporering av barnekonvensjonen i norsk rett, er det kanskje overraskende at ikke en høyere andel sier at de arbeider sammen med ungdommen i utarbeidelse av tiltaksplanen. Det ser imidlertid ut som om barnevernet foretar kartlegging av behovet for tiltak i samarbeid med ungdommen, men at barneverntjenesten i større grad selv utformer forslag til selve tiltaksplanen før den legges fram for ungdommen.

Oppsummering i forhold til ungdommens rolle

- Alle barneverntjenestene gir ungdommen informasjon om muligheten for å opprettholde eksisterende tiltak og eventuelt erstatte disse.
- De fleste barneverntjenestene gir informasjon om konkrete tiltak og informasjon om mulighet for å ombestemme seg etter at en har sagt nei.
- En del barneverntjenester tar kontakt etter en viss tid dersom ungdom har sagt nei til tiltak.
- I overkant av 2/3 gir informasjon om klagerett ved avslag. Manglende informasjon om klagerett strider mot forvaltningslovens bestemmelser.
- De fleste barneverntjenestene oppgir at det vanligvis foretas en kartlegging sammen med ungdommen om hva han/hun trenger av tiltak for å klare seg selv.
- Kartleggingen av behov for etterverntiltak starter sent (17–17 ½ år)

- De vanligste begrunnelsene for at ungdom har tiltak etter fylte 18 år er at ungdommen ønsker tiltak og at de har behov for det.
- Den vanligste begrunnelsen for at ungdom ikke har tiltak er at ungdom ikke ønsker tiltak.
- I forhold til ressursituasjonen fremtrer manglende tid til arbeidet med ungdommen i denne overgangsfasen som sentralt i tillegg til mangel på tiltak og at refusjon fra staten opphører ved fylte 20 år.
- Andre vanlige grunner for at ungdom ikke har tiltak etter fylte 18 år er at andre instanser kan gi mer relevant oppfølging, ungdom ønsker bare økonomisk hjelp mens barneverntjenesten mener de bør ha flere tiltak. Grunner som ble oppgitt av noe færre barneverntjenester var at det gjelder ungdom med nedsatt funksjonsevne og at ungdommen ikke har behov for oppfølging.
- Flere barneverntjenester var opptatt av at det er en utfordring å motivere ungdom til fortsatt å motta hjelp fra barnevernet etter fylte 18 år, men at mange motiverer ungdommen til videre tiltak.

6.5 Hvilke samarbeidspartnere har barneverntjenesten i ettervernsarbeidet, inkludert foreldres rolle, og hva beskrives som problemer og muligheter i samarbeidet?

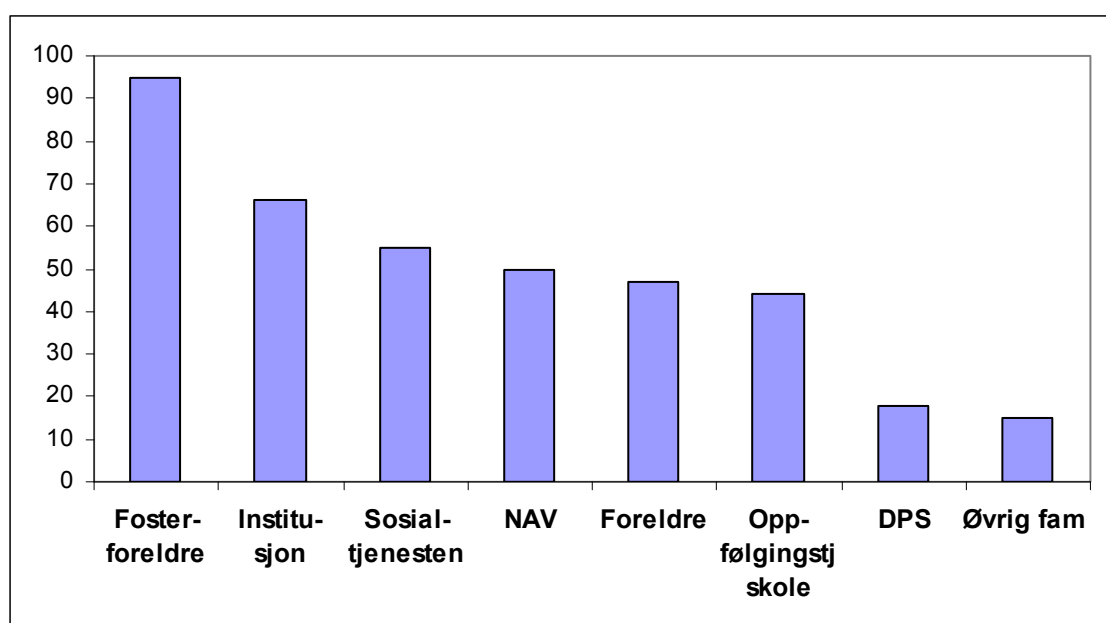
Ungdom i overgangen fra plassering til en selvstendig tilværelse kan ha behov for tiltak fra ulike tjenester. Hvilke tjenester barneverntjenester samarbeider med og hvordan dette samarbeidet fungerer, er derfor en viktig side av ettervernsarbeidet. Samtidig viser undersøkelser fra andre områder at det er en utfordring å sikre koordinasjon mellom flere velferdstjenester (jf. for eksempel NOU 2003:31). Det er få av barneverntjenestene som har skriftlige rutiner for samarbeid med andre instanser relatert til denne ungdomsgruppen. Rutinene er i hovedsak relatert til samarbeid med sosialtjenesten. Hvem barneverntjenestene samarbeider med er tema i neste avsnitt.

Hvem samarbeider barneverntjenesten med

Figur 6.3 viser en oversikt over hvem barneverntjenesten samarbeider oftest med i forhold til ungdom i ettervernsfasen. (Spørreskjemaet hadde faste

svarkategorier). Den gruppen flest barneverntjenester samarbeider med er fosterforeldre, deretter kommer institusjonene. Institusjonene på sin side oppgir barnevernstjenesten som den viktigste samarbeidspartneren når ungdommen skulle flytte ut (jf. kapittel 7).

Figur 6.3 Oversikt over hvem barneverntjenesten samarbeider oftest med ved ungdoms overgang til en selvstendig tilværelse. Prosent. N = 209

Sosialtjenesten er den instansen flest oppgir å samarbeide med. Litt over halvparten av barneverntjenestene oppga at de samarbeidet med sosialtjenesten og litt under halvparten sa at de samarbeidet med NAV³³. På spørsmål om det var andre de samarbeidet med, skrev flere habiliteringstjenesten, rehabiliteringstjenesten, Bufetat, pleie- og omsorgstjenesten. Dette kan peke på at det dreier seg om ungdom med omfattende behov. I det videre vil vi gå nærmere inn på variasjoner relatert til størrelse på barneverntjeneste og innhold i samarbeid med enkelte av instansene.

³³ Det var ikke en svarkategori som skilte mellom de kommunene som hadde sosialtjenesten som en del av NAV. Derfor kan NAV noen ganger bety at sosialtjenesten er del av NAV. Men flere svarte at de samarbeidet både med NAV og sosialtjenesten.

Forskjeller i samarbeidspartnere i forhold til størrelsen på barneverntjenesten

Tabell 6.8 viser hvor mange barnverntjenester som sier at de oftest samarbeider med fosterforeldre, institusjon, foreldre og øvrig familie relatert til størrelse på barneverntjenesten.

Tabell 6.8 Oversikt over hvor mange barnverntjenester som samarbeider med fosterforeldre, institusjon, foreldre relatert til størrelse på barneverntjenesten. Prosent (N) N= 207

	Veldig små	Små	Middels	Store	Alle
Fosterforeldre	88 (35)	94 (60)	96 (50)	100 (51)	95 (196)
Institusjon	53 (21)	61 (39)	65 (34)	82 (42)	66 (136)
Foreldre	58 (23)	45 (29)	48 (25)	39 (20)	47 (97)

Ved de største kontorene er det flere som samarbeider med fosterforeldre og institusjon sammenlignet med de minste kommunene. Det er en motsatt tendens i forhold til samarbeid med foreldre. Det kan være at samarbeid med foreldrene er lettere å få til i små og gjennomsiktede samfunn. En annen forklaring på forskjellene i andelen som samarbeider med foreldrene kan være plasseringshemler, for eksempel at det er en større andel frivillige plasseringer etter barnevernloven § 4-4, femte ledd ved de kontorene som oppgir å samarbeide med foreldre. Det er bare 15 prosent som oppgir at de samarbeider med øvrig familie. Små barneverntjenester oppgir dette noe oftere enn store.

Vi har også sett på variasjon i forhold til barneverntjenestens størrelse når det gjelder hvilke instanser de samarbeider med. Tabell 6.9 gir en oversikt over dette.

Tabell 6.9 Oversikt over hvor mange barnverntjenester som samarbeider med ulike instanser relatert til størrelse på barneverntjenesten. Prosent (N) N= 207

	Veldig små	Små	Middels	Store	Alle
Sosialtjenesten	28 (11)	48 (31)	69 (36)	69 (35)	55 (113)
NAV	38 (15)	58 (37)	52 (27)	49 (25)	50 (104)
Oppfølgingstjenesten i skolen	40 (16)	50 (32)	42 (22)	43 (22)	44 (92)
DPS	8 (3)	19 (12)	12 (6)	31 (16)	18 (37)

Flere av de store og middels kontorene oppgir at de samarbeider med sosialtjenesten i forhold til de veldig små og små kontorene. Det er mindre varia-

sjon når det gjelder samarbeid med oppfølgingstjenesten i skolen. Det er flere av de store kontorene som oppgir at DPS er en tjeneste de oftest samarbeider med enn de mindre kontorene. At de store kontorene i større grad samarbeider med DPS kan handle om at disse kontorene har ansvaret for flere ungdommer i ettervernsfasen og dermed får ansvaret for flere barn med komplisert problematikk.

Forskjeller i hvem barneverntjenesten samarbeider med i forhold til om det er NAV-kommune

Et viktig hensyn bak etablering av NAV var at denne organiseringen skulle bedre samarbeidet mellom instanser med ulike ansvarsområder. Dette skulle tilsi at denne måten å organisere arbeidet på kunne ha betydning for barneverntjenestens samarbeid med sosialtjenesten/NAV. Som vist tidligere omfatter undersøkelsen opplysninger fra 30 av de 52 kommunene hvor det var NAV-kontor høsten 2007. Blant disse 30 barneverntjenestene er det imidlertid stor variasjon når det gjelder hvem barneverntjenesten samarbeider med. Noen av barneverntjenestene oppgir å samarbeide med NAV og ikke sosialtjenesten, andre sier motsatt at de samarbeider med sosialtjenesten og oppgir ikke NAV. Noen samarbeider med både NAV og sosialtjenesten, mens andre samarbeider ikke med noen av dem. Med forbehold om at vi bare har opplysninger knyttet til et relativt lite antall viser ikke materialet noe entydig mønster vedrørende barnevernets samarbeid med sosialtjenesten/NAV i kommuner med NAV-kontorer.

Hovedsamarbeidspartnere fosterhjem og institusjon

At de fleste barneverntjenestene samarbeider med fosterforeldre er ikke så overraskende, da fosterforeldrene som regel vil ha god kjennskap til ungdommenes behov og være sentrale personer for ungdommene. Som fremstillingen senere vil vise (jf. kapittel 8) rapporterer fosterforeldrene en opplevelse av at barnevernet overlater en stor del av forberedelsene av ungdommene til en selvstendig tilværelse til dem. Tabell 6.10 viser en oversikt over innholdet i samarbeid med fosterforeldre (Oterholm, 2008).

Tabell 6.10 Vanlig innhold i samarbeid med fosterforeldre i overgangen til en selvstendig tilværelse for ungdom som bor i fosterhjem. Flere svar mulig. Prosent. (N)

Innhold i samarbeid mellom fosterforeldre og barneverntjeneste	Prosent (N)	
Fosterforeldre eller institusjon deltar i kartleggingen av ungdommens behov N = 199	97	(192)
Samarbeidsmøter mellom ungdom, fosterforeldre og barneverntjenesten N = 208	86	(179)
Ansvarsgruppe hvor fosterforeldre, ungdom, foreldre deltar N = 208	53	(110)
Barneverntjenestene gir informasjon til fosterforeldre om hva de kan tilby N = 207	45	(93)
Samarbeidsmøter mellom fosterforeldre og barneverntjenesten N = 208	32	(66)

Nesten alle barneverntjenestene oppga at fosterforeldre eller institusjon deltok i kartleggingen av ungdommens behov. Videre deltar fosterforeldre i samarbeidsmøter og i noe mindre grad i ansvarsgrupper. De fleste oppgir at fosterforeldre deltar i samtale med ungdommen i forbindelse med avslutning av tiltak. Under halvparten gir informasjon til fosterforeldre om hva barneverntjenesten kan tilby i denne overgangsfasen. At ikke flere gir informasjon til fosterforeldrene er påfallende da de gjerne har en sentral rolle i forberedelsen av ungdommen i overgangen til en selvstendig tilværelse (jf. kapittel 8). Det kan ha sammenheng med at barneverntjenesten tror at erfarne fosterforeldre vet hva som er aktuelle tiltak videre. Ytterligere informasjon til fosterforeldre kan også bidra til bedre informasjon til ungdommene. Informasjon til fosterforeldre er også særlig viktig i forhold til at rollene for fosterforeldre og ungdom endrer seg i denne overgangen fra å være en offentlig relasjon til en mulig privat relasjon. Voksne barnevernsbarn i Danmark (Tabuka, 2003) har særlig tematisert de usikre forventningene til hvordan den videre kontakten skal være mellom fosterforeldre og ungdom. Dette kan være følsomt å snakke om og det kan være viktig at barneverntjenester deltar i dette for å sikre kontinuitet i relasjoner. Det er omsorgspersonene som kan tilby stabilitet og kontinuitet (Stein, 2005).

Institusjoner som ungdommen bor på var de barneverntjenesten samarbeidet nest mest med. I tabell 6.11 er det en oversikt over innholdet i samarbeid med institusjonene.

Tabell 6.11 Oversikt over innhold i samarbeid mellom barneverntjenesten og institusjonen dersom ungdommen er plassert på institusjon ved ungdoms overgang til en selvstendig tilværelse. Flere svar mulig. Prosent (N).

Innhold i samarbeid mellom barneverntjenesten og institusjon ungdom er plassert ved	Prosent (N)
Ansvarsgruppe med ungdom, foreldre og evt. Andre N = 201	77 (163)
Det er samarbeidsmøter mellom barneverntjenesten og institusjon N = 201	59 (125)
Institusjonen får informasjon om hva barneverntjenesten kan tilby N = 200	22 (46)

Ansvarsgruppe er den vanligste samarbeidsformen med institusjonene. Det ser også ut til å være få barneverntjenester, litt under en fjerdedel, som sier at de gir informasjon til institusjonen om hva barneverntjenesten kan tilby. Dette er overraskende med tanke på hensynet til å sikre best mulig ivaretagelse av ungdommen. Samtidig underbygger dette inntrykket av et skille i ansvarsdelingen mellom barneverntjenesten og den enkelte institusjon. Mens institusjonen ser forberedelsen av ungdommen på overgangen til en selvstendig tilværelse som en del av den generelle oppfølgingen som tilbys ved institusjonen, er det den kommunale barneverntjenesten som har hovedansvaret for å gi ungdommen ettervern (jf. nærmere om dette i kapittel 7). Det kan også være at en del barneverntjenester ikke har ungdom med institusjonstiltak og derfor har ikke institusjoner vært aktuelle å samarbeide med eller gi informasjon til.

Samarbeid med foreldre og øvrig familie

På spørsmålet om hvem barneverntjenesten samarbeider oftest med i forhold til ungdom i overgangsfasen til selvstendigjøring, var også foreldre et alternativ. Som det fremkom tidligere var det i underkant av halvparten av barneverntjenestene som oppga at de samarbeidet med foreldrene. Cirka en fjerdedel hadde samtale med foreldrene og samtale med ungdom og foreldre. Mens institusjonene i større grad oppgir å samarbeide med foreldre (jf. kapittel 7). Dette kan ha sammenheng med barneverntjenesten og institusjonens ulike rolle.

Det var videre over halvparten av barneverntjenestene som oppga at foreldre deltar i ansvarsgruppe med fosterforeldre og ungdom. Videre sier ca 2/3 at avslutningen av tiltak diskuteres i ansvarsgruppe hvor foreldrene er til

stede. Det er noen barneverntjenester som mener at det er andre rutiner og tiltak ved § 4-4 5. ledd plasseringer, og de beskriver at foreldrene deltar mer ved denne type plasseringer.

Spørsmålene differensierer ikke ut fra tid under omsorg. Varigheten av plassering kan ha betydning for om barnevernet har kontakt med foreldre utover ansvarsgruppe. Hvilken rolle foreldrene spiller, kan være hensiktsmessig å se nærmere på, da en del barneverntjenester nevner foreldrenes synspunkt som en begrunnelse for at ungdommen ikke ville ha ettervern. Fra internasjonale undersøkelser ser en også at mange ungdommer flytter hjem ved oppnådd myndighetsalder. For eksempel bodde 25 prosent av ungdommene i en amerikansk undersøkelse hjemme ved 21-årsalder (Courtney m.fl., 2007, se også Collins m.fl., 2008). Som det fremkommer i kapittel 2 kan kontakten med foreldrene både være en støtte og en belastning.

Samarbeid med andre instanser

Sosialtjenesten er den instansen flest oppgir å samarbeide med. Samarbeid med sosialtjenesten er utdypet tidligere i diskusjonen av de skriftlige rutinene og vil derfor ikke bli gjentatt her.

Utdanning er et sentralt område for barnevernsbarn i overgangsfasen. Barnevernsbarn har lavere utdanning enn resten av befolkningen og oppfølging i forhold til skolegang blir derfor sentralt (Clausen & Kristofersen, 2008). En kunne kanskje i lys av dette forvente at flere enn cirka 40 prosent samarbeidet med oppfølgingstjenesten i skolen, selv om ikke alle barnevernsungdommer har behov for bistand fra dem. Samtidig kan det være institusjonene eller fosterforeldre som ivaretar dette samarbeidet. Det er likevel bare 30 prosent av institusjonene som sier at de samarbeider mye med skolen. Noen nevner at de samarbeider med PPT og skole. Oppfølging i forhold til skole er derfor noe som bør ses nærmere på.

En annen tjeneste som det er behov for samarbeid med er psykiatrien. Barn og unge som har vært plassert har høyere forekomst av psykiske lidelser enn andre (jf. blant annet Meltzer m.fl., 2003; Nygaard Christoffersen, 1993; Stanley m.fl., 2005; Vinnerljung, 2006). Longitudinelle studier viser at det forekommer høye tall for selvmordsdødsfall blant barnevernsbarn (Kristofersen, 2005). Danske voksne som har vært plassert, understreker behovet for psykologhjelp og at det bør være fleksibelt når en har bruk for

det, nærmest et klippekort (Tabuka, 2003). Det er bare 18 prosent av barneverntjenestene som sier at DPS er noen de samarbeider ofte med. Noen barneverntjenester nevner imidlertid kommunal psykiatritjeneste som en instans de samarbeider ofte med. Kanskje det ville vært annerledes hvis det var spurt om samarbeid med BUP. Samtidig er det ingen som nevner BUP i denne sammenheng. Kanskje kan det også være en utfordring i overgangen mellom BUP og DPS. Mental helse ungdom har på sitt sosialpolitiske program³⁴ å arbeide for at overgangen mellom BUP og DPS skal være mer fleksibel og fungere mer konstruktivt enn i dag.

Utfordringer i samarbeidet

De fleste av kommentarene vedrørende samarbeid med andre instanser dreide seg om forhold ved samarbeidet som ble beskrevet som vanskelig eller utfordrende. Noen opplyste imidlertid at de opplevde at samarbeidet fungerte bra. Det var både store og små kontorer som skrev om utfordringer i samarbeidet, kontorer som hadde skriftlige rutiner og kontor som ikke hadde det, samt tjenester med og uten egen saksbehandler for ungdom.

I forhold til utfordringer er utsagnene nedenfor eksempler på hva som ble omtalt av barneverntjenestene:

- Vanskelig å få andre instanser til å ta tak i ungdommen.
- Barneverntjenesten blir stående mye alene med denne oppfølgingen. Det er ofte vanskelig å få med både Bufetat og/eller sosialtjenesten på det vi vurderer som forsvarlig/nødvendig.
- Manglende vilje fra andre hjelpeinstanser til å se at barn som har vært under omsorg har rettigheter etter annet lovverk.
- Skyving av ansvar mellom forskjellige lovverk og dermed avdelinger.
- En svakhet i forhold til etablering av voksne hjelpetjenester DPS, rus osv. for ungdom over 18 år som fortsatt er i barneverntjenesten.
- Utfordring i forhold til koordinering av evt. hjelpetiltak fra forskjellige forvaltningsorganer/frivillige organisasjoner.
- Ungdommen får ikke nødvendig hjelp fordi barneverntjenesten ikke rår over alle tiltak ungdom trenger, for eksempel bolig med oppfølging.

³⁴ http://www.mentalhelse.no/Mental_Helse_Ungdom/Sosialpolitisk_program/ lesedato 18.11.08

- Vi bruker mye tid på å forberede overgang til andre hvis det er nødvendig, og opplever en god del motstand fordi disse ungdommene ofte er svært ressurskrevende. Det gjelder f.eks. de som vil trenge noe resten av livet.

Eksemplene illustrerer utfordringer knyttet til at ansvaret for ivaretagelsen av ungdommens behov befinner seg i skjæringspunkter mellom ansvarsområdene til ulike instanser. Det gis indikasjoner om uklare ansvarsforhold og utfordringer knyttet til koordinering av arbeidet mellom de ulike instansene. Dette er også utfordringer institusjonene rapporterer om.

En del kommenterer også utfordringer knyttet til hvilken kommune ungdommer bor i og forholdet mellom oppholds- og omsorgskommunen.

- Mange ungdommer har sammensatte behov, og det kan være vanskelig å få til gode nok tiltak, særlig når ungdommene vil bosette seg i bostedskommunen.
- Vanskelig å følge opp ungdom som ikke bor i kommunen.
- Det viser seg noen ganger vanskelig å få til samarbeid med andre instanser, f.eks. sosialkontoret i ungdommens oppholdskommune som ikke er omsorgskommunen.

Eksemplene indikerer at det foreligger utfordringer knyttet til praktisering av regelverk som regulerer ansvaret mellom bostedskommunen og oppholdskommunen.

Noen få kommenterte også gode erfaringer med samarbeid med andre:

- En styrke er det gode samarbeidet med NAV.
- Har godt samarbeid med andre etater.
- Vi har god kontakt med eventuelle hjelpeinstanser.
- Styrke med kunnskap og kjennskap til øvrig hjelpeapparat og nedfelte samarbeidsrutiner.
- Styrke at tjenester for barn og tjenester for voksne er samlokalisert i offentlig servicesenter.

Her ser en at både rutiner og samlokalisering fremheves som positive faktorer i samarbeidet.

Tilsynsførers rolle

I forhold til ettervern trekkes det gjerne frem at ungdommen kan ha behov for oppfølging av en voksen person i overgangsfasen. Når barnet blir 18 år opphører omsorgen og tilsynsplikten. Men det åpnes for at tilsynet kan fortsette som en frivillig ordning dersom ungdommen fortsetter å bo i fosterhjem etter fylte 18 år. I retningslinjene heter det at hvis det er en god relasjon mellom ungdom og tilsynsfører slik at denne relasjonen kan være en støtte i overgangen til en selvstendig tilværelse, kan tilsynsfører gå over til «... å være en slags støttekontakt uten den kontrollfunksjon som ligger i det ordinære tilsynsføreroppdraget». Dette må være noe ungdommen ønsker (BLD 2006 Q-1103B s. 18). Det var imidlertid få som oppga at tilsynsfører hadde en fast rolle for ungdom som bor i fosterhjem vedrørende etablering av tiltak etter 18 år (Oterholm, 2008). Bare 12 prosent sa at tilsynsfører hadde en slik rolle. Størrelsen på kontoret hadde ingen betydning på dette punktet. De som sa at tilsynsfører hadde en fast rolle, oppga også at tilsynsfører mottar informasjon fra barneverntjenesten om ettervernsfasen. De som ga kommentarer om tilsynsførers rolle opplyste at tilsynsfører fortsatte der det var en god relasjon, der begge parter ønsket videre kontakt, eller at tilsynsfører fikk en annen rolle som verge, støttekontakt eller samtalepartner.

Det at så få barneverntjenester oppgir at tilsynsfører har en fast rolle, kan ha sammenheng med at mange fosterbarn ikke har tilsynsfører eller at tilsynsfører ikke kjenner barna godt (Havik, 2007). Bare et mindretall av fosterforeldrene i Haviks undersøkelse mente at tilsynsfører kjente barna godt. Men i de situasjonene hvor tilsynsfører har en relasjon til barnet, er kanskje tilsynsfører en ubrukt ressurs og kunne for eksempel gå inn som mentor. En slik løsning ville bidra til å hindre brudd i relasjoner.

Oppsummering samarbeidspartnere

- Fosterhjem og institusjon er de barneverntjenestene oftest oppgir å samarbeide med i ungdommens overgang til en selvstendig tilværelse.
- Mange barneverntjenester gir ikke fosterhjem og institusjon informasjon om hva barneverntjenesten kan tilby etter at ungdommen blir 18 år.
- Ca. 50 prosent samarbeider med sosialtjenesten og med foreldrene.

- De store kontorene oppgir oftere å samarbeide med fosterhjem, institusjon og sosialtjenesten, mens de små oppgir oftere å samarbeide med foreldre.
- Det er litt under halvparten som samarbeider med oppfølgingstjenesten i skolen.
- Få oppgir å samarbeide med DPS.
- Tilsynsfører har en lite aktiv rolle.
- De fleste av kommentarene vedrørende samarbeid med andre instanser dreide seg om forhold som ble beskrevet som vanskelige eller utfordrende.

6.6 Forskjeller i ettervernsarbeid i forhold til plasseringshjemmel

Barneverntjenestene ble spurt om det var forskjeller i arbeidet med ettervern relatert til plasseringshjemmel. Tabell 6.12 viser en oversikt over hvordan barneverntjenestene svarte i forhold til om de mente det var andre rutiner ved plasseringer etter § 4-4 5. ledd og §§ 4-24/4-26 i barnevernsloven i forhold til plasseringer etter § 4-12.

Tabell 6.12 oversikt over antall barneverntjenester som mener at det er andre rutiner ved plassering etter § 4-4 5. ledd og/eller §§ 4-24 eller 4-26 i forhold til plassering etter § 4-12. Prosent (N)

Barneverntjenestens ettervernsarbeid relatert til plasseringsparagraf	Prosent (N)
Det er andre rutiner ved 4-4 5. ledd plasseringer N = 203	16 (33)
Det er andre rutiner ved 4-24 eller 4-26 plasseringer N = 195	13 (27)

Det er et fåtall av barneverntjenestene som mener det er andre rutiner ved andre plasseringsparagrafer enn § 4-12. De barneverntjenestene som mener at det er andre rutiner ved § 4-4 5. ledd plasseringer, sier at foreldrene er mer sentrale, de har et større ansvar og trekkes mer med. Barnevernet har i disse sakene mindre ansvar og familien er som regel mer delaktig i ungdommens liv. En av barneverntjenestene uttrykker dette slik: «Foreldre er i større grad med å motivere til videre hjelp eller stikk motsatt.» Ved §§ 4-24 /4-26 plasseringer sier flere at institusjonen får en større rolle. Det er et «tydeligere

samarbeid med institusjonen», «behandlingstilbudet har større plass», «vi følger det institusjonen foreslår».

Barneverntjenestene ble også spurt om de mente det var forskjeller i tiltak ved ulike plasseringshjemler. Tabell 6.13 viser hvordan barneverntjenestene svarte på dette spørsmålet.

Tabell 6.13 oversikt over antall barneverntjenester som mener at det er andre typer tiltak ved plassering etter 4-4 5. ledd og/eller 4-24 eller 4-26 i forhold til plassering etter 4-12. Prosent (N)

Barneverntjenestens ettervernsarbeid relatert til plasseringsparagraf	Prosent (N)
Det er andre tiltak ved 4-4 5. ledd plasseringer N= 200	9 (18)
Det er andre tiltak ved 4-24 eller 4-26 plasseringer N = 184	21 (44)

Hovedtendensen er at barneverntjenestene ikke mener at det er forskjeller i type tiltak etter plasseringshjemmel. Forskjellene som beskrives vedrørende tiltak etter § 4-4 5. ledd plasseringer dreier seg særlig om at tiltakene involverer familie og nettverk mer. Det er tettere kontakt med familien. Flere sier videre at en forskjell er at det i disse sakene arbeides mer i forhold til nettverket. At nettverksarbeid tillegges vekt i disse sakene er viktig med tanke på at vi tidligere har sett at ungdommene fremhever betydningen av nettverksarbeid og relasjonen til familie og venner. Samtidig var ungdommene i plasseringsprosjektet som hovedregel plassert på § 4-12, noe som tilsier at nettverksarbeid er viktig også ved slike plasseringer.

Noen barneverntjenester sier at ungdommene i sakene etter § 4-4 5. ledd oftere flytter hjem og at det sjelden er snakk om ettervern i disse sakene. Andre sier det motsatte, at de også tilbyr ettervern i disse sakene og at det er behov for hybel med eller uten oppfølging. En forskjell som flere trekker frem er at dette er kortere plasseringer. En sier også at: «Vi legger oss på et lavere kostnadsnivå fordi Bufetat ikke tar like mye ansvar som når det har vært 4-12». Om dette er en forståelse som er utbredt, bør kanskje undersøkes nærmere. Det kan være et uttrykk for at ikke bare ungdommens kontakt med sin opprinnelsesfamilie har betydning, men også de økonomiske rammevilkårene for barneverntjenestens arbeid kan være ulikt ved forskjellige plasseringshjemler.

På spørsmål om det er andre tiltak som vil være aktuelle ved §§ 4-24/4-26 plasseringer skriver de fleste som mener at plasseringshjemmelen utgjør en

forskjell, at ettervernet i større grad innebærer fortsatt institusjonsopphold. Det er tettere oppfølging og flere instanser som følger opp i forhold til behandling der det foreligger problemer knyttet til rus og psykiatri. Det er også flere som sier at i disse sakene er det nettverksarbeid og ansvarsgruppe. Det kan være at fordi disse ungdommene er tvangsplassert, knytter det seg sterkere forventninger til at denne gruppen vil ha behov for en tettere og mer omfattende oppfølging utover myndighetsalder.

Oppsummering av variasjoner i ettervernsarbeidet relatert til plasseringshjæmnel

- Det er et fåtall av barneverntjenestene som mener det er variasjon i rutinene relatert til ulike plasseringshjæmnel.
- De som mener at det er forskjell oppgir at familien har en større rolle ved § 4-4 5. ledd, mens institusjonen spiller en større rolle ved §§ 4-24/4-26 plasseringer.
- De fleste mener heller ikke at det er forskjeller i type tiltak knyttet til plasseringshjæmnel.
- Forskjellene som beskrives vedrørende § 4-4 5. ledd plasseringer dreier seg særlig om at tiltakene involverer familie og nettverk mer. Ved §§ 4-24/4-26 plasseringer omfatter ettervernstilbudet i større grad fortsatt institusjonsplassering.

6.7 Hovedfunn og anbefalinger

Variasjoner i ettervernsarbeid etter barneverntjenestens størrelse og organisering

- Mange kontorer bruker rutinehåndboken fra Barne- og likestillingsdepartementet, særlig de minste. Et flertall av barneverntjenestene oppgir at de har en systematisert praksis med hensyn til ettervern, men bare en liten del har skriftliggjort rutinene sine.
- Få barneverntjenester har egen saksbehandler for ungdom.
- Det varierer om barneverntjenesten tar kontakt med ungdommen etter at tiltakene er avsluttet.

Variasjoner og mønstre i barnevernets rutiner for ettervernsarbeidet

- Det ser ut som om det er ulik praksis mellom de ulike barneverntjenestene på mange viktige områder, for eksempel hvilke utgifter barneverntjenesten dekker, når sosialtjenesten skal kobles inn, hvilke krav som stilles til ungdommen, og hvordan ordningen med angrefrist praktiseres.

Ungdommens rolle i ettervernsarbeidet og begrunnelser for tiltak/ ikke tiltak

- I følge barneverntjenestene får alle nok informasjon om mulighetene for ettervernstiltak, men det er usikkert om alle får informasjon om klageretten.
- De fleste barneverntjenestene kartlegger ungdommenes behov, men kartleggingen starter sent, og man vet også lite om hvordan den foregår.
- De vanligste begrunnelsene for at ungdom har tiltak er at de ønsker det og har behov for det. Den vanligste grunnen for at ungdom *ikke* har tiltak slik barneverntjenesten ser det, er at ungdommen ikke ønsker det. Andre vanlige grunner er at andre instanser kan gi mer relevant oppfølging og uenighet om innhold i tiltak. Noen færre oppgir mangel på tiltak og at refusjon fra staten opphører.
- Det ser ikke ut som om hjemmelen for plassering av ungdommen har noen betydning for hvordan ettervernstiltakene utformes og rutineres.

Barnevernets samarbeid med andre instanser og omsorgspersoner

- Fosterhjem og institusjon er de barneverntjenesten oftest oppgir å samarbeide med i ettervernsfasen, men likevel er det under halvparten som sier at de gir informasjon til disse instansene om hva barneverntjenesten kan tilby ungdommen.
- De fleste av kommentarene vedrørende samarbeid med andre instanser dreide seg om forhold som ble beskrevet som vanskelige eller utfordrende. Eksemplene illustrerer utfordringer knyttet til at ansvaret for ivaretagelsen av ungdommens behov befinner seg i skjæringspunkter mellom ansvarsområdene til ulike instanser, både innad i kommunen, mellom kommuner og mellom stat og kommune.

Forslag til utviklingsområder

- Arbeide med skriftliggjøring av rutiner for barnevernets arbeid overfor ungdom i overgangen til en selvstendig tilværelse.
- Utarbeidelse av en rutinehåndbok for ettervern.
- I større grad gi informasjon til fosterforeldre.
- Starte arbeidet med å vurdere behov for ettervern tidligere.
- Ungdommene bør i større utstrekning delta i arbeidet med utarbeidelsen av tiltaksplaner.
- Alle barneverntjenester burde være pålagt å ta kontakt med ungdommer som har avslått muligheten for etterverntiltak i løpet av et nærmere bestemt tidsrom.

Utredningsbehov – rettet konkret mot ungdommene

- Hvordan ungdom informeres i relasjon til ettervernsfasen.
- Hvordan kartleggingen av ungdommens behov gjøres.
- Kartlegge nærmere måten barnevernet arbeider med å motivere ungdom til å ta imot et tilbud om ettervern.
- I hvilken utstrekning ungdom informeres om sin rett til å klage over beslutninger knyttet til ettervern.
- Det bør utredes om angrefrist og vilkår praktiseres på en slik måte at det hindrer at de ungdommene som trenger det mest ikke får ettervern.
- Foreldre og nettverkets betydning og rolle.

Utredningsbehov – barneverntjenestens organisering og arbeidsforhold

- Behov og mulighet for spesialisering.
- Om saksmengden hos ansatte i barnevernet gjør at de ikke prioriterer arbeidet med ungdom og ettervern i tilstrekkelig grad.
- Er det tilstrekkelig samarbeid mellom barneverntjenesten og relevante instanser?
- Bør barneverntjenesten opprettholde tiltak, selv om sosialtjenesten kan gi relevant støtte er et spørsmål som bør drøftes.
- Hvilken rolle spiller økonomiske forhold i om barnevernsungdom tilbys ettervern.
- Hvilke utfordringer er det knyttet til ansvarsdeling mellom oppholds- og omsorgskommune.

7 Barnevernsinstitusjonene og ettervern

7.1 Innledning

Formålet med dette kapittelet er å beskrive og analysere barnevernsinstitusjonenes arbeid med oppfølging og ettervern. Datagrunnlaget er en kartlegging av institusjonenes arbeid med ettervern gjennom en spørreskjemaundersøkelse som ble sendt ut til alle landets barneverninstitusjoner og et fokusgruppeintervju med i alt sju ledere/fagansvarlige ved private og offentlige institusjoner. 114 av i alt 148 institusjoner som hadde ungdommer i alderen 16–23 år boende på institusjonen våren 2008 besvarte spørreskjemaet (svarprosent 77). Av disse var 59 (52 %) institusjoner private og 55 (48 %) offentlige³⁵. Som vi vil se, har skillet mellom offentlig og privat betydning for svarene på flere av spørsmålene som ble stilt i spørreskjemaundersøkelsen.

Svarene på spørreundersøkelsen (vedlegg 3) gir informasjon om omfanget av rutiner og oppfølging av ungdommene i ettervernsfasen. De åpne svaralternativene i undersøkelsen gir videre rom for beskrivelser av tiltakene og de utfordringene institusjonene står overfor i arbeidet med ettervern. Tjue institusjoner har dessuten gitt utfyllende rutinebeskrivelser. I fokusgruppeintervjuet ble det blant annet innhentet opplysninger om hvordan man jobbet med ettervern ved de ulike institusjonene, hvilke behov ungdommene hadde for hjelp i denne overgangsfasen, samarbeid med andre instanser, samt hva som er de viktigste utfordringene for å gi et tilfredsstillende etterverns-tilbud til ungdommene.

³⁵Barneverninstitusjoner i Norge drives av offentlige (stat og kommuner) og private organisasjoner og stiftelser. De offentlige er i denne undersøkelsen regnet som én kategori og de øvrige er kategorisert som «private». Etter at spørreskjemaundersøkelsen ble gjennomført, er det trukket et klarere skille mellom ideelle og kommersielle, private institusjoner i forbindelse med utlysning av anbudskonkurranse om plasser høsten 2008. I vår undersøkelse spurte vi ikke om dette.

Problemstillingene vi drøfter i dette kapittelet er:

1. Hva kjennetegner institusjonene som tilbyr oppfølging og ettervern?
2. Hvilke rutiner og tiltak har institusjonene etablert?
3. Hvordan samarbeider institusjonene med andre instanser?
4. Hva mener institusjonslederne kjennetegner et godt ettervern?

7.2 Hva kjennetegner institusjonene i undersøkelsen?

Innledning

Barneverninstitusjonene utgjør et mangfold både når det gjelder organisering og utforming av virksomheten. I spørreskjemaundersøkelsen valgte vi å karakterisere institusjonene etter følgende hovedkjennetegn:

- region
- antall beboere
- antall avdelinger
- behandlingstetthet (antall miljøarbeidere pr. ungdom)
- den mest brukte plasseringshjemmelen ved institusjonen

Vi understreker at det er *institusjonen* som er analyseenheten i denne delen av kapittelet.

Region

Alle regionene er representert i undersøkelsen. I tabellen nedenfor (tabell 7.1) fremgår det samtidig at de fleste av de 114 institusjonene er lokalisert i region øst og vest.

Tabell 7.1 Regional fordeling av institusjonene

Navn	Antall
Nord	13
Midt-Norge	15
Vest	31
Sør	16
Øst	28
Oslo	8
Trondheim	2
Ikke svart	1
N	114

Denne fordelingen er ikke overraskende ettersom region øst og vest har flest godkjente institusjoner for ungdom i den aktuelle aldersgruppen (16–23 år), og dessuten også flest ungdommer mellom 18 og 23 år boende.

Antall beboere, avdelinger og forholdstall mellom ansatte og beboere

Undersøkelsen viser at over halvparten av institusjonene hadde mellom fire og ni beboere på det tidspunktet undersøkelsen ble gjennomført. Videre hadde 75 av de 114 (66 %) institusjonene i undersøkelsen mer enn én avdeling, av disse igjen hadde 40 prosent mellom to og fire avdelinger. For de 39 institusjonene som bare hadde én avdeling, svarte tre fjerdedeler av lederne at de hadde mellom fire og seks beboere. Det mest vanlige var følgende å ha fire til seks ungdommer på hver avdeling, enten institusjonen hadde én eller flere avdelinger.

For å få et bilde av hvordan institusjonene er organisert, spurte vi også om gjennomsnittlig forholdstall mellom antall miljøarbeidere og ungdom på institusjonen. Forholdstallet kan fortelle noe om hvor tett hver enkelt beboer blir fulgt opp. Nesten halvparten av lederne krysset av på at det mest vanlige forholdstallet var «én voksen på to ungdommer». Mange av lederne ga imidlertid utfyllende kommentarer. I denne sammenheng ble det presisert at forholdstallet vil variere fra avdeling til avdeling, og at det vil variere med tid på døgnet; helg, kveld eller natt.

Plasseringshjemmel

En tredjedel av lederne svarte at de fleste ungdommene på deres institusjon var plassert i henhold til bvl. § 4-4 femte ledd, og en tredjedel svarte at de var plassert i henhold til § 4-12. En fjerdedel av institusjonene rapporterte at de hadde flest ungdom plassert i henhold til de såkalte «atferdsparagrafene» altså § 4-24 og § 4-26. Dette vil imidlertid i hovedsak dreie seg om ungdom som er yngre enn 18 år. De som spesifiserte svaret under «annet» oppga at de hadde ungdom jevnt fordelt mellom alle paragrafer, eller at de hadde flest ungdom plassert etter akuttparagrafen § 4-6. Når vi kontrollerte for³⁶

³⁶ Uttrykket «kontrolleres for» brukes her og i resten av fremstillingen for å markere at det er gjennomført såkalt trivariate analyser, der den relative betydningen av to variable er vurdert i forhold til en utfallsvariabel.

størrelse på institusjonen, og om den var privat eller offentlig, viste det seg at en overvekt av de store private institusjonene hadde ungdom plassert på «atferdsparagrafene». Når vi kontrollerte for sammenhengen mellom forholdstall mellom ansatte og beboere og hjemmel for plassering, fant vi dessuten et tydelig mønster der de institusjonene som hadde ungdom plassert i medhold av § 4-24 og § 4-26 også hadde flere miljøarbeidere på jobb i forhold til antall ungdommer. Dette er ikke overraskende da ungdom med alvorlige atferdsproblemer gjerne krever en tettere daglig oppfølging enn ungdom som er plassert på andre grunnlag. Dette tilsier at flere av de store, private institusjonene også har flere miljøarbeidere på jobb.

Beboernes alder

Vi kartla også alderssammensetningen blant ungdommene som bodde på institusjonene. Av de 114 institusjonene med ungdommer i alderen 16 til 23 år hadde 68 institusjoner (60 %) en eller flere ungdommer mellom 18 og 23 år boende. 20 (18 %) hadde også ungdom mellom 20 og 23 år boende. Fra barnevernsstatistikken vet vi generelt at andelen unge som mottar etterverns-tiltak synker drastisk med alder, og dette gjelder også institusjonsopphold. I denne sammenhengen er et spørsmål om det er særlige kjennetegn ved institusjonene der de eldste ungdommene bor.

Det viste seg at 43 av de 68 institusjonene (vel 60 %) som hadde ungdom over myndighetsalder ved undersøkelsestidspunktet var private. Videre var 14 av 20 institusjoner som hadde ungdom boende i de eldste aldersgruppene (20–23 år) private. Med andre ord var det en overvekt av private institusjoner i vårt materiale som tok i mot de eldste ungdommene. Analysene viste også at de eldste ungdommene bodde på de største institusjonene.

Oppsummering

Svarene på spørsmålene om antall beboere, avdelinger og forholdstall mellom ansatte og beboere, alderen på beboerne og plasseringshjemmel, viser noen likheter og noen forskjeller mellom de private og de offentlige institusjonene:

- Uavhengig av om institusjonene var offentlige eller private, var det vanligst å ha relativt få beboere – over halvparten hadde mellom fire og ni.
- Vanlig avdelingsstørrelse var mellom fire og seks beboere, enten institusjonen hadde en eller flere avdelinger, igjen uavhengig av institusjonstype.
- En tredjedel av respondentene oppga at de hadde flest ungdommer plassert i medhold av bvl. § 4-4, 5. ledd, og like mange oppga bvl. § 4-12 som den viktigste plasseringshjemmelen. En fjerdedel av institusjonene oppga at den mest brukte hjemmelen var «atferdsparagrafene» § 4-24 og 4-26, og her var det en overvekt av store, private institusjoner.
- De 68 institusjonene som hadde ungdom over myndighetsalder boende på undersøkelsestidspunktet omfattet nærmere tre fjerdedeler av de private institusjonene, men 45 prosent av de offentlige. Skillet var enda tydeligere når det gjaldt de, riktignok få, institusjonene som hadde ungdom mellom 20 og 23 år boende.

7.3 Hva slags praksis for ettervern var etablert ved institusjonene?

Innledning

For å få et bilde av hvilken praksis institusjonene hadde etablert rundt ettervern, valgte vi først og fremst å kartlegge om, og i så fall hvilke, *rutiner* og *tiltak* som var etablert. For å få et konkret bilde av hva tiltakene og rutinene omfattet inneholdt undersøkelsen også åpne svaralternativer. Vi spurte videre om ungdommene hadde *egne, individuelle planer* som omhandler overgangen til en selvstendig tilværelse. Videre spurte vi om ungdommene fikk tildelt *egen kontaktperson* i overgangsfasen, og om de hadde *egne treningshybler* tilknyttet institusjonen. I denne delen av kapittelet presenterer vi resultatene fra disse spørsmålene.

Rutiner og tiltak

Litt i underkant av to tredjedeler av institusjonslederne svarte at de hadde *rutiner* og at disse var skriftliggjort. Ytterligere 13 prosent svarte at de hadde rutiner men at disse *ikke* var skriftliggjort. Tallet omfatter 76 prosent av de private institusjonene og 51 prosent av de offentlige, så her var det tydelige forskjeller mellom institusjonstypene. Av de som svarte «annet» opplyste noen at de ikke hadde rutiner fordi de definerer dette som et kommunalt ansvar, mens andre svarte at de bare hadde rutiner etter oppdrag og avtale med eksterne samarbeidspartnere. Bare fem prosent oppga at de ikke hadde rutiner i det hele tatt. Med andre ord var hovedregelen at institusjonene har rutiner for å ivareta ungdommenes behov ved overgangen til en selvstendig tilværelse.

Neste spørsmål var hvorvidt institusjonen hadde egne *tiltak* rettet mot å forberede beboerne på en selvstendig tilværelse. Her svarte godt over to tredjedeler at institusjonen hadde egne tiltak, mens bare syv prosent svarte at de ikke hadde det. Det var 18 prosent som svarte «annet» på dette spørsmålet. Blant disse påpekte flere at de blant annet hadde treningshybler, treningsleilighet, samt egen avdeling. Her viste resultatene igjen relativt store forskjeller mellom offentlige og private institusjoner, i det 88 prosent av de private institusjonene svarte at de hadde egne tiltak, mens 58 prosent av de offentlige svarte det samme.

Lederne ble videre bedt om å beskrive *innholdet i tiltakene*. Tiltakene var i de aller fleste tilfellene egne botiltak og forskjellige former for selvstendighetstrening. Noen av de mest typiske tiltakene var blant annet egen avdeling for denne gruppen, treningshybler, treningsleiligheter, overgangshybel, trebasetiltak, matlaging, økonomitrening, systematisk selvstendighetstrening, egen oppfølgingsansatt, hjemmetrening, nettverksmøter og fremtidsmøte når ungdommen er 16–17 år.

På direkte spørsmål om institusjonene hadde sine egne treningshybler, svarte nesten 60 prosent av institusjonslederne bekreftende. I tillegg svarte mange at de enten skulle etablere tilsvarende tiltak i fremtiden, eller at de aktivt hjelper ungdommen med å etablere seg på det private leiemarkedet. Men også når det gjaldt det å ha egne treningshybler viste resultatene forskjeller mellom private og offentlige institusjoner. I alt 64 av de 114 institusjonene (56 %) hadde egne treningshybler, og av disse igjen var 39 (61 %) private. Dette gjaldt primært institusjoner som hadde ungdom over 18 år

boende, her svarte bare én av fem at de *ikke* hadde treningshybler. Dette er ikke så overraskende da det er grunn til å anta at de institusjonene som gir et tilbud til ungdom i ettervernsalder og i særlig grad til de eldste ungdommene, er de som i størst grad vurderer at treningshybler skal være en integrert del av tilbudet. Hybeltiltakene skal også være en del av godkjenningen av institusjonen.

Individuell plan og kontaktperson

På spørsmålet om beboerne hadde individuelle planer med målsettinger som omhandler overgangen til en selvstendig tilværelse, svarte hele 81 prosent at det hadde de. Samtidig var det 13 prosent som svarte «annet» på dette spørsmålet. Her var det noen som påpekte at «*det er spesialhelsetjenesten som skal utarbeide individuell plan for den enkelte*», andre svarer at «*det bare er de ungdommene som har flere diagnoser som har en individuell plan*». Dette tyder på at flere av lederne som har svart på dette har fortolket «individuell plan» som individuelle planer i regi av helse- og sosialtjenesten. Denne har ansvar for at ungdom med «*langvarige og koordinerte helse- og/eller sosiale tjenester*»³⁷ får en individuell plan (IP). Dette tyder igjen på at spørsmålsstillingen i undersøkelsen var uklar. Med forbehold om denne uklarheten svarte altså fire femtedeler av institusjonslederne at ungdommen hadde planer som omhandlet overgangen til en selvstendig tilværelse.

På spørsmål om ungdommen hadde egen kontaktperson fra institusjonen som fulgte opp i overgangsfasen, svarte 90 prosent av institusjonslederne at det hadde de. Også her åpner spørsmålsstillingen for fortolkninger. Enkelte kan ha fortolket «egen kontaktperson» som den miljøarbeideren som har spesielt ansvar for den enkelte ungdommen ved institusjonen. Andre kan ha fortolket det som en spesiell kontaktperson som følger opp ungdommen som en egen oppgave i selve overgangsfasen. De som svarte nei begrunnet

³⁷ Det følger av forskrift om individuell plan etter helselovgivningen og sosiallovgivningen 23.12.2004 § 6 at: «Kommunens helse- og sosialtjeneste og helseforetaket har plikt til å sørge for at individuell plan etter § 1 utarbeides for tjenestemottakere med behov for langvarige og koordinerte tjenester jf. Kommunehelsetjenesteloven». Som kjent foreslås nå en endring i lov om barnevernstjenester som innfører krav om individuelle planer også for barnevernsklinter.

dette enten med dårlig økonomi, eller at det var kommunens ansvar. På spørsmålet om individuell plan og egen kontaktperson var det imidlertid ikke store forskjeller mellom svarene fra de private og offentlige institusjonene.

Hvem samarbeidet institusjonene med?

Samarbeid med andre instanser er helt avgjørende for å få til et godt ettervern. Lederne ble spurt om «Hvem er de *viktigste* samarbeidspartnerne ved overgangen til en selvstendig tilværelse for ungdommen?» Respondentene skulle så krysse av i prioritert rekkefølge. På den måten fikk vi mulighet til å se om det avtegnet seg et bilde av en klar prioritering, eller i motsatt fall om lederne prioriterte flere av samarbeidspartnerne likt. For at tabellen nedenfor skal være lettere å lese er den høyeste verdien for hver av samarbeidspartnerne uthevet. For eksempel er 71,7 prosent uthevet i den første kolonnen, som betyr at 71,7 prosent av institusjonene har oppgitt barneverntjenesten som den viktigste samarbeidspartneren.

Tabell 7.2 Oversikt over de viktigste samarbeidspartnerne i prioritert rekkefølge

Navn	pri 1	pri 2	Pri 3	pri 4	pri 5	Pri 6	N
	%	%	%	%	%	%	
Barneverntjenesten	71,7	16,0	4,7	2,8	0,9	0,0	106
Skole	3,8	13,9	27,8	22,8	16,5	12,7	79
Biologisk familie	19,4	37,6	23,7	8,6	5,4	1,1	93
Fosterforeldre	2,3	11,6	27,9	25,6	7,0	9,3	43
NAV	3,8	9,6	11,5	19,2	13,5	13,5	52
NAV-/sosialkontor	3,1	15,6	14,1	15,6	23,4	17,2	64
Psykiatrisk helsetjeneste	2,0	2,0	17,6	13,7	21,6	9,8	51
Bufetat	1,8	29,1	18,2	14,5	5,5	7,3	55
Arbeidsgiver	4,3	2,2	6,5	15,2	17,4	23,9	46
Andre	12,5	0,0	6,3	6,3	6,3	18,8	16

Resultatene på dette spørsmålet deler seg i tre atskilte grupper. For det første var det svært stor enighet om at barneverntjenesten var den viktigste samarbeidspartneren når ungdommen skulle flytte ut, i det mer enn sju av ti institusjonsledere prioriterte dette samarbeidet høyest. Dette er ikke så overraskende da barneverntjenesten har det overordnede ansvaret mens ungdommen er under omsorg.

Den neste gruppen består av biologisk familie, Bufetat, fosterforeldre og skole, som gis andre og tredje prioritet av flest institusjonsledere. Også når det gjelder Bufetat er det en organisatorisk begrunnelse for at nettopp den er en sentral samarbeidspartner. At samarbeidet til biologiske foreldre tillegges så stor vekt, er betryggende i lys av den vekten barneverntjenesten generelt skal legge på samarbeid med opprinnelsesfamilien. Det er også betryggende at samarbeidet med fosterforeldre rangeres så vidt høyt, ettersom en ganske stor andel ungdom i ettervernsfasen bor i fosterhjem. Videre er det av åpenbare årsaker betryggende at samarbeidet med skolen prioriteres høyt, med særlig betydning for de yngste blant ettervernsungdommene.

Den tredje gruppen består av NAV, og NAV/sosialkontor, psykisk helsevern, arbeidsgiver og andre, som prioriteres på fjerde, femte og sjette plass blant dem institusjonene samarbeider med. Dette kan ha sammenheng med at institusjonene oppfatter disse samarbeidspartnerne primært som den kommunale barneverntjenestens, eventuelt sosialtjenestens, ansvar. Samtidig er det grunn til å påpeke at barnevernsstatistikken viser at det generelt gis få ettervernstiltak knyttet til utdanning og arbeid.

Oppsummering

Denne delen av undersøkelsen viser også en del interessante forskjeller mellom private og offentlige institusjoner:

- To tredjedeler av institusjonene oppga at de hadde skriftlige rutiner for å ivareta ungdommens behov ved overgangen til en selvstendig tilværelse. Tallet omfatter tre fjerdedeler av de private institusjonene og halvparten av de offentlige.
- Godt over to tredjedeler av institusjonene oppga at de hadde egne tiltak rettet mot å forberede beboerne på en selvstendig tilværelse. Dette tallet omfattet nesten ni av ti private institusjoner og nesten seks av ti offentlige.
- I alt 64 av institusjonene oppga at de hadde egne treningshybler, og dette tallet omfattet to tredjedeler av de private institusjonene og 45 prosent av de offentlige.
- Derimot var det ikke vesentlige forskjeller mellom offentlige og private institusjoner når det gjaldt bruken av individuelle planer og egne kontaktpersoner for ungdommene som fulgte dem opp i overgangsfasen. Disse tiltakene ble brukt av henholdsvis 80 og 90 prosent av institusjonene.

7.4 Utfordringer for et godt ettervern

Innledning

Et viktig formål med prosjektet i sin helhet er å søke å få fram både suksessfaktorer og kritiske faktorer for godt ettervernsarbeid. Følgelig var dette også tema for spørreskjemaundersøkelsen til institusjonslederne, så vel som for diskusjonen i fokusgruppeintervjuet. Vi har valgt å dele svarene på den måten at vi presenterer svarene på spørsmålet om utfordringer for et godt ettervern i denne delen av kapittelet, og eksemplene på godt ettervernsarbeid i neste del.

Vi starter med spørsmålet om samarbeid; med den kommunale barneverntjenesten og med det regionale barnevernet (Bufetat). Deretter diskuterer vi forhold knyttet til den enkelte ungdommen og til institusjonen. Dette innebærer at institusjonslederne ikke kom spesielt inn på utfordringer knyttet til samarbeid med andre instanser og tjenester eller med foreldre, nettverk og fosterforeldre når de skulle skissere utfordringer for et godt ettervern, verken i spørreskjemaundersøkelsen eller fokusgruppeintervjuet.

Samarbeidet med barneverntjenesten

Samarbeidet med den kommunale barneverntjenesten, som vi så hadde høyest prioritet, var et tema som opptok mange av lederne i spørreskjemaundersøkelsen og som ble utdypet i de åpne svarene. Flere ledere kommenterte at de hadde et problematisk forhold til kommunene og påpekte at de enten hadde et dårlig samarbeid med barneverntjenesten, eller at tjenesten ikke prioriterte ettervern. Flere poengterte også at barneverntjenesten ikke ville finansiere de dyreste institusjonsplassene. Samtidig presiserte noen av lederne i spørreskjemaundersøkelsen at de hadde forståelse for at barneverntjenesten hadde mange oppgaver å ivareta og for at barnevernet ikke hadde ressurser til å følge opp ungdommen som bor på institusjon.

Følgende utsagn fra spørreskjemaundersøkelsen belyser noen av utfordringene ved samarbeidet med barnevernet i denne sammenheng: En institusjon har for eksempel pekt på at barneverntjenesten venter for lenge og at ansvaret plasseres på andre instanser. Det mest problematiske er: *Drøyingen fra barneverntjenesten i hver enkelt kommune. De legger mye av ansvaret over på sosialtjenesten, så fort barnet er blitt myndig.* Hos en annen institusjon er den

største utfordringen: *At den enkelte barneverntjeneste ser behovet og avsetter ressurser og aktivt går inn i samarbeidet.* Enda en trekker frem følgende: *Den største utfordringen kan være å overbevise barneverntjenesten om at ettervern er viktig også for ungdom som ikke ønsker å be om hjelp fra barnevernet.* Med andre ord er utfordringen å sikre at barnevernet bør gi ettervern også til de ungdommene som ikke ønsker hjelp.

Et siste eksempel illustrerer en annen utfordring. Her fremheves som den største utfordringen: *Å få den kommunale barneverntjenesten til å finansiere etterverntiltak uten betingelser som ungdommen ikke vil eller kan innfri (for «streng» og for mange krav).* Dette handler om at det stilles vilkår fra barnevernet for at ungdommen skal få tilkjent etterverntiltak. Institusjonens utsagn indikerer at disse vilkårene vurderes som for strenge fra den kommunale barneverntjenestens side i henhold til institusjonens vurdering.

Selv om mange har pekt på utfordringer knyttet til samarbeidet med det kommunale barnevernet gir spørreskjemaundersøkelsen også eksempler på institusjoner som var tilfredse med samarbeidet med det kommunale barnevernet. Noen få respondenter viste for eksempel til et godt samarbeid med utvalgte kommuner. En institusjonsleder fremhevet at det var et godt samarbeid med barneverntjenesten og opplevde at den enkelte kommune var villig til å betale for ettervernet frem til ungdommen var blitt 23 år. Dette var sikret gjennom avtaler med flere samarbeidskommuner.

Kommentarene fra institusjonene indikerer imidlertid at institusjonene og den kommunale barneverntjenesten i mange tilfeller mangler en felles forståelse av hva oppfølging av ungdommen i ettervernsfasen bør inneholde, herunder at oppfølgingen skjer på måter som imøtekommer behovene hos den enkelte ungdom. Samtidig kan dette avspeile de stramme rammebetingelsene for barnevernets ettervernsarbeid i den forstand at kommunene mangler tid og penger til å imøtekomme behovene som institusjonene mener er tilstede. Det kan også avspeile at institusjonene har en oppfatning av at institusjonstilbudet og forlengelsen av det i form av ulike tiltak har større betydning for ungdommene enn det barneverntjenesten har.

Samarbeidet med det regionale barnevernet (Bufetat)

I spørreskjemaundersøkelsen ble det også gitt uttrykk for frustrasjoner i forhold til samarbeidet med det regionale barnevernet (Bufetat og fagteam³⁸), hvor mange av de samme momentene gikk igjen. Lederne savnet en felles forståelse av hvilke utfordringer ungdommene står overfor. De savnet også forutsigbarhet i arbeidet og rutiner for samarbeid. Enkelte rapporterte dessuten en opplevelse av at Bufetat ser ettervern som en ren utgiftspost. I det følgende skal vi trekke frem noen eksempler fra lederne om hva de ser på som de største utfordringene i denne sammenheng:

En institusjon peker på ungdommens behov for å bruke tid på denne overgangen:

Den største utfordringen er å få Bufetat og barneverntjenesten til å forstå at ettervern består av læringsprosesser som tar tid (ulik tid) og at en del ungdommer ikke er klare til å stå helt alene på egne bein når de er 19 år og Bufetat oftest trekker tilbake midler.

En annen er kritisk til avstanden mellom den instansen som har ansvaret for vurderingen og ungdommen det gjelder:

Bufetat er oftest den instansen som setter rammer for hvor fort utflytting skal skje. De er samtidig den instans som står lengst fra det praktiske arbeidet i overgangsfasen og i tiden etter utflytting.

Enda en er opptatt av utgiftsdekning for lønnskostnader. Den største utfordringen er i følge denne institusjonen å:

Få til avtale med Bufetat om utgiftsdekning for lønnskostnader etter utflytting fra tiltaket. (Døgnbetalingen opphører ved utflytting) Kostnadene blir nå dekket av oss uten refusjon eller på annen måte dekket av etaten.

Opplysningene fra en av institusjonene kan oppfattes som uttrykk for en praksis der ungdommer ikke får anledning til å være på institusjon utover myndighetsalder. Den største utfordringen er i følge denne institusjonen:

³⁸ Fagteam inngår som en del av det regionale barnevernet (Bufetat). De fleste steder har informantene uttalt seg om Bufetat generelt. Fagteam nevnes imidlertid der informantene i spørreskjemaundersøkelsen eller fokusgruppeintervjuet har fremhevet fagteamene spesielt.

At de ikke fra statlig direktorat og/eller Bufetat legger seg på en linje hvor 18-åringene ikke skal være på institusjon. Slike rigide regelverk er i liten grad hensiktsmessige i arbeid med ungdommer plassert på institusjon.

Denne institusjonslederen var opptatt av at mange av ungdommene på institusjon sliter med tung problematikk og var opptatt av det å kunne bruke «tid som metode» i oppfølgingen av den enkelte ungdommen.

Institusjonslederne fremstår som relativt kritiske til Bufetats rolle i forbindelse med arbeidet med de eldste ungdommene som skal flytte ut fra institusjonen. De beskriver en situasjon med manglende gjensidig forståelse og samarbeidsproblemer. Lederne peker på flere sentrale problemer som berører faglige vurderinger og sentrale strukturelle begrensninger som knytter seg til det økonomiske og organisatoriske rammeverket som etatene jobber innenfor. Når institusjonsledere for eksempel opplever å ikke nå frem overfor barnevernet og Bufetat om at ungdommen trenger tid på å klare overgangsfasen, handler dette om en kollisjon mellom en faglig forståelse (ungdommens behov for tid) og en økonomisk og organisatorisk forståelse (hvem som skal dekke kostnadene).

Lederne i spørreskjemaundersøkelsen poengterer også at det er vanskelig å få med Bufetat på å vurdere forlengelse av institusjonsoppholdet etter at ungdommen har fylt 18 år. Den økonomiske ansvarsdelingen mellom etatene fremstår i denne sammenheng som sentral for å forstå grunnlaget for uenigheten. Flere av lederne beskriver dessuten en situasjon der ansvarsfordelingen mellom Bufetat og kommunen er uklar frem til ungdommen fyller 20 år. Det påpekes også at Bufetat trekker seg ut før ungdommen fyller 20. Disse erfaringene indikerer at det er regelverket som bestemmer varigheten av oppfølgingen og ikke den enkelte ungdommens behov.

Lederne fremhever videre at uklarheter i ansvarsfordelingen mellom etatene også fortsetter etter at Bufetat har trukket seg ut. Da oppstår en ny situasjon der ansvarsfordelingen mellom barneverntjenesten og sosialtjenesten er uklar knyttet til hvem som skal gi ungdommen økonomisk hjelp. Dette kommer frem gjennom følgende utsagn. Denne institusjonen fremhever som den største utfordringen å:

Slippe diskusjonene om hvem som skal fortsette ansvaret for betaling, om det er barnevern eller sosial, og om Bufetat må ut ved fylte 20 år. I barnevernsloven § 9-4 står det ikke at Bufetat skal ut ved fylte 20 år, men det står at de skal dekke opphold under 20 år. Det er sjelden behovet for oppfølging som er det sentrale (...), men hvem som skal betale og hvor mye.

En annen institusjon er kritisk til at fokuset på penger går på bekostning av fokuset på ungdommens behov for videre oppfølging. Den fremhever som den største utfordringen:

At barneverntjenesten og Bufetat ser på myndighetsalder som en utgiftspost. Det er høyst unormalt å flytte hjemmefra når en er 18 år i dag.

Det presiseres videre at det man er mest kritisk til er:

... viljen i systemet til å satse på de ungdommene som fyller atten år og ikke bare sende dem videre til et annet system hvor de står uten kjente relasjoner.

Sitatene ovenfor er typiske for over en fjerdedel av utsagnene fra institusjonslederne, og er det enkelttemaet som opptar flest ledere. Det er ingen klare forskjeller på interessen for bestemte tema eller synspunkter ut fra hvor store institusjonene er. En ser imidlertid at de offentlige institusjonene i noe større grad er kritiske til kommunene, mens de private institusjonene i større grad fremstår som kritiske til Bufetat. (Se forøvrig kapittel 6 der det framgår at også barneverntjenestene var kritiske til den økonomiske ansvarsfordelingen mellom det kommunale barnevernet og Bufetat i forbindelse med at ungdommen fyller 20).

Erfaringene med samarbeid hos lederne i fokusgruppeintervjuene

Også i fokusgruppeintervjuet ga lederne uttrykk for en manglende felles forståelse mellom det kommunale barnevernet, fagteam og institusjonene. Flere ledere fortalte at de ofte møter motvilje hos disse samarbeidspartnerne, og at fagteamet og kommunen handler i strid med hva institusjonen mener er best for ungdommen. I de aller fleste tilfellene handler det om at institusjonene mener at ungdommen burde få bo der lengre, eller få oppfølging fra

institusjonen inntil de er klare til å flytte for seg selv. En av lederne sier: «*Når kommunen tar over raser det sammen, de [altså saksbehandlerne] i kommunen har ikke nytteverdi for dem, de har ingen relasjon*». Lederne i fokusgruppeintervjuet var videre av en oppfatning at det går mye bedre med ungdommen som fullfører alle fasene i retning av selvstendigjøring med oppfølging fra institusjonen. Med andre ord stiller de seg kritiske til at den direkte oppfølgingen av ungdommen etter utflytting går over til det kommunale barnevernet. En av lederne begrunner dette slik:

På institusjonen har ungdommen blitt vant til en bestemt behandlingsfilosofi. Når barneverntjenesten tar over for tidlig så er de ikke i samme posisjon til å hjelpe ungdommen.

En av de andre poengterer: «*Vi har en relasjon til ungdommen og den relasjonen er helt avgjørende for ungdommen i denne overgangen.*» Denne relasjonen utgjør et pedagogisk fortrinn som gjør at lederne mener at de er best egnet til å sikre ungdommen en trygg overgang. Med andre ord fremheves behovet for en god relasjon og kontinuitet i oppfølgingen av den enkelte ungdom som sentrale forutsetninger for godt ettervernsarbeid.

Lederne i fokusgruppeintervjuet var videre opptatt av at det å ha legitimitet for egen virksomhet er en viktig forutsetning for å kunne gi ungdommene god oppfølging. De opplevde samtidig at barneverninstitusjoner generelt og langtidsopphold ved institusjonen spesielt, savnet legitimitet «høyere opp i systemet». Det er indikasjoner på at det foreligger et ønske om å redusere bruk av institusjon som tiltak hos offentlige myndigheter. I St.melding nr. 40 Om barne- og ungdomsvernet omtales for eksempel følgende i forhold til bruk av institusjon overfor ungdom med atferdsproblemer:

Befringutvalet er også oppteke av at det må gjerast mindre attraktivt for kommunane å «eksportere» barn og unge bort frå nærmiljøet. Utvalet seier at kommunane må stimulerast til å prøve ut lokale tiltak for ungdom med åtferdsvanskar for å redusere behovet for institusjonar. (jf. St.melding nr. 40 (2001–2002): 136).

Departementet gir sin tilslutning til utvalget på dette punkt. Bruken av institusjon som omsorgstiltak i ettervernsfasen har da også gått ned. Det var i 2005 færre ungdommer over 18 år som bodde på, eller i tilknytning til institusjon som ettervernstiltak enn det var i år 2000. Samtidig har utvik-

lingen i bruk av fosterhjem som omsorgstiltak vært motsatt. Det bodde flere ungdommer over 18 år i fosterhjem i 2005 enn i år 2000 (Clausen og Kristoffersen, 2008). Nedgangen i bruken av institusjon trenger ikke i seg selv være et uttrykk for liten legitimitet knyttet til arbeidet institusjonene gjør for ungdom i ettervernsfasen. Men nedgangen kan forsterke en allerede etablert opplevelse av manglende legitimitet blant institusjonslederne.

Selv om en del av deltakerne i fokusgruppeintervjuet rapporterte om negative erfaringer med samarbeid med kommunen, Bufetat og fagteam, er det viktig å understreke at dette ikke gjaldt alle lederne eller i forhold til all ettervernsungdom. Noen hadde en god dialog med fagteam, og et godt samarbeid med barnevernet i ulike kommuner mens andre opplevde at det kommunale barnevernet ikke hadde ressurser til å følge opp ungdommene som var plassert på institusjonen deres. Enkelte pekte på de stramme rammene som ettervernsarbeidet foregår innenfor og hvordan dette var med å prege samarbeidet. Vi fortolket dette som stramme rammer med hensyn til tid og økonomiske ressurser i systemet. En av lederne sa om samarbeidet med Bufetat at; «*Vi har en god relasjon til de personene som jobber i fagteam, og føler at vi får til mye bra, men at de igjen er skvis av sine ledere.*» Med andre ord la også den enkelte leder vekt på de strukturelle begrensningene som de ansatte i fagteamene jobber innenfor.

De institusjonslederne som fortalte om et godt samarbeid sa blant annet at de sammen med de andre instansene hadde hatt mulighet til å legge planer for ungdommens vei ut av institusjonen allerede før de skrives inn. Andre fortalte imidlertid om kommuner som ikke vil planlegge for mer enn et år av gangen. Kortsiktig planlegging gir manglende forutsigbarhet. Gjennom intervjuet fikk en videre inntrykk av at modellene for samarbeid og hva man kan tilby den enkelte ungdom, varierer mye i de kommunene lederne samarbeider med. De regionale variasjonene er uheldige da ungdom med samme behov får ulike tilbud i ulike kommuner. Lederne ble spurt om hvordan ungdommene reagerte på forskjellene i tilbud. En av lederne fremhevet i denne forbindelse at: «*Ungdommen sier at det er urettferdig, når de ser at hjelpen de får kommer an på hvilken kommune de kommer fra.*»

Forhold knyttet til ungdommene

Noen av institusjonslederne fremhevet forhold ved ungdommen selv som de største utfordringene med sikte på å få til et godt ettervern. Flere oppga motivasjon som en nøkkelfaktor for å lykkes, andre beskriver en situasjon der ungdom mangler nettverk og støttespillere i overgangen. En av lederne påpekte blant annet hvor vanskelig det er å motivere ungdom som har hatt et tvangsvedtak. Det fremheves at det er:

... en stor utfordring å motivere ungdom som har vært på tvangsvedtak, [til] å se nytten av fortsatt å ta imot hjelp fra barnevernet. [Det] burde vært mulighet for en angrefrist! Det burde også vært lovfestet ettervern for ungdommer frem til de er 23!

En annen utdyper dette litt nærmere:

... Vi opplever at en del ungdommer må erfare «livet» litt før de ser at de har behov for støtte. Da er det ofte for sent fordi ungdommene har passert 20 og barneverntjenesten har trukket seg ut.

Med andre ord ser en at behovet for angrefrist fremheves som spesielt viktig for å imøtekomme disse ungdommenes behov. En annen fokuserer i større grad på utfordringene knyttet til det å få ungdommene til å følge opp. Her var utfordringen:

Beboernes vilje til å ta imot miljø-dager, og ikke avlyse (...) den oppfølgingen vi i utgangspunktet var enige om. [Ungdommene] ønsker å bo for seg selv, og ser ikke behovet for videre oppfølging selv om de sa seg enig ved kontraktsinngåelse. [De] ønsker hjelp på sine premisser...

Foruten utfordringen i det å få ungdommene til å følge opp selv, pekes det her på behovet for at ungdommene kan få hjelp på sine egne premisser.

Det var flere av lederne som fremhevet at ungdom går lei og vil flytte for seg selv, men at de senere erfarer at de ikke takler den nye tilværelsen og gjerne vil flytte tilbake. Lederne påpekte at ungdommen burde hatt en reell sjanse for å kunne flytte tilbake hvis de ønsket dette. Disse utsagnene indikerer at regler og retningslinjer rundt adgangen til å angre seg etter utflytting ikke gir tilstrekkelig fleksibilitet for å imøtekomme mange av disse ungdommenes behov. Vi har sett tidligere i kapittel 5 at større fleksibilitet og mulighet til å angre seg var noe ungdommene etterlyste i denne overgangsfasen.

For ungdom som er plassert på tvangstiltak vil grunnlaget for plasseringen gjerne være atferdsproblemer hos ungdommen. Det kan være at denne gruppen hadde trengt enda større fleksibilitet i varigheten av oppfølgingen etter utflytting enn det som gjelder barnevernsungdom generelt. Utsagnene ovenfor indikerer videre at oppfølgingen av ungdommene gis på systemets og ikke ungdommenes premisser.

Andre forhold rundt ungdommen som ble nevnt, er deres manglende nettverk, og den personlige belastningen det medfører for ungdom å måtte flytte for seg selv uten grunnleggende trygghet og et stabilt nettverk. En institusjon har fremhevet som det viktigste:

... å trygge klienten mentalt i en overføring til den nye tilværelsen. Etter tid i trygge rammer på institusjonen er det svært mange tanker og omstillinger for ungdommen som skal flytte over i ny bolig og en mer selvstendig tilværelse.

Andre var opptatt av manglende familie- og vennenettverk hos ungdommene og den ensomheten mange kan oppleve etter etablering i en selvstendig tilværelse. Det ble lagt vekt på at institusjonene burde få muligheter for å kompensere for denne sårbarheten ved utflytting.

Forhold ved institusjonene

Det siste temaet som skilte seg ut i spørreskjemaundersøkelsen kan kalles forhold ved institusjonene og omhandlet rutiner, tidsbruk og fordeling av ressurser. I denne sammenheng fremhevet en institusjon at det var: «*Få gode rutiner på ettervernet.*» I denne forbindelse ble det vist til avtalene som inngås med ungdommene om når de kan få ettervern og hvor lang tid det er mulig for institusjonen å gi ettervern. I tillegg ble det stilt spørsmål ved hva det var viktigst å fokusere på, samtaler med ungdommen, leksehjelp eller å ordne praktiske ting.

Denne institusjonslederen peker både på interne og eksterne problemer. Å få gode rutiner på ettervern, samt hvilke oppgaver institusjonen bør prioritere, er interne utfordringer ved institusjonen. Samtidig ser en at institusjonsleder også opplever manglende forutsigbarhet i forhold til tidspunktet for å gi ettervern og hvor lenge ettervernet skal pågå. Disse momentene berører eksterne utfordringer. Også andre ledere poengterte at de strever med mulig-

heten for langsiktig planlegging og forutsigbarhet. Enkelte strevde også med å få nok ressurser og tid til å håndtere denne oppgaven på en god måte. Flere påpekte i denne sammenheng at en her må bruke «*tid som metode*», altså at det å bruke tid i seg selv og ha muligheten for det, blir en forutsetning for å tilrettelegge for en best mulig selvstendigjøring for den enkelte ungdom. Å bruke «*tid som metode*» ble også trukket frem av lederne i fokusgruppeintervjuet. I denne sammenheng understreket de behovet for å ta hensyn til at ungdommens modenhet varierer veldig når de er i 18–19-årsalderen. Lederne i fokusgruppeintervjuet uttrykte videre en overbevisning om at det var de langtidsplasserte ungdommene ved institusjonen som klarte seg best senere i livet. Lederne forklarte dette med at disse ungdommene hadde opplevd størst forutsigbarhet og var de som i størst utstrekning var blitt «ferdigbehandlet» i systemet.

Lederne i spørreskjemaundersøkelsen oppga flere utfordringer i institusjonshverdagen med sikte på å få til et godt ettervern. For det første var det vanskelig å finne frem til et hensiktsmessig dagtilbud for ungdommene, altså skole eller jobb. En annen institusjon syns det er vanskelig:

Å tilpasse godt nok individuelt, når det er mindre tetthet med miljøpersonell og motivasjonen til ungdommen iblant skranter. Samtidig er det viktig å «reformulere» foreldre og barneverntjenestene sine evt. negative forventninger til faktisk å tro på ungdommen.

Foruten å sikre god nok oppfølging tilpasset den enkelte ungdoms behov, fremheves også behovet for å arbeide opp mot barnevern og foreldre i forhold til forventningene til ungdommene. En annen er opptatt av utfordringen i å få trappet opp oppfølgingen dersom den først er trappet ned:

... ungdommene [kan] av og til falle tilbake til belastet atferd og miljø, eller bli ensomme. Da har det vist seg vanskelig å få øket støtten til oppfølging, hvis den først er trappet ned.

Dette er et sentralt poeng som indikerer manglende fleksibilitet i systemet. En siste institusjon fokuserer mer på de miljøterapeutiske utfordringene i forhold til ettervern. Den ser det som utfordrende: «*Å starte forberedelsesprosessen tidlig nok, samt etablere tiltak som gir tilstrekkelige muligheter for at beboeren*

kan ta reelt ansvar». Her peker lederen også på utfordringer i forhold til personalet internt ved institusjonen: Det handler om:

... å være bevisst på områder hvor det er nødvendig at personalet tar ansvar i tilstrekkelig grad. Å tåle at beboeren i denne overgangsfasen sliter mer enn tilfellet var tidligere i institusjonsoppholdet.

Denne institusjonen peker både på utfordringen ved å kunne tilby god nok oppfølging i forhold til å selvstendiggjøre den enkelte ungdom, men også personalets ansvar i å følge opp dersom ungdommen i denne perioden krever særskilt oppfølging.

Disse utsagnene illustrerer en rekke områder ved ettervernsarbeidet som institusjonene ivaretar. Det er et utgangspunkt at den hjelpen som skal gis skal være individuelt tilpasset for eksempel i form av et egnet skoletilbud eller tilbud om arbeid. Samtidig ser en at dette forutsetter at det er tilstrekkelig ressurser til å kunne realisere en slik målsetting. Dette berører de strukturelle rammene for arbeidet og kan handle om fordeling av ressurser internt på institusjonen, men også om at institusjonen som sådan har tilstrekkelig med ressurser til å følge opp målsettingen. Å få tilbudet trappet opp i en periode som krever mer omfattende oppfølging, berører videre behovet for fleksibilitet i systemet. En ser også at arbeidet med å korrigere negative forventninger hos foreldre og barneverntjenesten blir trukket frem. Som tidligere nevnt er det påpekt som et problem, blant annet i internasjonal forskning, at barnevernsbarn møtes med for lave forventninger. Skal institusjonen klare å motivere ungdommen til å tro på seg selv er det også av stor betydning at både foreldre og barnevernet støtter en slik tilnærming. I fokusgruppeintervjuet ga institusjonslederne i tillegg uttrykk for frustrasjon over at kravene til institusjonene om effektivitet og høy gjennomstrømning gjorde det vanskelig å utvikle og kvalitetssikre oppfølgingen av ungdommene i overgangen til en selvstendig tilværelse.

Oppsummering

Fremstillingen har vist at institusjonslederne opplever en rekke utfordringer knyttet ettervernsarbeidet.

- Det var overraskende mange av lederne som beskrev en frustrasjon over *manglende eller uklare samarbeidsrutiner med deres viktigste samarbeidspartnerne*. Mange av lederne i undersøkelsen trakk frem samarbeidsproblemer med Bufetat og det kommunale barnevernet som den største utfordringen for å få til et godt ettervern for ungdommene. Beskrivelser som går igjen er manglende felles forståelse, uklare signaler og uklar ansvarsfordeling.
- Utfordringene som rapporteres indikerer at det foreligger *uklarheter i regelverket for eksempel knyttet til ansvarsdelingen mellom etatene*. Dette gjelder både før og etter ungdommen fyller 20 år. Utfordringene indikerer videre at det vanskelig for institusjonene å få gjennomslag for en faglig forståelse av behovet for langsiktig oppfølging av den enkelte ungdom, som er en viktig forutsetning for godt ettervernsarbeid, med de økonomiske og institusjonelle rammebetingelsene som institusjonene har.
- Lederne beskrev videre en situasjon der *ettervernet krever mye tid, ressurser og fleksibilitet fra personalet sin side*. Praktiske detaljer skal være på plass og ungdommen må selv være forberedt før flyttingen. Kontakten med familien, nettverk, hybelvert og skole/arbeidsplass blir fremhevet som tidskrevende. Lederne påpeker at mye står og faller på den varierende motivasjonen til ungdommen og at de derfor må gi rom for at ungdommen kan prøve og feile i denne fasen. Flere understreker at det må være praktisk mulig for en ungdom å flytte tilbake hvis det etter en stund viser seg at han eller hun ikke klarer seg på egenhånd. Utsagnene indikerer behov for større fleksibilitet i systemet slik at institusjonene kan arbeide med ungdommene på en måte som i større grad ivaretar den enkeltes behov.

7.5 Eksempler på godt ettervernsarbeid

Innledning

Hittil har vi fokusert på hvilke utfordringer institusjonslederne formidlet i forhold til oppfølgingen av ungdom som skulle flytte fra institusjonen. En sentral målsetting i undersøkelsen er imidlertid også å få frem *gode erfaringer*

med ettervernsarbeid, og institusjonslederne ble også bedt om å gi slike eksempler i spørreskjemaundersøkelsen. Flere trakk da frem eksempler der de hadde fått til et godt samarbeid med samarbeidspartnere og der de hadde hatt både tid og ressurser til å jobbe målrettet med den enkelte ungdommen. God organisering, samarbeid, planlegging og muligheten for «skreddersydde opplegg» går igjen som viktige momenter hos mange av lederne. Videre påpekes behovet for treningshybler og såkalte trappetrinns- eller flerbase-modeller. Til slutt er det mange som understreker behovet for en god relasjon til ungdommen i overgangsfasen, og muligheten for å gi ungdommen tid til å modnes for oppgaven med å flytte. Nedenfor følger noen eksempler kategorisert etter disse temaene:

Planlegging og organisering

Følgende eksempler illustrerer betydningen av god planlegging og organisering av arbeidet. En institusjon fremhever at:

Godt ettervernsarbeid skjer når det tidlig i oppholdet legges planer om flytting i egen leilighet, og hvor det er godt definert hvilke aktører som har ansvar for de ulike delene av dette arbeidet. Ungdommen må selv være motivert, og ønske å ta imot hjelp fra de aktuelle instansene som er inne i saken. Det er også viktig å ha miljøpersonale som er kjent for ungdommen, og at den/de følger opp ungdommen etter flytting. Vi tilbyr også timebasert oppfølging av ungdom som skrives ut fra institusjonen, og dette er noe barneverntjenesten som regel benytter seg av.

Med andre ord vektlegges betydningen av planlegging i god tid, klar ansvarsfordeling, motivasjon hos ungdommen, og kontinuitet i relasjonen mellom miljøarbeider og ungdom både under flytting og i oppfølgingen etterpå. En annen institusjon mener at:

Det lykkes der det tidlig er avklart fra barneverntjenesten/Bufetat om ungdommen skal få oppfølging. Dette sikrer et felles fokus og tidlig jobbing mot et felles mål: selvstendigjøring. Dette fordrer tidlige avklaringer med hensyn til hvor mange timer ungdommen skal få, for eksempel seks måneder før utflytting. Vedtak for et år med de samme rammene ved siden av evaluering etter et halvt år med forventinger om at det skal skje en reduksjon i oppfølgingen. Der miljøarbeideren har en spesiell interesse av å følge den aktuelle ungdommen og at det er en god kjemi mellom ungdom og voksen.

Grundig forberedelse, klar ansvarsdeling, forutsigbarhet i prosessen, samt god relasjonell oppfølging av ungdommen er sentrale punkter hos denne institusjonen. Mange av de samme elementene trekkes frem hos følgende institusjon, men her får vi et mer detaljert bilde av hva som ligger i en tydelig ansvars plassering i praksis. Denne fremhever at:

Viktige punkter for godt ettervernsarbeid kan være: – klar oppgave-, rolle- og ansvarsfordeling mellom aktørene – klar organisering av arbeidet, eksempelvis møtetidspunkt, innhold/tema samt hvem som skal delta i møtene – avklarte og tydelige forventninger aktørene imellom – at en fastholder møtestrukturer og de formelle fora for samarbeid også dersom en merker at ungdommen er i ferd med å trekke seg ut av samarbeidet – tilstrekkelig støtte fra ungdommens nettverk/samarbeidsparter/familie – ikke for snevert perspektiv i forhold til hvem som er «med», sammen med klargjøring av den enkeltes mandat i forhold til arbeidet.

Her beskriver lederne hvor viktig det er at planleggingen starter tidlig. I denne sammenheng kan det være grunn til å vise til kapittel 5 og 6, hvor vi fant at planleggingsarbeidet ofte begynner sent. At aktørene fordeler ansvar og oppgaver tidlig i prosessen fremheves videre som sentralt. Dette handler om forutsigbarhet i arbeidet og klar ansvars plassering mellom aktørene. Samtidig understrekes det at det er viktig at de ulike aktørene har felles fokus og et klart mål om selvstendigjøring av ungdommen. Disse faktorene er kjente forutsetninger for gode samarbeidsrelasjoner (se for eksempel NOU 2003:31 pkt. 11.2). Vedtak for lengre perioder av gangen gir forutsigbarhet og evaluering underveis gjør arbeidet målrettet og gir mulighet til å korrigere underveis. At en legger til rette for at oppfølgingen gradvis reduseres, beskrives videre som et viktig moment for å lykkes. Dette handler om muligheten til å tilpasse oppfølgingen til den enkelte ungdom og forutsetter fleksibilitet fra systemets side.

Treningshybel og en flerbasemodell

Enkelte ledere trakk frem konkrete tiltak som de opplevde som viktige for å få til et godt ettervernsarbeid. Her finner en ulike type modeller fra mer enkle modeller til mer avanserte flertrinnsmodeller. En institusjon har en ordning med treningsleilighet som et ledd i selvstendigjøringen av ungdommen. Den opplyser at:

Vi har et vellykket prosjekt i gang nå med ungdom som bor i vår treningsleilighet med jevnlig oppfølging fra miljøarbeider hos oss, og hvor kommunen dekker løpende kostnader ved tiltaket.

En annen institusjon beskriver en modell med to baser:

Godt ettervernsarbeid krever mulighet for et «tobaseopplegg» i en periode for å sikre at ungdommene har mulighet for kontakt/tilbakeflytting/god nok oppfølging etter utflytting.

En tredje institusjon fremhever en modell med flere faser:

Vi har sett at vår fasemodell har vært med på å gi våre ungdommer gode forutsetninger til å klare seg selv. I fase tre prøver vi å flytte ungdommen til hjemkommunen med ukentlig oppfølging fra oss.

En institusjon beskriver en gradvis overgang gjennom en kjede av tiltak:

Vi har en tiltakskjede fra familiehjem og institusjon inn i treningsleiligheter med personale til mer selvstendige leiligheter hvor husvert kommer på vår lønnsliste, til helt selvstendige leiligheter som ungdommen selv skriver kontrakt i forhold til. Dette gir ulike trinn i ettervernet og øker realismen for den enkelte.

Her beskriver lederne behov for tiltak som gir ungdommene muligheten til gradvis selvstendigjøring. Flerbasemodellen åpner for at ungdommen kan flytte til en egen avdeling/leilighet/hybel tilknyttet institusjonen for en kortere eller lengre periode før de flytter helt for seg selv. I denne fasen får de fremdeles god oppfølging og kan lettere flytte tilbake til den ordinære institusjonen hvis det skulle vise seg at de ikke takler ansvaret enda. Lederne beskrev den gradvise overgangen og egne treningshybler som de viktigste faktorene for å lykkes med ettervernet ved institusjonene. Disse modellene ivaretar ungdommens behov for trygghet, bidrar til selvstendigjøring, gir rettemulighet og gir en fleksibilitet som gir mulighet for å ivareta den enkelte ungdoms behov.

Også i fokusgruppeintervjuet ble treningshybler/eksternavdeling trukket frem som en viktig forutsetning for godt ettervernsarbeid. Disse påpekte imidlertid som et problem å ha tilstrekkelig ressurser til å sikre at dette var et stabilt tilbud. Også disse informantene var opptatt av at ungdommene må kunne prøve og feile og ha et sted å vende tilbake til dersom de klarer seg dårlig. I denne sammenheng var lederne opptatt av å ha et rom ledig til

ungdommer som får problemer. Det var ikke alltid de hadde mulighet til det. Lederne ga i denne sammenheng uttrykk for at det var vanskelig å argumentere overfor oppdragsgiver at en slik fleksibilitet burde inngå som en del av institusjonens totale tilbud. En av lederne fortalte likevel at de alltid hadde en seng ledig ved deres institusjon, men at de ikke fikk dekket utgiftene til dette. «*Ikke sjelden kommer ungdommen tilbake for en kortere stund og trenger hjelp, da må vi ha en seng ledig.*» Dette viser hvordan faktorer som fremheves som viktige suksessfaktorer i ettervernsarbeidet forutsetter tilstrekkelige ressurser.

Relasjon til ungdommen og kontakt etter utflytting

Enkelte av lederne trakk frem betydningen av å ivareta relasjonen til ungdommen både under og etter utflyttingen. En institusjon fremhever:

At vi som institusjon kan få følge opp ungdommene etter at de har flyttet ut. At de kan føle seg trygge på at noen er der for å hjelpe dem når de har behov. Dette har vi gjort i noen tilfeller og tilbakemeldingene vi får fra disse ungdommene viser at dette er et av de tiltakene som de klarer å nyttegjøre seg av etter utflytting.

En annen institusjon fremhever videre at:

Godt ettervernsarbeid avsluttes ikke. Et godt ettervern innebærer at klienten ikke opplever utflytting som en avvisning fra institusjonen – dette innebærer at klienten vet at institusjonen er der i fremtiden – og at besøk og kontakt er mulig også i fremtiden.

Her fremheves sentrale elementer i et kontinuitetsperspektiv på oppfølgingen, at ungdom skal følges opp på sikt og ikke oppleve avvisning i forbindelse med etablering i en selvstendig tilværelse.

En annen institusjon peker på et annet sentralt forhold knyttet til det å sikre kontinuitet i oppfølgingen:

Det å ha gode relasjoner i bunn etter et institusjonsopphold, kan være avgjørende for at mange våger å ta kontakt hvis det ikke går som de har tenkt etter første utskrivning.

Med andre ord kan en slik tilnærming være viktig for å fange opp de ungdommene som ikke klarer seg. En siste institusjon trekker paralleller til det ordinære foreldreskapet:

Godt ettervern er å lage noen paralleller til hvordan ungdom som vokser opp hos sine foreldre har det. Det er vekselen på det formelle og det uformelle, det å kunne oppleve at det er en relasjon utover de formelle rammene, at det er mulig å komme tilbake til institusjonen for å få støtte i ulike praktiske og økonomiske sammenhenger. Videre er det viktig å gi ungdommene en realistisk forventning til den verden de må forholde seg til. Vi må være flinke til å jobbe «med» ungdommen, og ikke jobbe «for».

En god relasjon til ungdommen beskrives altså av lederne som helt avgjørende for å få til et godt ettervern. En god relasjon bidrar til at en kommer i posisjon til ungdommen og får muligheten til å gi de den støtten de trenger. Lederne beskriver en situasjon der ungdommene skal føle seg trygge på at de ansatte på institusjonen stiller opp også etter at de flytter ut. I denne sammenheng understrekes det at utflyttingen ikke skal oppleves som et nytt relasjonsbrudd. I kapittel 5 så vi at ungdommene selv tiller relasjonen til omsorgspersonen stor vekt, samt at de la stor vekt på behovet for trygghet i overgangsfasen og når de var etablert for seg selv. Dette berører det å kunne tilby en oppfølging som ivaretar de mer grunnleggende menneskelige behovene ungdommen har i denne fasen. For å ivareta disse behovene forutsetter det imidlertid at institusjonen har ressurser til å følge opp ungdommen også etter at de har flyttet ut. I fokusgruppeintervjuet ble dette reist som et problem. Det var ikke lett å sette av ressurser til dette formålet. Miljøarbeiderne som ungdommen hadde fått en god relasjon til har nye ungdommer på institusjonen som skal følges opp. De har derfor ikke tid til å følge opp ungdommer som er flyttet ut. I denne sammenheng mente institusjonslederne at det var behov for å øremerke midler til slik oppfølging.

Samarbeid med familie og nettverk

En del av institusjonslederne i spørreskjemaundersøkelsen trekker også frem betydningen av et godt samarbeid med familie og nettverk i ettervernsfasen. En av institusjonene fremhever at:

Godt ettervernsarbeid kan være å gå sammen med ungdommer til mange instanser og mennesker i familie og nettverk for at ungdom skal bli sikret det som er best for den enkelte. Det kreves at den som gir ettervern har erfaring samtidig som han har oversikt over tiltak og tilbud som er viktige for at den unge skal kunne klare en tilværelse i egen hybel...

En annen institusjon fremhever som en positiv tilnærming: «*Der hvor vi tidlig får foreldre, barnevern, NAV, sosialtjeneste til å inngå i et forpliktende samarbeid, og har jevnlig samarbeids- og fremdriftsmøter*». Begge disse eksemplene beskriver en koordinert tilnærming som inkluderer familie og nettverk i planlegging av overgangsfasen. I kapittel 5 så vi at mange ungdommer la stor vekt på kontakten med familie og nettverk da de reflekterte rundt fremtiden sin. De etterlyste også større vektlegging av nettverksarbeid fra barnevernets side.

Også lederne i fokusgruppeintervjuet³⁹ var opptatt av familien og nettverket til ungdommene. Alle lederne var enige om at et godt forhold til familien var helt avgjørende i ettervernsfasen. De påpekte at deres oppgave også er å styrke foreldrenes rolle underveis i oppfølgingen av ungdommene. I denne sammenheng understreket de at det kan ta lang tid å reparere relasjonen mellom ungdommene og deres foresatte og at sjansen er stor for å mislykkes. En sier: «*Det hjelper ikke å bygge opp en ungdom fra den ene enden, hvis det blir tappet ut i [den] andre*». Enkelte gir uttrykk for at oppfølging av foreldrene er et mål i seg selv: «*... foreldrene er også brukere, de skal være like fornøyde som ungdommen.*» Denne tilnærmingen må imidlertid også sees i forhold til ivaretagelse av ungdommene. Lederne forteller at de i motsetning til barneverntjenesten ofte får en god kontakt med foreldrene til ungdommene. Barneverntjenesten vil på grunn av omsorgsovertakelsen i større grad være i konflikt med foreldre. Institusjonslederne mener at foreldrene kan ha en viktig rolle i utflyttingsfasen. I denne sammenheng trekker en av lederne frem et eksempel der en far tok aktiv del i sønnens flytting fra institusjonen.

³⁹ Lederne i fokusgruppeintervjuet ga også uttrykk for bekymring for ungdom med minoritetsbakgrunn. Her fortalte flere av lederne om store problemer med å få kontakt med ungdommenes familie. Dette er et forhold som bør undersøkes nærmere jf. Fafos prosjekt om ettervern og minoritetsungdom.

Faren hadde i liten grad ivaretatt sin omsorgsrolle overfor sønnen tidligere. Faren hadde en tilhenger til bilen og hjalp med selve flyttingen. Foruten å yte konkret hjelp til sønnen ga dette samtidig en god opplevelse av mestring for faren.

Individuell tilrettelegging og behovet for kontaktperson

Enkelte har trukket frem eksempler på godt ettervernsarbeid i form av stor vekt på individuell tilrettelegging og oppfølging av en trygg person i overgangsfasen. En institusjon fremhever at:

Godt ettervern må inneholde: Tett kontakt med en «viktig» person for ungdommen i en etableringsfase, og i utflyttingsfasen. Men det er viktig at en etter «nyhetsfasen» også er tett på. [Det må deretter skje en] gradvis reduksjon ut fra individuelle behov. En ettervernsplan må være individuell, og ikke lik for alle. Ungdommen må være med i sin egen utvikling gjennom samtaler og refleksjon

Foruten kontinuitet i oppfølgingen fremheves behovet for en gradvis reduksjon tilpasset den enkelte ungdom. Ungdommens medvirkning i prosessen fremheves videre som viktig.

Individuell tilrettelegging, kontinuitet, forutsigbarhet, herunder det aller viktigste: at ungdommen kan fortsette å ha tett kontakt med en «viktig person», er altså sentrale momenter som kjennetegner godt ettervernsarbeid. I løpet av institusjonsoppholdet er det ofte en miljøarbeider ungdommen får ekstra god kontakt med. Denne personen vil være viktig for ungdommen også i overgangsfasen. Det fremgår også at ungdommen selv må få delta aktivt i planleggingen av denne overgangsfasen. Samtidig reiser dette problemstillinger rundt rammene for ungdommens medvirkning (jf. kapittel 5 pkt. 5.8).

Oppsummering av institusjonsledernes kriterier for godt ettervernsarbeid

Resultatene fra spørreskjemaundersøkelsen og fokusgruppeintervjuet kan oppsummeres i følgende generelle punkter:

- Behov for legitimitet og støtte for arbeidet de gjør.
- Forståelse for at selvstendigjøringsprosessen må skje gradvis.
- Forståelse for at det er store individuelle forskjeller.
- Forståelse for at prosessen ofte tar lang tid.
- Arbeidet må ivareta relasjonen ungdommen har til institusjonen.
- Aksept for at ettervernet inngår som en del av metoden og behandlingsfilosofien som anvendes ved institusjonene.

Lederne trakk også frem mer spesifikke tiltak og suksessfaktorer:

- Etablering av treningshybler.
- Etablering av en kontaktperson/mentor fra institusjonen som kan følge ungdommen gjennom hele prosessen.
- Etablering av et godt samarbeid med biologisk familie og nettverk.
- Etablering av et koordinert samarbeid der alle berørte instanser enes om felles mål.
- Forutsigbare rammer så man kan planlegge en gradvis selvstendigjøring.
- Individuelle planer der ungdommen motiveres og deltar aktivt i utformingen av disse planene.
- Få muligheten til å etablere ungdommen i egen bolig, og kunne hjelpe dem med å skaffe seg jobb eller skole på dagtid.
- Sørge for en god og trygg overgang for de som skal videre innenfor et annet behandlingssystem.
- Sørge for at ungdommen kan komme tilbake til institusjonen i en overgangsfase. En reell angrefrist for de som ikke klarte overgangen ved første forsøk.
- Mulighet for alltid å ha en «åpen dør», der ungdommen er velkommen tilbake for å besøke institusjonen eller få støtte når de har det vanskelig.

7.6 Ikke ettervern, men oppfølging?

I fokusgruppeintervjuet kom det fram en rekke refleksjoner rundt begrepet «ettervern». Flertallet av deltakerne var tydelige på at dette er et begrep som enten ikke blir brukt eller er i ferd med å gå ut av bruk. De ga uttrykk for at begrepet *oppfølging* var mer hensiktsmessig å bruke, og at det er kommunen og barneverntjenesten som skal drive ettervern.

Denne begrepsbruken skiller seg fra måten vi har definert «ettervern» på i denne undersøkelsen. Som vi diskuterte i første kapittel, belyser vi den oppfølgingen som gis til ungdom i alderen 16 til 23 år. Selve overgangsfasen omfatter forberedelser, flytteprosessen og oppfølgingen i etterkant. Institusjonslederne knyttet imidlertid «ettervern» til den oppfølgingen som det kommunale barnevernet gir *etter* utflytting. Den første fasen, som vi benevner som *forberedelser* til overgangsfasen, inngår altså i den alminnelige oppfølgingen ved institusjonen. Det vil si at treningshybler, basemodeller og læring av praktiske ferdigheter inngår som en del av tilbudet ved institusjonsoppholdet, og kalles ikke ettervern slik disse lederne fremstiller det. Når det gjelder selve flytteprosessen forteller lederne at de som regel hjelper til med å skaffe et sted å bo og hjelper til med alle de praktiske tingene rundt flytteprosessen. Også denne delen av arbeidet sees som en del av den ordinære oppfølgingen ved institusjonen. Det er altså først ved oppfølgingen av ungdommen *etter* at han eller hun er flyttet ut at noen av lederne bruker betegnelsen «ettervern». Dette henspeiler da på det arbeidet som gjøres av det kommunale barnevernet etter at institusjonen har avsluttet sitt arbeid og hvor det kommunale barnevernet har tatt det hele og fulle ansvaret for oppfølging av ungdommen. Med andre ord la disse institusjonslederne til grunn en snevrere forståelse av ettervernsbegrepet og de knytter begrepsbruken opp mot den økonomiske og organisatoriske ansvarsdelingen mellom institusjonen og det kommunale barnevernet.

Fokusgruppeintervjuet viste imidlertid også at bruken av begrepet ikke er entydig ved institusjonene. Som en av lederne poengterte, tilbyr flere institusjoner i dag såkalte «*etterverns pakker*» der ungdommer som har behov for det får et tilbud ved institusjonen, gjerne da en treningshybel og oppfølging, som kommunen finansierer. I disse tilfellene har altså institusjonen en rolle i ettervernsarbeidet som ligger forut for utflyttingstidspunktet for ungdommen.

7.7 Hva har fremstillingen vist?

Fremstillingen har belyst flere sider ved barnevernsinstitusjonene og deres arbeid med ettervern. De kvantitative dataene i undersøkelsen har gitt oss et oversiktsbilde av ettervernet ved landets barneverninstitusjoner og påpekt viktige forskjeller mellom offentlige og private institusjoners måter å drive ettervernsarbeid på. De kvalitative dataene fra spørreundersøkelsen og fokusgruppeintervjuet har gitt oss fylldige beskrivelser av praksis. I det følgende oppsummerer vi de viktigste resultatene.

Er eldre ungdom med atferdsvansker i større grad i private institusjoner?

Dagens institusjoner, det være seg private eller offentlige, ser ut til å være bygget opp rundt relativt små enheter, enten i en eller flere avdelinger. Over halvparten av institusjonene som deltok i spørreundersøkelsen hadde mellom fire og ni beboere, og vanlig avdelingsstørrelse var mellom fire og seks beboere.

Institusjonene speilet de mulige plasseringshjemlene som lov om barneverntjenester gir, og fordelte seg ganske likt når det gjaldt å ha flest ungdommer plassert som hjelpetiltak, etter omsorgsovertakelse eller etter atferdsparagrafene. Imidlertid var det en overvekt av store, private institusjoner blant de som oppga sistnevnte paragrafer som den mest brukte hjemmelen.

Langt flere private enn offentlige institusjoner hadde også ungdom over myndighetsalder boende. Skillet var tydelig når det gjaldt ungdom mellom 18 og 20 år, og enda tydeligere når det gjaldt ungdom mellom 20 og 23 år.

Kartleggingen av institusjonene viser variasjonen i den norske institusjonsverdenen, men peker samtidig på at særlig store, private institusjoner kan ha funnet en nisje i forhold til eldre ungdom med atferdsvansker. Dette kan igjen være med på å påvirke ulikheter mellom institusjonene i måten ettervernsarbeidet legges opp på.

Er rutiner og egne ettervernstiltak viktigere i de private institusjonene?

Flertallet av institusjonene, både offentlige og private, utformet individuelle planer for ungdommene og hadde egne kontaktpersoner som fulgte dem opp i overgangsfasen. Men samtidig ser det ut til at de private institusjonene i større

grad hadde skriftliggjorte rutiner for å ivareta ungdommens behov ved overgangen til en selvstendig tilværelse. Forskjellen mellom offentlige og private institusjoner var enda større når det gjaldt egne tiltak rettet mot å forberede beboerne på en selvstendig tilværelse, inklusive det å ha egne treningshybler.

Det kan tenkes at et større innslag av eldre, atferdsvanskelig ungdom tvinger fram bedre og tydeligere rutiner og mer omfattende opplegg for å bistå i overgangen til en selvstendig tilværelse. Det kan også tenkes at det å være en privat institusjon i større grad tvinger fram profilering som gjør institusjonen attraktiv for oppdragsgivere, nå også i forbindelse med jevnlig anbudsrunder. Det er mulig disse prosessene igjen kan føre til ytterligere spesialisering blant de private institusjonene, slik at noen for eksempel profilerer seg med omfattende «ettervernspakker».

Er individuelt tilpasset ettervernsarbeid mulig i dagens institusjonsverden?

Institusjonslederne ga uttrykk for en rekke utfordringer knyttet til ettervernsarbeidet, både gjennom spørreskemaundersøkelsen og i fokusgruppeintervjuet. På den ene siden understreket de at ettervern krever stor fleksibilitet fra institusjonens side fordi ungdommene er forskjellige og har forskjellige behov for hjelp i overgangsfasen til en selvstendig tilværelse. Slik fleksibilitet inkluderer muligheten for å komme tilbake til institusjonen hvis forsøket på selvstendig etablering skjærer seg, og muligheten for tett oppfølging over lang tid om nødvendig, for å bistå ungdommen med det vi tidligere kalte både håndgripelige og mindre håndgripelige sider ved dagliglivet. Sist, men ikke minst bør ettervernsopplegget være fleksibelt nok til at det er mulig å arbeide med ungdommenes svingende motivasjon på en slik måte at dørene ikke lukkes for tidlig.

Et fleksibelt og individuelt tilpasset ettervernsarbeid krever samarbeid mellom en rekke parter, enten ungdommens base er institusjon, fosterhjem eller egen familie, eventuelt etter en kortere eller lengre periode under offentlig omsorg. Da er det en klar utfordring at mange av deltakerne både i spørreskemaundersøkelsen og fokusgruppeintervjuet trakk fram at samarbeidet med det kommunale barnevernet og Bufetat var preget av manglende felles forståelse, uklare signaler og uklar ansvarsfordeling. Selv om dette

absolutt ikke gjaldt alle man samarbeidet med, er det likevel bekymringsfullt hvis sentrale aktører som sammen utøver det som kan kalles offentlig foreldreskap ikke har et effektivt samarbeid seg i mellom.

Institusjonslederne mente også at deler av samarbeidsproblemene kunne knyttes til uklarheter i eksisterende regelverk, for eksempel knyttet til ansvarsdelingen mellom ulike etater, både før og etter ungdom fyller 20 år. Økonomiske rammer og ansvar ble her trukket spesielt fram. Institusjonslederne formidlet en tydelig opplevelse at det kunne være vanskelig å få gjennomslag for en forståelse av at ungdom kan trenge lang og omfattende oppfølgingstid, og at behovene til den enkelte må vurderes individuelt med de kostnadene dette vil medføre. Hvis ungdom i ettervernsfasen har store problemer som medfører behov for institusjonsplass i rusomsorgen eller psykisk helsevern, kommer i tillegg utfordringer knyttet til å skaffe slike plasser.

Som vi diskuterte tidligere, er ettervernsperioden en overgangsfase hvor mange ting er usikre på en gang, med en langt kortere tidshorison og mindre selvsagt støtte enn det vanlig ungdom får i dagens samfunn. Ungdom i ettervernsfasen har derfor mindre slingringsmonn for feil enn annen ungdom, og samtidig større behov for støtte som gjør det mulig å gjennomføre overgangen på en ikke for belastende måte selv om veien fram er mindre rett og selvsagt enn det ungdom flest opplever. Behovet for støtte kan gjelde alt fra hybel med enkel oppfølging til støtte på alle viktige livsområder. Fra institusjonenes ståsted bør de som kjenner ungdommen og har en relasjon til dem, være viktige hjelpere i denne overgangsfasen, også som meglere og mentorer i arbeidet med å gjenopprette eller opprettholde relasjoner til viktige personer for ungdommen utenfor institusjonen. Dette blir en ekstra utfordring når det samtidig er en statlig målsetting om mindre bruk av institusjon, og når det varierer hvem som har det økonomiske ansvaret og hva slags handlingsrom ulike instanser har over tid.

Godt ettervernsarbeid avhenger av en rekke, gjensidige avhengige forhold

Fra institusjonenes ståsted handler godt ettervernsarbeid for det første om at de har legitimitet for arbeidet de gjør. Dette innebærer at deres viktigste samarbeidspartnere, den kommunale barneverntjenesten og Bufetat, formidler en

forståelse for at selvstendigjøring er en prosess som må skje gradvis og ofte tar lang tid, samtidig som det ofte er store, individuelle forskjeller. I disse prosessene trengs også muligheter for å angre, for å kunne ta et skritt til siden eller tilbake uten at mulighetene dermed blir borte for ungdommene. Fra institusjonenes ståsted handler dette ikke minst om å ivareta den relasjonen ungdommene bygger opp i forhold til institusjonene over tid, som en viktig plattform for å arbeide med disse prosessene.

Spesifikke tiltak og suksessfaktorer dreier seg så om å tenke seg hva som er nødvendig for å ivareta ungdommens behov som helhet, og dekker derfor alle områder fra å ha et sted å bo, til hjelp med skole og arbeid, til bistand med å finne fram blant alle de instansene og personene man må forholde seg til som ung voksen som trenger hjelp, til relasjonsarbeid og nettverksarbeid. Følgelig argumenterer også institusjonslederne for at det er viktig å ha en mentor som kan følge ungdommene over tid.

Et tiltak i skjæringspunktet

Det er lett å være enig i institusjonsledernes vurderinger av hva som skal til for å arbeide godt faglig med ungdom i ettervernsfasen. Tross alt samsvarer innholdet i disse vurderingene godt med det som framgår av den forskningslitteraturen vi har gjennomgått. Så selv om det er viktig å kontinuerlig evaluere innholdet i ettervernsarbeidet, er kanskje de største utfordringene framover knyttet til hvordan man skal tenke overordnet om ettervern, og den posisjonen institusjonene bør ha i dette bildet.

I dette perspektivet er det en rekke forhold som trenger nærmere avklaring, som vi vil nevne punktvis her, og som vi til dels kommer nærmere tilbake til i rapportens siste kapittel:

- Skal ansvaret for ungdom i ettervernsfasen forankres i barneverntjenesten til fylte 23 år, for å unngå uklare ansvarsforhold?
- Hvis dette ikke er mulig, hvordan prioritere utvikling av gode tverrfaglige og tverretatlige samarbeidsrutiner som sikrer enhetlig og oversiktlig oppfølging for ungdommene?
- Skal institusjonene ha egne ettervernstiltak for beboere som er motivert for det, og skal dette utløse et eget oppfølgingsansvar for dem dette gjelder som er forankret i institusjonen?

- Hva slags finansieringsordninger er mulige å få til innen rammene til den kommunale barneverntjenesten og Bufetat, og hva slags økonomiske rammer er det rimelig å tilby ungdom i ettervernsfasen?
- Hvordan utvikle forpliktende samarbeid mellom den kommunale barneverntjenesten, som «offentlig forelder», og sentrale samarbeidsinstanser som NAV, utdanningsetaten og psykisk helsevern/rusomsorgen?

Utredningsbehov

- Undersøkelsen indikerer at de organisatoriske, administrative og økonomiske rammene ikke gir tilstrekkelig fleksible rammer for oppfølging av ungdommene i overgangsfasen. Det er viktig med ny forskning som kan gi grunnlag for en mer inngående analyse av hva ved disse rammene som hemmer eller fremmer god, langsiktig oppfølging av ungdommer som har vært i institusjon.
- Slik arbeidet er organisert per i dag, har institusjonene ansvaret for den faktiske oppfølgingen av ungdommen fram til utflyttingstidspunktet, mens det kommunale barnevernet overtar ansvaret etter dette. Våre resultater tilsier at det er behov for å undersøke nærmere hvordan denne arbeidsdelingen, som kan føre til manglende kontinuitet for ungdommene, fungerer i praksis.
- Undersøkelsen har også vist at private aktører er tyngre inne i bildet enn offentlige i forhold til de eldste ettervernsungdommene. Det er behov for nærmere utredning av hva slags betydning dette kan ha framover.
- Våre resultater tilsier også at den aldersbetingede, økonomiske ansvarsdelingen mellom stat og kommune kan skape både uklarheter og konflikter, sistnevnte når ungdom fyller 20 år og fortsatt vurderes til å ha behov for tiltak. Disse resultatene gir grunnlag for å vurdere nærmere de organisatoriske, forvaltningsmessige og økonomiske rammene for samarbeidet mellom det statlige og det kommunale barnevernet, og hvilke konsekvenser disse rammene kan ha.

8 Fosterforeldre og ettervern

8.1 Innledning

I dette kapittelet skal vi se nærmere på fosterforeldres rolle i relasjon til ettervern. Fosterhjem er det hyppigst brukte omsorgstiltaket for ungdom mellom 18 og 22 år. I følge Rutinehåndbok for kommunenes arbeid med fosterhjem skal barnevernet i samråd med ungdommen og fosterforeldrene vurdere fortsatt plassering eller om andre tiltak skal settes i verk når ungdommen nærmer seg 18 år (jf. pkt. 8.4.2). Barnevernet skal også tilstrebe at fosterforeldrene forblir en del av ungdommenes nettverk. Dette tilsier at fosterforeldrene har en sentral rolle i å forberede ungdommen på overgangen til en selvstendig tilværelse. Samtidig etterlyser ungdommene selv en tydeligere definert rolle for fosterforeldrene i ettervernsfasen (jf. kapittel 5). I internasjonal sammenheng pekes det på utfordringer for fosterforeldrene i denne fasen. Wade fremhever at:

Without a recognised after-care role, the support they can offer to young people no longer living with them has tended to be informal, self-funded and rarely integrated into leaving care planning. (Wade, 1997:45).

Fremstillingen i dette kapittelet baserer seg dels på opplysninger fra fosterforeldre til ungdommer i Plasseringsprosjektet og dels på fokusgruppeintervju med fosterforeldre. Datamaterialet fra Plasseringsprosjektet utgjør i denne sammenheng intervjuer med fosterforeldre til 27 ungdommer som bodde i fosterhjem på intervjutidspunktet (jf. forøvrig kapittel 3). Av disse er 18 gutter og 9 jenter. Dette er ungdommer som i stor grad har vært langvarig plassert i stabile fosterhjem. Flere studier viser at ungdom som opplever gjentatte plasseringer klarer seg dårligere enn ungdom med stabile omsorgsløp (jf. blant annet Cashmore & Mendes, 2008; Reilly, 2003) Det kan være at erfaringene hos fosterforeldrene hadde vært annerledes dersom ungdommene i større grad hadde hatt ustabile omsorgsløp.

Fokusgruppeintervjuet omfattet syv fosterforeldre, seks fostermødre⁴⁰ og en fosterfar og hvor de fleste hadde lang erfaring med det å ha fosterbarn, samt erfaring med at fosterbarna flyttet for seg selv. De fleste hadde også hatt barn plassert hos seg siden barna var i førskolealder (jf. kapittel 3).

Fosterforeldrene i Plasseringsprosjektet vil på samme måte som ungdommene (jf. kapittel 5) i stor grad ha *et fremtidsrettet perspektiv* på ettervernsfasen fordi 21 av de 27 ungdommene i fosterhjem var i alderen 16–17 år på intervjudtidspunktet. Dette betyr at fosterforeldrene i stor grad vil knytte refleksjoner til en forestående fase i livet til fosterbarna sine. Fosterforeldrene i fokusgruppeintervjuet vil i større grad ha konkrete erfaringer knyttet til ettervern da de enten har erfaringer med fosterbarn som har flyttet ut eller at de har fosterbarn som befinner seg midt i denne overgangsfasen.

Kapittelet vil belyse følgende problemstillinger:

- 1) Hvor lenge tror fosterforeldrene at ungdommen vil bli boende i fosterhjemmet?
- 2) Hvordan vurderer fosterforeldrene ungdommenes behov for hjelp?
- 3) Hva slags rolle mener fosterforeldrene at de bør ha i ettervernsfasen?
- 4) Hvordan opplever de at barnevernet involverer dem i ettervernsfasen?

⁴⁰ Både i Plasseringsprosjektet og i fokusgruppeintervjuet er det flest fostermødre som har deltatt i intervjuene. I Plasseringsprosjektet er det også gjennomført intervjuer med fosterforeldre i fellesskap. Fordi det er innhentet opplysninger om både fostermor og fosterfar i intervjuene i Plasseringsprosjektet uavhengig av hvem av dem som har stilt opp i intervjuet, er det ikke lett å tallfeste hvor mange intervjuer som er gjort med fostermor eller fosterfar alene eller begge i fellesskap. Dette er en svakhet ved undersøkelsen. På grunnlag av å ha gjennomført ca. en tredjedel av intervjuene i den siste oppfølgingsrunden av ungdommene i Plasseringsprosjektet, er det likevel et klart og entydig inntrykk at det primært er fostermødrene som har stilt opp til intervju. At flest fostermødre har latt seg intervjuet kan gjenspeile et tradisjonelt kjønnsrollemønster der det er kvinnene som tar hovedansvaret for ivaretagelse av omsorgsoppgavene i hjemmet.

8.2 Varigheten på fosterhjemsoppholdet

Et sentralt spørsmål i ettervernsammenheng er hvor lenge fosterforeldrene tenker at ungdommen skal bo i fosterhjemmet og om de tror kontakten med ungdommen vil opprettholdes etter at ungdommen har flyttet ut. Innledningsvis skal vi derfor se nærmere på hvordan fosterforeldrene til ungdommene i Plasseringsprosjektet vurderer disse spørsmålene.

Hovedtendensen blant fosterforeldrene er at de har et langsiktig perspektiv på relasjonen til ungdommene. Som hovedregel sier de at ungdommen skal bo i fosterhjemmet utover oppnådd myndighetsalder. I forhold til 22 av de 27 ungdommene som bodde i fosterhjem på intervjudtidspunktet, sier fosterforeldrene at ungdommen skal bo hos dem frem til 18 år med mulighet til forlengelse (5), så lenge ungdommen trenger det (11) eller frem til de er 23 år (4) eller for alltid (2). For de øvrige er plasseringen enten tidsbegrenset (2) eller annet⁴¹ (3). Oppnådd myndighetsalder hos ungdommene blir altså ikke betraktet som et avslutningstidspunkt for fosterhjemsoppgaven.

De aller fleste fosterforeldrene ønsker også å opprettholde relasjonen til ungdommene i årene fremover og er ganske sikker på at denne vil opprettholdes over tid. Fosterforeldrene til 23 av de 27 ungdommene som bodde i fosterhjem på intervjudtidspunktet sier at de anser det som meget trolig (21) eller ganske trolig (2) at ungdommen kommer til å være en del av deres nettverk i årene fremover. At fosterforeldrene er innstilt på å fortsette fosterhjemsoppgaven og opprettholde kontakten utover myndighetsalder må ses i sammenheng med at de fleste av disse ungdommene har bodd i fosterhjemmet i flere år. Halvparten har bodd i fosterhjemmet i mer enn 5 1/2 år. Det kan være at fosterforeldrene hadde uttrykt større usikkerhet dersom fosterhjemsoppholdet hadde vært mer kortvarig, fordi relasjonen da gjerne hadde vært mer utrygg.

⁴¹ I gruppen «annet» sier en fosterforelder at ungdommen skal bo hos dem til han er 20 år, en sier at han kan bo hos dem så lenge han vil etter at barnevernet har trukket ut av saken. I det siste tilfellet skulle ungdommen bo hos dem til leiligheten han skulle flytte til var ferdig pusset opp. Også her ser en altså at fosterforeldrene i stor grad har et mer langsiktig perspektiv enn myndighetsalder.

I fokusgruppeintervjuet med fosterforeldre ble ikke disse spørsmålene stilt på samme måte. Likevel gir intervjuet eksempler som forteller noe om tidsperspektivet fosterforeldrene legger til grunn: En fosterforelder sier for eksempel: «... for vi skal jo være med dem hele livet.» En annen sier: «barnevernet må tenke at når barnet skal i fosterhjem så er det et livslangt løp.» Utsagnene reflekterer et langsiktig perspektiv på rollen som fosterforeldre.

8.3 Fosterforeldrenes vurderinger av ungdommenes fremtidige fungering

Barnevernets tilbud om ettervern forutsetter at ungdommen har behov for hjelp utover myndighetsalder. Fosterforeldrene til langtidsplasserte ungdommer er kanskje dem som kjenner ungdommene best. Hvordan fosterforeldrene vurderer ungdommenes fremtidige fungering kan belyse i hvilken utstrekning ungdommene vil trenge hjelp, samt områder ungdom kan slite med og dermed har behov for hjelp med i en ettervernfase.

I Plasseringsprosjektet spurte vi fosterforeldrene om hvordan de trodde ungdommene ville greie seg i voksen alder med hensyn til jobb, fritid og familieliv. På samme måte som i forhold til ungdommene ble altså spørsmålet knyttet opp mot noen grunnpillarer for hva som kjennetegner en selvstendig tilværelse. Til dette svarte fosterforeldrene i forhold til 17 av ungdommene at de trodde ungdommene ville greie seg som voksne flest⁴² eller bedre. I forhold til ni ungdommer trodde fosterforeldrene at ungdommene ville greie seg dårligere enn voksne flest. Med tanke på de store levekårsproblemene som barnevernstatistikken viser for tidligere barnevernsbarn som gruppe (jf. rapportens kapittel 3), fremstår fosterforeldrenes vurderinger dermed som nokså optimistiske.

Nå er det ikke gitt hva som ligger i et fungeringsnivå tilsvarende «som folk flest» (jf. også kapittel 5). På dette punkt lot vi fosterforeldrene i Plasseringsprosjektet legge sin subjektive vurdering til grunn for hva som ligger i dette begrepet. Ser en nærmere på fosterforeldrenes vurderinger finner man imidlertid et stort spenn, som vi også fant for saksbehandlernes del. Enkelte

⁴² Det var 16 som de trodde ville klare seg som voksne flest og 1 bedre enn voksne flest. Vi manglet opplysninger om en av ungdommene.

tror ungdommen vil klare seg veldig bra. En fosterforelder sier for eksempel: «*Ja, han kommer til å komme langt. Han kommer til å få seg en kjempejobb. Han er så bevisst.*» Enkelte peker også på potensialet ungdommen ville hatt uten tunge livserfaringer i bagasjen. De mener at ungdommen vil klare seg bra, men at utsiktene hadde vært enda bedre dersom livssituasjonen tidligere i livet hadde vært en annen. Andre fremhever at ungdommen kanskje ikke har så gode evner, men at dette også gjelder mange andre man vil finne i gruppen «folk flest».

Enkelte av fosterforeldrene tror ungdommene vil klare seg bra, men at ungdommene må takle noen utfordringer på veien. En sier for eksempel: «*Jeg tror at om fem år så vil det gå bra, men han vil nok få noen tøffe motbakker.*» En annen sier: «*Jeg tror at hvis han nå klarer seg i jobb et par måneder så tror jeg det kan gå veldig bra.*». Disse uttalelsene reflekterer også en usikkerhet mange fosterforeldre opplever når ungdommen står på terskelen til voksenlivet. Samtidig er dette en usikkerhet en vil finne igjen når foreldre til barn uten barnevernsbakgrunn skal vurdere fremtidsutsiktene til barna sine. En ser også at hvordan ungdommen klarer seg i utdanning og jobb blir viktige mål ved fosterforeldrenes vurdering. Enkelte av dem som mener at ungdommene vil klare seg bra, fremhever målbevissthet hos ungdommen som begrunnelser for hvorfor de tror det vil gå bra. Flere av fosterforeldrene understreker imidlertid nødvendigheten av videre oppfølging av ungdommene i årene fremover som en forutsetning for at det skal gå bra.

Noen få fosterforeldre, som konkluderer med at ungdommen vil klare seg «som folk flest», begrunner dette med at de ikke ønsker å konkludere med et negativt utfall for fosterbarnet. En fosterfar sier for eksempel om konklusjonen «dårligere enn folk flest» at: «*Nei, altså, det er følt og stygt, jeg har ikke lyst til å si det heller.*» Det kan være at denne fosterfaren opplever at å uttrykke en slik forventning vil kunne oppleves som å «svikte» fosterbarnet sitt. Det er altså ikke bare troen på hvordan det skal gå med ungdommen dette spørsmålet fanger opp, men det reflekterer også fosterforeldrenes *ønske* om at det skal gå bra med ungdommen fremover. Når en tar i betraktning de ulike måtene fosterforeldrene har fortolket spørsmålet på, sitter en igjen med inntrykk av fosterforeldrene som nøkterne optimister på ungdommenes vegne.

De som forventes å greie seg dårligere

Blant de fosterforeldrene i Plasseringsprosjektet som mener at ungdommen vil greie seg dårligere enn «folk flest», trekkes det gjerne frem at ungdommen ikke vil greie å gjennomføre skolegang eller å være i arbeid. I disse tilfellene har fungeringsnivået hos ungdommen gjerne vært svært dårlig i utgangspunktet og fosterforeldrene uttaler seg ut fra hvor fosterbarnet befinner seg utviklingsmessig på intervju tidspunktet. En sier for eksempel: «*Han kan kanskje klare en jobb på en vernet bedrift, men hvis du tenker på familie og sånn så tror jeg ikke han vil klare å håndtere det.*» Foruten svake evner, trekker enkelte frem de negative erfaringene som ungdommen har hatt tidligere i livet. Fosterforeldrene mener at de negative erfaringene har preget eller skadet ungdommen så mye at det ikke er mulig å avhjelpe disse på en slik måte at ungdommen vil klare å fungere i arbeid eller familieliv. Enkelte begrunner også forventningen om et negativt utfall i personligheten hos ungdommen eller at de frykter ungdommen vil slite med rusproblemer. Andre områder som trekkes frem er at ungdommen vil ha problemer med å holde orden på egen økonomi og å ta ansvar. Noen frykter også at ungdommen vil bli isolert fordi han eller hun fungerer dårlig sosialt.

Hos enkelte fosterforeldre reflekteres usikkerheten om hva som vil skje hvis ungdommen møter motgang. Vil den ballasten de har gitt ungdommen da være tilstrekkelig? En av fosterforeldrene sier for eksempel: «*Det vil enten gå knallbra, eller helt på trynet.*» Andre sier at dersom ungdommene klarer å ta vare på det de har lært kan det gå bra. Noen er imidlertid usikre på om ungdommen klarer å skille mellom rett og galt. Disse betraktningene fra fosterforeldrene reflekterer usikkerheten deres på om den omsorgen de har gitt har vært tilstrekkelig for å sikre en positiv utvikling hos ungdommene. En del trekker også frem betydningen av sosial arv. De frykter at fosterbarna vil søke seg til miljøer eller finne partnere som sliter med de samme problemene som ungdommene selv eller foreldrene deres har slitt med. Disse peker altså på risikofaktorer i ungdommenes liv som grunnlag for en negativ «prognose» i vurderingen av ungdommenes fremtidsutsikter. Også disse fosterforeldrene understreker behovet for å være viktige støttespillere for ungdommene i overgangsfasen.

Hvilke områder tror fosterforeldrene at ungdommene vil slite særlig med?

Her trekker fosterforeldrene i Plasseringsprosjektet frem mange av de samme områdene som ble nevnt i vurderingen av hvordan de tror ungdommen vil klare seg i fremtiden: Problemer med å skaffe seg utdanning, å stå i en jobb, å ta ansvar for egen økonomi og frykt for rusproblemer. Problemer med sosiale relasjoner nevnes imidlertid av de fleste som et særlig sentralt område. Dette gjelder både problemer med å knytte nære relasjoner og å holde på relasjoner, først og fremst vennerelasjoner og etablering av egen familie, men også relasjonen til opprinnelsesfamilien. At fosterforeldrene bekymrer seg for ungdommenes fungering i nære relasjoner, må ses i sammenheng med at enkelte av disse ungdommene har hatt vanskeligheter med det å opprette relasjoner til jevnaldrende i løpet av oppveksten, for eksempel fordi de blir for intense og «sliter ut» vennerelasjoner. Enkelte fungerer også bedre med yngre barn enn med jevnaldrende. Det er videre grunn til å merke seg at 20 av de 27 ungdommene i følge fosterforeldrene sliter med problemer av følelsesmessige og/eller atferdsmessige problemer. Dette er også forhold som kan gjøre det vanskelig å fungere i nære relasjoner. At utfordringer knyttet til relasjoner nevnes som et såvidt sentralt område, tilsier at dette bør være et område som tillegges stor vekt i barnevernets ettervernsarbeid.

I fokusgruppeintervjuet med fosterforeldrene kom det frem bekymringer knyttet til mange av de samme områdene. De trakk særlig frem utfordringer i forhold til å ansvarliggjøre ungdommene vedrørende egen økonomi, å få ungdommene til å legge til grunn et mer langsiktig perspektiv, at ungdommene skulle klare skolegangen sin, men også at ungdommene trenger noen å snakke med og noen å støtte seg til i hverdagen.

8.4 Hvilken rolle spiller fosterforeldrene i ettervernsfasen?

Ulike funksjoner i ulike faser

I det følgende skal vi se nærmere på hvilken *rolle* fosterforeldrene har i ettervernsfasen. I denne sammenheng kan det være nyttig å anvende Storø (2008) tre faser i overgangen til en selvstendig tilværelse: Forberedelsesfasen, utflyttingsfasen og oppfølgingsfasen.

Den første viktige oppgaven fosterforeldrene ivaretar handler om deres rolle som *oppdragere* for ungdommene. Denne knytter seg til forberedelsesfasen. En av fosterforeldrene i fokusgruppeintervjuet sier at det handler om å fortelle dem om hva voksenlivet er, og å gjenta og gjenta. En mor i Plasseringsprosjektet sier at det handler om å forberede gutten på:

... å greie seg selv, praktisk opplæring, stimulere ham til fornuftig bruk av penger, å forberede ham på en voksenrolle, hvor han skal bo og hvilken oppfølging han trenger fra hjelpeapparatet.

Fosterforeldrene var opptatt av at ungdommene måtte klare å ha økonomisk styring. Å øve opp ferdigheter i dette ble derfor sett som en sentral oppgave. En av fosterforeldrene i fokusgruppeintervjuet sier:

Når det gjelder økonomisk styring, så har jeg måtte repetere og repetere hvor viktig dette er over mange år, trodde kanskje han ikke hadde lært, men det lå i «ryggsekken», og han tok det frem når han skjønnte at han måtte klare dette selv.

En utfordring fosterforeldrene trakk frem var vanskelighetene med å få ungdommene til å rette blikket langt frem. Ungdommene lever på mange måter «i nuet». Dette er en utfordring fosterforeldrene nok deler med foreldre flest i forhold til unge i tilsvarende alder. Fosterforeldrene i fokusgruppeintervjuet opplevde imidlertid det som en utfordring å få barnevernet til å forstå at det er en vanskelig oppgave i seg selv å lære ungdommene et mer langsiktig tidsperspektiv.

Den andre viktige funksjonen fosterforeldrene ivaretar er å være *praktiske tilretteleggere*. Dette knytter seg både til forberedelsesfasen, utflytting og oppfølgingsfasen. Fosterforeldrene var opptatt av om ungdommene ville greie å løse de praktiske utfordringene som følger med en selvstendig tilværelse. I denne forbindelse opplevde fosterforeldrene å måtte ivareta en rekke praktiske gjøremål og forberedelser, samt å holde kontakt med barnevernet i denne fasen.

Den tredje funksjonen er kanskje den aller viktigste fosterforeldrene ivaretar og handler om *omsorgsrollen*. I fokusgruppeintervjuet understreket fosterforeldrene at ungdommene trenger trygge personer rundt seg, herunder at de trenger fosterhjemmet som en buffer. I tillegg la de vekt på at

ungdommene trengte «*Noen å snakke med, når det skjer noe i livene deres, de vil snakke og trenger bekreftelse.*» Å være en støtte, noen som er der over tid, er dermed svært viktig i rollen som fosterforeldre i forbindelse med ungdommenes overgang til en selvstendig tilværelse. Å ivareta omsorgsrollen må sees som en løpende prosess som vil knytte seg til alle faser av fosterforeldre og – barn relasjonen, herunder både forberedelsesfasen, utflyttingsfasen og oppfølgingsfasen.

Et forhold som har betydning for fosterforeldrenes rolle i utflyttingsfasen er hvor raskt selve flytteprosessen skjer. I noen tilfeller vil ungdommens flytteprosess pågå over flere år, mens den i andre tilfeller vil gå raskt. Her hadde fosterforeldrene i fokusgruppeintervjuet ulike erfaringer. For noen hadde flyttingen gått veldig raskt, mens andre hadde opplevd langvarige prosesser der ungdommen hadde flyttet frem og tilbake mellom egen bolig og fosterhjemmet gjentatte ganger. I disse tilfellene fungerer ikke overgangen som en lineær prosess. Som en av fosterforeldrene sier:

Gutten har flytta mange ganger, fra leilighet til leilighet, og han har jo bare en moped, og ikke noen venner og nettverk, da blir det vi som må stille opp.

Slike frem og tilbake-bevegelser vil en også finne hos ungdom flest når de skal etablere seg i egen bolig for første gang (jf. Hellevik, 2005). Dette kan sees som uttrykk for en ambivalens i forhold til det å løsrive seg fra sine omsorgspersoner. Det handler om å være trygg på beslutningen og klar til å etablere seg for seg selv. Dette kommer til uttrykk gjennom følgende uttalelse fra en av fosterforeldrene: «*Hun hadde bestemt seg og klarte seg godt på egen hånd.*». I dette tilfellet hadde flyttingen funnet sted uten nevneverdige problemer.

Fosterforeldrenes rolle i planleggingen av overgangen til en selvstendig tilværelse

I det følgende skal vi se nærmere på hva fosterforeldrene i Plasseringsprosjektet sier om planleggingsarbeidet i relasjon til fosterbarnas overgang til en selvstendig tilværelse. Som vi har sett tidligere (jf. kapittel 5) fremsto planene for denne overgangen som lite systematisert og relativt snevre når det gjelder hvilke områder planene omfattet. Dette inntrykket bekreftes også når en tar utgangspunkt i hva fosterforeldrene opplyser om disse.

Det mest utbredte er at planene har omfattet utdanning, arbeid og økonomi. Det virker som man i liten grad har inkludert kartlegging av ungdommenes nettverk i dette arbeidet. Dette er påfallende når en tar i betraktning at flere av fosterforeldrene fremhever sosial fungering og det å knytte relasjoner som områder de forventer at ungdommene vil streve særlig med. Samtidig befinner planleggingsarbeidet seg på et tidlig stadium for mange av ungdommene. I det følgende vil vi trekke fram eksempler som kan fortelle noe om hvilken rolle fosterforeldrene har spilt i planleggingsarbeidet. (Innholdet i planene er redegjort for i kapittel 5).

Ulik grad av systematikk og involvering fra barnevernets side i planleggingsarbeidet

Ser en først på de tilfellene hvor det er lagt planer (12 ungdommer) får man gjennom beskrivelsen av planene inntrykk av at det varierer hvor langt dette planleggingsarbeidet er kommet og hvor systematisk arbeidet gjøres. En fostermor forteller for eksempel at: «*Vi har hatt et møte på at han blir 18 da og må begynne å tenke ...han prøver jo å finne jobb... en lærlingplass*». En ser her at det er innledet dialog med barnevernet om denne fasen. Fostermoren fremstår imidlertid som nølende og litt tilbakeholden og måten hun uttaler seg på bærer preg av at planleggingsarbeidet er i en tidlig fase.

En annen fosterforelder beskriver en mer systematisk tilnærming fra barnevernets side. Barnevernet hadde gitt fosterforeldrene en perm med informasjon om blant annet militærtjeneste, økonomi og hva som skjer i tiden fremover. Permen hadde fostermor brukt som et hjelpemiddel til å gjennomgå spørsmålene med fosterbarna (hun hadde flere). Denne fostermoren hadde deltatt sammen med fosterbarna i møter med barnevernet. Saksbehandler hadde også jobbet individuelt med barna i egne møter. Hun hadde latt det være opp til fosterbarna om de hadde behov for at hun deltok i møtene. Eksempelet illustrerer en tilnærming hvor fosterforeldrene blir inkludert fra barnevernets side som en samarbeidspartner i forhold til planlegging av overgangsfasen. Samtidig er det også en bilateral dialog mellom saksbehandler og ungdommene, hvor fostermor samtidig er en tilgjengelig støtte dersom ungdommene har behov for dette.

Enkelte beskriver tilrettelagte opplegg for fosterbarna der det er besluttet at fosterbarna skal bo i fosterhjemmet etter fylte 18 år, og det er ordnet med tilrettelagt skoletilbud og arbeid. I disse tilfellene har planleggingsarbeidet kommet ganske langt. Det er imidlertid ikke alltid barnevernet har vært sentral i dette planleggingsarbeidet. En trekker for eksempel frem planlagt militærtjeneste og lærlingplass for fostersønnen. Som nevnt tidligere (jf. kapittel 5 pkt. 5.7) var det fostersønnen i dette tilfellet som hadde stått for planleggingen. I forhold til denne gutten forventet man samarbeidsmøte med barneverntjenesten. Planleggingen hadde altså primært funnet sted i fosterhjemmet uten saksbehandlers involvering. Det var ikke tatt stilling til andre sentrale spørsmål som bolig, økonomi og nettverk. Dette viser at selv om den formelle planleggingen av ettervernsfasen ikke er kommet i gang, kan det likevel foregå en mer uformell planleggingsfase i fosterhjemmet. Planleggingsarbeidet kan dermed begynne lenge før den formelle planleggingen som skjer i samarbeid med barnevernet.

I et siste tilfelle var bosituasjonen for ungdommen avklart. Ungdommen skulle bo på hybel og besøksforeldre skulle være hybelverter. En miljøarbeider skulle komme innom et par ganger i uken. I dette tilfellet hadde ikke gutten selv vært involvert i planleggingen, men hadde blitt presentert for planene og var i følge fosterforeldrene enig i denne løsningen. I dette tilfellet kan det se ut som at planleggingsarbeidet har pågått som en dialog mellom fosterforeldrene, barnevernet og andre aktører. Ungdommen selv hadde i liten grad hatt innflytelse under selve utformingen av disse planene.

Enkelte knytter også planleggingen tett opp mot fosterbarnets fungeringsnivå her og nå, for eksempel å ta grunnkurs for traktor i første omgang og kanskje klare førerkort som neste mål. Dersom fosterbarnet har et fungeringsnivå som ligger langt fra det å mestre en selvstendig tilværelse, kan det å legge omfattende planer på alle livsområder på et tidlig tidspunkt fremstå som urealistisk og meningsløst.

Hovedinntrykket ut fra intervjuene med fosterforeldrene er imidlertid at mye av planleggingen av denne overgangsfasen har funnet sted i fosterhjemmet i samarbeid med ungdommene selv. Dette må sees i sammenheng med fosterforeldrenes rolle i å forberede ungdommen på en selvstendig tilværelse som følge av sin rolle som oppdragere, jf. nærmere om dette

nedenfor. I følge fosterforeldrene får en inntrykk av at barnevernet i relativt begrenset grad har vært involvert i denne prosessen. Fordi mange av disse ungdommene var under myndighetsalder befant imidlertid de fleste seg fortsatt i en tidlig planleggingsfase.

Å overbevise fosterbarna om å ta imot tilbud om ettervern

En viktig oppgave som fosterforeldre kan være å overbevise ungdommen om at han eller hun bør ta imot et tilbud om videre oppfølging ved oppnådd myndighetsalder. Et eksempel fra Plasseringsprosjektet illustrerer dette. Fosterforeldrene hadde brukt en del tid på å overbevise fostersønnen om at det ville være lurt å fortsette å få hjelp av barnevernet frem til han er 23. Gutten hadde hatt motforestillinger mot dette. Han hadde sagt at å stå under barnevernet videre var «kjipt» fordi man gjennom dette får et stempel. Opplevelsen av stigmatisering knyttet til det å være barnevernsbarn gjorde at gutten ønsket å «skrives ut» av barnevernet. At barnevernsungdom føler seg annerledes fremheves også i internasjonal litteratur og kan være et viktig hinder mot å ta imot ettervernstilbud (jf. Ward, 1997). Det fremgår av fostermors fremstilling at fosterforeldrene hadde brukt mye tid på å forklare gutten at han ville miste oppfølging og goder dersom han gikk ut av barnevernsystemet. Fostermoren trodde imidlertid at gutten nå hadde skjønt verdien av å fortsette å motta tiltak. Det fremgår at fosterforeldrene i denne saken ønsket å fortsette fosterhjemsoppholdet slik at gutten kunne spare penger til egen leilighet. Fostermoren fremholder at: «... *det som er vårt mål er å få denne gutten opp og ut og å bli selvstendig og tjene penger og leve et normalt liv.*». Med andre ord ser en at fosterforeldrene definerer det som en del av sin oppgave å støtte gutten gjennom overgangen til voksenlivet. Dette er viktig i lys av internasjonal forskning som viser at vedvarende oppfølging fra fosterforeldre gjennom overgangsperioden: «...*is likely to prove crucial to successful transitions.*» (Wade, 1997:48).

En avventende holdning til barnevernet

Ser en nærmere på hva fosterforeldrene i Plasseringsprosjektet sier om de ungdommene hvor det ikke var lagt planer for overgangen til en selvstendig tilværelse (10 ungdommer), er en sentral forklaring at fosterforeldrene

opplever det som for tidlig å planlegge denne overgangsfasen. Dette må sees i sammenheng med ungdommenes alder. Ni av disse ti ungdommene var i alderen 16–17 år da intervjuene ble gjennomført. I disse tilfellene har fosterforeldrene gjerne bare så vidt begynt å snakke med ungdommen om planlegging av overgangen til selvstendig tilværelse.

Enkelte opptrer imidlertid også avventende i forhold til hva barnevernet bestemmer om dette. «*Vi venter litt på barnevernet der. Nå er han jo snart 17 år.*» En annen sier: «*Jeg har ikke fått noen signaler fra barnevernet om at kranen blir skrudd av liksom, men det har ikke vært oppe rett og slett, i hvert fall ikke i noen debatt som jeg har vært med i.*» Denne fostermoren hadde imidlertid snakket med fostersønnen om hva han ønsket å gjøre fremover og trodde gutten ville ønske den tryggheten det var for ham å bli fulgt opp av fosterforeldrene også etter han fylte 18 år. En annen fosterforelder uttrykker usikkerhet rundt hvem som har ansvaret for å ta initiativet til planlegging av denne fasen. Hun sier: «*Det må du spørre barnevernet om for vi har ikke noe praksis på det. Vi kjenner ikke til hvem som skal ta initiativet til det.*» Med andre ord reflekteres usikkerhet knyttet til ansvarsforholdene, noe som også ble fremhevet i kapittel 6.

Materialet inneholder dessuten eksempler på at fosterforeldre har vært pådrivere overfor barnevernet i prosessen med å sikre ungdommene ettervern uten å nå frem. I følgende sak hadde fosterforeldrene forsøkt å ta opp spørsmålet om ettervernstilbud, men hadde opplevd å ikke bli hørt av barnevernet i kommunen. «*... Jeg synes det er på en måte vi som har vært pådrivere for å få dette i gang. Det er jo blant annet snakket om, og det skal skje, men det skjer jo aldri.*» Denne fostermoren knytter frustrasjonen opp til utarbeidelse av individuell plan for fosterdatteren og vanskelighetene med å få dette gjennom, og reagerer på at det ikke er kommet i stand mer systematisk planlegging av fosterdatterens fremtid.

Som vist i kapittel 5 om ungdommene kan det også være forhold ved ungdommen selv eller situasjonen til ungdommen som begrunner hvorfor det ikke er lagt planer. En fosterforelder fremholder for eksempel at fosterdatterens ønsker om hva hun vil gjøre fremover varierer så mye at planlegging vil være vanskelig av den grunn. I et annet tilfelle var ungdommen nylig flyttet inn i fosterhjemmet slik at det av den grunn ikke har vært naturlig å ta det opp.

Fosterforeldrene er generelt tydelige på at det er ungdommen som bestemmer hva som skal skje etter han eller hun fyller 18 år. Samtidig kan man ikke utelukke at noe av den avventende holdningen som enkelte av fosterforeldrene uttrykker, har sammenheng med en ambivalens for å ta opp spørsmålet om overgang til selvstendig tilværelse. Å reise problemstillingen innebærer å forholde seg til en avslutning av fosterhjemsoppholdet. Selv om et fosterhjemsopphold i utgangspunktet er ment å være midlertidig kan det følelsesmessig være vanskelig å forholde seg til et potensielt avslutnings-tidspunkt. Også biologiske foreldre som ikke har kontakt med barnevernet kan oppleve det vanskelig at barna flytter for seg selv. Disse vil i motsetning til fosterforeldre gjerne være mer trygge på at relasjonen til barna ikke svekkes eller at barna bli borte etter at barna flytter ut. Denne usikkerheten er i større grad til stede hos fosterforeldre selv om de fleste i denne studien trodde ungdommene ville være en del av deres nettverk i årene fremover. Det kan også være at fosterforeldre kvier seg for i det hele tatt å reise spørsmålet om planlegging av overgangen til selvstendig tilværelse av frykt for at ungdommene skal oppleve dette som en avvisning fra fosterforeldrenes side. I en slik situasjon kan en løsning være å vente på barnevernets utspill rundt dette spørsmålet. Eksemplene indikerer at det hersker uklarheter blant fosterforeldrene om hvem som har ansvaret for å ivareta et mer systematisk arbeid knyttet til ettervernsfasen. Dette er i tråd med det ungdommene uttalte i fokusgruppeintervjuet da de etterlyste avklaring av fosterforeldres ansvar i ettervernsfasen. Internasjonal forskning peker på behovet for en systematisk og velorganisert tilnærming – Wade og Munro skriver:

There is evidence of limited planning and consultation leading to abrupt or delayed transitions and, where they do move to independence, of insufficient support... (2008:216).

Fosterforeldrenes forståelse av egen rolle i overgangsfasen

Varigheten av fosterhjemsoppholdet kan være viktig for hvordan fosterforeldrene forstår sin rolle i ettervernsfasen. Vi har tidligere sett at fosterforeldrene i Plasseringsprosjektet i de fleste tilfellene var innstilt på at ungdommene skulle bo i fosterhjemmet utover myndighetsalder. En av fosterforeldrene i fokusgruppeintervjuet sier:

Hun har jo bodd hos meg siden hun var liten, dette er jo mitt barn og jeg vil klare denne overgangen sammen med henne uten hjelp, men hun er jo en del av et offentlig system og hun trenger virkelig mer hjelp enn det jeg kan tilby.

Fordi jenta har bodd i fosterhjemmet under hele oppveksten uttrykker fostermoren et sterkt ansvarsforhold vedrørende ettervern. Dette tilsier at lengden på fosterhjemsoppholdet kan være viktig for hvordan fosterforeldrene definerer egen rolle som omsorgsgivere i ettervernsfasen. Utsagnet belyser videre spenningen mellom fosterforeldrerollen som et personlig omsorgsprosjekt og deres rolle som omsorgsgivere på vegne av det offentlige. Som Ulvik peker på befinner fosterforeldreskapet seg: «... *i spenningsfeltet mellom intimitet, profesjonalitet, det offentlige og det private.*» (Ulvik 2002:169).

Mange fosterbarn (men ikke alle) ønsker at fosterforeldrene deres skal se på dem som deres egne barn. I kapittel 5 pkt. 5.4 refererte vi til en gutt som uttrykte forventninger om at fosterforeldrene skulle være der for ham hele livet. «*For hvis man er en ordentlig forelder så har man jo ungen sin til man dør da, ikke sant? Så det burde være sånn med fosterforeldre og*». Dette er forventninger tilsvarende det biologiske barn gjerne vil rette mot egne foreldre. Opplevelse av tilknytning og tilhørighet er faktorer som trekkes frem i vurderingen av kvaliteten på fosterhjemsrelasjoner (jf. Midjo, 1997 og Egelund og Hæstbæk, 2004).

Betydningen av spenningsforholdet mellom å se relasjonen til ungdommen som et vanlig foreldre–barnforhold og å gi omsorg på vegne av det offentlige kommer også til uttrykk i andre sammenhenger. For eksempel uttrykker fosterforeldrene i fokusgruppeintervjuet oppgitthet over at barnevernet ikke har forståelse for at relasjonen til ungdommene skal vare livet ut: «... *barnevernet snakker om dette som om det er en sak som er avsluttet og det er sårt.*» En annen sier:

Barnevernet glemmer at fosterbarnet vårt er en del av familien nå, de skal være med på selskaper, familietreff, bursdager, turer og søndagsmiddag, de skal være med videre.

En av fosterforeldrene beskriver et rolleskifte for fosterforeldre når ungdommen fyller 18 år. Denne fosterforelderens sier:

Fra 18 år så skal fosterforeldre plutselig være 'oppfølgere, avlastere, støttepersoner', og ikke fosterforeldre lenger! Men vi vil jo være foreldre resten av livet.

Barnevernet beskrives i denne sammenheng som «kalde» fordi oppdraget liksom skal være avsluttet. Fosterforeldrene var med andre ord opptatt av tidsperspektivet og kontinuiteten i omsorgen. De anså ikke seg som ferdige som fosterforeldre når ungdommen fyller 18, og var opptatt av at tidsperspektivet måtte forlenges også fra barnevernets side. I disse tilfellene kolliderer en forvaltningsmessig forståelse fra barnevernets side med fosterforeldres forståelse av fosterhjemsrelasjonen som en varig foreldre–barn-relasjon.

Samtidig finner en også eksempler på at fosterforeldrene definerer sin rolle som en mer profesjonell jobb som gjøres på vegne av det offentlige. En av fosterforeldrene i fokusgruppeintervjuet slet for eksempel i relasjonen til et av fosterbarna sine og sier:

... nå hater jeg jobben min, hvis det er lov å si det, skal jo være proff ikke sant... men det er så mange følelser, jeg føler meg glemt oppi alt dette og får ingen støtte fra barnevernet.

Å stille krav til seg selv tilsvarende en profesjonell kan innebære at enkelte fosterforeldre vil stille større krav til seg selv som forelder enn foreldre utenfor barnevernsystemet vil gjøre. Dette vil gjelde generelt, men også i ettervernsfasen.

Å vise til at ungdommen tilhører et offentlig system kan også handle om å plassere ansvar. Fosterforelderens som ble referert innledningsvis ønsket i utgangspunktet å hjelpe fosterdatteren gjennom overgangen til et voksenliv uten hjelp fra barnevernet. På den ene siden fremhevet fostermoren seg selv som tilstrekkelig i rollen som omsorgsgiver og forelder. Samtidig er hun bevisst på at ungdommen trenger mer hjelp enn det hun kan tilby. I denne sammenheng viser hun til at ungdommen er en del av et offentlig system. Ved å henvise til det offentlige plasserer hun ungdommens behov for mer hjelp utenfor sin egen omsorgsrolle. Det er ikke hun som ikke er en god nok omsorgsgiver, men det følger av det offentliges ansvar å tilby jenta den hjelpen hun trenger. Samtidig kan dette også sees som utøvelse av omsorgsrollen gjennom å sikre jenta den hjelpen hun trenger.

8.5 Hvilke utfordringer møter fosterforeldre i samarbeidet med barnevernet når det gjelder ettervern?

Ansvar for oppfølging av ungdommene i ettervernsfasen legges på fosterforeldrene

Både opplysningene fra saksbehandlerne, ungdommene (jf. kapittel 5) og fosterforeldrene i Plasseringsprosjektet, indikerer at barnevernet begynner forberedelsen av ungdommenes overgang til en selvstendig tilværelse svært sent. I fokusgruppeintervjuet hadde fosterforeldrene også erfaringer med at barnevernet var dårlig forberedt på ettervernsfasen. De mente at dette hadde sammenheng med at barnevernet har for mye å gjøre og dermed valgte å nedprioritere dette arbeidet. Dette er også i tråd med resultatene i kapittel 6 hvor enkelte barnevernkontorer også var bekymret for at planleggingen begynte for sent.

I Plasseringsprosjektet finner man eksempler på at barnevernet legger mye av ansvaret for planlegging av overgangsfasen på de midlertidige omsorgsgiverne. For eksempel uttalte en av saksbehandlerne i forbindelse med planene som var lagt at:

Fosterforeldrene ivaretar de vanlige fremtidsplanene. De følger ham opp som foreldre gjør. Det er ungdommen og fosterforeldrene som planlegger, og vi gir dem rammene som skal til for at det skal lykkes.

Her ser en at saksbehandler definerer sin rolle som en tilrettelegger. Tilretteleggerrollen kan sies å ivareta en brukerorientert tilnærming. Men det er også en risiko for at denne rollen kan fungere som en ansvarsfraskrivelse fra barnevernets side. Enkelte fosterforeldre ga i fokusgruppeintervjuet uttrykk for at de følte seg utnyttet av barnevernet i denne fasen og opplevde at barnevernet ikke ga dem tilstrekkelig støtte: «*Barnevernet gambler jo med at vi stiller opp uansett*». Med andre ord opplever fosterforeldrene at barnevernet legger ansvaret på dem for oppfølgingen av ungdommene i overgangen til en selvstendig tilværelse. Wade argumenterer i denne sammenheng for å gi fosterforeldrene en sterkere formell rolle i ettervernsfasen. Han skriver at:

Formal recognition of the work done by care-givers and the provision of modest funding to support it are (...) likely to enhance the continuity provided to young people through transition. (2008:14)

Hos enkelte fosterforeldre skinner det igjennom at de opplever å måtte jobbe mot systemet for å få ettervern. En sier: «*[Jeg] merket hvor sliten jeg var, [jeg] må skjerme henne mot [at] vi sloss med systemet, [det er] dette som er slitsomt, [det er ikke] fosterbarna som tar på.*» Det er betenkelig dersom fosterforeldre på den ene siden tillegges mye av ansvaret for oppfølging av ungdommene i ettervernsfasen og samtidig opplever liten støtte fra barnevernsystemet. Dette kan være et utslag av trange budsjetter, en presset arbeidssituasjon i førstelinjetjenesten og manglende systematikk i arbeidet jf. kapittel 6. Det forutsetter imidlertid en bredere og mer inngående kartlegging av fosterforeldrenes rolle i ettervernsfasen før man kan vite om dette er et omfattende problem. I denne sammenheng er det også viktig å gjøre en systematisk kartlegging som også omfatter saksbehandlerne synspunkter på disse spørsmålene.

Vi vil imidlertid understreke at ikke alle fosterforeldrene i fokusgruppeintervjuet hadde negative erfaringer med samarbeidet med barnevernet i denne fasen. Men det ble fremhevet at måten samarbeidet foregår på er veldig personavhengig fra saksbehandler til saksbehandler. Dette berører et annet problem som er en viktig barriere mot et godt ettervernsarbeid – utskifting av saksbehandlere i barnevernet.

Utskifting av saksbehandlere et hinder for godt samarbeid

Enkelte fosterforeldre i fokusgruppeintervjuet fremhevet det som et problem at ungdommene hadde hatt mange saksbehandlere. En sier for eksempel at ungdommen hadde hatt 10 saksbehandlere i løpet av årene under omsorg. Flere saksbehandlere gjennom årenes løp gjaldt også mange av ungdommene i Plasseringsprosjektet. Tar en utgangspunkt i de 27 sakene hvor ungdommene bodde i fosterhjem hadde ti hatt fire eller flere saksbehandlere, syv hadde hatt 2–3 saksbehandlere mens de siste ti hadde hatt én saksbehandler. Stor utskifting av saksbehandlere er et problem med sikte på å bygge opp et tillitsforhold til ungdommen og sikre kontinuitet i saksbehandlingen. Også for fosterforeldrene vil det være et problem å måtte forholde seg til stadig nye saksbehandlere (jf. Havik, 2007). Som vist i kapittel 5 ble relasjonen til saksbehandler fremhevet som viktig i ettervernsfasen hos ungdommene i fokusgruppeintervjuet. Dette tilsier at tiltak som kan sikre større kontinuitet blant ansatte i førstelinjetjenesten er viktig for å sikre et godt ettervernsarbeid.

Takknemlighetsgjeld for noe som burde være en rett

Fosterforeldrene i fokusgruppeintervjuet forteller også at de kommer i en slags takknemlighetsgjeld til barnevernet i ettervernsfasen. En sier for eksempel om barnevernet: «*De mener de er greie når de gir ettervern, men det er egentlig en selvfølge.*». Å bli plassert i en situasjon hvor en opplever å stå i takknemlighetsgjeld, oppleves som urimelig fordi fosterforeldrene ser at ungdommen har et konkret behov for ytterligere oppfølging. Tilsvarende opplevelser av å plasseres i en underlegen posisjon i forbindelse med det å få ettervern ble også rapportert av enkelte ungdommer i fokusgruppeintervjuet. Enkelte fremhevet at de opplevde «å stå med lua i hånden» da de ba om hjelp. Samtidig understreket ungdommene at det ikke var deres feil at de var i den situasjonen de var i. Disse utsagnene kan reflektere uheldige konsekvenser av at det ikke foreligger et rettskrav på hjelp fra barnevernets side etter oppnådd myndighetsalder.

Utfordringer knyttet til hvor lenge ungdommene får tiltak

I henhold til barnevernloven kan ungdommen motta hjelp frem til han eller hun fyller 23 dersom ungdommen samtykker. Samtidig tyder opplysningene fra fosterforeldrene i fokusgruppeintervjuet på at det er barrierer i systemet med sikte på å få innvilget tiltak frem til 23-årsalder. Enkelte av fosterforeldrene i fokusgruppeintervjuet mente imidlertid at det var lettere nå enn tidligere å få hjelp fra barnevernet frem til ungdommen ble 20 år. På dette tidspunktet var det imidlertid slutt. At det kan være vanskelig å få tiltak etter at ungdommen fyller 20 år, kan ha sammenheng med den økonomiske ansvarsfordelingen innenfor barnevernsystemet. Det er den samme ansvarsfordelingen mellom stat og kommune der ungdommen er i alderen 18 og 20 år (jf. rundskriv Q-06/2007). Det er imidlertid ikke presisert i regelverket hvem som skal dekke utgiftene etter at ungdommen fyller 20 år. Som vist i kapittel 6 og 7 er det uklarheter knyttet til hvordan de ulike instansene fortolker regelverket rundt disse spørsmålene.

Fosterforeldrene i fokusgruppeintervjuet opplever det også som vanskelig at reglene rundt hvor lenge ungdommene kan få tiltak setter begrensninger for hvor lenge fosterforeldrene kan få støtte til å følge opp ungdommen utover myndighetsalder. Fra fosterforeldrenes ståsted oppstår et

dilemma i forhold til likebehandling av fosterbarna og egne barn. En av fosterforeldrene i fokusgruppeintervjuet viser for eksempel til egne barn som bodde hjemme til de var 25 år fordi de trengte ekstra hjelp. I en slik situasjon opplever ikke fosterforeldrene å kunne si at ungdommen må flytte fordi barnevernet ikke lenger vil gi støtte. Resultatet er gjerne at fosterforeldrene stiller opp videre uten støtte. Flere av fosterforeldrene i fokusgruppeintervjuet sier da også at de er innstilt på å stille opp for ungdommene uavhengig av hvor lenge de selv får støtte fra barnevernet. En beskriver for eksempel hvordan hun fikk støtte til å stille opp fire timer i uken for den ene fosterdatteren sin. Denne støtten ble avviklet da jenta fylte 20 år fordi det ble for dyrt. Samtidig understreket fostermoren at behovet for oppfølging fortsatt var til stede hos jenta og at hun selv hadde investert langt mer enn fire timer i uken ved oppfølgingen. En annen sier: «*[Vi] Fikk til et opplegg, fikk litt støtte fra barnevernet, men vi hadde gjort det samme uansett økonomisk støtte eller ei.*»

Dette tyder på at fosterforeldrene ivaretar en oppgave på det offentlige vegne utover det som det gis støtte til fra barnevernets side. Et slikt valg kan følge av det å se omsorgsoppgaven som en del av fosterforeldrenes personlige omsorgsprosjekt. Samtidig åpner dette for fraskrivelse av ansvar fra det offentlige side i de tilfeller hvor ungdommen har et oppfølgingsbehov inntil de fyller 23 år. Det åpner også for en situasjon hvor ungdommen blir avhengig av fosterforeldrenes velvilje.

Et spenningsforhold mellom fosterhjem og saksbehandler

Enkelte av fosterforeldrene i fokusgruppeintervjuet etterlyste større fleksibilitet i systemet med sikte på å ivareta ungdommenes behov best mulig. Flere kritiserte barnevernet for ikke å iverksette de tiltakene som fosterforeldrene mente var best for ungdommene. De opplevde det som negativt at barnevernet ofte overprøvde deres vurderinger som fosterforeldre. For eksempel hadde en av ungdommene fått leilighet en time unna fosterhjemmet, noe som gjorde det tungvint for fosterforeldrene å følge opp gutten i hverdagen. Å bli overprøvd på egne vurderinger kan tilsi at de ikke hadde opplevd å bli hørt i samarbeidet med barnevernet. Dette berører spenningsforholdet mellom at fosterforeldrene har den daglige kontakten med ungdommen og kanskje kjenner ungdommen best, og den profesjonelle kunnskapen som

saksbehandler besitter i kraft av sin profesjon som barnevernsarbeider. Men det kan også handle om at barnevernets arbeid foregår innenfor snevre økonomiske rammer. Følgende eksempel fra Plasseringsprosjektet kan indikere en slik sammenheng: En fosterforelder var misfornøyd fordi saksbehandleren hadde valgt et rimelig bosted til ungdommen, noe som ville innebære at fostersønnen ville komme til å bo i et rusutsatt miljø. Fosterforeldrene hadde bedt om å få en ny saksbehandler på grunn av uenighet rundt planene.

Selv om en finner slike eksempler, er imidlertid hovedtendensen blant fosterforeldrene i Plasseringsprosjektet at de var tilfredse⁴³ med samarbeidet med barnevernet. Fosterforeldrene til alle de 27 ungdommene i fosterhjem opplevde å bli sett som samarbeidspartnere i forhold til barnevernet, og de fleste hadde også opplevd å ha innflytelse på det som har skjedd i saken fra barneverntjenestens side. Dette utelukker imidlertid ikke at de kan være misfornøyde med samarbeidet i konkrete sammenhenger, for eksempel i spørsmål som gjelder overgangen til en selvstendig tilværelse.

En diagnostisk tilnærming – et hinder for godt ettervern

Et annet viktig område som trekkes frem blant fosterforeldrene i fokusgruppeintervjuet er barnevernets kartlegging av ungdommenes hjelpebehov. En slik kartlegging vil nødvendigvis fokusere på problemene ungdommen sliter med, noe som kan være belastende både for fosterforeldrene og ungdommene. En av fosterforeldrene sier: «*En av ungdommene mine ble utreda rett før 18, [det var] ikke noe hyggelig lesning det.*» Som en av fosterforeldrene fremhever: «*[Det er] trist med alle diagnosene du må ha for å få hjelp.*»

Fra barnevernets side kan et problemorientert fokus være nødvendig. For å sikre ungdommen nødvendig hjelp, for eksempel i form av et behandlingstilbud, kan diagnosen være nødvendig for å få denne hjelpen. At diagnoser har fått en så vidt stor plass kan også reflektere påvirkning fra psykologi i barnevernets kunnskapsgrunnlag (jf. NOU 2000:12). Samtidig kan diagnoser og det å løfte frem problemer ha en negativ effekt for ungdommen.

⁴³ I Plasseringsprosjektet er spørsmålene om fosterforeldrene opplever at barneverntjenesten ser på dem som samarbeidspartnere, samt spørsmål om innflytelse i saken, stilt generelt. Det var ikke knyttet spesifikt til spørsmål som gjaldt overgangen til en selvstendig tilværelse.

En av fosterforeldrene i fokusgruppeintervjuet peker på denne problemstillingen. Hun sier:

De får utreda problemene, men det har motsatt effekt, og det ødelegger for muligheten til å ta vare på dem etterpå. De opplever sjokk og sinne, og hat mot barneverntjenesten.

En annen fosterforelder i fokusgruppeintervjuet argumenterer for at utredningen burde vært gjort før plassering slik at ungdommen ikke «fikk dette servert» på 18-årsdagen. Å oppleve dette hadde i følge denne fosterforeldereren hatt en svært uheldig effekt på ungdommen. Måten saksdokumentene gjøres tilgjengelig for ungdommen og hvordan journalen føres, kan dermed være viktige områder å se nærmere på i denne sammenheng.

Innsyn i egen journal innebærer gjerne å lese beskrivelser av seg selv hvor ungdommen ikke har mulighet til å forstå referanserammen eller sammenhengen nedtegnelsen er gjort i. I relasjon til ettervern kan dette ha en svært negativ effekt. For det første kan det gi en negativ reaksjon hos ungdommen som medvirker til at han eller hun ikke ønsker å ta imot ettervernstiltak. Dette vil i så fall kunne svekke ungdommens utviklingsmuligheter når man tar i betraktning at internasjonal forskning viser at ungdom med ettervernstiltak klarer seg bedre enn ungdom som ikke har mottatt slik oppfølging (jf. Courtney m.fl., 2007). Å lese en utredning med et problemorientert fokus er også uheldig i en sårbar overgangsfase i livet. Man er dårlig skodd til å våge å ta steget ut i en selvstendig tilværelse når «attesten» en får fra den offentlige omsorgsgiver er preget av diagnoser, samt fokus på mangler knyttet til egen person eller atferd. Dessuten kan slike problemorienterte beskrivelser ødelegge det arbeidet midlertidige omsorgsgivere gjør med sikte på å forberede ungdommen til en selvstendig tilværelse. Storø (2008) argumenterer for et empowermentperspektiv i arbeidet med å forberede ungdommer under omsorg på overgangen til en selvstendig tilværelse. Han skriver:

...we need to replace descriptions of problems with descriptions of possibilities. This will affect how the client will regard themselves: preferable as people having the tools to effectively act on their own behalf.

Det er grunn til å se nærmere på hvordan ungdommenes behov utredes, dokumenteres og formidles i forbindelse med vurderingen av om etterverns-tiltak skal iverksettes med sikte på å motvirke eventuelle negative konsekvenser av dagens praksis.

8.6 Mulig samarbeid med sosialkontoret?

Fosterforeldrene i fokusgruppeintervjuet kom også inn på hvordan de ville forholde seg til sosialkontoret som samarbeidspartner. Som vist i gjennomgangen av retningslinjene for ettervernsarbeidet i kapittel 1, ligger det føringer i regelverket på at ansvaret for ungdommen skal overføres andre instanser dersom disse kan ivareta ungdommen like godt eller bedre enn barnevernet. Dersom barnevernet ikke iverksetter ettervernstiltak, vil sosialkontoret være den mest nærliggende samarbeidspartneren. Alle fosterforeldrene var skeptiske til et samarbeid med sosialkontoret. Følgende utsagn illustrerer dette:

Barnevernet sa til meg på et møte når fostersønnen min nærmet seg 20 år: Har du muligheten til å ta han med på sosialkontoret? Jeg tenkte at det ville jeg ikke, og jeg gikk selv og kjøpte vaskemaskin til gutten på finn. no.

En annen sier: «*[Jeg] vil ikke at barnet mitt skal ha noe med sosialkontor å gjøre, da tar jeg det selv (...), må hun inn i et annet system så er jeg så imot det.*». Å søke hjelp hos sosialkontoret oppleves med andre ord som stigmatiserende. Dette er i tråd med ungdommenes vurderinger knyttet til det å søke hjelp på sosialkontoret jf. kapittel 5. Disse vurderte kontakten med sosialkontoret som stigmatiserende blant annet ved at de opplevde seg som klienter og ikke som ressurser i møtet med sosialkontoret. Opplevelse av klientifisering og stigmatisering knyttet til bruk av sosialkontoret, er i tråd med det som rapporteres fra andre gruppers møte med denne instansen (jf. Aune, 1995; Solheim, 1996; Terum, 2003).

8.7 Hva ser fosterforeldrene som viktige tiltak i ettervernsfasen?

På et overordnet nivå var fosterforeldrene i fokusgruppeintervjuet opptatt av at barnevernet burde legge til grunn et lengre tidsperspektiv i måten fosterhjemsopgaven ble definert på. Dette handlet om å legge til grunn et

livslangt perspektiv når barnevernet forholdt seg til dem i rollen som fosterforeldre. Foruten å se dette som en type respekt for deres foreldrerolle handler det også om å legge til grunn et kontinuitetsperspektiv der de ulike fasene i et omsorgsløp henger sammen. Dette er i tråd med det kontinuitetsperspektivet som målbæres av flere forskere på ettervernsfeltet (jf. Stein, 2008; Storø, 2008 og Wade, 1997). I ettervernsfasen handler dette om at ungdommen får mulighet til å motta hjelp frem til de er 23 år dersom de har behov for dette. I denne sammenheng mente fosterforeldrene i fokusgruppeintervjuet at ungdommene burde ha *en rett* til ettervern og ikke bare en mulighet. Fosterforeldrene mente også at angrefristen for ungdom som velger å forlate barnevernet bør ha lenger varighet enn seks måneder. Da loven ikke gir anvisning på angrefristens lengde må denne tidsangivelsen ses som uttrykk for erfaring med en praksis ved lokale barnevernkontor. Dette står i kontrast til at Rutinehåndbok for kommunenes arbeid med fosterhjem (2006:57) slår fast at:

Dersom fosterhjemsoppholdet avsluttes fordi barnet er 18 år og ikke ønsker tiltak fra barneverntjenesten, skal det informeres om at tiltaket kan vurderes reetablert fram til 23 år.

Fosterforeldrene var dessuten opptatt av at ungdommen fikk tett oppfølging fra barnevernets side i minst ett år etter at han eller hun hadde flyttet for seg selv. Denne første fasen betegnes også i forskningslitteraturen som den mest kritiske fasen (Stein, 2008).

Fosterforeldrene nevner en rekke tiltak som de ser som nyttige for hvordan de kan gi ungdommene bedre støtte i ettervernsfasen. I denne sammenheng uttrykker de behov for bedre *informasjon om tiltak og veiledning*. En sier for eksempel: «*Jeg må gjøre alt selv, det står så fint i bøkene, visste ikke at jeg hadde krav på avlastningshjem, det måtte jeg finne ut av selv.*» Kunnskap om hvilke tiltaksmuligheter som finnes er en forutsetning for at fosterforeldre skal kunne delta aktivt i tilrettelegging av et tilpasset ettervernstilbud for ungdommen.

Fosterforeldrene i fokusgruppeintervjuet er generelt positive til en mentorordning. En sier for eksempel: «*Støtteperson eller mentor er viktig! (...) En som kan komme innom, en som kan få ham på jobb.*» Enkelte trekker frem behovet for en rolledeling mellom dem selv og mentoren: Mentoren kan lære

ungdommen praktiske ting, mens de selv kan være «mamma» eller «pappa». Dette kan sees som et ønske om i større grad kunne ivareta en ren omsorgsrolle i forhold til ungdommen. Samtidig fremhever enkelte at de ønsker å ivareta rollen som «mentor» for ungdommene selv og at de burde få ressurser fra barnevernet til å ivareta denne oppgaven. I disse tilfellene kan fosterforeldrene vurdere det slik at mentoroppgaver er oppgaver som inngår i omsorgsrollen deres. I slike tilfeller kan et forslag om opprettelsen av en mentorordning kanskje oppleves som en trussel mot deres posisjon som omsorgsgivere. Men det kan også handle om et ønske om å beskytte ungdommene mot å måtte forholde seg til enda en voksenperson i hverdagen. Barn som har vokst opp under barnevernets omsorg har gjerne måttet forholde seg til et stort antall voksenpersoner i livene sine.

Fosterforeldrene i fokusgruppeintervjuet var også opptatt av at fosterbarna hadde begrensede nettverk. Som vist ovenfor var fosterforeldrene i Plasseringsprosjektet opptatt av at ungdommene slet med relasjoner til venner og familie. Ungdommene trenger hjelp til å opprette og opprettholde sosiale relasjoner og det *må arbeides med nettverket* rundt ungdommene. Enkelte fosterforeldre trakk frem det å sikre ungdommen et bredere nettverk. Et bedre sikkerhetsnett var viktig dersom de selv skulle falle fra. I den internasjonale forskningslitteraturen brukes betegnelsen «interdependence» blant annet for å formidle en forestilling om et delt ansvar i denne overgangsfasen mellom ungdommene selv, familien, venner, kollegaer og samfunnet for øvrig (jf. Mendes & Moslehuddin, 2005).

Det ble også fremhevet av fosterforeldrene i fokusgruppeintervjuet at barnevernet burde legge større vekt på å arbeide med relasjonen til de biologiske foreldrene. Et slikt syn fremheves også av Collins m.fl. (2008), blant annet under henvisning til at mange ungdommer gjenopptar kontakten med biologisk familie når de forlater barnevernets omsorg. Fosterforeldrene ønsket at barnevernet blant annet skulle bidra til å sikre at de biologiske foreldrene forholdt seg til ungdommen i tråd med måten fosterforeldrene og barnevernet forholdt seg til ungdommen. En viktig forutsetning for godt ettervern er «*at alle drar i samme retning.*» Dette handler om koordinasjon mellom de ulike partene og er viktig med sikte på at ungdommen skal klare denne overgangsfasen. Wade (1997) viser i denne sammenheng til en

koordinert nettverksbasert tilnærming der biologisk familie (hvis mulig) inngår sammen med saksbehandler og midlertidig omsorgsperson med sikte på å gi forutsetninger for maksimal sosial støtte til ungdommen. Wade (2008) er for øvrig kritisk til at barnevernet ikke tillegger arbeidet med å ivareta positive familierelasjoner tilstrekkelig vekt. Han fremhever at:

...it is important that the maintenance of positive family links is kept continuously in mind throughout the time a young person is looked after... (2008:14).

8.8 Fosterforeldrene ser positive resultater

Avslutningsvis kan det være grunn til å trekke frem den stoltheten fosterforeldrene uttrykker når de ser at ungdommen etablerer seg på egen hånd og bruker ferdigheter som han eller hun har tilegnet seg under fosterhjemsoppholdet. Fosterforeldre i fokusgruppeintervjuet forteller om opplevelser der de ser at ungdommen «plukker ut fra ryggsekken» den lærdommen som fosterforeldrene har gitt dem. Som en sier: De tar frem «... *ting de har lært og viser at de har fått noe fra oss.*» Fosterforeldrene peker på at de ikke har vært oppmerksomme på at ungdommene har tilegnet seg disse ferdighetene: «*Det kommer frem til slutt, [det har] ligget bak, uten at vi har sett.*» Som vi så tidligere bekymret noen av fosterforeldrene i Plasseringsprosjektet seg for om fosterbarna hadde tilegnet seg kunnskapen og ferdighetene som fosterforeldrene hadde formidlet til dem. I fokusgruppeintervjuet får en altså innblikk i erfaringer der fosterforeldre ser at ungdommene gjør bruk av det de har lært. Slike opplevelser blir bekreftelser på at fosterforeldrene har lykket i rollen som fosterforeldre. Samtidig understreker fosterforeldrene at det tar tid både å lære ungdommene disse ferdighetene og til man ser resultatene av det. Fosterforeldrene trekker også fram at ungdommene er opptatte av at også de biologiske foreldrene skal være fornøyde med dem: «Nå vet jeg at du blir stolt av meg pappa». Også i denne sammenheng ser en altså at de biologiske foreldrene er viktige for ungdommene i overgangen til selvstendig tilværelse.

8.9 Hva har fremstillingen vist?

Oppdragere, praktiske tilretteleggere og omsorgsgivere

Fremstillingen har vist at fosterforeldre ivaretar en rekke sentrale funksjoner knyttet til ungdommenes overgang til en selvstendig tilværelse. Disse knytter seg både til forberedelses-, utflyttings- og oppfølgingsfasen. De ivaretar rollen som oppdragere, som praktiske tilretteleggere og ikke minst som omsorgsgivere.

Nøkterne optimister på ungdommenes vegne

De fleste fosterforeldrene i Plasseringsprosjektet fremstår som nøkterne optimister når det gjelder forventninger til ungdommenes fremtidige fungering, samtidig som de også ser mange av de utfordringene som ungdommene vil slite med. Dette er viktig med sikte på at fosterforeldrene ivaretar en sentral rolle med sikte på å gjøre ungdommen i stand til å mestre en selvstendig tilværelse. Måten de snakker om ungdommenes fremtidige fungering er mer mulighetsfokusert enn problemfokusert og dermed mer i tråd med et empowermentperspektiv (Storø, 2008). Måten de snakker om ungdommens fremtid på har videre mange likhetstrekk med dem man antakelig vil finne hos foreldre til ungdom uten barnevernbakgrunn.

Ulike forståelser av omsorgsoppgavens varighet

Fremstillingen har vist at de fleste fosterforeldrene både i Plasseringsprosjektet og i fokusgruppeintervjuet ser sin rolle som fosterforeldre som et langsiktig prosjekt. De er opptatt av å se seg selv i foreldrerolle som ikke avsluttes fordi fosterbarnet oppnår myndighetsalder, og mange er innstilt på å følge opp sin foreldrerolle utover den perioden de får støtte av det offentlige. Når saksbehandlere snakker om ungdommen som en avsluttet sak ved oppnådd myndighetsalder fremstår dette som krenkelse både av ungdommen og av foreldrerollen til fosterforeldrene.

Ansaret for forberedelse legges på fosterforeldrene

Samtidig indikerer dataene at ansvaret for å forberede ungdommen på en selvstendig tilværelse i stor grad legges på fosterforeldrene fra barnevernets side. Dersom dette gjøres uten tilstrekkelig støtte fra det offentlige foreligger

en risiko for ansvarsfraskrivelse fra det offentliges side. At fosterforeldrene definerer sin rolle som et livslangt prosjekt gjør dem sårbare for å bli plassert med dette ansvaret. Fosterforeldrene er samtidig bevisste på at de gjør en oppgave på det offentliges vegne ved å ivareta omsorgen for disse barna. I forlengelse av dette uttrykker de en forventning om at det offentlige tar sitt ansvar og yter hjelp så lenge ungdommene trenger det. I denne sammenheng har vi sett eksempler på at fosterforeldre spiller en viktig rolle i forhandlingsprosessen med å sikre ungdommene videre oppfølging.

Uklare ansvarsforhold

Fremstillingen har videre gitt indikasjoner på at det hersker uklarhet om hvem som har ansvaret for å initiere arbeidet med å forberede overgangen til en selvstendig tilværelse. Dersom en slik usikkerhet er utbredt kan dette medføre en dårligere og mindre strukturert forberedelse av overgang til en selvstendig tilværelse. Vi har sett en mulig konsekvens av en slik usikkerhet i Plasseringsprosjektet. Materialet viser at både fosterforeldre og barnevernet begynner planleggingen av denne overgangsfasen svært sent. Samtidig viser internasjonal forskning at tidlig planlegging er viktig for gode overganger til en selvstendig tilværelse (jf. Wade, 1997).

Manglende rettskrav kan skape avmakt

Materialet indikerer at både ungdommer og fosterforeldre opplever seg plassert i en avmaktsfremmende posisjon som følge av at loven kun hjemler en adgang og ikke en plikt for barneverntjenesten til å opprettholde tiltak for ungdom over 18 år. I kapittel 9 drøfter vi om forslagene til endringer i barnevernloven jf. kapittel 1 kan bidra til å styrke deres posisjon.

Hindringer mot godt ettervernsarbeid

Gjennom analysene har vi videre identifisert en rekke mulige hindringer mot et godt ettervernsarbeid. Disse omfatter hyppig utskifting av saksbehandlere, økonomiske hindringer, uklare ansvarsforhold og mangelfull informasjon. I tillegg har vi pekt på uheldige utilsiktede virkninger knyttet til kartlegging av ungdommenes behov for videre oppfølging. En sterkt problemorientert beskrivelse kan virke negativt på eget selvbilde hos ungdommen og bidra til

at ungdommen ikke ønsker å ta imot ettervernstiltak. Disse hindringene knytter seg til rutiner for barnevernets arbeid og har implikasjoner utover det som gjelder ettervern alene.

Tiltak og tiltaksområder

Gjennom fremstillingen er det pekt på flere mulige tiltak og tiltaksområder. Tett oppfølging av ungdommene i minst ett år etter utflytting, bedre informasjon/veiledning av fosterforeldre når det gjelder tiltak i ettervernsfasen, innføring av en mentorordning, samt kartlegging av ungdommenes nettverk/relasjonsarbeid, er nevnt som sentrale tiltak. Fosterforeldrene fremhever også at barnevernet bør se relasjonen mellom fosterforeldre og ungdommen i et langsiktig perspektiv, herunder et kontinuitetsperspektiv der relasjonen vil fortsette også etter fosterhjemsoppholdet er avsluttet.

8.10 Hovedfunn og anbefalinger

Erfaringer og vurderinger hos fosterforeldrene i ettervernsfasen

- Fosterforeldrene fremstår som nøkterne optimister til ungdommenes fremtidige fungering.
- Vurderer fosterforeldreoppgaven som et langsiktig prosjekt.
- Opplever seg krenket når barnevernet omtaler dem og ungdommene som «en avsluttet sak» ved oppnådd myndighetsalder.
- Er oppdragere, praktiske tilretteleggere, omsorgspersoner og støttespillere i ettervernsfasen.
- Barnevernet overlater mye av ansvaret for planleggingen til fosterforeldre.
- Det er behov for en avklaring av ansvarsfordelingen mellom fosterforeldre og barnevern i ettervernsfasen.
- At fosterforeldre og ungdom opplever seg avmektige når det skal argumenteres for videre oppfølging.
- Barnevernets kartlegging av ungdommens behov kan ha negative implikasjoner for både ungdom og fosterforeldre gjennom måten den gjennomføres på.

Tiltak/perspektiv som fosterforeldrene fremhever som viktige

- At barnevernet ser fosterhjemsoppgaven i et langsiktig perspektiv og at oppfølgingen i ettervernsfasen ses i sammenheng med omsorgsløpet for øvrig (kontinuitetsperspektiv).
- At ungdommen får et rettskrav på oppfølging utover myndighetsalder.
- At ungdommen mottar tilbud om tett oppfølging i minst ett år etter utflytting.
- Bedre informasjon og veiledning av fosterforeldre i ettervernsfasen.
- Innføring av en mentorordning for ungdommen.
- Det bør legges større vekt på kartlegging av ungdommens nettverk og relasjonsarbeid i forhold til ungdommen.

Utviklingsoppgaver

- Det er behov for tydeligere retningslinjer for planlegging av ettervernsfasen, herunder tidspunktet for når arbeidet bør starte, samt hvem som har ansvar for de ulike oppgavene.
- Det er behov for bedre informasjon til fosterforeldre om planlegging av denne fasen og informasjon om aktuelle ettervernstiltak.

Utredningsbehov

- Det er behov for å se nærmere på hvordan ungdommenes behov utredes, dokumenteres og formidles i forbindelse med vurderingen av om ettervernstiltak skal iverksettes.
- Det er behov for en bredere og mer inngående kartlegging av fosterforeldrenes rolle i ettervernsfasen.

9 Hovedkonklusjoner og forskningsspørsmål fremover

9.1 Å samle tråder

Denne rapporten har analysert ettervern fra ulike innfallsvinkler; fra ungdommenes, institusjonenes, det kommunale barnevernets og fosterforeldrenes ståsted. I tillegg har vi fått kunnskaper på aggregert nivå gjennom barnevernstatistikken og gitt et overblikk over forskningsfronten på feltet både nasjonalt og internasjonalt. I dette kapittelet vil vi samle trådene og drøfte noen forutsetninger for et godt ettervernstilbud på tvers av aktørenes ståsteder og i lys av forskningslitteraturen. Avslutningsvis vil vi skissere fremtidige forskningsbehov.

9.2 Hva bør målsettingen med ettervern være?

Innledningsvis i rapporten trakk vi frem begrepene «independence» og «interdependence» for å belyse to ulike måter å se prosessen mot selvstendigjøring. Mens en «independence-tilnærming» har som mål at ungdommen klarer seg selv uten videre oppfølging etter utskrivning innebærer «interdependence» en mer gradvis selvstendigjøring hvor ungdommen får en selvstendig posisjon men selv har ansvaret for å etterspørre hjelp og støtte ved behov. I rapporten vår har vi sett spor av begge disse tilnærmingene. Den uttalte målsettingen fra offentlige myndigheter er at ungdommen skal gjøres i stand til å greie seg selv etter utskrivning og reflekterer i større grad en «independence-tilnærming» (jf. for eksempel høringsnotat av 23. oktober 2008). I Plasseringsprosjektet ble det vist til eksempler der saksbehandler så seg selv som en tilrettelegger. Saksbehandler brukte tiden mens ungdommen gjorde skolegangen ferdig til å vurdere hvilke tiltak ungdommen vil trenge underveis. Å følge ungdommens utvikling i dialog med ungdommen tillater en gradvis selvstendigjøring som har mye til felles med en «interdependence-tilnærming» slik vi har tolket denne tilnærmingen.

Hvordan man definerer målet har betydning for utforming av ettervernarbeidet. Derfor kan det være viktig å utrede nærmere betydningen av disse to måtene å forstå prosessen mot selvstendiggjøring. Siktemålet bør være å komme frem til felles mål for ettervernsarbeidet som best mulig ivaretar ungdommenes behov.

9.3 Å ivareta ungdommenes tro på seg selv

Gjennom presentasjon av forskningsoversikten og barnevernstatistikken har vi vist at tidligere barnevernsbarn scorer dårligere på en rekke levekårsvariabler enn de som ikke har slik erfaring. Samtidig har ungdommene i Plasseringsprosjektet gitt uttrykk for forventninger i tråd med dem man finner hos ungdom flest. Dette er ungdommer som ønsker å skaffe seg bolig, utdanning, (yrkesutdanning for de fleste), arbeid og kjæreste. De fleste ønsker å holde kontakten med fosterforeldre og mange løfter frem betydningen av kontakten med opprinnelsesfamilien. Vi har fremhevet at det er viktig å ta vare på de forventningene og ønskene ungdommene har til egen fremtid fordi det er en risiko for at det sterkt negative bildet en får gjennom å lese de statistiske beskrivelsene kan forsterke marginalisering (Chase, Jackson og Simon, 2006).

Dette betyr ikke at man skal tilsløre de negative levekårsresultatene, som er svært viktige for å identifisere de områdene hvor det er nødvendig å forsterke innsatsen. Formålet er heller ikke å tilsløre at mange av disse ungdommene befinner seg i en svært vanskelig situasjon der mange vil ha dårligere forutsetninger og strammere vilkår for å klare overgangen til voksenlivet. Samtidig har analysene av det empiriske materialet vist at lave forventninger til ungdommene kommer til uttrykk i flere sammenhenger:

Vi har sett at saksbehandlerne uttrykte til dels lave forventninger til hva ungdommene kan greie i forhold til videre skolegang (jf. kapittel 5). Oppmerksomheten var rettet mot dårlig sosial fungering, diagnoser hos ungdommene og skader påført ungdommene som følge av opplevelser i tiden før plassering. Institusjonene påpekte et behov for å jobbe med fosterforeldre og foreldre med sikte på å bearbeide negative forventninger til ungdommene. Materialet gir også eksempler på at barnevernets kartlegging av ungdommens behov for ettervern er problemfokuset og ikke ressursorientert. Samtidig har

forskere internasjonalt påpekt som et problem at barnevernsbarn møtes med for lave forventninger for eksempel i forhold til skoleprestasjoner (jf Egelund og Hestbæk 2003⁴⁴).

Dette tilsier at det er behov for større bevissthet rundt hvordan man forstår og møter ettervernsungdom. Dette er også en viktig forutsetning for å kunne ivareta en brukertilnærming med vekt på empowerment hvor formålet er å sikre at brukeren får et mest mulig relevant tiltak i tråd med egne ønsker og behov. Dersom ungdommen opplever avmakt som følge av en problemfokuset tilnærming hos barnevernet er dette et viktig korrektiv i forhold til målsettingen om en brukerorientert tilnærming. Det er heller ikke i tråd med god offentlig omsorg (corporate parenthood) dersom foreldre fremstiller barnet sitt som svært problembelastet med svært dårlige utsikter for fremtiden. Samtidig kan barneverntjenesten ha de beste ønsker for ungdommen for eksempel når det blir benyttet en problemorientert forståelse for å begrunne ungdommens behov for tiltak overfor andre instanser i systemet. Imidlertid kan argumentasjonen ramme ungdommen løsrevet fra konteksten den er skrevet i når ungdommen for eksempel ber om innsyn i egen journal eller hvis journalen danner utgangspunktet for en samtale om behov for ettervern.

Å fremme opplevelse av mestring ut fra egne forutsetninger kan være viktig for å utnytte ressursene hos ungdommene på best mulig måte. Som fremhevet i kapittel 2 lever vi i et utdanningssamfunn hvor skolen er blitt enda viktigere og hvor mulighetene til å lykkes uten utdanning er blitt færre. En ressursorientert tilnærming hos alle involverte i måten man forholder seg til ungdommene kan være viktig for å redusere frafall underveis i skolegangen og bidra til at flere får utdanning.

⁴⁴ Forfatterne har gjennomgått undersøkelser fra ulike land som har belyst forklaringer på svake skoleprestasjoner hos barn som er eller har vært plassert under barnevernets omsorg. Flere av undersøkelsene rapporterer om lave forventninger fra saksbehandlere, lærere og andre i ungdommenes omgivelser. Men det vises også til undersøkelser som ikke har vist lave forventninger. Resultatene er altså ikke entydige.

9.4 En styrket rettsstilling– men ikke for alle?

Vi har sett at ungdommene ikke alltid opplever å få et etterverntilbud i samsvar med egne behov. Dette kan ha sammenheng med måten regelverket er utformet på eller fungerer i praksis. Vi har også vist at manglende rettskrav på ettervern stiller ungdommen i en forhandlingsposisjon i forhold til barnevernet – en forhandlingsposisjon enkelte opplever som krevende. Enkelte ungdommer og fosterforeldre følte dessuten avmakt fordi de opplever å stå med «lua i hånden» i møtet med barneverntjenesten.

Forslag om en utvidet begrunnelsesplikt

Barne- og likestillingsdepartementet har som nevnt i kapittel 1 foreslått endringer i barnevernloven blant annet om ettervern som kan innebære en styrket posisjon for ettervernungdom. Departementet ønsker blant annet å sikre at barnevernet gjør en grundig vurdering av behovet for videre oppfølging. I tillegg ønsker departementet å synliggjøre vurderingene som er foretatt. De forslår derfor å lovfeste en plikt for barnevernet til å *begrunne*⁴⁵ hvorfor tiltak opphører ved fylte 18 år og hvorfor det gis avslag på søknad om tiltak etter fylte 18 år. Gjennom henvisningen til barnets beste-prinsippet (barnevernloven § 4-1) gis det dessuten klare føringer om at vurderingene skal ta utgangspunkt i ungdommenes behov.

Forslaget til lovendringer kan fortolkes slik at det legges sterkere føringer på barnevernet i retning av å gi ettervern. Analysene av barnevernstatistikken har vist at antallet ungdommer med etterverntiltak halveres dess eldre de blir etter oppnådd myndighetsalder. I 2005 var det halvparten av 18–19-åringene som ikke fikk tiltak. Dette kan være fordi de ikke har behov for eller ikke ønsker tiltak. På bakgrunn av det en vet om barnevernungdoms behov og at andre ungdommer får mye støtte fra familie langt

⁴⁵ Dette vil først og fremst synliggjøre barneverntjenestens vurderinger av behovet for videre oppfølging i de tilfellene hvor ungdommen selv ikke har søkt om ettervern. Har ungdommen søkt vil barnevernets vedtak være et enkeltvedtak som etter gjeldende rett skal begrunnes etter forvaltningslovens regler. Lovfesting av begrunnelsesplikten i barnevernloven kan imidlertid kunne gi mer utfyllende begrunnelser som kan styrke ungdommens situasjon for eksempel ved klage til Fylkesmannen over avslag på søknad om videre oppfølging.

utover 18-årsalderen, kan det imidlertid også være ungdommer som har behov for videre oppfølging som ikke får det. En utvidet begrunnelsesplikt vil kanskje særlig ha betydning i startfasen av ettervernet ved 18–19-årsalder.

Forutsatt at ungdommens samtykke foreligger, vil det etter de foreslåtte lovendringene fortsatt være opp til barnevernet å vurdere om videreføring av tiltak er hensiktsmessig. Med andre ord vil ungdommene fortsatt befinne seg i en forhandlingsposisjon i forhold til barnevernet. Det kan imidlertid være at deres forhandlingsposisjon blir styrket dersom disse endringene blir vedtatt. Det gjenstår imidlertid å se hvorvidt dette er tilfelle.

Behov for å styrke ettervernsatsningen også for eldre ungdommer

I høringsnotatet legges det ikke opp til endringer rettet mot eldre ungdom, altså de som er 20 år og eldre og som for eksempel har behov for fortsatt institusjonsplass. Det statlige barnevernet har ikke ansvar for å gi tiltak til disse ungdommene. Det vises i denne sammenheng til at forsterkede fosterhjem ikke er ment å omfatte ungdom over 20 år og at institusjon er lite egnet fordi disse er beregnet for ungdom som er vesentlig yngre. Det understrekes imidlertid at ungdom over 20 år har mulighet til å få tiltak som hører under det kommunale barnevernets ansvarsområde. Analysene av barnevernstatistikken har vist at andelen ungdommer over 20 år med etterverntiltak er svært liten. Samtidig tilsier levekårsutfallene for ettervernsungdom at også ungdommer over 20 år vil ha behov for oppfølging. Dette tilsier at det er behov for en styrket stilling også for de eldste ungdommene. Denne undersøkelsen har dessuten vist uheldige konsekvenser ved slike aldersbestemte systemskiller. Vi har sett at disse reglene har medført brudd i relasjoner og manglende kontinuitet i oppfølgingen der ungdommen ved 20-årsalder har måtte flytte til hjemkommunen for oppfølging av den kommunale barneverntjenesten. Utgangspunktet for iverksetting av tiltak bør være den enkelte ungdoms behov og at behovet avgjør tiltakets art. På denne bakgrunn bør det utredes nærmere hvordan stillingen for de eldste ungdommene kan styrkes.

9.5 Utfordringer ved vurdering av behov og vilkår for ettervern

Vår rapport har gitt eksempler på utfordringer ved barneverntjenestens vurdering av ungdommens behov for ettervern. Når enkelte ungdommer opplever å ikke kunne opplyse til barnevernet at de er i jobb av frykt for å miste et ettervernstilbud, fungerer praksis mot målsettingen – å gjøre ungdommene gradvis i stand til å klare seg selv. Vi har også sett at ungdommene opplever å måtte være kompetent, men ikke for kompetent når de fremmer et ønske om ettervernstiltak. Fremstår de som *for* velfungerende kan dette virke diskvalifiserende i forhold til å motta videre hjelp til tross for at de selv ønsker videre oppfølging. Dette samsvarer dårlig med en brukerorientert tilnærming. Vi kan imidlertid ikke på bakgrunn av denne studien si noe om hvor utbredt en slik praksis er.

Det kan også være grunnlag for å diskutere hvordan ulike typer hjelpebehov skal vektlegges for å kvalifisere for videre oppfølging. Et tidligere barnevernbarn uttalte i media sommeren 2008:

At jeg er flink, betyr ikke at jeg har det bra. Jeg har fortsatt behov for noen å prate med når jeg har det vanskelig (...) Ettervernet gir meg en trygghet. Jeg har ingen andre. (Tøft når hjelpen tar slutt, VG 16. august 2008).

Dette utsagnet illustrerer at hva som kvalifiserer for hjelp bør defineres vidt. Målbare kriterier som for eksempel skoleprestasjoner eller praktiske ferdigheter er ikke nødvendigvis tilstrekkelige for å konkludere med at ungdommen klarer seg selv. Oppfølgingen fra barnevernets side har også en viktig trygghetsskapende funksjon som bør tillegges stor vekt.

Vi har videre sett at barnevernet i mange tilfeller stiller *vilkår* for å gi ettervernstiltak. Dette gjelder gjerne der ungdommene kun ønsker økonomisk støtte, mens barnevernet stiller vilkår om at ungdommen i tillegg får oppfølging eller er i skole eller arbeid (jf. kapittel 6). Å knytte slike vilkår kan i utgangspunktet ses som positivt, for eksempel der saksbehandler ser at ungdommene trenger mer omfattende oppfølging. Å stille vilkår kan imidlertid være problematisk dersom ungdommene ikke har forutsetninger for å oppfylle vilkårene (jf. kapittel 6 og 7). For eksempel kan krav om å være i skole eller arbeid bidra til at de som trenger det mest ikke får ettervern fordi

enkelte ikke vil ha forutsetninger for dette. I slike tilfeller vil tilbudet ungdommen gis ikke være i overensstemmelse med ungdommens behov eller i tråd med et brukerperspektiv. Å stille ungdommen overfor krav som han eller hun ikke vil kunne oppfylle er heller ikke i tråd med god offentlig omsorg ut fra et perspektiv om offentlig foreldreskap (corporate parenting). Det empiriske materialet gir imidlertid bare grunnlag for å peke på dette som et mulig problem. Hvor utbredt det er og hvilke konsekvenser det har må gjøres til gjenstand for nærmere forskning.

9.6 Hva forutsetter et ettervernstilbud med utgangspunkt i ungdommens behov?

God kjennskap til ungdommens behov

En viktig forutsetning for å kunne gi ungdom et tilbud med utgangspunkt i ungdommenes behov er at den som har beslutningsmyndigheten har god kjennskap til hva ungdommen trenger. Det er ungdommen selv som er den nærmeste til å kjenne sine behov. I det følgende skal vi i lys av våre empiriske funn løfte frem noen forutsetninger vi mener er viktige for at tilbudet skal ta utgangspunkt i ungdommenes behov.

Tilstrekkelig tid

Tid er viktig i ettervernssammenheng. Det er viktig at ungdommen får mulighet til å gjennomføre overgangsfasen i eget tempo (jf. Stein 2008). Vi har også sett at institusjonslederne argumenterte for bruk av tid som metode. Det bør ligge som et premiss i hele tilnærmingen i arbeidet med etterverns-ungdom. Ikke minst er tid viktig for saksbehandlerne som har ansvaret for å fatte vedtak om ettervern. Det tar tid å bygge gode relasjoner og skape mulighet for fleksibilitet. Flere av barneverntjenestene var opptatt av at de hadde for lite tid til arbeid med ungdommene. Fellesorganisasjonen for sosionomer, barnevernpedagoger og vernepleiere mener at det kommunale barnevernet er sterkt underdimensjonert. Økning i antall ansatte har ikke økt tilsvarende som omfang av klienter. I perioden 1993-2006 økte antall barn med hjelpetiltak med 70 prosent, undersøkelser med 80 prosent, mens en ikke finner tilsvarende økning i antallet ansatte. Her var økningen på 37,5

prosent. Dette underbygger at barnevernet ikke har nok tid til å følge opp barna (Fellesorganisasjonen 2007, brev til Finanskomiteen). Det kan også være at saker med små barn prioriteres på bekostning av større barn i en arbeidshverdag med begrensede tidsrammer, slik en del barneverntjenester kommenterte (jf. kapittel 6). Det er derfor behov for å se på om saksmengden hos ansatte i barnevernet gjør at de ikke prioriterer arbeidet med ungdom og ettervern i tilstrekkelig grad.

Kunnskap om ungdommenes vurderinger om å ta imot ettervern

Utfordringer ved innhenting av ungdommens samtykke til ettervern

Ungdommens ønske tillegges stor vekt i vurderingen av om ettervern skal tilkjennes eller ikke. Dette er i tråd med at ungdommens samtykke er et vilkår for å iverksette tiltak etter barnevernloven § 1-3. En slik praksis kan tolkes positivt med utgangspunkt i et brukermedvirkningsperspektiv. Samtidig har fremstillingen vist at enkelte ungdommer opplevde ansvaret for beslutningen som tyngende. En offentlig tjeneste har imidlertid som hovedregel ikke adgang til å bestemme over myndige ungdommer. Det kan kanskje gjøre at barnevernet stiller seg avventende til hva ungdommen skal bestemme seg for. En risikerer at det blir en avventende situasjon for alle parter, jfr. kapittel 5 og kapittel 8 hvor det kommer fram at ungdom og fosterforeldre også kan være avventende i forhold til utspill fra barneverntjenesten og hverandre. Å ha blitt sviktet av voksne kan gjøre det vanskelig å ta imot hjelp (Stein, 2006). Det kan også være vanskelig for ungdommene å vite hva premissene for videre tiltak er. De kan være usikre på hva det innebærer å si ja til videre tiltak. Dialogen om fortsatt oppfølging forutsetter en relasjon mellom saksbehandler og ungdom som tåler diskusjon, som tåler ungdommens ambivalens mellom å måtte bestemme selv og å slippe å ta ansvar gjennom egne valg.

Vi trenger også mer kunnskap om hva som ligger bak begrunnelsene for hvorfor ikke ungdom ønsker å få videreført tiltak. I analysen av barneverntjenesten så vi at den mest sentrale forklaringen på at ungdom ikke har tiltak selv om de har behov for det, kan være at de ikke ønsker videre tiltak. Cirka 90 prosent av barneverntjenestene oppga dette som en vanlig begrunnelse for

at ungdom ikke har tiltak. Samtidig har vi sett at mange barneverntjenester oppgir at de jobber med å motivere ungdom for videre tiltak hvis de ikke ønsker dette. Det blir svært viktig hvordan barnevernet tilrettelegger for at ungdommen skal kunne formidle sine behov og ønsker, slik at det kan gi grunnlag for enighet om tiltak. Hvilke rammer en lager for kartlegging av behov og drøfting av videre tiltak vil være betydningsfullt for hva ungdommen ønsker. Vi vet imidlertid lite om hvordan dette arbeidet gjennomføres. Det er behov for å kartlegge nærmere måten barnevernet arbeider med å motivere ungdom til å ta imot et tilbud om ettervern. Dette må også ses i sammenheng med den forhandlingssituasjonen ungdommen er i og måten en stiller vilkår på.

Opplevelse av stigma kan være en barriere mot videre oppfølging

Studien har vist eksempler på at ungdommer kan oppleve det stigmatiserende å være under barnevernets omsorg. Ønsket om å være som andre er dermed et moment som kommer inn i ungdommenes vurdering av om de ønsker fortsatt oppfølging ved oppnådd myndighetsalder. Også internasjonale forskere har vært opptatt av dette (jf. Flynn og Vincent, 2008; Stein, 2006). Stein (2006) trekker for eksempel frem stigma som en av flere faktorer som bidrar til at etterverngdom er blant de mest sosialt ekskluderte gruppene i samfunnet. Det er viktig fra barnevernets side å arbeide for å dempe opplevelsen av stigma i arbeidet med å motivere ungdommene til videre oppfølging. I denne sammenheng kan måten tiltak benevnes være viktig. Ungdommene i fokusgruppeintervjuet viste for eksempel til at begrepet «støttekontakt» bør gis en annen benevnelse. Det er ikke «kult» å ha støttekontakt når du er 16–17 år. Stigmaeffekten kan også ha betydning for i hvilken utstrekning ungdommene vil oppsøke andre instanser. For eksempel opplevde ungdommene i fokusgruppeintervjuet det som stigmatiserende dersom de skulle bli henvist til å søke hjelp ved sosialkontoret. De fryktet det å bli klientifisert. Med andre ord kan det arbeidet barnevernet gjør i forhold til å styrke ungdommene bli svekket i møtet med andre deler av hjelpeapparatet. Dette viser at det er viktig å se arbeidsmetoder i ulike deler av hjelpeapparatet i sammenheng.

Avslutning av omsorg er mer enn en administrativ beslutning

Fremstillingen har vist at det å skrives ut av barnevernets omsorg fra ungdommens ståsted kan ha en grunnleggende betydning for den enkelte ungdom som strekker seg utover den forvaltningsmessige og mer praktiske siden av saken. Å bli overtalt til fortsatt omsorg eller hjelp kan handle om å oppleve seg ønsket. Og motsatt, et avslag kan oppleves som en personlig og grunnleggende avvisning av ungdommen. Det er kanskje på dette punktet en ser de klareste parallellene mellom det offentlige som omsorgsgiver og det tradisjonelle biologiske foreldreskapet. Også ungdom uten barnevernsbakgrunn kan kjenne på sårheten i å oppleve seg uønsket dersom foreldre antyder at ungdommen bør flytte ut. Fordi dette berører en personlig relasjon mellom foreldre og barn vil foreldre i større grad være oppmerksom på at ungdommen kan oppleve budskapet på denne måten. Dette stiller seg annerledes når handlingen eller budskapet formidles fra systemnivå. Samtidig må en ta i betraktning at disse ungdommene gjerne har opplevd gjentatt avvisning i oppveksten fra omsorgspersoner og hvor enkelte også sliter med problemer som gjelder tilknytning. I lys av dette blir det desto viktigere for barnevernet å ivareta dette personlige aspektet hos ungdommen når spørsmålet om videre oppfølging blir diskutert og når vedtak formidles til ungdommen.

En styrket faglig forståelse i møtet med en systemforståelse

I fremstillingen foran har vi sett at både enkelte institusjonsledere og fosterforeldre mente at de vurderingene som ble gjort av barneverntjenesten eller Bufetat ikke ivaretok ungdommenes behov på best mulig måte. Dette kan ha sammenheng med faglig uenighet mellom omsorgspersonene og beslutningstakerne om hva som er det beste tiltaket for ungdommen. Det kan også handle om at beslutningstakeren (saksbehandler og i noen tilfeller Bufetat) ikke bare må tenke på hva ungdommen trenger, men også på hva tiltaket koster og hva som er mulig å få til innenfor systemets premisser. Men det kan også handle om at den som treffer beslutningen om tiltak ikke har et god nok kunnskap om ungdommens behov.

Enkelte institusjonsledere var kritiske til Bufetats vurderinger knyttet til vurderinger av ungdommens behov. De påpekte at Bufetat rent

organisatorisk befinner seg langt unna ungdommen. Vår undersøkelse gir ikke grunnlag for å slå fast om dette er et utbredt problem. Undersøkelsen indikerer imidlertid at det kan være behov for å se nærmere på hvilke hensyn som tillegges vekt når de ulike instansene tar sine beslutninger og ikke minst om beslutningsgrunnlaget er godt nok. I denne sammenheng kan et nyttig kontrollspørsmål være hva man ville vurdert som et tilfredsstillende tilbud når det offentlige plasserer seg i en foreldreposisjon i forhold til ungdommen (corporate parenthood). Det kan være at en slik tilnærming ville kunne styrke vektleggingen av ungdommenes behov i totalvurderingen som beslutningstakeren må gjøre.

Planlegging i god tid ivaretar hensynet til forutsigbarhet

En viktig forutsetning for å sikre ettervern med utgangspunkt i ungdommens behov er å starte planleggingen av overgangen til en selvstendig tilværelse i god tid før ungdommen fyller 18 år. Dette er i tråd med regelverket og i overensstemmelse med forskningslitteraturens vektlegging av et grundig planleggingsarbeid i god tid. Våre analyser viser imidlertid at planleggingen av overgangen til en selvstendig tilværelse i mange tilfeller starter sent, også for sent. Samtidig er det ikke gitt hva som vil være planlegging «i god tid». Tar en utgangspunkt i ungdommens behov kan det være vanskelig å vite hva som er riktig tid da det kan være problematisk for ungdommen å vite hva de vil på et tidlig tidspunkt. Hvis en sammenligner med annen ungdom kan det synes urimelig å forvente at de skal vurdere om de vil flytte fra omsorgspersonene sine mens de er i videregående skole. Det som kan gjøres i god tid før ungdommen fyller 18 er å lage en struktur rundt oppfølgingen av ungdom som har behov for videre oppfølging, samtidig som man utvikler denne underveis etter hvert som ungdommens ønsker og behov blir tydeligere.

Behov for et tilbud som sikrer fleksibilitet

Denne undersøkelsen har vist områder og eksempler hvor ungdommene møtes med fleksibilitet. Det gjelder både tilrettelegging fra barneverntjenesten og tilbudet fra institusjonene. Likevel etterlyses det på flere områder større fleksibilitet i forbindelse med iverksetting av ettervernstilbud. Ungdommene selv har pekt på at det er alderen som blir avgjørende for

vurderingen av deres behov for videre hjelp. Det tas ikke utgangspunkt i ungdommenes individuelle situasjon. Denne situasjonen endres ikke som følge av de foreslåtte endringene i barnevernloven. Vurderingen av behov for etterverntiltak vil fortsatt gjøres ved oppnådd myndighetsalder, altså tidligere enn overgangsfasen for ungdom flest (jf. Hellevik, 2005). Det bør utredes om nye vurderinger kan gjøres frem til fylte 23 år.

Angrefrist

Et gjennomgående funn både hos ungdommene, fosterforeldrene og institusjonslederne i denne undersøkelsen er at ungdommen trenger å kunne prøve seg på egen hånd men også å ha mulighet til å komme tilbake til barnevernet dersom de ikke klarer overgangen ved første forsøk. Også Landsforeningen for barnevernsbarn fremhever dette. De uttaler i en høringsuttalelse til lovforslag om ettervern (Ot. prp. 61 1997-98):

... Ofte må ungdommer erfare hva livet utenfor omsorgssituasjonen er før de forstår hva de har gitt fra seg. (...) Mange av ungdommene som har vært under barnevernets omsorg har en annen bakgrunn og ballast enn de som bor barne-/ungdomstiden hjemme hos sine egne familier, og både vurderingsevnen og frihetstrangen kan være preget av oppveksten. Det synes kanskje fristende å få bestemme over seg selv når man er 18 år, men Landsforeningen for barnevernsbarn er opptatt av at det må være lov å ombestemme seg og angre etterpå. (...) Mange av de ungdommene som har størst behov for hjelp er de som søker friheten når den er tilgjengelig ved fylte 18 år. Det er også de som ofte er dårligst rustet til å takle livet utenfor omsorgssituasjonen. Vi ønsker at det skal være mulig å opprette/gjenopprette/bytte tiltak fram til fylte 23 år for å gjøre oss i stand til å takle livet alene.

Selv om ungdom pr. i dag har en mulighet til å motta tiltak også etter å ha sagt nei til et tilbud om ettervern, gir ikke dagens lovverk anvisning på hvor lang denne fristen er. Våre resultater gir videre indikasjoner på at praksis knyttet til dette varierer på landsbasis. Departementet fremhever i høringsnotatet at det bør nedfelles i retningslinjer at barnevernet skal presisere overfor ungdommen at «... *vedkommende gjerne kan komme tilbake til barneverntjenesten for å diskutere et eventuelt hjelpetiltak.*» (Høringsnotat av 23. oktober 2003:6) selv om den unge tidligere har gitt uttrykk for ikke å ha

behov for etterverntiltak. Det følger videre at ungdom som har takket nei til ettervern skal kontaktes når de fyller 19 år med sikte på å avklare om de fortsatt ikke ønsker å motta ettervernstiltak. Dette innebærer at muligheten til å komme tilbake til barnevernet fortsatt vil foreligge et år etter de er skrevet ut.

Dette representerer i utgangspunktet en viktig styrking av ungdommenes situasjon og vil sikre større fleksibilitet for ungdom i alderen 18 til 19 år. I dag er det bare en fjerdedel av barneverntjenestene som kontakter ungdom som ikke mottar ettervern. Mange ungdommer vil oppleve det som et nederlag å skrives ut av barnevernet og ikke klare seg. I en slik situasjon kan det være vanskelig å ta kontakt med barnevernet og be om hjelp. Mange ungdommer er også ensomme etter etablering i en selvstendig tilværelse. Også for disse vil det å kontaktes innebære en bekreftelse på ikke å være glemt. Det er imidlertid behov for å styrke situasjonen også for eldre ungdommer jf. ovenfor. Dette tilsier at den oppfølgingen som gjøres i forhold til 19-åringene bør utvides til også å omfatte ungdom i alderen 20–22.

For at muligheten til å angre skal bli reell er det også viktig at både ungdommer og omsorgspersoner får informasjon om muligheten til å komme tilbake. I denne undersøkelsen har vi sett at det kommunale barnevernet opplyser at de som hovedregel informerer i tråd med gjeldende regelverk. Samtidig rapporterte ungdom i fokusgruppeintervjuet om erfaringer med å ikke ha mottatt slik informasjon. Vi kan ikke ut fra fokusgruppeintervjuet slutte at dette er et utbredt problem. Samtidig kan man ikke utelukke at praksis er inkonsekvent eller at informasjonen formidles på en måte som ikke når frem til ungdommen eller omsorgspersoner. Vi har også sett at fosterforeldrene savner mer informasjon. Dette kan være et argument for å nedfelle slik informasjon i rutinebeskrivelser for barneverntjenestenes ettervernsarbeid.

Behov for en person som kan følge ungdommen gjennom overgangsfasen

Ettervernsungdom bør videre følges opp av en person som kan gi råd og veiledning i overgangsfasen. Dette er en anbefaling *alle* aktører har kommet med. Litteraturgjennomgangen viser også at dette anses som en av de

viktigste forutsetningene for å klare overgangen jf. kapittel 2. I fremstillingen foran har vi sett at bare en tiendedel av dagens barnevernkontorer har egen saksbehandler for ungdom. Men det betyr ikke at ungdommen ikke har en saksbehandler. I departementets høringsforslag fremheves imidlertid at all ungdom bør: «... ha en egen saksbehandler i barnevernet som har et spesielt ansvar for oppfølgingen, og som ungdommen kan kontakte ved behov.» Departementets forslag er dermed i overensstemmelse med det som etterlyses av aktørene i denne undersøkelsen og må i utgangspunktet anses som svært positivt og et klart signal i retning av å prioritere arbeidet med etterverns-ungdom. Samtidig er det uklart hva som ligger i forslaget. I prinsippet skal alle ungdommer med oppfølging fra barnevernet ha en saksbehandler. Er det snakk om å ha en særskilt saksbehandler for ungdom i ettervernsfasen? Skal saksbehandler være tilgjengelig utenom kontortid? Vil vedkommende ha spesialkompetanse på ettervernsproblematikk? Dette er spørsmål som trenger nærmere avklaring. Disse spørsmålene berører organiseringen av ettervern, noe vi vil komme nærmere tilbake til nedenfor.

Mye kan imidlertid tale for at man bør tenke ulike modeller for å sikre ungdommene oppfølging av en stabil voksenperson. I litteraturgjennomgangen så en at støttekontakt og mentorordninger er aktuelle løsninger. Uansett hvilken modell man velger er det av avgjørende betydning at den personen som tillegges ansvaret for oppfølgingen bør ha tidsmessige og økonomiske rammer til å kunne imøtekomme ungdommenes behov slik at ungdommen sikres en stabil voksenperson som følger ungdommen over tid.

Å ivareta kontinuitet i gode relasjoner

Vår undersøkelse har vist hvor viktig det er å legge vekt på kontinuitet i relasjoner når disse kan ha en positiv betydning for ungdommene. Litteraturgjennomgangen har vist at både foreldre og midlertidige omsorgspersoner kan ha en viktig rolle som støttespillere for ungdommen men kontakten kan også ha negative implikasjoner (Biehal m.fl. 1995; Stein 2004, Wade, 2008). Vi har sett at det å ivareta relasjoner til tidligere omsorgspersoner og til biologiske foreldre er noe som tillegges stor vekt av ungdommene selv. Samtidig var dette et område saksbehandlerne i Plasseringsprosjektet i liten grad fokuserte på når de snakket om planene som var lagt for ungdommene.

Fremstillingen har vist at barnevernet legger mye av ansvaret for planleggingen av denne fasen på fosterforeldrene, noe som indikerer at kontinuiteten i relasjonen til omsorgspersonene tillegges stor vekt fra barnevernets side. At også foreldrene har en rolle etter avslutningen av barnevernets omsorg bør imidlertid sterkere inn som et perspektiv gjennom hele omsorgsløpet. Samtidig tilsier funnene i denne undersøkelsen at barnevernet også bør legge til grunn en bredere innfallsvinkel rundt kartleggingen av hvem i ungdommens nettverk som kan være aktuelle støttepersoner for ungdommene. Dette kom også til uttrykk hos fosterforeldrene jf. kapittel 8.

9.7 utfordringer knyttet til organiseringen av arbeidet

Organisering av ettervernsarbeid hos barneverntjenestene

Vår undersøkelse har vist at det er behov for å drøfte organiseringen av ettervernsarbeidet ved barneverntjenestene. Det kan være behov for å «øremerke» tid til oppfølging av ettervernsungdom. Vi har sett at saksbehandlere påpeker problemer med å kunne prioritere oppfølging av denne gruppen på grunn av stor saksmengde og stramme tidsrammer. Vi har også vist til at mange ungdommer opplever gjentatte skifter av saksbehandlere. Dette tilsier at det kan være vanskelig å sikre oppfølging av ettervernsungdom uten å «øremerke» personell til oppgaven. Samtidig viser vår undersøkelse at størrelsen på barnevernkontorene varierer på landsbasis. For mange små barnevernkontorer med få ungdommer i den relevante aldersgruppen er ikke en slik organisering mulig eller hensiktsmessig. Dette tilsier at man ikke kan tenke én type modell for ettervernsarbeid, men flere modeller som er tilpasset forskjellen i størrelse på barnevernkontorene på landsbasis.

Forutsetter godt ettervern spesialisering?

Vår rapport har vist at de fleste barneverntjenestene på landsbasis har en generalistorganisering, noe som har sammenheng med mange små barnevernkontorer. Få barneverntjenester har en egen saksbehandler for ungdom. Et spørsmål som diskuteres internasjonalt er imidlertid om godt ettervernsarbeid forutsetter spesialisering. Fordeler ved spesialisering kan være at man får kumulert erfaring hos særskilte saksbehandlere slik at kvaliteten på hjelpen blir

bedre. Internasjonale undersøkelser har vist at ungdommer opplever egne ettervernsarbeidere som positivt fordi de opplever saksbehandlerne som mer tilgjengelige, mer fleksible og vennlige (Harris og Broad, 2005; Dixon og Stein, 2005; Social Service Inspectorate 1997). Det å gå over til en «leaving care service» oppfattes av mange ungdommer som en mulighet for en ny start og en tydeliggjøring av deres nye status som voksne. Betydningen av å bruke tid på overgangen til en ny tjeneste understrekes i denne sammenheng. Det er imidlertid vanskelig å vite om disse erfaringene ville være overførbare til Norge. I DUE-prosjektet, fremhever ungdommen noen av de samme positive opplevelsene av tilgjengelighet og fleksibilitet ved dem som følger opp ungdommene. Men også relasjonen til koordinatoren og at dette er noe ungdommene har valgt selv understrekes som betydningsfullt (Thrana, 2006).

Spesialisering kan imidlertid også ha negative sider. Det kan for eksempel innebære bytte av saksbehandler. Dette vil kunne være en belastning for noen ungdommer. Det kan være lettere for ungdommen å drøfte situasjonen med en person de har en etablert relasjon til. I kapittel 5 så vi at enkelte ungdommer fremhevet betydningen av å ha en god relasjon til saksbehandleren i ettervernsfasen. Også flere av undersøkelsene om ettervern (bl.a. Bratterud m.fl., 2006; Bratterud og Skårstad Storhaug, 2008 og Dreyer-Espersen, 2004) fremhever betydningen av relasjonen mellom ungdommen og de som skal følge opp, inkludert saksbehandler. I en diskusjon av spesialistordninger understreker Stein (2005) at disse kan ha betydning på noen områder, men at det er omsorgspersonene som kan tilby stabilitet og kontinuitet og det er det som er viktig. Behov, mulighet for og eventuell utforming av spesialisering bør derfor undersøkes nærmere. I denne sammenheng kunne et første skritt være å innhente erfaringer fra barneverntjenestene som har eller har hatt egen saksbehandler for ungdom og ungdommene som har hatt dem som saksbehandlere.

Behov for en koordinert tilnærming med klare ansvarsforhold og definerte roller

Et fleksibelt etterverntilbud vil som oftest involvere mange parter. I fremstillingen foran har vi sett at både ungdommene, fosterforeldrene, institusjonene og det kommunale barnevernet har pekt på utfordringer som knytter

seg til samarbeid mellom instansene. Dette gjelder både samarbeid mellom ungdom, fosterforeldre, institusjon, det kommunale barnevernet og Bufetat. Men det gjelder også samarbeid mellom barnevernet og andre instanser som ivaretar andre ansvarsområdet enn det som følger av barnevernloven, som Oppfølgingstjenesten, NAV, rusmiddelomsorgen og psykisk helsevern.

Ungdom i fokusgruppeintervjuet pekte på problemer i forbindelse med at ansvaret for den faktiske oppfølgingen går over fra institusjonen til det kommunale barnevernet når ungdommen fyller 20 år. Enkelte opplevde å måtte flytte fordi ungdommens hjemkommune overtok ansvaret. Også de kommunale barneverntjenestene rapporterte om utfordringer knyttet til samarbeid. Disse gjorde seg gjeldende når ansvaret for ivaretagelsen av ungdommene befant seg i skjæringspunktet mellom ansvarsområdene til ulike instanser, både innad i kommunen, mellom kommuner og mellom stat og kommune. Utfordringene handlet blant annet om at det var vanskelig å få med andre instanser, f.eks Bufetat, i forhold til den oppfølgingen barneverntjenesten anså som nødvendig. Institusjonslederene rapporterte om ulike forståelser mellom dem selv, barneverntjenesten og Bufetat knyttet til hva ungdommen hadde behov for i ettervernsfasen. Uklare ansvarsforhold og behov for rolleavklaring fremsto i denne sammenheng som sentralt.

Som vist i forskningsoversikten er en koordinert tilnærming (wrap-around services) med klare ansvarsforhold en viktig forutsetning for godt ettervernsarbeid. Fremstillingen har vist at barneverntjenesten opplever det som en utfordring å ansvarliggjøre andre instanser med sikte på å ivareta god nok oppfølging av ungdommen når det er behov for langvarig oppfølging. Det rapporteres om uklare ansvarsforhold og at ansvaret blir skjøvet mellom ulike lovverk. Det er viktig å forhindre et resultat hvor ingen tar ansvar når ungdommen beveger seg fra ett system til et annet. Dette tilsier behov for en klarere forankring av ansvaret og en rolleavklaring i arbeidet med oppfølging av ungdommene.

Pr. i dag er barneverntjenesten pålagt å koordinere tiltakene i tilfeller der ungdommen får oppfølging fra flere instanser. Det er videre forutsatt i lovforarbeidene at barneverntjenesten bør ha et særlig ansvar for å bistå ungdommen i kontakten med det øvrige hjelpeapparatet. Denne studien indikerer imidlertid at ansvars plasseringen ikke fungerer godt nok. Den

internasjonale forskningen har vist at en viktig forutsetning for godt ettervernsarbeid er at fordelingen av ansvar bør være så klar som mulig (Biehal m.fl 1995). Internasjonale erfaringer viser også at uklare ansvarslinjer lett fører til at de unge mister viktig støtte i overgangsfasen. Godt samarbeid mellom ulike instanser er en viktig forutsetning for å oppnå såkalt «joined up solutions» eller samordning i tilbudet til ungdommen, noe som er en annen viktig forutsetning for godt ettervernsarbeid (jf. kapittel 2). Dette tilsier at det er behov for å styrke ansvarsplasseringen og de ulike instansenes rolle i forhold til å gi ungdommene et tilfredsstillende ettervernstilbud. Dette bør blant annet skje gjennom utvikling av klare retningslinjer for samarbeidet.

Oppfølging fra barneverntjenesten eller sosialtjenesten?

Fremstillingen har vist at litt over halvparten oppga at de samarbeidet med sosialtjenesten. De store kontorene oppgir oftere å samarbeide med sosialtjenesten enn de små. Som nevnt tidligere skal barneverntjenesten vurdere hvilken instans som er best egnet til å ivareta ungdommens behov:

... hvis barneverntjenesten kommer fram til at andre instanser (sosialtjenesten) kan yte bedre eller like gode tiltak til ungdommen som barneverntjenesten, skal barneverntjenesten vurdere om ungdommens behov kan ivaretas gjennom andre tjenester og tiltak... (Barne- og likestillingsdepartementet 2006:103).

Her ligger det føringer i retningslinjene om å vurdere om andre tjenester, spesielt sosialtjenesten skal følge opp videre. Datamaterialet indikerer at barneverntjenestene gjør denne vurderingen. Omtrent 3/4 av barneverntjenestene sier de vurderer om ungdommen har behov for tiltak fra andre instanser og samme antall sier de henviser til andre instanser hvis ungdommen har behov for det. Det kan også være noe av bakgrunnen for at ca 3/4 av ungdom som har hatt barneverntiltak i en periode har mottatt sosialhjelp (Clausen og Kristofersen, 2008).

Et spørsmål som studien gir grunnlag for å diskutere er om det er ønskelig at barnevern ungdom får oppfølging fra sosialtjenesten, hvis barneverntjenesten kan gi relevant oppfølging. Resultatene fra spørreskjemaundersøkelsen til barneverntjenestene tyder på at flere barneverntjenester mener at ungdommen skal følges opp av barnevernet. Dette er viktig når en tar i

betraktning at både ungdommer og fosterforeldre understreket at de opplevde det stigmatiserende å søke hjelp ved sosialkontoret jf. ovenfor. Samtidig gir rutinebeskrivelsene fra barneverntjenestene inntrykk av at praksis i oppgavefordelingen mellom barneverntjenesten og sosialkontoret varierer. En del steder er det praksis at sosialtjenesten dekker utgifter til bolig og livsopphold, mens barneverntjenesten har ansvaret for oppfølgingen. Andre barneverntjenester gir imidlertid også økonomisk støtte til bolig og livsopphold. Hvis ungdommen bare vil ha økonomisk støtte, ser det imidlertid ut til å være mer vanlig å avslutte tiltak fra barnevernet. Forskjellene i praksis kan tilsi at det er behov for å se nærmere på hvordan man kan sikre en mer lik praksis på landsbasis.

Det bør kanskje også gjøres en mer prinsipiell vurdering av sosialtjenestens rolle sett i forhold til hvilket ansvar barnevernet har som offentlig forelder. Det er vel få foreldre som vil mene at det er ønskelig at deres barn starter som sosialklienter når de er 18 år. En undersøkelse om unge arbeidsledige og unge sosialklienter viser at det å motta sosialhjelp reduserer sannsynligheten for å være i arbeid (Hammer og Hyggen, 2006). Dette gjaldt også når de kontrollerte for årsakene til at de i sin tid mottok sosialhjelp. Føringerne for dette arbeidet bør derfor endres til at det er barneverntjenesten som bør følge opp dersom den kan gi like god oppfølging som sosialtjenesten. Kanskje bør man også gå enda lenger for å forhindre at ungdommene blir kasterballe i systemet. I så fall kan en mulighet være å plassere ansvaret for ungdommen hos barnevernet helt frem til ungdommen fyller 23 år også i de tilfellene hvor man i dag vil si at hovedansvaret for å yte hjelp ligger hos andre instanser. Dette vil gi barnevernet et større ansvar enn det koordineringsansvaret som regelverket pålegger barnevernet etter gjeldende lovverk. Dette kan ivareta hensynet til kontinuitet i relasjonen mellom ungdommen og saksbehandler. En slik løsning er imidlertid ikke uproblematisk og krever en langt bredere vurdering enn det som er mulig å gjøre innenfor denne undersøkelsens rammer.

9.8 Behov for mer ensartet praksis

Våre analyser har vist at både institusjonene og barneverntjenestene i stor grad har en systematisert praksis, men at innholdet i rutinene varierer i stor grad. Samtidig har kartleggingen av de kommunale barneverntjenestene vist at praksis i ettervernsarbeidet varierer. Blant annet har vi sett variasjoner både i forhold til hvilke utgifter barneverntjenesten dekker, når sosialtjenesten skal inn, hvilke krav som stilles til ungdommen og praktiseringen av angrefristen. Bare litt over en fjerdedel av de kommunale barneverntjenestene har pr. i dag skriftlige rutiner for sitt ettervernsarbeid og det er stor variasjon i utforming av rutinene. Fordi mye av oppfølgingen skjer på kommunalt nivå risikerer man at kommuneøkonomien og kapasitet blir styrende for tilbudet der ansvaret hører inn under den kommunale barneverntjenesten. For å sikre kvalitet og mer ensartet praksis mellom kommunene er det derfor behov for utvikling og skriftliggjøring av rutiner ut over det som framgår av departementets rutinehåndbok. Det bør utvikles egne, statlige rutiner for ettervernsarbeidet som kommunene forpliktes til å følge.

9.9 Behov for en sterkere satsning på ettervern

Denne undersøkelsen gir sammen med flere internasjonale studier grunnlag for å anta at ettervern virker i den forstand at det kan forebygge sosial utstøting og gi tidligere barnevernungdom bedre fremtidsutsikter enn det de ville hatt uten etterverntiltak. Det er imidlertid ikke mulig ut fra eksisterende forskning å si helt sikkert hva som skyldes seleksjon og hva som skyldes etterverntiltakene i seg selv. (jf. kapittel 2). Summen av undersøkelser indikerer imidlertid bedre utfall med ettervern. Dette tilsier at det bør satses sterkere på å gi ungdom tilbud om oppfølging utover myndighetsalder. Dette handler også om å motivere ungdom til å ta imot ettervern. Som vist i forskningsoversikten er det ikke nødvendigvis slik at manglende samtykke er det samme som manglende behov for hjelp. Å arbeide for et styrket, helhetlig ettervernstilbud med utgangspunkt i ungdommenes behov kan bidra til å gi unge mennesker bedre muligheter til livsvilkår som oppleves gode og meningsfylte av den enkelte.

9.10 Forskningsbehov framover

Innledning

At unge som har vært under offentlig omsorg er i så stor risiko for en marginalisert og problematisk voksentilværelse, er en stor og vedvarende utfordring for mange vestlige land (Munro, Stein og Ward, 2005). Det har lenge hersket enighet om at denne sårbare gruppen har fått for lite og for dårlige ressurser og tilbud om hjelp (Mendes og Moslehuddin, 2004). Og selv om unge generelt har hatt bedre vilkår i vestlige land de siste årene på grunn av den gode økonomiske utviklingen (se Normann, 2007 for Norges del), kan det sies at ettervernsungdom og ungdom fra andre, sårbare grupper «spiller på bortebane» også i disse landene (United Nations, 2007). I Norge som i andre land, er det dessuten sterke tendenser til at levekårsproblemer hopper seg opp hos unge marginaliserte, om enn på noe ulike måter for kvinner og menn. Det betyr at ungdom som allerede er marginalisert som følge av svak arbeidsmarkedstilknypning og/eller dårlig psykisk helse, for eksempel, har en tendens til å opprettholde og forsterke sin posisjon med hensyn til levekår (Jensen og Hedum, 2007).

Men bildet er ikke utelukkende negativt, og det er også økende interesse blant forskere for å bruke kunnskapen om den variasjonen som finnes, som utgangspunkt for et mer positivt perspektiv. For hvis vi fokuserer utelukkende på hvor dårlig det går, og på hvor utilstrekkelig tilbudet til ettervernsungdom er, kan det føre til at tidligere barnevernsungdom mister troen på at det er mulig å oppnå noe og påvirke fremtiden i positiv retning. Dermed risikerer vi å underminere de ressursene ungdommen har (Chase, Jackson og Simon, 2006). Etter vårt syn er derfor forskningsbehovene framover knyttet til utviklingen av nye forståelser av dynamikken mellom problematiske prognoser og strukturelle, sosiale og individuelle muligheter til å overskride de samme prognosene. Med andre ord er hovedspørsmålet *hva som skal til for at ettervernsungdom kan utnytte og forbedre sine livssjanser i en potensielt marginalisert livssituasjon*. Av dette følger også forskning om og forsøk med lovende ettervernstiltak, og at det er viktig å anlegge et livsløpsperspektiv på tenkningen om barnevernsungdom på vei inn i voksenlivet.

Innholdet i denne siste delen av kapitlet er todelt. For det første utdyper vi nærmere hvilke problemstillinger som er viktige å utforske framover. Disse

knytter an til litteraturgjennomgangen i kapittel 2, men også til de empiriske analysene vi har presentert ellers i rapporten. For det andre kommer vi med noen forslag om hvordan forskningen kan tilrettelegges.

Viktige spørsmål for framtidig forskning

Litteraturgjennomgangen og de empiriske analysene vi har gjennomført peker begge i retning av noen viktige problemstillinger for fremtidig forskning. Dessuten viser litteraturgjennomgangen til noen mer overordnede perspektiver på ungdom i ettervernsfasen. Vi begynner med de mer praksisnære problemstillingene, som grovt sett kan deles i to: spørsmål knyttet til ungdommene og deres situasjon, og spørsmål knyttet til organiseringen av ettervernstiltak. Vi vil imidlertid påpeke at flere av problemstillingene vi reiser kan være relevante for barnevernsforskning i sin alminnelighet, ikke bare for forskning om ettervernet. Følgelig kan også forskningen om ettervernet ses i sammenheng med satsing på barnevernsforskning mer generelt.

Videre behov for forskning om ettervernsungdom og deres situasjon

Her har analysene identifisert en del kunnskapsmangler, for eksempel:

- Det er ikke mange unge som *bor hjemme* og mottar ettervernstiltak. Men vi vet lite om dem, og de er en viktig gruppe også fordi en del av dem for eksempel godt kan ha vært i fosterhjem eller institusjon til de var 16-17 år og deretter flyttet hjem med eller uten hjelpetiltak. Vi vet ikke i hvor stor grad barnevernstjenesten har samtaler med disse ungdommene for å forberede overgangen, eller om ungdommene får den samme angremuligheten som ungdom som er under omsorg når spørsmålet om ettervern blir aktuelt.
- Hvordan skjer *seleksjonen* til ettervernstiltak? Analysene av barnevernstjenestens ettervernstiltak kan peke i retning av at ungdommenes motivasjon eller mangel på sådan er utslagsgivende. Derfor anses det også som så viktig å ha en angrefrist. Men er det andre forhold som påvirker seleksjonen til ettervernstiltak, som ungdommenes problembelastning, hvor de bor på 18-årsdagen, kjønn, etnisk tilhørighet, hva slags forventninger barneverntjenesten har til om tiltak nytter, eller budsjettmessige prioriteringer?

- Barnevernsstatistikken gir god oversikt over fordelingen av ulike tiltak over tid. Men vi mangler kunnskap om hva slags *kombinasjoner av tiltak* som er vanlige, og i hvor stor grad det er mulig å få til tiltakspakker i tråd med anbefalingene i litteraturen (og fra barneverninstitusjonene) om bredspektrede ettervernstiltak. Vi mangler dessuten kunnskap om hvilke tiltak som er mest vanlige på ulike alderstrinn etter 18 år, innenfor rammen av at antallet mottakere av ettervernstiltak synker sterkt jo eldre ungdommene blir.
- Vi mangler kunnskap om barneverntjenestens metoder for å *kartlegge ungdommenes sosiale nettverk*, og hvor gode disse metodene er, selv om både forskningslitteraturen og våre empiriske analyser viser at nettverket har stor betydning for et vellykket utfall. I dette inngår metoder for å hjelpe ungdommene med å gjenoppbygge og utvikle relasjoner som har betydning for dem. Det trengs mer kunnskap om det som i litteraturgjennomgangen ble kalt «*soft skills*» eller «*intangibles*», det vil si mer vanskelig målbare størrelser som relasjoner, emosjonell støtte, sosial kompetanse, betydningen av vennenettverk, utviklingen av nettverk osv. Dette impliserer forskning om ettervernsungdommenes familie og andre støttepersoner, deres sosiale nettverk, deres sosiale kapital osv. Hvem har betydning for ungdommene? Hva ved nettverket fremmer og hva hemmer en videre, positiv utvikling? På hvilke måter kan gode nettverksrelasjoner bygges opp? Hva betyr det å ha en stabil voksen tilgjengelig, til forskjell fra å forholde seg til en rekke ulike saksbehandlere?
- Mer generelt mangler kunnskap om gode metoder for å *kartlegge ungdommenes ettervernsbehov*, særlig sett i sammenheng med litteraturens påpekninger av behovet for å supplere elendighetsbeskrivelsene med større grad av ressursorientering og mer systematisk tenkning rundt medvirkning fra ungdommenes side.

Noen av disse problemstillingene kan belyses gjennom utdypende analyser av barnevernsstatistikken, i form av det vi også kan kalle *regelmessig overvåking av situasjonen til etterverns klientene*. Gjennom den longitudinelle statistikken og de koblingsmulighetene som finnes til andre registre, kan vi for eksempel jevnlig oppdatere kunnskapen om hva slags ettervernstiltak som gis, hvem de gis til, og om det er forskjeller mellom tiltak som gis til unge kvinner og menn eller ungdom med etnisk norsk eller annen etnisk bakgrunn. I tillegg

bør det etter vårt syn gjennomføres jevnlige analyser som kan si mer om «tiltakskarrierer» og sammensetningen av tiltak også for ettervernsungdommenes del. Og ikke minst kan vi gjennomføre slike analyser flere ganger over tid, og derigjennom få fram variasjoner og mønstre på ulike tidspunkter. Slike analyser bør etter vårt syn gjennomføres jevnlig, for eksempel hvert femte år.

Men i tillegg har våre analyser påpekt en del kunnskapsmangler som *ikke* kan avhjelpest med mer detaljerte registeranalyser. Vi tenker her på kartlegginger av metodene barneverntjenesten anvender, hva barneverntjenesten anser som «best practices», utvikling av metodiske verktøy og implementering og evaluering av disse. Dette gjelder også nærmere analyser av seleksjonen til ettervernstiltak. Her trengs det etter vårt syn *gode utviklingsprosjekter*, for eksempel i en region i første omgang.

Evalueringer av lovanvendelsen, virkninger av foreslåtte lovendringer, og spørsmål om nye lovendringer

Lov om barneverntjenester og retningslinjer på feltet inneholder flere bestemmelser om ungdom i ettervernsfasen, som gir muligheter for forberedelser av overgangen, for iverksetting av tiltak mellom 18 og 23 år, og for å angre tidligere avvisning av tiltak. Analysene av barneverntjenestens praksis viser at disse bestemmelsene anvendes i varierende grad i kommunene, delvis avhengig av lokale forhold. Derfor er det behov for nærmere evalueringer av

- I hvor stor grad *brukes eksisterende bestemmelser* for ungdom aktivt i det kommunale barnevernet? I hvor stor grad er ettervernsungdom en prioritert gruppe, og hvilke sakstyper prioriteres i tilfelle sterkere enn ettervernsungdom? Hvorfor skjer de ulike prioriteringene?

Som vi også har diskutert tidligere i dette kapitlet, er det i 2008 foreslått lovendringer som kan bedre barneverntjenestens arbeid med ungdom i overgangsfasen. Samtidig har vi påpekt at de foreslåtte endringene sannsynligvis primært vil nå de aldersgruppene som allerede mottar tiltak i størst omfang. Derfor er det for eksempel viktig å evaluere nærmere:

- I hvor stor grad fører de eventuelle lovendringene, for eksempel om angrefrist og begrunnelsesplikt, til at *flere ungdommer mottar ettervernstiltak*, og i hvor stor grad vil det fortsatt være de yngste som hovedsakelig

gjør det? Kan det tenkes at en utilsiktet konsekvens av lovendringen, hvis den kommer, blir at barneverntjenesten og Bufetat i enda større grad prioriterer de yngste ettervernsklientene siden de i så fall får sterkere rettigheter?

- Er det tilstrekkelig å gi ungdom muligheter for etterverntiltak til de fyller 23 år, eller bør man vurdere å *utvide disse mulighetene* til ungdom fyller 25 år, slik det for eksempel foreslås i Australia?

Ny kunnskap om organiseringen av ettervernet

Organiseringen av ettervernet handler dels om måten barneverntjenesten arbeider på, men også om forholdet mellom den kommunale barneverntjenesten og Bufetat, og mellom barnevernet og andre tjenester og tiltak. Her trengs etter vårt syn kunnskap på flere områder, som enklest kan utvikles ved hjelp av *forskningsbaserte utviklingsprosjekter* som implementeres og evalueres systematisk.

- Undersøkelsen av barneverntjenestens arbeid med ettervernsungdom avdekket at relativt få kontorer har egne «ettervernsarbeidere». Med andre ord skjer det liten grad av spesialisering, noe som godt kan være en konsekvens av at mange kontorer er små eller veldig små. Samtidig kan litteraturgjennomgangen indikere at spesialisering er en fordel, ikke minst fordi ungdommene ofte har behov for en rekke tiltak og tjenester som krever oppfølging og koordinering. Både i rusmiddelomsorgen og når det gjelder familier med sterkt funksjonshemmede barn er det nå iverksatt forsøk med såkalte «loser», eller fagpersoner som har ansvar for å følge klientene gjennom systemet. Noen kommuner prøver for tiden ut slike ordninger også for utsatt ungdom mellom for eksempel 17 og 23 år. Slike ordninger kan med fordel prøves systematisk ut i forhold til ettervernsungdom, både når det gjelder betydningen for ungdommen og organisatoriske og innholdsmessige sider ved rollen som «los» eller mentor.
- Hvordan prioriteres arbeidet med ettervernsungdom blant saksbehandlerne i barneverntjenesten, enten det er snakk om mange eller få ungdommer i kommunen? Er det noen sammenheng mellom måten barnevernsarbeidet organiseres på og prioriteringen av akkurat denne gruppa? Er det noen sammenheng mellom kontorets størrelse og hvordan arbeidet prioriteres, eller noen sammenheng mellom fokus og interesse blant ansatte og ledelse? Kan det tenkes en «kritisk masse» når det gjelder

størrelsen på de kommunale barnevernkontorene i forhold til de oppgavene som skal og kan løses?

- Hva slags forventninger har ansatte i barneverntjenesten til mulighetene til å hjelpe ungdom i ettervernsfasen? I hvor stor grad oppleves ansvarsdelingen mellom det kommunale barnevernet og Bufetat som fremmende eller hemmende for arbeidet med denne gruppa? I hvor stor grad påvirkes innsatsen av behovet og mulighetene for å utvikle gode tverrfaglige og tverretatlige samarbeidsmodeller? Er det forskjeller avhengig av kontorenes størrelse og organisatoriske plassering i den enkelte kommunen? Hvordan påvirker økonomiske rammevilkår og fordelingen av økonomisk ansvar mellom stat og kommune innholdet i ettervernsarbeidet?
- Vi ser etter hvert eksempler på at kommuner lager egne tiltak for ungdom i alderen 16 til 23 eller 18 til 23, som gjelder utsatt ungdom generelt og ikke bare ettervernsungdom. I hvor stor grad fører slike prosjekter til bedre tiltak også for ettervernsungdom?

I henhold til nyere britisk lovgivning (jf. kapittel 2) har ungdom som nærmer seg 18 år krav på en såkalt «pathway plan», som både skal sikre et forpliktende samarbeid mellom alle instanser som administrerer aktuelle tilbud til ungdommen og systematisk brukervedvirkning fra ungdommens side. Dette innebærer samarbeid om helsetjenester av ulik art og psykososial oppfølging, men også om tilbud på bolig, skole, arbeid m.v.

- Det er behov for å utvikle gode samarbeidsmodeller for norsk ettervernsungdom, som både ivaretar de mangesidige behovene ungdommen kan ha og kravet om medvirkning fra ungdommens side. De siste tiårene har det vært gjort mange forsøk på samarbeid og samorganisering av tjenester for barn og unge under 18 år. Vi mangler imidlertid tilsvarende systematiske forsøk i forhold til ungdom mellom 16 og 23 år. Enkeltstående prosjekter kan være lovende, men erstatter ikke systematisk implementering og evaluering. Et element i en slik utprøving kan være at alle instanser forpliktes økonomisk og personellmessig, i tråd med tanken bak det nye britiske systemet. Et mulig startpunkt er igjen de kommunale prosjektene som allerede pågår rettet mot ungdom i denne aldersgruppa.
- Vekten som legges på brukervedvirkning innebærer forventninger om at ettervernsungdom har ressurser og kan ta dem i bruk. Samtidig indikerer

våre empiriske analyser at barneverntjenesten kan ha lave forventninger til ungdommene når det gjelder utdanning og arbeid. Det er behov for nærmere kartlegging av hva slags forventninger barneverntjenesten, Bufetat, institusjoner og fosterhjem har til ettervernungdommenes evne til å mestre normative overganger knyttet til utdanning, arbeid, bolig og egen etablering. Det samme gjelder samarbeidspartnere for eksempel i skolen, NAV, psykisk helsevern og rusomsorgen. Følgelig kan systematisk utprøving og evaluering av alternative arbeidsmetoder som vektlegger mestring og kompetanse være nyttig.

Organisering av forskningen om ettervernet framover

Litteraturgjennomgangen og våre empiriske analyser har vist ulike typer forskningsbehov framover. Følgelig er det også behov for ulike typer forskningsinnsats, med varierte metodiske tilnæringsmåter. Ikke minst er det behov for teoriutvikling innen ettervernsfeltet, og forskningen om ettervern kan med fordel inkorporere teorier fra tilgrensende felter.

- For det første vil vi argumentere for *regelmessig overvåkning av situasjonen til ettervernsklientene* via barnevernsstatistikken og tilkoblede registre. Dette er en innsats som dels kan falle inn under den løpende statistikken som Statistisk sentralbyrå har ansvaret for, og dels kan omfatte selvstendige forskningsprosjekter.
- For det andre vil vi argumentere for utvikling av *mer kunnskap om årsaker og mekanismer* knyttet til de ulike utfallene for ettervernsungdom. Som beskrevet tidligere i denne delen av kapittelet, er ikke dagens kunnskap presis nok. Mer kunnskap om hvilke faktorer som har størst påvirkningskraft, og på hvilke måter, fordrer prospektive og longitudinelle studier av store utvalg barnevernsklienter. Her er det imidlertid snakk om kunnskap som ikke finnes i offentlige registre. Slik forskning krever langsiktig finansiering av et visst omfang.
- Videre er det behov for forsknings- og utviklingsprosjekter som systematisk bygger på et *medvirknings- og et rettighetsperspektiv*. Forskning om klientenes medvirkning viser stor variasjon også etter at FN's barnekonvensjon ble inkorporert i norsk lov. For ettervernsungdom kan det være en «mismatch» mellom måten barneverntjenesten tilrettelegger for medvirkning og ungdommenes muligheter for å medvirke innenfor de rammene barneverntjenesten trekker opp. Det er derfor behov for

utprøving av metoder for medvirkning blant ettervernsungdom. Så langt har det også bare vært gjennomført en enkelt større brukerundersøkelse blant barnevernets klienter (Gjerustad, Sasaoka og Gautun, 2006). Det er derfor behov for flere brukerundersøkelser, så vel som for forskning om hva som hemmer og fremmer medvirkning blant ettervernsklienter, også i tråd med de utfordringene våre analyser har vist.

- Det er også behov for mer systematisk *forskning om tjenestene*, med fokus på både innhold, organisering, tverrfaglig og tverretatlig samarbeid og juridiske og andre beslutningskontekster. Hvordan implementeres for eksempel de ulike lovene i lokale sammenhenger? Hvordan påvirker lokal organisering innholdet i det tjenestetilbudet som gis? Hvor stor variasjon finner vi på tvers av kommuner og regioner, og i hvor stor grad risikerer vi at tjenestetilbudet på landsbasis varierer ut over det som er forvaltningsmessig akseptabelt? På hvilke måter bruker de ulike tjenesteyterne det handlingsrommet de har for skjønnsutøvelse? Finner vi systematiske forskjeller mellom kommunene når det gjelder å være restriktiv eller inkluderende med hensyn til å tilby ettervernstiltak? I hvor stor grad påvirker økt rettsliggjøring, eller økt fokus på individuelle rettigheter, omfanget av ettervernstiltak og måten tiltakene tilbys på? Hva betyr måten informasjon om tiltakene formidles på? Slik forskning kan være innrettet mot ettervernsfeltet, men kan også med fordel kobles sammen med forskning om andre velferdstjenester. Spørsmål om skjønnsutøvelse, konsekvensen av økt rettsliggjøring, likebehandling, brukermedvirkning mv. er relevante i en rekke andre sammenhenger, og barneverntjenesten kan lære av forskning om for eksempel sosialtjenesten, eldreomsorgen, psykisk helsevern og rusomsorgen.
- Litteraturgjennomgangen i kapittel 2 viste at både nasjonal og internasjonal forskning preges av en viss teorifattigdom. Med andre ord preges forskningsfeltet fortsatt av en viss mangel på overordnede perspektiver som er satt inn i meningsfylte, teoretiske sammenhenger. Vi vil derfor anbefale at forskningen framover bestreber seg på å bygge teori og perspektiver som er egnet til å bidra til utviklingen av robust kunnskap om ungdom i overgangsfasen og om ettervernstiltakene. Etter vårt syn er det flere tilganger på teori som kan styrke forskningen om ettervernet. Eksempler er teorier om marginalisering og sosial eksklusjon, teorier om ungdom og overganger, resiliens teori, tilknytningsteori mv. Det er også behov for å utvikle en mer helhetlig teoretisk overbygning som ivaretar

kompleksiteten i etterverningdommens situasjon, det vil si teoretiske overbygninger som kombinerer tenkning om struktur med aktørperspektivet. Sagt med andre ord trengs teoribygging som integrerer teorier om flere nivåer og samspillet mellom dem.

- Sist, men ikke minst, vil vi understreke behovet for bredt anlagte *utviklingsprosjekter* som sikrer systematisk utvikling, implementering og ikke minst evaluering av ettervernet. Slike prosjekter kan for eksempel dreie seg om tidlig planlegging av ettervernsfasen, metoder for oppfølging av ungdom inklusive ulike «los»- eller mentorordninger, modeller for medvirkning fra ungdom, deres foreldre, fosterforeldre og institusjoner, samarbeid om bredspektrede tiltak mv. Som vi vet vil noe av aktiviteten ta form av evidensbaserte programmer, mens mesteparten av innsatsen må utvikles og evalueres på andre måter. Det hadde derfor vært ønskelig med satsing på et praksisbasert FoU-program, à la det som nå er igangsatt i regi av Norges forskningsråd innenfor barnehage- og skolesektoren.

Vi kan med andre ord identifisere en lang rekke forskningsbehov om ettervernet framover. Derfor er det også nødvendig å *tenke stort* hvis det skal være mulig å finne gode svar på de spørsmålene vi har reist med sikte på å utvikle et kunnskapsbasert ettervern. Dette innebærer å sette av tilstrekkelig med midler til forskningen framover, både til mer grunnforskningspreget og anvendt forskning.

Summary

Introduction

In 2008 NOVA did a study of aftercare commissioned by the Directorate of Children, Youth and Family Affairs, the first comprehensive aftercare study to be conducted in Norway. The objective was to elicit research-based knowledge about how the Child Welfare Services to their aftercare work. Experiences and viewpoints about these services from young people, residential carers, foster parents and the Child Welfare Services are presented. In addition national and international research has been reviewed, and future research needs are identified.

The main conclusion is that child welfare services at both the state and local level should make joint efforts to give young people transitioning from public care better and more holistic services adapted to their individual needs. This can contribute to increasing the chance of young people to attain life conditions that are experienced as good and meaningful. Below we present the main findings and the data sources from the different parts of the study.

Parallel discussions across nations

The literature review comprises studies from Norway, the Nordic countries and other international publications, with a special focus on studies from countries at the research forefront in the field of aftercare (Great Britain and USA). We reviewed around 100 journal articles, books, and reports. The review shows clearly that similar issues are discussed cross-nationally, and that offering good enough services to youth transitioning from public care is a global challenge. In general there is a high level of agreement between researchers about the most central findings. Youth transitioning from care is a heterogeneous group with different histories and needs. At the same time they have in common an accelerated and comprimated transition to grown-up life compared to youth in general. And even though several do well, young people transitioning from care far too often have more troubled lives as young adults,

within several areas – educational attainment, employment, housing, physical and mental health, mortality, substance abuse and criminality. Accordingly research within this field fairly uniformly points out that good aftercare services should be many-dimensional, and consist of packages of different services (or wrap-around services) (Reid, 2007). Central elements are economic support, a place to live, stimulating educational attainment and employment, and practical and emotional support. It is important to contribute to continuity and stability in the young persons' lives, amongst other things through being followed up over time by one grown-up person. Relations are paramount, and aftercare work should include assessing and strengthening the young persons' social network. It is also important to aid them gradually towards independence. Aftercare work should be planned early, and be well organized, with responsibilities clearly defined and distributed, at the same time ensuring participation from the young people themselves. Several studies show that prolonging the time before aftercare youth have to manage by themselves increases the odds for a positive outcome. The studies reviewed generally show that aftercare services have positive effects.

The number of clients receiving aftercare services has increased, but decreases with increasing age

We have analysed the development and prevalence of aftercare services in Norway based on the longitudinal child welfare statistics and several data registers. Yearly slightly below 1.000 young people aged 16 or older leave public care. The number of aftercare clients has increased during later years, from 550 in 1995 to almost 2.100 in 2005. However, the number of clients is halved for every year after age 18. Half as many 19-year olds receive such services compared to the 18-year olds, etc. The proportion of young men receiving aftercare services is slightly larger than the proportion of boys being child welfare clients, and more young people receive aftercare services in the big cities than elsewhere. In addition young people with Asian and African backgrounds are over-represented among those receiving after-care, which probably has to do with their entering the system as 15-year olds or older, to a larger extent than their Norwegian counterparts.

The most common aftercare services are economic support, foster care, help to find housing, and a support person. Our analyses show that receiving aftercare services increases the odds of better outcomes within the fields of educational attainment, employment, and income. Accordingly we may infer that intensifying the aftercare services among the oldest age groups will give good results.

Growing up at one's own speed demands flexibility within the system

The report gives some insight into the young persons' expectations from their future and what they think about the services they have received. These analyses are based on interviews with 50 young people aged 16-20 years, who were taking part in a follow-up study of children placed outside their homes several years earlier (the Placement Project). In addition a focus group interview was conducted with five young women in their twenties who had formerly been in public care. The analyses show that many of the young people from the Placement Project seemed optimistic with regard to their future. Most planned to remain where they were staying at present (mostly in foster care) even after they attain their majority at 18, and most of them were also secure in their belief that this would be possible. On the other hand the young persons' caseworkers voiced far more negative expectations. Many young people were expected to show poor social adaptation, as they had a variety of diagnoses, attachment problems, and traumas dating from before they were placed outside their homes. Further research is needed to ascertain whether a too problem-oriented way of understanding these youth may hinder caseworkers from supporting the young people properly during their transition to independence. The caseworkers were on the whole positive to continued services for their clients. Thus, it is to a large degree up to the young people themselves to decide whether they want further services after the age of 18.

Half of the young people participating in the Placement Project believe that they will need further support over time, and they will primarily seek this support from family and foster parents. Our analyses indicate that there is a need for more broad-spectered and systematic assessments of the young

persons' social networks, to further help them after they have left public care. The young people underline the need for economic support, help with education and employment, and counselling. However, they also voiced a wish to avoid loneliness, to feel safe, and to enjoy a nurturing and supportive relationship to at least one person. The young women participating in the focus group added that it is difficult to define one's needs exactly when one is 18 years old. More flexibility in the system is paramount, and it should be possible to return to the Child Welfare Services at a later date if more time is needed.

Ensuring appropriate services can be a challenging process. The participants in the focus group interview described demanding negotiations, where they had to be suitably competent and suitably active. If they seem too competent, they risk not receiving any services. Analyses of the data from the Placement Process show in addition that the Child Welfare Services on their part can delay making plans for young people transitioning from care because the young people do not know what they want. Then the planning process becomes reactive rather than proactive.

Both data sources indicate that the degree of participation from the young people varies. On the other hand not all of them want to participate, although participation is generally endorsed. In addition we find that the context of participation, and the way participation is organized, is not necessarily adapted to the needs of the young people.

Aftercare work needs to be quality controlled in small as well as large local services

The representative survey conducted among Norwegian municipal Child Welfare Services illustrates the challenges connected with ensuring good aftercare services in a country where municipalities vary greatly in size. There were large variations for instance in how the aftercare services were organized, which was again related to size. In Norway there are many small Child Welfare Services with few young people receiving aftercare services. This poses a serious challenge when it comes to ensuring sufficient competence within the aftercare field. Norwegian Child Welfare Services are

mostly organised according to a generalist model, aftercare services are rarely specialized, and few services have their own caseworkers for young people.

Two thirds of the Child Welfare Services report having a systematic practice in aftercare cases but only just over one fourth have written routines. Written routines are more common among large and specialised services. At the same time many use the Routine Handbook from the Ministry of Children and Equality, in particular the smaller services. The written examples we have received indicate varying practices, however, for instance pertaining to the kind of expenses being covered by the Child Welfare Services, when a case is transferred to the Social Services, what demands are made of the young people and how the existing possibility for youth to change their minds about refusing services is practiced. It is unfortunate if where the young people live decide the kind of services they are offered. Better quality services and a more equitable practice can be ensured through the development of a more detailed handbook from the Ministry.

All the Child Welfare Services inform their clients about the possibility of aftercare, but the young people are not necessarily informed about their right to appeal decisions that are made.

Most of the Child Welfare Services usually assess the needs of the young people, but they start late. We also know little about how this assessment is made. Several of the services responded that lack of time to follow up the young people is a weakness. There is cause for worry if Child Welfare Services cannot prioritise work with care leavers when studies show that after care services increase the probability of succeeding as young adults.

Usually young people receive aftercare services because they want to and need to, and on the other hand lack of motivation is the most common reason for *not* offering services. Thus it is of paramount importance to encourage young people on the threshold of leaving care to receive services, as well as renewing contact with those who do not want such services initially. Actually this is in accordance with suggestions for change in the Law of Child Welfare proposed in 2008. Other common reasons for not offering aftercare services are that other service-providers are more relevant, or disagreement between professionals and/or the young person about the kind of services needed.

It is most common for the Child Welfare Services to collaborate with foster and residential carers during the aftercare phase. Still less than half of the Child Welfare Services inform foster and residential carers about the services that can be provided. About half collaborate with the social services and the parents of the young people, while few collaborate with school or psychiatric services. Both ought to be attributed more importance as partners since child welfare youth often have trouble with their schooling as well as mental health problems. In addition the analyses show that Child Welfare Services face a series of challenges when, as is often the case, the needs of a young person necessitates the sharing of responsibilities between several service providers. These challenges characterize collaboration within the municipality, but also collaboration between municipalities and between the municipalities and the State as provider of some specialist services.

Residential units – tailor-made services and better collaboration

The aftercare study also included a representative study of residential units in Norway. This showed that residential units vary when it comes to how the activity is organised as well as the content of the care given. It is common for units with inhabitants above the age of 18 to be fairly large and privately owned. A focus group interview with seven leaders of residential units supplements and qualifies the survey data.

Our results indicate that systematic and goal-directed aftercare work is part of the services offered by the residential units. Two thirds of the participants in the survey have such services, mostly different kinds of training for independence and available housing. 60 per cent offered separate bed-sitting rooms for young people during the transition period. Nine out of ten provided a contact person following the youth over time, while four out of five reported that the young people had their own individual plans with objectives including the transition to independence.

It seems, however, as if private residential units provide aftercare services and have written routines for this work to a greater extent than publicly owned units. The difference between the two types of units was even larger when it came to specialized aftercare services.

When a young person is about to leave residential care the Child Welfare Services becomes the most important service to collaborate with. In order of priority we can then list the State Child Welfare Service, the young person's family of origin, school, foster family and the joint service providing employment and social security (NAV). In the survey as well as in the focus group interview the participants underlined the challenges associated with inter-service collaboration. This includes the lack of a common understanding of the young persons' needs and lack of clarity as to who is responsible for individual youths.

Both the survey and the focus group interview gave examples of good aftercare practice. For instance, tailor-made services according to individual needs were mentioned, as was effective ways of organising the services and collaboration between service providers. It is important to note, however, that the transition to adult life is a time-consuming process. Accordingly time should be used as a method in aftercare work. Young people transitioning out of care have different needs, and this should be acknowledged by the system. Predictable economic support as well as ascribing legitimacy and giving support to the work being done in residential units, are seen as fundamental to good aftercare work.

Foster parents should have a more definite role during the aftercare phase

In all 27 young people participating in the Placement Project were still in foster care, and their foster parents were careful optimists about the young people's futures. Most think their youngsters will do as well as young people in general. At the same time these foster parents are well aware of life areas that may prove problematic. Our results give no indications of foster home breakdown as a consequence of the young people reaching the age of majority at 18. Most of the foster parents want to keep in contact with the young people in the future, and they think the young people want this as well. This result must be seen in relation to the fact that most of these youth have been living in stable foster homes for many years.

Supplemented with a focus group interview with seven foster parents, results from the Placement Project show that foster parents take

responsibility for a series of tasks during the transition phase; while the transition is prepared, when the young person actually leaves home and afterwards. The most important task for the foster parents is to be support and provide care for their youth. In addition foster parents continue to give advice to the young person and facilitate the transition in practice.

Lack of clarity concerning who is responsible for planning the aftercare phase, foster parents or the Child Welfare Services, seems to be common. Such lack of clarity is one of the reasons why this planning starts too late in many cases. However, much of the planning for independence actually takes place in the foster home before the Child Welfare Services become active. At the same time some of the foster parents participating in the focus group interview had experienced that the Child Welfare Services took their participation for given, but without providing sufficient means for them to do so. Presupposing that foster parents take the responsibility for following up the young people also means that the Child Welfare Services can shirk their own responsibility for the young people.

Some of the participants in the focus group interview have felt disempowered when they try to tell the Child Welfare Services that their foster child needs further services. Both the young people themselves and their foster parents have had such experiences, connected with the fact that young people have no legal right to further services after 18. Both data sets also show that both young people and their foster carers may find the Child Welfare Services' way of assessing the young people's needs problematic. The Child Welfare Services are often extremely problem-oriented in their descriptions of the young persons. Such negative experiences might lead to a young person refusing services, as well as undermining the work of the foster parents aimed at giving the young people a belief in their own competence. There is a need for a more distinct and definite role for foster parents during the transition phase, with more clearly defined responsibilities, and better information and more resources for the foster parents.

Main conclusions and future research needs

- We need a resource-oriented approach to youth transitioning from public care: To incorporate the young persons' expectations and aspirations for their future and avoid further marginalization.
- Services should be tailor-made according to individual needs the young people have. This implies that:
 - Young people must have the opportunity for becoming independent gradually.
 - More young people must be offered aftercare services – also those who are 20 years old or older.
 - Service provision should be grounded in individual needs and not the young persons' age. Limitations according to age are barriers against good aftercare services, should be abolished.
 - Assessment of needs must serve to further and not hinder young people's independence.
 - When the Child Welfare Services offers conditional aftercare the conditions must be based on the young people's capabilities.
- Tailor-made aftercar services presuppose that:
 - Child Welfare professionals need sufficient time to be able to provide good aftercare services.
 - Knowledge about why some young people do not want such services is necessary.
 - Motivating young people to receive aftercare services must be given high priority.
 - Young care leavers must be offered aftercare services also after 18 (a generous possibility of regretting initial refusals of services), and young people who have refused services must be contacted to ascertain whether they are in need of further service provision. They should be followed up until age 23.
 - A decision to offer aftercare services may be construed as being wanted or rejected on the part of the young persons, and professionals should be aware of this in their approach to them.
 - It is necessary to look more closely at how decisions are made about service provision among all relevant service providers, in order to

ascertain whether the needs of the young persons are given sufficient weight in relation to other considerations.

- Planning aftercare services must take place well before the young persons attain their majority, including the possibility of new services over time in accordance with changing circumstances. A possible need for new and supplementary services should be assessed until age 23.
- All care leavers should have at least one grown-up available who follows them throughout their transition to adult life.
- Continuity and stability should be ensured when services are planned.
- Working with the young persons' social network should be targeted more, and a broad approach is necessary when making decisions about possible resource persons. It is necessary to assess how young people, foster carers, residential carers and parents can be more involved in assessing these networks.
- Young people, foster carers, residential carers and parents must be given more information about aftercare services and the contents of these services.
- It is necessary to ascertain whether and how economic conditions and the working conditions of the professionals influence the provision of aftercare services.
- Aftercare services provided by the Child Welfare Services must be quality controlled.
- The extent and consequences of the sharing of responsibility for young people transitioning from care between the State and the municipalities should be assessed.
- The need for specialised aftercare workers should be investigated more closely, as well as the possibilities of such specialisation and how this should be done in practice.
- It is necessary to look more closely at how collaboration with the school authorities and psychiatric services can be improved.
- The responsibility of the Child Welfare Services as well as the role of different service providers in offering adequate aftercare services should be strengthened, amongs other things through clear guidelines for collaboration.

- The Child Welfare Services should be responsible for aftercare services if they can do this as well as the Social Services after young people attain their majority, not the other way round.
- Future research should encompass:
 - More large-scale research, a multi-method approach, involvement of all relevant actors, and a comparative approach across disciplines and countries.
 - Regular monitoring of the situation of youth transitioning from care based on the national child welfare statistics.
 - More knowledge about causal relations and mechanisms through prospective, longitudinal studies.
 - More theory-based research and the development of a body of theory for the understanding of youth transitioning from care.
 - Research-based development work, implementation and evaluation.

Litteraturliste

- Ajayi, S. & M. Quigley (2006). By degrees: care leavers in higher education. I Chase, E., Simon, A. & S. Jackson (red.): *In care and after: A positive perspective*, 63–81. London: Routledge.
- Aune, M. E. (1995). *Sosialklient! Enslige mødre forteller om sine erfaringer med sosialkontoret*. Hovedoppgave i kriminologi. Oslo: Universitetet i Oslo
- Backe-Hansen, E. (2008). «Hvordan kan gode fosterforeldre styrke resiliens?». I Borge, A.I.H. (red.): *Resiliens i praksis*, 105–118. Oslo: Gyldendal Akademiske.
- Barn, R., Andrew, L. & N. Mantovani (2005). *Life after care: The experiences of young people from different ethnic groups*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Barry, M. (2001). *A sense of purpose. Care leavers' views and experiences of growing up*. Edinburgh: Save the Children.
- Bauman, Z. (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. London: Sage.
- Becker, M.C. (2004). Organizational routines: a review of the literature. *Industrial and Corporate Change*, 13(4), 643–677.
- Benda, B.B., Toombs, N.J. & M. Peacock (2003). Discriminators of types of recidivism among boot camp graduates in a five-year follow-up study. *Journal of criminal justice*, 31(6), 539–551.
- Biehal, N., Clayden, J., Stein, M. & J. Wade (1994). Leaving care in England: A research perspective. *Children and Youth Services Review*, 16(3/4), 231–254.
- Biehal, N., Clayden, J., Stein, M. & J. Wade (1995). *Moving on. Young people and leaving care schemes*. London: HMSO.
- Binde, R. (2008). «Oppfølging av ungdom i barnevernet.» I Bratterud & Skårstad Storhaug (red.): *Overgangen fra barnevern til voksenliv i Trondheim. Sluttrapport fra OBVIT-prosjektet*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- Bloch, J., Lohmann, H. & T. Lohmann (2006). Efterværnsarbejde er relasjonsarbejde: Enhver handling er fornuftig set med barnets/den unges øjne. *Tidsskrift for socialpædagogik*, 17, 5–10.
- Bogen, H. & Nadim, M. (2009). *Et flerkulturelt ettervern? Ungdom med innvandrerbakgrunn i barnevernets ettervern*. Fafo-rapport 05/09. Oslo: Fafo

- Borge, A.I.H. (2003). *Resiliens, risiko og sunn utvikling*. Oslo: Gyldendal norsk forlag.
- Bratterud, Å., Binde, R., Horneman, K., Husby, I., Dahlø, S., Iversen, O., Munkeby, L. & A. Skårstad (2006). *Ungdom med barneverntiltak – på vei mot voksenlivet. Delrapport 1*. Trondheim: NTNU, Barnevernets utviklingscenter.
- Bratterud, Å. & A.S. Storhaug (red.) (2008). *Overgang fra barnevern til voksenliv i Trondheim. Sluttrapport fra OBVIT-prosjektet*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- Broad, B. (1999). Young people leaving care: Moving towards 'Joined up' solutions. *Children & Society*, 13, 81–93.
- Broad, B. (2005). *Improving the health and well being of young people leaving care*. Dorset: Russel House Publishing.
- Bynner, J., Elias, P., McKnight, A., Pan, H. & G. Pierre (2002). *Young people's changing routes to independence*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Cashmore, J. & M. Paxman (2006). Predicting after-care outcomes: The importance of 'felt' security. *Child & Family Social Work*, 11(3), 232–241.
- Cashmore, J. & P. Mendes (2008). «Australia». I Stein, M. & E. Munro (red.): *Young people's transitions from care to adulthood. International research and practice*, 23–35. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Cathcart, J. (1997): *Preparation for adulthood. Standards for good practice in residential care*. London: National Children's Bureau.
- Chase, E., Maxwell, C., Knight, A & P. Aggleton (2006). Pregnancy and parenthood among young people in and leaving care: What are the influencing factors, and what makes a difference in providing support? *Journal of Adolescence*, 29, 437–451.
- Chase, E., Jackson, S. & A. Simon (2006). "Introduction: towards a positive perspective», i Chase, E., Simon, A. & S. Jackson (red.) (2006): *In care and after: A positive perspective*, 1–8. London: Routledge.
- Clausen, S.-E. (2004). Har barn som mishandles større risiko for å bli kriminelle? *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 41, 971–978.
- Clausen, S.-E. & L.B. Kristofersen (2008). *Barneverns klienter i Norge 1990–2005: En longitudinell studie*. NOVA-rapport 3/2008. Oslo: NOVA.
- Clayden, J. & M. Stein (2005). *Mentoring Young People Leaving Care: 'Someone for Me'*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Collins, M. E. (2001). Transition to adulthood for vulnerable youths: A review of research and implications for policy. *Social Service Review*, 75, 271–291.

- Collins, M. E. (2004). Enhancing services to youths leaving foster care: Analysis of recent legislation and its potential impact. *Children and Youth Services Review*, 26, 1051–1065.
- Collins, M.E., Paris, R. & R.L. Ward (2008). The permanence of family ties: Implications for youth transitioning from foster care. *American Journal of Orthopsychiatry*, 78(2), 54–62.
- Cook, R. (1994). Are we helping foster care youth prepare for their future? *Children and Youth Services Review*, 16(3/4), 213–230.
- Côté, J. & C.G. Levine (2002). *Identity formation, agency, and culture : a social psychological synthesis*. Mahwah, New Jersey: L. Erlbaum.
- Courtney, M. E., Piliavin, I., Grogan-Taylor, A. & A. Nesmith (2001). Foster youth transitions to adulthood: A longitudinal view of youth leaving care. *Child Welfare Journal*, 80, 685–717.
- Courtney, M.E. & D.H. Heuring (2005). "The transition to adulthood for youth aging out of the foster care system". I Osgood, W.D., Foster, M.E., Flanagan, C. & G.R. Ruth (Red.): *On your own without a net: the transition to adulthood for vulnerable populations*, 27–68. Chicago: University of Chicago Press.
- Courtney, M.E. & A. Dworsky (2006). Early outcomes for young adults transitioning from out-of-home care in the USA. *Child and Family Social Work*, 11(3), 209–219.
- Courtney, M.E, Dworsky, A., Cusick, G.R., Havlicek, J., Perez, A. & T. Keller. (2007). *Executive Summary: Midwest evaluation of the adult functioning of former foster youth: Outcomes at age 21*. Chicago: Chapin Hall.
- Courtney, M.E., Dworsky, A. & H. Pollack. (2007). *When should the state cease parenting? Evidence from the Midwest Study*. Issue Brief nr. 115. Chicago: Chapin Hall.
- De eldste ungdommene i fosterhjem, og ettervern*. Norsk fosterhjemsforening, temahefte nr. 14.
http://www.fosterhjemsforening.no/site/maler/x/?case_vis=visprodukt&kategoriID=1&produktid=27&Navn=Videoer&HKatID=1
- Dixon, J. & M. Stein (2005). *Leaving Care: Throughcare and aftercare in Scotland*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Dumaret, A.-C. (2008). «France». I Stein, M. & E. Munro (red.): *Young people's transitions from care to adulthood. International research and practice*, 49–63. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Egelund, T. (1997). *Beskyttelse af barndommen. Socialforvaltningers risikovurderinger og indgreb*. København: Hans Reitzels Forlag.

- Egelund, T. (2006). *Sammenbrudd i anbringelser. En forskningsmessig belysning*. København: Socialforskningsinstituttet.
- Egelund, T. & A.D. Hestbæk (2003). «Udslusning og eftervern». I Egelund, T. & A.D. Hestbæk: *Anbringelse af børn og unge uden for hjemmet. En forskningsoversikt*, 228–243. København: Socialforskningsinstituttet.
- Espersen, L.D. (2004). *Fra anbringelse til eftervern*. SFI Rapport 04/25
København: Social Forsknings Instituttet.
- Falck, S. (2006). *Mellom straff og behandling. Tvangsplassering av ungdom med alvorlige atferdsvansker*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Farrington, D.P. (1995). The 12th Jack Tizard memorial lecture: The development of offending and antisocial behavior from childhood. Key findings from the Cambridge study in delinquent development. *Journal of child psychology and psychiatry and allied disciplines*, 36(6), 929–964.
- Fellesorganisasjonen (22.10.2007). Brev til Finanskomiteen. *Sentrale nøkkeltall for barnevernet i Norge for 1987–2006*.
- Flynn, R.J. & D. Vincent (2008). «Canada». I Stein, M. & E. Munro (red.): *Young people's transitions from care to adulthood. International research and practice*, 36–48. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Follesø, R. (2004). *Bruker eller brukt? Landsforeningen for barnevernsbarn – analyse av en interesseorganisasjon i møte med dagens barnevern*. Dr. polit.-avhandling. Institutt for sosialt arbeid og helsefag. Trondheim: NTNU.
- Follesø, R. (2006). *Sammen om barnevern. Enestående fortellinger, felles utfordringer*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Forskrift om individuell plan etter helselovgivningen og sosiallovgivningen av 23. desember 2004.
- Fosterhjemsavtalen*. Norsk Fosterhjemsforening.
http://www.fosterhjemsforening.no/site/maler/xl/?case_vis=artikkel&HmenyID=2&artikkelid=13
- Franzen, E. & B. Vinnerljung (2006). Foster children as young adults: Many motherless, fatherless or orphaned: a Swedish national cohort study. *Child & Family Social Work*, 11(3), 254–63.
- Furlong, A., Biggart, A., Sweeting, H. & P. West. (2003). *Youth transitions patterns of vulnerability and processes of social inclusion*. Edinburgh: Scottish Executive Social Research.
- Furlong, A & F. Cartmel (2007). *Young people and social change: new perspectives*. Maidenhead: McGraw-Hill/Open University Press.

- Gjerustad, C., Sasaoka, K. & H. Gautun (2006). *Brukerundersøkelse i barnevern-institusjonene*. NOVA Rapport 9/06. Oslo: NOVA.
- Hahn, A. (1994). The use of assessment procedures in foster care to evaluate readiness for independent living. *Children and Youth Services Review*, 16(3/4), 171–180.
- Hammer, T. & C. Hyggen (2006). «Stengte dører?» I Hammer, T. & E. Øverbye (red.): *Inkluderende arbeidsliv? Erfaringer og strategier*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Hanssen, N. (2008). Barnevern i NAV? *Fontene* 8/2008.
- Harris, J. & B. Broad (2005). *In My Own Time: Achieving Positive Outcomes for Young People Leaving Care*. De Montfort University, Children and Families.
- Haugland, R. (2000). *Kommuneheks på slakk line. Om barnevern i små kommuner*. Oslo: Gyldendal.
- Havik, T. (2007). Slik fosterforeldrene ser det – II: Resultat fra en kartleggingsstudie i 2005. *Barnevernets Utviklingssenter på Vestlandet, Unifob HELSE. Skriftserien*, 1:2007.
- Helgeland, I.M. (2007). *Ungdom med alvorlige atferdsvansker blir voksne. hvordan kommer de inn i et positivt spor?*. Doktorgradsavhandling ved Det utdanningsvitenskapelige fakultet. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Hellevik, T. (2005). Ungdom, etablering og ulike velferdsregimer. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 5(1), 89–110.
- Hellevik, T. (2005). *På egne ben. Unges etableringsfase i Norge*. NOVA rapport 22/05. Oslo: NOVA.
- Horrocks, C. (2002). Using life course theory to explore the social and developmental pathways of young people leaving care. *Journal of youth studies*, 5(3), 325–335.
- Hovik, S. & T.M. Myrvold (2001). *Er det størrelsen det kommer an på?* NIBR rapport 8/01. Oslo: NIBR.
- Høringsnotat 23. oktober 2008. Høring – forslag til endring i lov 17. juli 1992 nr. 100 om barneverntjenester.
- <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/Hoyringar/hoeringsdok/2008/horingsnotat---forslag-til-endring-i-lov.html?id=533035>
- Iglehart, A.P. (1994). Kinship foster care: Placement, services, and outcome issues. *Children and Youth Services Review*, 16(3/4), 107–122.
- Jackson, S., Ajayi, S. & M. Quigley. (2003). *By degrees: The first year, from care to university*. London: The Frank Buttle Trust.

- Jensen, A. & A. Hedum (2007). «Marginalisert ungdom og helse – dårligere helse, mer usunne levevaner». I T. M. Normann (red.). *Ungdoms levekår*, 80–105. Statistiske analyser, notat 93. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå
- Jensen, P. & E. Malmborg (2005). *Udskrevet til samfundet. Efterværnsstøtte til tidligere døgnanbragte unge*. København: UFC-Børn og Unge.
- Johannessen, A, Tuft, P.A. & L. Kristoffersen (2005). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Individuell plan*. Brosjyre utgitt av Sosial- og Helsedirektoratet, 2007.
- Innst. S. nr. 196 (2007–2008). Innstilling fra familie- og kulturkomiteen om representantforslag fra stortingsrepresentantene May-Helen Molvær Grimstad, Ola T Lånke, Dagrun Eriksen og Åse Gunhild Woie Duesund om å bedre rammevilkårene for fosterforeldre, øke rettsikkerheten for fosterbarn og lovfeste rett til ettervern for unge med tiltak etter barnevernloven.
- Klar for å bo alene*. Landsforeningen for barnevernsbarn.
<http://www.barnevernsbarna.no/sider/bestill%20temahefter.html?mID=102&parentID=0>
- Koch, A. & K. Koch (1995). *Barn av barnevernet*. Oslo: Ad Notam, Gyldendal.
- Kommunerevisjonen (2006). *Bydelsbarnevernet i Oslo kommune: En undersøkelse av påstandene om at det tas utilbørlig hensyn til økonomi i bydelsbarnevernet*. Rapport 13/2006. Oslo: Kommunerevisjonen.
- Kravsspesifikasjon. Forskningskunnskap om ettervernet*. Barne- ungdoms- og familiedirektoratet.
- Kristofersen, L. (2005). *Barnevernbarnas helse, uførhet og dødelighet i perioden 1990–2002*. NIBR-rapport 12/05. Oslo: NIBR.
- Kristofersen, L. & S.-E. Clausen (2008). *Barnevern og sosialhjelp*. NOVA-notat 3/08. Oslo: NOVA.
- Lov om barneverntjenester av 17. juli 1992 nr. 100.
- Mann-Feder, V. R. & T. White (2003). Facilitating the transition from placement to independent living: Reflections from a program of research. *International Journal of Child & Family Welfare*, 6, 198–204.
- Manser, L. (2007). *Enhancing Academic Success of Youth in Care*. Ottawa: National Youth in Care Network.
- Mayock, P. & N. Carr (2008). *State care as a pathway to homelessness: implications for the transition to adulthood*. Care Matters: Transforming Lives – Improving Outcomes. Incorporating the 8th International Looking After Children

Conference 7–9. July 2008. Loughborough: Loughborough University Centre for Child and Family Research.

McCall, R.B. & B.L. Green (2004). Beyond the methodological gold standards of behavioral research: Considerations for practice and policy. *Social Policy Report*, 18, 3–12.

Mech, E.V., Ludy-Dobson, C. & F.S. Hulseman. (1994). Life-skills knowledge: A survey of foster adolescents in three placement settings. *Children and Youth Services Review*, 16(3/4), 181–200.

Meltzer H., Gatward R., Corbin T., Goodman R. & T. Ford (2003). *The Mental Health of Young People Looked After by Local Authorities in England*. London: The Stationery Office.

Mendes, P. (2005). From state care to independence: A comparison of the Australian and American leaving care debates. *The Social Policy Journal*, 4, 51–63.

Mendes, P. & B. Moslehuddin (2004). Graduating from the child welfare system: A comparison of the UK and Australian leaving care debates. *International Journal of Social Welfare*, 13, 332–339.

Mendes, P. & B. Moslehuddin (2006). From Dependence to Interdependence: Towards Better Outcomes for Young People Leaving State Care. *Child Abuse Review*, 15(2), 110–126.

Midjo, T. (1997). «Familierejasjoner og identitetsdannelse». I Backe-Hansen, E. (red.): *Barnevern på barns premisser*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Montgomery, P., Donkoh, C. & K. Underhill (2006). Independent living programs for young people leaving the care system: The state of the evidence. *Children and Youth Services Review*, 28, 1435–1448.

Munkeby, L. (2005). *Lykkehjulet. En studie av Trondheim kommunes arbeid med forberedelsene til at ungdom er på vei ut av barnevernets omsorg*. Masteroppgave i sosialt arbeid. Trondheim: NTNU.

Munro, E. (2001). Empowering looked-after children. *Child and Family Social Work*, 6(2), 129–137.

Munro, E.R., Stein, M. & H. Ward. (2005). Comparing how different social, political and legal frameworks support or inhibit transitions from public care to independence in Europe, Israel, Canada and the United States. *International Journal of Child & Family Welfare*, 8(4), 191–201.

Myrvold, T.M., Haaland, T. & J. Holm-Hansen (2007). *Flerkulturelt barnevern: En kunnskapsoversikt*. NIBR-rapport 10/07. Oslo: NIBR.

- Mørck, L.L. (2005). *Eftervern – tidligere anbragte unges perspektiver. En analyse af deres muligheder for overskridelse af marginalisering*. Avhandling i pædagogisk psykologi. Århus: Århus Universitet.
- Newman, T. (2004). *What works in building resilience?* Essex: Barnardo's.
- Normann, T. M. (red.). (2007). *Ungdoms levekår*. Statistisk sentralbyrå: Statistiske analyser, notat 93. Tilgjengelig på:
http://www.ssb.no/emner/00/02/sa_ungdoms_levekar/sa93/sa93.pdf
- NOU 2000:12: *Barnevernet i Norge*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.
- NOU 2003:31: *Retten til et liv uten vold*. Oslo: Statens forvaltningstjeneste.
- Nybom, J. (2005). Visibility and 'child view' in the assessment process of social work: cross-national comparisons. *International Journal of Social Welfare*. 14(4), 315–325.
- Nygaard Christoffersen, M. (1993). *Anbragte børns livsforløp. En undersøgelse af tidligere anbragte børn og unge født i 1967*. Rapport 11/1993. København: Socialforskningsinstituttet.
- Ofstad, K og R. Skar (2004). *Barnevernloven med kommentarer*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Oslo Kommune, Kommunerevisjonen (2006). *Bydelsbarnevernet i Oslo kommune. En undersøkelse av påstandene om at det tas utilbørlig hensyn til økonomi i bydelsbarnevernet*. Rapport 13/2006.
- Oppedal, M. (1999). *Rettsikkerhet ved akutte vedtak etter barnevernloven*. Institutt for offentlig retts skriftserie nr. 6/1999. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Osgood, D.W., Foster, E.M., Flanagan, C. & G.R. Ruth (red.) (2005). *On your own without a net: The transition to adulthood for vulnerable populations*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Osterling, K.L. & A.M. Hines (2006). Mentoring adolescent foster youth: Promoting resilience during developmental transitions. *Child & Family Social Work*, 11(3), 242–253.
- Oterholm, I. (2008). *Barneverntjenestens arbeid med ungdom i alderen 18 til 23 år*. Diakonhjemmet Høgskole Rapport 1/2008. Oslo: Diakonhjemmet Høgskole.
- Ot. prp nr. 61(1997–98). Om lov om endringer i lov 17. juli 1992 nr. 100 om barneverntjenester og lov 13. desember 1991 nr. 81 om sosiale tjenester.
- Paulsen, M. (2008). Hard innsparing i barne- og familievernet. *Fontene* 10/2008.
- Pecora, P.J., Williams, J., Kessler, R.C., Hiripi, E., O'Brien, K., Emerson, J., Herrick, M.A. & D. Torres (2006). Assessing the educational achievements of

adults who were formerly placed in family foster care. *Child & Family Social Work*, 11(3), 220–231.

Peters, C., Claussen Bell, K.S., Zinn, A., Goerge, R.M. & M.E. Courtney (2008). *Continuing in Foster Care Beyond Age 18: How Courts Can Help*. Issue Brief nr. 116. Chicago: Chapin Hall.

Pilodden, B.H. (2008). *Skadeskutt – men ikke vingeklippet? Risikoutsatte ungdommers tanker om fremtiden*. Masteroppgave i barnevern. Bergen: Universitetet i Bergen.

Propp, J., Ortega, D. N. & F. NewHeart (2003). Independence or interdependence: Rethinking the transition from “Ward of the Court” to adulthood. *Families in society*, 84, 259–266.

Reid, C. (2007). The transition from state care to adulthood: International examples of best practices. *New Directions for Youth Development*, 113, 33–50.

Reilly, T. (2003). Transition from Care: Status and Outcomes of Youth Who Age Out of Foster care. *Child Welfare*. 82(6), 727–746.

Reime, M.A. (2008). *Den sårbare overgangen*. Oslo: Kirkens sosialtjeneste.

Repstad, P. (1987). *Mellom nærhet og distanse: Kvalitative metoder i samfunnsfag*. Oslo: Universitetsforlaget.

Rundskriv av 1.7.2003. Barnevernloven § 1–3 – tiltak for ungdom over 18 år.

Rutinehåndbok for barneverntjenestene i kommunene (2006). Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.

Rutinehåndbok for kommunenes arbeid med fosterhjem (2006). Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet.

Samuels, G.M. (2008). *What doesn't kill you makes you stronger: The self-reliant identity as resilience and risk among young adults aging out of care*. Innlegg på konferansen «Care Matters: Transforming Lives-Improving Outcomes», 7–9 July 2008, Oxford.

Sandbæk, M. (2004). Barn i hjelpeapparatet – kompetente og sårbare aktører. *Nordisk Sosialt Arbeid*, 24(2), 98–109.

Solheim, L. (1996). «Sosialhjelp og vern av sjølrespekten.» I Halvorsen (red.): *Mestring og marginalitet*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Stanley, N., Riordan, D. & H. Alaszewski (2005). The mental health of looked after children: matching response to need. *Health and Social Care in the Community* 13(3), 239–248.

- Stavseng, G.S., Aspelund, G., Skutlaberg, L.S. & E. Larsen (2008). *Vurdering og videreutvikling av fagteam*. Oslo: Rambøll Management.
- Stein, M. (2004). *What works for young people leaving care?* Essex: Barnardo's
- Stein, M. (2005). *Resilience and young people leaving care. Overcoming the odds*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Stein, M. (2006). Young people aging out of care: The poverty of theory. *Children and youth service review*, 28(4), 422–434.
- Stein, M. (2006). Research review: Young people leaving care. *Child & Family Social Work*, 11(3), 273–279.
- Stein, M. (2008). "Transitions from Care to Adulthood. Messages from Research for Policy and Practice." I Stein, M. & E. Munro (red.): *Young people's transitions from care to adulthood. International research and practice*, 289–306. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Stein, M & K. Carey (1986). *Leaving care*. Oxford: Blackwell.
- Stein, M. & E. Munro (2008). *Young Peoples's Transitions from Care to Adulthood: International Comparisons and Perspectives*. Innlegg på konferansen «Care Matters: Transforming Lives – Improving Outcomes», Oxford, 7–9. juli 2008.
- Stein, M. & J. Wade (2000). *Helping care leavers: Problems and strategic responses*. London: Department of Health.
- Stigen, O.T. (1998). *Å bli voksen: to mønstre. En studie av overgangen til voksenlivet, med vekt på utflyttingen fra foreldrehjemmet, for unge fra Vennesla kommune*. Hovedoppgave i sosiologi. Oslo: Universitetet i Oslo.
- St.melding nr. 40 (2001–2002). *Om barne- og ungdomsvernet*. Oslo: Barne- og familiedepartementet.
- Stokke, O. *18 år og dumpes av barnevernet*. Aftenposten 5.11.07.
- Storø, J. (2001). *På begge sider av atten – om ungdom, barnevern og ettervern*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Storø, J. (2004). *Gode intensjoner, lite på papiret. En kartlegging av barneverntjenestens arbeid med ungdom på vei til et selvstendig voksenliv*. Rapport, Prosjekt ettervern. <http://www.adsum.no/Godeintensjonerlitepapapiret.htm>
- Storø, J. (2005). *Å gå over brennende bruer*. Hovedfagsrapport 14/2005. Oslo: Høgskolen i Oslo.
- Storø, J. (2007). *Foreldreansvaret ingen vil ta*. Kronikk i Aftenposten 28. november 2007.

- Storø, J. (2008). Exit from care – developing a perspective. *Journal of Comparative Social Welfare*, 24(1), 13–21.
- Tabuka (2003). *Tidligere anbragtes bud på kvalitet i anbringelse*. Notat til Sosialministeriet. <http://www.tabuka.dk/forening/publi/tabuka.pdf>
- Terum, L. I. (2003). *Portvakt i velferdsstaten*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Thanem, A. H. (2006). *Sist i køa – svik og brutte løfter i barnevernet – En kvalitativ studie av barneverningsdoms opplevelser knyttet til overgangen til en selvstendig tilværelse*. Hovedfagsoppgave i psykologi. Trondheim: NTNU.
- Thrana, H. M. (2006). *Hvis ungdommen fikk bestemme*. Masteroppgave i sosialt arbeid. Bodø: Høgskolen i Bodø.
- Tjelflaat, T. (2003). «Barnevernsinstitusjonen – en arena for omsorg?». I Backe-Hansen, E. (red.): *Barn utenfor hjemmet – flytting i barnevernets regi*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Tøft når hjelpen tar slutt*. Reportasje i VG 16. august 2008.
- Ulvik, O. S. (2002): "Penger, kjærlighet og arbeid: Et kulturpsykologisk perspektiv på fosterforeldreskap". I Backe-Hansen, E. (red.): *Barnevern på barns premisser*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- The United Nations (2007). "Opportunities for youth development in developed market economies: an unequal playing field." I *UN's World Youth Report, 200–231*. New York: The United Nations.
- Veland, J. (1993). *Hvordan gikk det med barnevernets barn? Resultater fra 5 kommuner i Rogaland*. Stavanger: Fylkessjefen i Rogaland / Senter for Atferdsforskning.
- Veland, J. (1998). *Barnevern i små og store kommuner – i tette og løse samfunn*. Hovedoppgave i sosiologi. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Vinnerljung, B. (1996). *Fosterbarn som vuxna*. Lund: Arkiv Förlag.
- Vinnerljung, B. (2006). Fosterbarn som unga vuxna. *Socialmedicinsk tidskrift*, 83, 23–35.
- Vinnerljung, B. & M. Ribe (2001). Mortality after care among young adult foster children in Sweden. *Int. Journal of Social Welfare*, 10, 164–173.
- Vinnerljung, B. & M. Sallnäs (2008). Into adulthood: a follow-up study of 718 young people who were placed in out-of-home care during their teens. *Child and Family Social Work*, 13, 144–155.
- Wade, J. (1997). Developing leaving care services: Tapping the potential of foster carers. *Adoption & Fostering*, 21, 40–49.

- Wade, J. (2008). The ties that bind: Support from birth families and substitute families for young people leaving care. *British Journal of Social Work*, 38, 39–54.
- Wade, J. & J. Dixon (2006). Making a home, finding a job: Investigating early housing and employment outcomes for young people leaving care. *Child & Family Social Work*, 11(3), 199–208.
- Wade, J. & E. Munro (2008): “United Kingdom». I Stein, M. & E. Munro (red.): *Young People's Transitions from Care to Adulthood. International Research and Practice*, 209–224. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Waldinger, G. & W.M. Furman (1994). Two models of preparing foster youths for emancipation. *Children and Youth Services Review*, 16(3/4), 201–212.
- When leaving home is also leaving care. An inspection of services for young people leaving care* (1997). London: Social Service Inspectorate, Department of Health.

Vedlegg 1: Innsamlet litteratur om ettervern

Norge

- Backe-Hansen, E. (2008). «Hvordan kan gode fosterforeldre styrke resiliens?». I Borge, A.I.H. (red.): *Resiliens i praksis*, 105–118. Oslo: Gyldendal Akademiske.
- Bratterud, Å. Binde, R., Hornemann, K., Husby, I.S.D., Iversen, O., Munkeby, L. & A. Skårstad. (2006). *Ungdom med barneverntiltak – på vei mot voksenlivet*. OBVIT-prosjektet delrapport 1. Arbeidsrapport 18. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning AS Barnevernets utviklingssenter.
- Clausen, S. & L.B. Kristofersen (2008). *Barnevernsklinter i Norge 1990–2005: En longitudinell studie*. NOVA Rapport 3/08. Oslo: NOVA.
- Helgeland, I.M. (2003). «Ungdom med atferdsvansker – hvordan går det med dem som 30-åringer?». I Backe-Hansen, E. (red.): *Barn utenfor hjemmet. Flytting i barnevernets regi*, 147–66. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Helgeland, I.M. (2007). *Unge med alvorlige atferdsvansker blir voksne. hvordan kommer de inn i et positivt spor?*. Doktorgradsavhandling ved Det utdanningsvitenskapelige fakultet. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Munkeby, L. (2005). *Lykkehjulet. En studie av Trondheim kommunes arbeid med forberedelsene til at ungdom er på vei ut av barnevernets omsorg*. Masteroppgave i sosialt arbeid. Trondheim: NTNU.
- Reime, M.A. (2008). *Den sårbare overgangen*. Oslo: Kirkens sosialtjeneste.
- Storø, J. (2001). *På begge sider av atten – om ungdom, barnevern og ettervern*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Storø, J. (2005). Møteplass for ungdom: Beskrivelse av et tiltak for tidligere plasserte unge, og noen refleksjoner om tiltaket. *Norges barnevern*, 82, 25–36.
- Storø, J. (2005). *Å gå over brennende bruer. En kvalitativ studie av barnevernsungdommers overgang til en selvstendig tilværelse*. HiO-hovedfagsrapport. Oslo: Høgskolen i Oslo.
- Storø, J. (2008). Exit from care – developing a perspective. *Journal of comparative social welfare*, 24(1), 13–21.
- Thanem, H.A. (2006). *Sist i køa – svik og brutte løfter i barnevernet. En kvalitativ studie av barnevernsungdoms opplevelser knyttet til overgangen til en selvstendig tilværelse*. Hovedfagsoppgave i psykologi. Trondheim: NTNU.
- Thrana, H.M. (2006). *Hvis ungdommen fikk bestemme. En studie i ungdoms erfaringer med medvirkning i barnevernet*. Masteroppgave i sosialt arbeid. Bodø: Høgskolen i Bodø, avdeling for samfunnsfag.

Sverige

Franzen, E. & B. Vinnerljung (2006). Foster children as young adults: Many motherless, fatherless or orphaned: a Swedish national cohort study. *Child & Family Social Work*, 11(3), 254–63.

Stenström, N. (1998) *Utslussning och eftervård vid de särskilda ungdomshemmen*. Rapport. Södertälje: Statens institutions styrelse.

Vinnerljung, B. (1996). *Fosterbarn som vuxna*. Lund: Arkiv.

Vinnerljung, B. & M. Ribe (2001). Mortality after care among young adult foster children in Sweden. *Int. Journal of Social Welfare*, 10, 164–173.

Vinnerljung, B. (2006). Fosterbarn som unge vuxna – en översikt av resultat från några nationella registerstudier. *Socialmedicinsk tidskrift*, 83, 23–35.

Vinnerljung, B. & M. Sallnäs (2008). Into adulthood: a follow-up study of 718 young people who were placed in out-of-home care during their teens. *Child and Family Social Work*, 13, 144–155.

Danmark

Bloch, J., Lohmann, H. & T. Lohmann (2006). Efterværnsarbejde er relasjonsarbejde: Enhver handling er fornuftig set med barnets/den unges øjne. *Tidsskrift for socialpædagogik*, 17, 5–10.

Egelund, T. & A.D. Hestbæk (2003). «Udslusning og efterværn». I Egelund, T. & A.D. Hestbæk: *Anbringelse af børn og unge uden for hjemmet. En forskningsoversigt*. 228–243. København: Socialforskningsinstituttet.

Espersen, L.D. (2004). *Fra anbringelse til efterværn*. SFI Rapport 04/25. København: Social Forsknings Institutet.

Mørck, L.L. (2005). *Efterværn – tidligere anbragte unges perspektiver. En analyse af deres muligheder for overskridelse af marginalisering*. Århus: Avhandling i pædagogisk psykologi.

Nygaard Christoffersen, M. (1993). *Anbragte børns livsforløp. En undersøgelse af tidligere anbragte børn og unge født i 1967*. Rapport 93:11. København: Socialforskningsinstituttet.

Olesen, C.F., Ertmann, B. & K. Zobbe (2003). *Efterværn. Evaluering af efterværnsprojektet på specialinstitutionen Godhavn*. Hillerød: Teori og metodecenteret.

Storbritannia

- Aldgate, J. (1994). Graduating from care – A missed opportunity for encouraging successful citizenship. *Children and Youth Services Review*, 16(3/4), 255–272.
- Barn, R., Andrew, L. & N. Mantovani (2005). *Life after care: The experiences of young people from different ethnic groups*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Berridge, D. (2007). Theory and explanation in child welfare: Education and looked-after children. *Child and Family Social Work*, 12, 1–10.
- Biehal, N., Clayden, J., Stein, M. & J. Wade (1994). Leaving care in England: A research perspective. *Children and Youth Services Review*, 16(3/4), 231–254.
- Biehal, N., Clayden, J., Stein, M. & J. Wade (1995). *Moving on. Young people and leaving care schemes*. London: HMSO.
- Biehal, N. (2008). Preventive Services for Adolescents: Exploring the Process of Change. *British Journal of Social Work*, 38, 444–461.
- Broad, B. (1999). Young people leaving care: Moving towards 'Joined up' solutions. *Children & Society*, 13, 81–93.
- Broad, B. (2005). Young people leaving care: Implementing the Children (Leaving Care) Act 2000? *Children & Society*, 19, 371–384.
- Broad, B. (2005). *Improving the health and well being of young people leaving care*. Dorset: Russel House Publishing.
- Chase, E., Maxwell, C., Knight, A & P. Aggleton (2006). Pregnancy and parenthood among young people in and leaving care: What are the influencing factors, and what makes a difference in providing support? *Journal of Adolescence*, 29, 437–451.
- Chase, E., Simon, A. & S. Jackson (red.) (2006). *In care and after: A positive perspective*. London: Routledge.
- Clayden, J., & M. Stein (2005). *Mentoring Young People Leaving Care: 'Someone for Me'*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Dixon, J. & M. Stein (2005). *Leaving Care: Throughcare and aftercare in Scotland*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Hai, N. & A. Williams (2004). *Implementing the Children (Leaving Care) Act 2000. The experience of eight London Boroughs*. London: National Children's Bureau.
- Holland, J., Reynolds, T. & S. Weller (2007). Transitions, Networks and Communities: The Significance of Social Capital in the Lives of Children and Young People. *Journal of Youth Studies*, 10(1), 97–116.

- Horrocks, C. (2002). Using life course theory to explore the social and developmental pathways of young people leaving care. *Journal of youth studies*, 5(3), 325–335.
- Horrocks, C. & J. Goddard (2006). Adults who grew up in care: Constructing the self and accessing care files. *Child & Family Social Work*, 11(3), 264–272.
- Jackson, S., Ajayi, S. & M. Quigley. (2003). *By degrees: The first year, from care to university*. London: The Frank Buttle Trust.
- Stein, M & K. Carey (1986). *Leaving care*. Oxford: Blackwell.
- Stein, M. (1994). Leaving care. Education and career trajectories. *Oxford Review of Education*, 20, 349–360.
- Stein, M., Pinkerton, J. R. & P. Kelleher (2000). Young people leaving care in England, Northern Ireland and Ireland. *European Journal of Social Work*, 3, 235–246.
- Stein, M (2004): *What works for young people leaving care?* Essex: Barnardo's.
- Stein, M (2005). *Resilience and young people leaving care: Overcoming the odds*. York: Joseph Rowntree Foundation.
- Stein, M. & J. Dixon (2006). Young people leaving care in Scotland. *European Journal of Social Work*, 9, 407–423.
- Stein, M. (2006). Research review: Young people leaving care. *Child & Family Social Work*, 11(3), 273–279.
- Wade, J. (1997). Developing leaving care services: Tapping the potential of foster carers. *Adoption & Fostering*, 21, 40–49.
- Wade, J. & J. Dixon (2006). Making a home, finding a job: Investigating early housing and employment outcomes for young people leaving care. *Child & Family Social Work*, 11(3), 199–208.
- Wade, J. (2008). The ties that bind: Support from birth families and substitute families for young people leaving care. *British Journal of Social Work*, 38, 39–54.
- Ward, H., Skuse, T. & E. Munro (2005). 'The best of times, the worst of times': Young people's views of care and accomodation. *Adoption & Fostering* 29(1), 8–17.

USA

- Barth, R. (1990). On their own: The experiences of youth after foster care. *Child & Adolescent Social Work Journal*, 7, 419–440.
- Collins, M. E. (2001). Transition to adulthood for vulnerable youths: A review of research and implications for policy. *Social Service Review*, 75, 271–291.
- Collins, M. E. (2004). Enhancing services to youths leaving foster care: Analysis of recent legislation and its potential impact. *Children and Youth Services Review*, 26, 1051–1065.
- Collins, M.E., Paris, R. & R.L. Ward (2008). The permanence of family ties: Implications for youth transitioning from foster care. *American Journal of Orthopsychiatry*, 54–62.
- Cook, R. (1994). Are we helping foster care youth prepare for their future? *Children and Youth Services Review*, 16(3/4), 213–230.
- Courtney M. & R.P. Barth (1996). Pathways of older adolescents out of foster care: Implications for independent living services. *Social Work*, 41, 75–83.
- Courtney, M. E., Piliavin, I., Grogan–Taylor, A. & A. Nesmith (2001). Foster youth transitions to adulthood: A longitudinal view of youth leaving care. *Child Welfare Journal*, 80, 685–717.
- Courtney, M.E. & A. Dworsky. (2006). Youth leaving out-of-home care in the USA. *Child & Family Social Work*, 11(3), 209–219.
- Courtney, M.E, Dworsky, A., Cusick, G.R., Havlicek, J., Perez, A. & T. Keller. (2007). *Executive Summary: Midwest evaluation of the adult functioning of former foster youth: Outcomes at age 21*. Chicago: Chapin Hall.
- Courtney, M.E., Dworsky, A. & H. Pollack (2007). When should the state cease parenting? Evidence from the Midwest Study. *Chapin Hall Center for Children : Issue Brief #115*.
- Davis, R. K. & C. T. Barrett (2000). Bridges for former «Systems» youth. *Families in Society*, 81, 538–542.
- Festinger, T. (1983). *No one ever asked us. A postscript to foster care*. New York: Columbia University press.
- Georgiades, S. D. (2005). Emancipated young adults' perspectives on independent living programmes. *Families in Society*, 86, 503–510.
- Hahn, A. (1994). The use of assessment procedures in foster care to evaluate readiness for independent living. *Children and Youth Services Review*, 16(3/4), 171–180.

- Iglehart, A.P. (1994). Adolescents in foster care: Predicting readiness for independent living. *Children and Youth Services Review*, 16(3/4), 159–170.
- Iglehart, A. P. & R. Becerra (2002). Hispanic and African American Youth: Life after foster care emancipation. *Journal of Ethnic and Cultural Diversity in Social Work*, 11, 79–107.
- McMillen, J. C., Rideout, G. B., Fisher, R. H. & J. Tucker (1997). Independent-living services: The views of former foster youth. *Families in Society*, 78, 471–479.
- Mech, E. V. (1994). Foster youths in transition: Research perspectives on preparation for independent living. *Child Welfare*, 73, 603–623.
- Mech, E.V., Ludy-Dobson, C. & F.S. Hulseman. (1994). Life-skills knowledge: A survey of foster adolescents in three placement settings. *Children and Youth Services Review*, 16(3/4), 181–200.
- Mech, E. V. & C. Che-Man Fung (1999). Placement restrictiveness and educational achievement among emancipated foster youth. *Research on Social Work Practice*, 9, 213–228.
- Melpignano, M. & M.E. Collins (2003). Infusing youth development principles in child welfare practice: Use of a Delphi survey to inform training. *Child & Youth Care Forum*, 32, 159–173.
- Montgomery, P., Donkoh, C. & K. Underhill (2006). Independent living programs for young people leaving the care system: The state of the evidence. *Children and Youth Services Review*, 28, 1435–1448.
- Nollan, K. A., Pecora, P. J., Nurius, P. N. & J.K. Whittaker (2002). Risk and protective factors influencing the life skills among youths in long-term foster care. *International Journal of Child & family welfare*, 5, 5–17.
- Oles, T.P. (1991). Residents' perceptions of change: A basis for after care. *Residential Treatment for Children and Youth*, 9, 29–37.
- Osgood, D.W., Foster, E.M., Flanagan, C. & G.R. Ruth (red.) (2005). *On your own without a net: The transition to adulthood for vulnerable populations*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Osterling, K.L. & A.M. Hines (2006). Mentoring adolescent foster youth: Promoting resilience during developmental transitions. *Child & Family Social Work*, 11, 242–253.
- Pecora, P.J., Williams, J., Kessler, R.C., Hiripi, E., O'Brien, K., Emerson, J., Herrick, M.A. & D.Torres (2006). Assessing the educational achievements of adults who were formerly placed in family foster care. *Child & Family Social Work*, 11(3), 220–231.

Propp, J., Ortega, D. N. & F. NewHeart (2003). Independence or interdependence: Rethinking the transition from “Ward of the Court» to adulthood. *Families in society*, 84, 259–266.

Reilly, T. (2003). Transition from care: Status and outcomes of youth who age out of foster care. *Child Welfare Journal*, 82, 727–746.

Stoner, M. R. (1999). Life after foster care: Services and policies for former foster youth. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 26, 159–175.

Waldinger, G. & W.M. Furman (1994). Two models of preparing foster youths for emancipation. *Children and Youth Services Review*, 16(3/4), 201–212.

Canada

Mann-Feder, V. R. & T. White (2003). Facilitating the transition from placement to independent living: Reflections from a program of research. *International Journal of Child & Family Welfare*, 6, 198–204.

Manser, L. (2007). *Enhancing Academic Success of Youth in Care*. Ottawa: National Youth in Care Network.

Martin, F. E. & T. Palmer (1997). Transitions to adulthood: A child welfare youth perspective. *Community Alternatives*, 9, 29–60.

Reid, C. (2007). The transition from state care to adulthood: International examples of best practices. *New Directions for Youth Development*, 113, 33–50.

Australia

Cashmore, J. & M. Paxman (2006). Predicting after-care outcomes: The importance of ‘felt’ security. *Child & Family Social Work*, 11(3), 232–241.

Mendes, P. (2005). Graduating from the child welfare system: A case study of the leaving care debate in Victoria, Australia. *Journal of Social Work*, 5, 155–171.

Mendes, P. & B. Moslehuddin (2006). From dependence to interdependence: Towards better outcomes for young people leaving state care. *Child Abuse Review*, 15, 110–126.

Spania

Del Valle, J.F., Bravo, A., Alvarez, E. & A. Fernanz (2008). Adult self-sufficiency and social adjustment in care leavers from children’s homes: A long-term assessment. *Child and Family Social Work*, 13(3), 12–22.

Israel

Schiff, M. (2006). Leaving care: Retrospective reports by alumni of Israeli group homes. *Social Work, 51*, 343–353.

Komparative studier

Mendes, P. & B. Moslehuddin (2004). Graduating from the child welfare system: A comparison of the UK and Australian leaving care debates. *Int. Journal of Social Welfare, 13*, 332–339.

Mendes, P. (2005). From state care to independence: A comparison of the Australian and American leaving care debates. *The Social Policy Journal, 4*, 51–63.

Munro, E.R., Stein, M. & H. Ward. (2005). Comparing how different social, political and legal frameworks support or inhibit transitions from public care to independence in Europe, Israel, Canada and the United States. *International Journal of Child & Family Welfare, 8(4)*, 191–201.

Pinkerton, J. (2006). Developing a global approach to the theory and practice of young people leaving state care. *Child & Family Social Work, 11(3)*, 191–199.

Stein, M. & E. Munro (red.) (2008). *Young people's transition from care to adulthood: International research and practice*. London: Jessica Kingsley Publishers.

Vedlegg 2: Spørreskjema til barnevernstjenestene

Til landets barneverntjenester

Oslo 07.09.07

Barneverntjenestens arbeid med ungdom i alderen 18 til 23 år

Denne henvendelsen gjelder en landsomfattende undersøkelse om barneverntjenestens arbeid med barn og ungdom som har vært under omsorg. Diakonhjemmet Høgskole utfører undersøkelsen på vegne av Norsk Fosterhjemsforening, som har fått midler fra Helse- og Rehabilitering⁴⁶.

Hensikten med undersøkelsen er å få mer kunnskap om hvordan barneverntjenesten arbeider overfor ungdom som har vært under omsorg og deres overgang til en selvstendig tilværelse. Forskning fra bl.a. England viser at dette er en svært viktig periode for ungdommene. Det er gjort få undersøkelser om barnevernets arbeid med oppfølging av barnevernsungdom etter fylte 18 år i Norge. Vi vet gjennom statistikk fra Statistisk sentralbyrå at mange ungdommer får tiltak fra barnevernet etter at de har fylt 18 år, likevel halveres antall tiltak fra 18 år til 19 år, og videre fra 19 år til 20 år.

Gjennom denne undersøkelsen ønsker vi å få

- Beskrivelser av barneverntjenestens rutiner overfor ungdom i overgangen til en selvstendig tilværelse.
- Kunnskap om barneverntjenestens vurderinger i forhold til denne klientgruppens oppfølgingsbehov.
- Innsikt i ungdommens og ulike samarbeidspartneres roller i arbeidet.

⁴⁶ Helse og Rehabilitering, er en stiftelse som driver tv-spillet Extra, som organisasjoner kan søke om midler fra.

- Kunnskap til å utvikle og systematisere oppfølgingsarbeidet med ungdom som har vært under omsorg.

Undersøkelsen gjelder ungdom som har vært under omsorg etter barnevernslovens § 4-12. Denne gruppen er valgt ut fra en vurdering av at kommunen har et spesielt ansvar for barn under omsorg og at disse ungdommene ofte har vært lenger plassert enn ungdom som er plassert etter §§ 4-4 5.ledd og 4-24/4-26 i barnevernsloven.

Opplysningene vil bli behandlet anonymt. Det er satt opp kommunenummer til hjelp i analysearbeidet for å kunne kategorisere i forhold til bl.a. kommunestørrelse. Kunden som behandler de innkomne svarene vil ha tilgang til dette og det vil ikke fremkomme i rapporten.

Høgskolelektor Inger Oterholm ved Diakonhjemmet Høgskole er prosjektleder og kan nås på mail: oterholm@diakonhjemmet.no eller tlf 22 45 19 66 dersom dere har spørsmål. Det er nedsatt en referansegruppe bestående av representanter fra brukerorganisasjoner, barnevern-tjenester og forskere.

Resultatene vil bli publisert i en egen rapport ved utgangen av 2007. I tillegg presenteres de i Fosterhjemskontakt og på fagkonferansen for Landsforeningen for barnevernsbarn og Norsk Fosterhjemsforening 4.-5. februar i 2008 på Sundvollen.

Vi vet at dere har mye å gjøre, men håper likevel at dere kan ta dere tid til å fylle ut spørreskjemaet og returnere det i vedlagte svarkonvolutt til Norsk Fosterhjemsforening, som sender dem til prosjektleder. Prosjektleder skal gjøre analysearbeidet og skrive rapport. Vi har forsøkt å stille spørsmål slik at det ikke skal være nødvendig å gå inn i saksmappene.

Vi ber om at dere sender inn utfylt spørreskjema i vedlagte svarkonvolutt til Norsk Fosterhjemsforening *innen 24. september 2007*.

Takk for hjelpen!

Med vennlig hilsen
Hege Sundt (sign)
generalsekretær
Norsk Fosterhjemsforening

Inger Oterholm (sign)
prosjektleder
Diakonhjemmet høgskole

Spørreskjemaundersøkelse om barneverntjenestens arbeid overfor ungdom under omsorg i overgangsfasen fra plassering til en selvstendig tilværelse.

Undersøkelsen gjelder ungdom i alderen 18-23 år, som har vært under omsorg etter barnevernlovens § 4-12. Den gjennomføres av Diakonhjemmet Høgskole på vegne av Norsk Fosterhjemsforening med støtte fra Helse- og Rehabilitering. Utfylt skjema returneres Norsk Fosterhjemsforening i vedlagte svarkonvolutt *innen 24. september 2007*.

1. Kommunenr. _____ og evt. bydelsnummer _____

2. Hvem i barneverntjenesten har fylt ut skjemaet:

Leder

Saksbehandler: Spesifiser gjerne evt. ansvarsområde _____

Samarbeid mellom flere på kontoret: Spesifiser gjerne _____

Annet: Spesifiser gjerne: _____

3. Organisering av barneverntjenesten

3.1 Hvor mange barnevernfaglig ansatte er det i barneverntjenesten i kommunen/bydelen inkludert leder _____

3.2 Er det egne saksbehandler(e) som har spesielt ansvar for ungdom over 18 år? Ja Nei

3.3 Etter hva slags modell er barneverntjenesten organisert:

Spesialist

Generalist

Blandingsmodell av generalist/spesialist

Evt. annen modell _____

4. Rutiner vedrørende hjelpetiltak for ungdom over 18 år som har vært under omsorg

4.1 Generelle rutiner

4.1.1 Har barneverntjenesten en systemisert praksis i forhold til arbeidet i overgangen til en selvstendig tilværelse for disse ungdommene? Ja Nei

4.1.2 Er denne praksisen nedfelt i skriftlige rutiner? Ja Nei
(Hvis det er skriftlige rutiner ber vi om at de kan legges ved).

4.1.3 Anvendes rutinehåndbok for barneverntjenesten utarbeidet av Barne- og Likestillingsdepartementet 2006 i dette arbeidet? Ja Nei

4.2 Informasjon om tiltak

4.2.1 Hva gis det vanligvis informasjon om til ungdom under omsorg, før de blir 18 år, vedrørende mulighet for tiltak etter 18 år? (flere kryss kan være aktuelt)

- Om at tiltak kan opprettholdes eller erstattes etter fylte 18 år
- Beskrivelse av konkrete mulige tiltak
- Om klagerett ved avslag på tiltak
- Om at ungdommene kan ombestemme seg og si at de likevel ønsker tiltak, selv om de først har sagt nei
- Det blir vanligvis ikke gitt informasjon vedrørende mulighet for videre tiltak etter 18 år.
- Annet: Spesifiser gjerne: _____

4.2.2 Hvis det gis informasjon, hvem gir vanligvis denne informasjonen til ungdommen (flere kryss kan være aktuelt)

- Saksbehandler
- Fosterforeldre/institusjon
- Andre: Spesifiser gjerne: _____

4.3 Kartlegging av behov

4.3.1 Er det vanligvis en kartlegging sammen med ungdommen av hva han/hun trenger av tiltak for å klare seg selv? Ja Nei

4.3.2 Evt. hvor gammel er ungdommen vanligvis når en slik kartlegging starter?

- ca 16 år
- ca 17 år
- ca 17 ½ år
- Det varierer avhengig av ungdommens situasjon
- Annet: Spesifiser gjerne: _____

4.3.3 Deltar fosterforeldre eller institusjon vanligvis i denne kartleggingen? Ja Nei

4.4 Hvordan arbeides det vanligvis med tiltaksplaner for ungdom, som får videre tiltak etter 18 år? (flere kryss kan være aktuelt)

- Ungdommen utarbeider forslag til tiltaksplan
- Barneverntjenesten utarbeider forslag til tiltaksplan
- Ungdommen og barneverntjenesten arbeider sammen om utforming av tiltaksplan
- Ungdommen, fosterforeldre/institusjon og barneverntjenesten arbeider sammen om utforming av tiltaksplan
- Ungdommen, foreldre, fosterforeldre/institusjon og barneverntjenesten arbeider sammen om utforming av tiltaksplan
- Annet: Spesifiser gjerne: _____

4.5 Hvilke rutiner følger barneverntjenesten vanligvis ved avslutning av saker med ungdom som har vært under omsorg? (flere kryss kan være aktuelt)

4.5.1 Følgende rutiner følges vedrørende kontakt med ungdom/nettverk

- Samtale med ungdommen hvor en gjennomgår sakens historie
- Samtale med ungdom og fosterforeldre/institusjon
- Samtale med foreldre
- Samtale med ungdom og foreldre
- Samtale mellom ungdom og tilsynsfører
- Annet: Spesifiser gjerne: _____

4.5.1 Følgende rutiner følges vedrørende oppfølging/saksbehandling

- Avslutningen diskuteres i ansvarsgruppe hvor fosterforeldre/institusjon, foreldre og ungdom deltar
- Barneverntjenesten vurderer om ungdommen har behov for tiltak fra andre tjenester
- Barneverntjenesten henviser ungdommen til evt. andre tjenester de har behov for
- Dersom barneverntjenesten vurderer at ungdommen har behov for videre tiltak fra barnevernet og ungdommen ikke ønsker det, arbeides det med å motivere ungdommen til å ta imot tiltak.
- Barneverntjenesten tar kontakt med ungdommen etter en viss tid for å høre hvordan det går når saken avsluttes før ungdommen er 23 år.
- Annet: Spesifiser gjerne: _____

4.6 Forskjeller mellom § 4-12 saker og andre typer plasseringer

Spørsmålene over har vært relatert til ungdom som har vært under omsorg etter § 4-12.

4.6.1 Ville det være andre rutiner for ungdom plassert etter § 4-4 5.ledd? Ja Nei
Evt. hvilke _____

4.6.2 Ville det være andre rutiner for ungdom plassert etter §§ 4-24/4-26? Ja Nei
Evt. hvilke _____

4.7 Hva ser dere som styrker og svakheter ved rutinene for denne ungdomsgruppa ved deres kontor med tanke på å sikre ungdommen god nok oppfølging i overgangen til en selvstendig tilværelse

5. Spørsmål om type tiltak (se også neste side)

5.1 Oppgi de 3 vanligste hjelpetiltakene dere gir til ungdom over 18 år som har vært under omsorg

- Fortsatt fosterhjem
- Fortsatt institusjonsplassering
- Hybel med oppfølging
- Hybel uten oppfølging
- Økonomisk bistand
- Støttekontakt
- Ansvarsgruppe

- Besøkshjem
- Bistand til skole
- Bistand til arbeid
- Råd og veiledning: Spesifiser: _____
- Nettverksarbeid
- Annet spesifiser gjerne: _____

5.2 Hvilke 3 tiltak er det mest vanlig at ungdom, som har vært under omsorg, ønsker etter 18 år, når de ønsker videre tiltak?

- Fortsatt fosterhjem
- Fortsatt institusjonsplassering
- Hybel uten oppfølging
- Hybel med oppfølging
- Økonomisk bistand
- Støttekontakt
- Ansvarsgruppe
- Besøkshjem
- Bistand til skole
- Bistand til arbeid
- Råd og veiledning: Spesifiser: _____
- Nettverksarbeid
- Annet, spesifiser gjerne: _____

5.3 Typer tiltak ved andre typer plasseringer

Spørsmålene om tiltak har vært relatert til omsorgssaker 4-12.

5.3.1 Ville det være andre tiltak som er mer aktuelle for ungdom plassert etter 4-4 5.ledd?

Ja Nei

Evt. hvilke _____

5.3.2 Ville det være andre tiltak som er mer aktuelle for ungdom plassert etter 4-24/4.26 ?

Ja Nei

Evt. hvilke _____

6. Begrunnelser for barneverntiltak (eller ikke) utover 18 år for ungdom som har vært under omsorg

6.1 Hva er de mest vanlige begrunnelsene for å *innvilge* hjelpetiltak fra fylte 18 år ved deres kontor (flere kryss kan være aktuelt)

- Ungdommen har etter barneverntjenestens vurdering behov for hjelpetiltak
- Ungdommen ønsker tiltak
- Institusjon eller fosterforeldre mener det er nødvendig
- Ungdom som trenger oppfølging bør etter vår mening få tiltak fra barneverntjenesten og ikke sosialtjenesten
- Annet, evt. hva _____

6.2 Hva er de mest vanlige grunnene til at ungdom som har vært under omsorg *ikke har tiltak* fra fylte 18 år ved deres kontor (flere kryss kan være aktuelt)

6.2.1 Forhold knyttet til ungdommen

- Ungdommen ønsker ikke tiltak fra barnevernet
- Ungdommen har ikke behov for oppfølging fra barnevernet
- Ungdommen har skole/arbeid og bolig og vurderes til å klare seg selv
- Annet, evt. hva _____

6.2.2 Forhold mellom ungdom og barneverntjenesten

- Uenighet med ungdommen om innhold eller type tiltak
- Ungdommen ønsker bare økonomisk hjelp, men trenger etter barneverntjenestens vurdering mer omfattende oppfølging, slik at økonomisk hjelp i seg selv ikke vil være tilstrekkelig
- Annet, evt. hva _____

6.2.3 Forhold ved tjenesten(e)

- Andre instanser kan gi mer relevant oppfølging
- Barneverntjenesten har ikke aktuelle tiltak
- Barneverntjenesten har ikke økonomi til å iverksette tiltak
- Vi mener at ungdom som trenger oppfølging etter 18 år bør få den fra sosialtjenesten
- Det gjelder unge med spesielle behov pga funksjonshemninger, som vil trenge bistand som voksne
- Refusjon fra staten opphører ved fylte 20 år
- Annet, evt. hva _____

6.2.4 Andre grunner til at ungdom som har vært under omsorg *ikke har tiltak* etter 18 år
Evt. hvilke _____

6.3 Hva er etter barneverntjenestens vurdering typiske begrunnelser fra ungdommene for at de ikke ønsker videre tiltak etter fylte 18 år, selv om de får tilbud om det?

- Lei av kontakt med barnevernet
- Mener at de ikke har behov for hjelpetiltak
- Nettverket bistår
- Annet, evt. hva _____

7. Samarbeid med andre

7.1 Hvem samarbeider dere oftest med i forhold til ungdom i overgangsfasen til selvstendiggjøring? (flere kryss kan være aktuelt)

- Fosterforeldre
- Foreldre
- Øvrig familie
- Institusjonen som ungdommen er plassert ved
- Sosialtjenesten
- Distriktpsikiatrisk senter (DPS)
- Oppfølgingstjenesten i skoleetaten
- NAV
- Andre, spesifiser gjerne: _____

7.2 Er det nedfelt skriftlige rutiner/avtaler for samarbeid med andre på mer generell basis i forhold til denne ungdomsgruppen ?Ja Nei
(Hvis dere har det, håper vi dere kan legge ved en kopi)

7.3 Hva er vanlig innhold i samarbeid med fosterforeldre i overgangen til en selvstendig tilværelse for ungdom som bor i fosterhjem? (flere kryss kan være aktuelt)

- Barneverntjenesten gir fosterforeldre informasjon om hva barneverntjenesten kan tilby
- Samarbeidsmøter mellom fosterforeldre og barneverntjenesten
- Samarbeidsmøter mellom ungdom, fosterforeldre og barneverntjenesten
- Ansvarsgruppe hvor fosterforeldre, ungdom, foreldre og evt. andre deltar sammen med barneverntjenesten
- Annet: Spesifiser gjerne: _____

7.4 Har tilsynsfører noen fast rolle for ungdom som bor i fosterhjem vedrørende etablering av tiltak etter 18 år? Ja Nei

7.4.1 Hvis ja (flere kryss kan være aktuelt)

- Barneverntjenesten gir informasjon til tilsynsfører om sin vurdering av ungdommens behov etter 18 år
- Tilsynsfører har som rutine å ta opp spørsmål om videre tiltak med ungdommen når de er ca 17 år eller før
- Annet: Spesifiser gjerne: _____

7.5 Hva er den mest vanlig samarbeidsform med institusjonen som ungdommen bor på i overgangen til en selvstendig tilværelse (flere kryss kan være aktuelt)

- Institusjon får informasjon om hva barneverntjenesten kan tilby
- Samarbeidsmøter med institusjon
- Ansvarsgruppe hvor ungdom, foreldre og evt. andre deltar
- Annet: Spesifiser gjerne: _____

8. Omfang

8.1 Hvor mange ungdommer i alderen 18-23 år, hadde tiltak fra barneverntjenesten pr. 31.12.06? _____

8.2 Hvor mange av disse hadde vært under omsorg? _____

9. Er det andre forhold vedrørende tiltak for ungdom over 18 år som dere ønsker å si noe om, så skriv gjerne her eller på eget ark.

Utfylt skjema returneres Norsk Fosterhjemsforening i vedlagte svarkonvolutt *innen 24.9.07*
Norsk Fosterhjemsforening, Storgt. 10 A, 0155 Oslo

Tusen takk for hjelpen!

Vedlegg 3: Spørreskjema til barnevernsinstitusjonene.

Institusjoner-ettersvern

Dette spørreskjemaet går til alle private og offentlige barnevernsinstitusjoner i landet. Målet er å kartlegge ettersverns arbeidet som gjøres ved institusjonene.

1) Hvilken region tilhører institusjonen?

- Nord
- Midt-Norge
- Vest
- Sør
- Øst

2) Er dette en privat eller offentlig institusjon?

Privat Offentlig

3) Hvor mange barn/ungdommer bor det totalt på institusjonen i dag?

4) Hvor mange ungdommer mellom 18 og 23 år (ettersvernsfasen) bor det på institusjonen i dag?

5) Etter hvilken hjemmel er barna/ungdommen på deres institusjon plassert (i prioritert rekkefølge) ?

6) Hvor mange stillingshjemler er det totalt ved deres institusjon i dag?

7) Er rutiner og praksis vedrørende ettersvern skriftliggjort ved deres institusjon?

Nei I liten grad I noen grad Ja, vi har skriftliggjort våre rutiner Vet ikke

8) Har institusjonen rutiner for å kartlegger ungdommens behov før og under utflytting?

Ja til en hvis grad Nei Vet ikke

9) Hvem er de viktigste eksterne samarbeidspartnerene når ungdommen flytter ut fra institusjonen (i prioritert rekkefølge)?

barnevernstjenesten

skole

biologisk familie/fosterforeldre

NAV

psykiatrisk helsetjeneste

andre

10) Har ungdommen som skal flytte ut en egen kontaktperson/støtteperson som hjelper til og følger opp i overgangsfasen?

Ja Nei Vet ikke

11) Kan du begrunne hvorfor ungdommen ikke har en fast kontaktperson i overgangsfasen?

12) Har institusjonen egne hybler/treningshybler for ungdom som er på vei ut av institusjonen?

Ja Nei Vet ikke

13) Kan du beskrive kort hvilke tiltak den siste ungdommen som flyttet ut fra deres institusjon fikk?

14) Hva vil du beskrive som de største utfordringene ved utflytting av ungdom ved deres institusjon?

15) Kan du kort beskrive målsettingene, prinsippene og metodene i arbeidet med ettervern ved deres institusjon?